T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2000'Lİ YILLARDA İSTANBUL'UN SİYASAL VE SEMBOLİK DÖNÜŞÜMÜ: BEYOĞLU ÖRNEĞİ

Elif CİN

2501180802

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Emine Zeynep SUDA

İSTANBUL – 2023

ÖZ

2000'Lİ YILLARDA İSTANBUL'UN SİYASAL VE SEMBOLİK DÖNÜŞÜMÜ: BEYOĞLU ÖRNEĞİ

ELİF CİN

Bu çalışmada Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidarda olduğu dönemde kent politikalarının yansıması olarak Beyoğlu'nda gerçekleşen dönüşümün nedenleri, amaçları ve sonuçları tartışılmaktadır. Neoliberal dönemle birlikte kentlerin artan önemi bu dönüşümün esas dinamiğini oluşturmakla birlikte Beyoğlu'ndaki dönüşümde bundan fazlasının gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada Beyoğlu'nun dönüşümü kentsel ve sembolik olarak iki ayrı düzlemde incelenerek açıklanmaya çalışılmış bu sürecin anlaşılabilmesi için tarihsel olarak bölgenin geçirdiği dönüşüm de ele alınmıştır. Beyoğlu'nda kentsel dönüşüm 1980'li yıllarda uygulamaya konulan neoliberal politikaların 2000'li yıllarda AKP iktidarı döneminde de devam ettirilmesi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte AKP'nin daha önceki dönemden farklı bir kimlik olarak oluşturmaya çalıştığı Yeni Osmanlıcı politikalar doğrultusunda İstanbul'da ve daha özelde Beyoğlu'nda sembolik bir dönüşüm de yaşandığı örnekler üzerinden açıklanmıştır. Beyoğlu'nun sembolik ve kentsel açıdan yaşadığı bu dönüşümün arkasında yatan temel dinamikler açıklanarak İstanbul'un kentsel ve siyasal dönüşümü tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beyoğlu, İstanbul, Kent, Yeni Osmanlıcılık

ABSTRACT

ISTANBUL'S POLITICAL AND SYMBOLIC TRANSFORMATION IN THE 2000S: THE CASE OF BEYOĞLU

ELİF CİN

In this study, the reasons, aims and consequences of the transformation that took place in Beyoğlu as a reflection of the urban policies during the period when the Justice and Development Party (AKP) was in power are discussed. While the increasing importance of cities with the neoliberal period constitutes the main dynamic of this transformation, it has been determined that more than this has taken place in the transformation in Beyoğlu. For this reason, in the study, the transformation of Beyoğlu was tried to be explained by examining it in two different perspectives as urban and symbolic, and in order to comprehend this process, the transformation of the region was discussed historically. The urban transformation in Beyoğlu was implemented during the AKP government in the 2000s in line with the continuation of the neoliberal policies put into practice in the 1980s. In addition, it is explained through examples that a symbolic transformation took place in Istanbul and more specifically in Beyoğlu, in line with the Neo-Ottomanist policies that AKP tried to create as a different identity from the previous period. The urban and political transformation of Istanbul is discussed by explaining the basic dynamics behind this transformation that Beyoğlu experienced symbolically and urbanly.

Keywords: Beyoğlu, Istanbul, Urban, Neo-Ottomanism

ÖNSÖZ

Beyoğlu'nda 2000'li yıllarda gerçekleşen dönüşümün kentsel, sembolik ve siyasal açılardan ele alındığı bu çalışma, pek çok kişinin desteğiyle ortaya çıkabilmiştir. Başta danışman hocam Prof. Dr. Emine Zeynep Suda'ya bu süreçteki desteğinden ve yardımlarından ötürü çok teşekkür ederim.

Ayrıca sadece bu tez sürecimde değil tüm hayatım boyunca yanımda olan aileme; ablalarım Hacer'e ve Türkan'a ve anneme, tez boyunca her zaman fikirleriyle destek olan her ihtiyacım olduğunda desteğini esirgemeyen abim Hüseyin'e teşekkürü bir borç bilirim.

İSTANBUL, 2023

ELİF CİN

İÇİNDEKİLER

ÖZ……ii

ABSTRACT……iii

ÖNSÖZ……iv

GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM

KENT VE SİYASET İLİŞKİSİ

1.1. Kent ve Kentleşme…….....6

1.1.1. Sanayi Kentlerinin Oluşumu.....9

1.1.2. Kapitalist Üretimin Gelişimi ve Kentler 11

1.1.3. Neoliberalizm ve Kent…….....15

1.2. Kent Kuramları ve Kente Dair Eleştirel Düşünceler…….....21

1.3. Sembol ve Siyaset İlişkisi…….....25

1.3.1. Ulus Devletlerde Milli Kimlik İnşasında Semboller…….....29

1.3.2. Kente Dair Sembollerin Toplumsal ve Kültürel Anlamı……32

İKİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL POLİTİKALAR VE İSTANBUL'UN SEMBOLİK DÖNÜŞÜMÜ

2.1. Osmanlı Döneminde İstanbul'un Kentleşme Tarihi…….....36

2.2. Cumhuriyet Döneminde İstanbul …….40

2.3. Neoliberal Politikalara Geçiş Sürecinde İstanbul……...49

2.4. İstanbul'un Sembolik Dönüşümünün Düşünsel Temelleri: Refah Partisi Dönemi…….55

2.5. AKP Döneminde İslam'ın ve Neoliberalizmin Yükselişi……..62

2.5.1. 2000'li Yılların Ekonomi Stratejisi: İnşaata Dayalı Büyüme Modeli……...67

2.6. Milli Kimlik Anlayışı Olarak: Yeni Osmanlıcılık…….....76

2.6.1. AKP Dönemi Yeni Milli Kimlik Anlayışı: Yeni Osmanlıcılık…….84

2.6.2. Yeni Osmanlıcılık Üzerinden İstanbul'un Sembolik Dönüşümü…….91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2000'Lİ YILLARDA BEYOĞLU'NUN KENTSEL VE SEMBOLİK DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Tarihsel ve Sembolik Olarak Beyoğlu…….....99

3.1.1. Beyoğlu Tarihine Kısa Bir Bakış…..……..100

3.2 Beyoğlu'nun Kentsel ve Sembolik Dönüşümü….....122

3.2.1. Beyoğlu'nun Kentsel Dönüşüm Süreci……124

3.2.1.1. Taksim Meydanı'nın ve İstiklal Caddesi'nin Dönüşüm Süreci…….127

3.2.1.2. Tarlabaşı Kentsel Dönüşüm Süreci……130

3.2.1.3. Karaköy/Tophane: Galataport……133

3.2.2. Beyoğlu'nun Yeni Osmanlıcılık Bağlamında Siyasal ve Sembolik Dönüşümü…….....138

3.2.2.1. Atatürk Kültür Merkezi'ne Karşı Taksim Camii……139

3.2.2.2. Beyoğlu'nun Sosyal ve Kültürel Dönüşümü……..145

3.2.2.3. Topçu Kışlası ve Gezi Direnişi……...149

SONUÇ……...155

KAYNAKÇA…….163

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AKM : Atatürk Kültür Merkezi
AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP : Anavatan Partisi
AVM : Alışveriş Merkezi
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
DB : Dünya Bankası
DP : Demokrat Parti
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü
IMF : Uluslararası Para Fonu
KİPTAŞ : İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
MÜSİAD : Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
RP : Refah Partisi
TMMOB : Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TOKİ : Toplu Konut İdaresi
TUSKON : Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

GİRİŞ

Beyoğlu farklı disiplinlerce farklı açılardan ele alınarak birçok teze ve çalışmaya konu olmasıyla hakkında geniş bir literatür oluşmuştur. Beyoğlu ile ilgili bu kadar çok çalışmanın yapılmış olması bölgenin tarihsel, sosyal ve mimari açıdan İstanbul ve hatta ülkemiz için oldukça önemli olmasıyla ilgilidir. Bu çalışma İstanbul'un ve daha özelde Beyoğlu'nun son yıllarda fark edilecek şekilde dönüşmesinin temel nedenlerini cevaplamak üzere ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm temel olarak kentsel ve sembolik açılardan ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır. Böylece İstanbul'un siyasal dönüşümü Beyoğlu'nun son yirmi yılda yaşadığı dönüşüm üzerinden ele alınarak literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

"Sembol ve siyaset ilişkisi" çok uzun yıllar boyunca siyaset çalışmalarında geri plana itilmesine rağmen semboller "bizi" ve "öteki"yi kurmasıyla toplumu harekete geçirme gücü bakımından hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla semboller bu açıdan özellikle değişim dönemlerinde egemen güçler tarafından oldukça sık kullanıma sokulmuştur. Bir anıt, rozet, bayrak, bina bazen göründüğünden daha fazla şeye referans verebilmektedir. Kent mekânı da sembollerle dolu olması sebebiyle oldukça önemlidir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında tarihiyle, sosyal ve kültürel hayatıyla olduğu kadar sembol yapılarıyla da kentin en önemli bölgelerinden biri olan Beyoğlu üzerinden İstanbul'un siyasal ve sembolik dönüşümü açıklanmaya çalışılacaktır.

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi dış politikadan ekonomiye, gündelik siyasetten mimariye kadar pek çok başlığı Yeni Osmanlıcı ve neoliberal bir ideoloji ile kurgulamış ve bu zemin üzerine iktidarını inşa etmeye dönük hamleler yapmıştır. Bu doğrultuda ülkemizde üretilen kent politikaları tüm ülkede uygulanmakla beraber tarihsel birikimi oldukça yoğun olan İstanbul'a ve özel olarak Beyoğlu'na Osmanlıcı ve İslamcı referansa sahip olan AKP'nin müdahaleleri daha anlamlı olmaktadır. AKP'nin Yeni Osmanlıcılık üzerinden ilerleyen kent politikalarını anlayabilmek için geçmişinde hilafetten Cumhuriyet'e, İslami yaşamdan sekülerliğe kadar pek çok düşünsel evrim geçirmiş olan İstanbul'un ve Beyoğlu'nun sembolik dönüşümünün iyi bir örnek olabileceği düşünülmüştür.

Beyoğlu modernleşme çabalarının ilk olarak burada görülmesiyle, kozmopolit nüfusuyla ve kentin batıya açılan penceresi olarak İstanbul için oldukça ayrı bir yere sahiptir. Beyoğlu Cumhuriyet dönemiyle birlikte "modern", "çağdaş" bir bölge olarak planlanmış modernleşme atılımları doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Bu nedenle AKP'nin içinden çıktığı gelenek açısından "yanlış batılılaşmanın", "yozlaşmanın" ilk başladığı yer olması sebebiyle "yitirilmiş" bir bölgedir. Bu doğrultuda İstanbul'un yeniden "fethedilmesi" düşüncesiyle Beyoğlu'nun seçilmiş olması bu çalışmada örnek alan olarak Beyoğlu'nun tercih edilmesine neden olmuştur. Ancak bu çalışmada Beyoğlu'nun sadece sembolik dönüşümüne yer verilmemiştir. Aynı zamanda bölgede neoliberal politikalar doğrultusunda kentsel bir dönüşüm yaşanmış ve dolayısıyla bu kentsel dönüşüm yeni bir rant alanı yaratılmasına da neden olmuştur. Bu nedenle Beyoğlu'nda son yıllarda gözlemlediğimiz dönüşümünün sadece semboller üzerinden veya sadece kentsel dönüşüm üzerinden açıklanmaya çalışılması kentin siyasal dönüşümünü anlamak için yetersiz kalacağı düşüncesiyle Beyoğlu, kentsel ve sembolik açılardan birlikte ele alınarak incelenecektir.

Kentler sadece belirli bir nüfusa sahip olmasıyla, üretim sistemiyle, mimarisiyle tanımlanabilecek mekanlar değillerdir. Kentler aynı zamanda siyaseti, sınıf mücadelesini, yönetim anlayışını, hâkim güçleri yansıtmasıyla da toplumsal bir üründür. Bu nedenle de değişimi kaçınılmazdır. Bu doğrultuda Beyoğlu'nun yaşadığı dönüşüm sadece son yıllara özgü bir süreç değildir. Beyoğlu köklü tarihsel geçmişiyle farklı rejimlerde yönetilmiş, farklı sakinlerin meskeni olmuş, farklı mücadelelere ev sahipliği yapmış bir yer olarak her dönem dönüşüm yaşamıştır. Bu açıdan çalışma kapsamında Beyoğlu'nun 2000'li yıllarda yaşadığı dönüşümün AKP ile başlamadığı kökenlerinin Türkiye'nin siyasal dinamiklerinin etkisiyle daha eskiye dayandığı ortaya konulacak, AKP döneminde yaşanan dönüşüm tarihsel süreç içerisinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi üzerinden ilerlemiştir. Konuyla ilgili literatür taraması ve doküman analizi yapılarak bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Literatür taramasıyla konuyla ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiş,

İstanbul ve Beyoğlu özelinde yapılmış araştırmalar değerlendirilerek sentez haline getirilmiş ve çalışmada ifade edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili yapılmış açıklamalar, gazete haberleri ve yasal düzenlemelerle doküman analizi de yapılmıştır. Bunun yanı sıra tez danışman hocam Prof. Dr. Emine Zeynep Suda ile Beyoğlu turlarına katılarak, Beyoğlu'nda gerçekleşen dönüşüm yerinde gözlemlenmiştir. Bu sayede hem gözlem tekniği hem de belge analizleriyle çalışma için gereken veriler toplanmıştır.

Her tez çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da sınırlılıklar söz konusudur. Beyoğlu sınırları içerisinde 45 mahalle barındırması sebebiyle bu çalışmada Beyoğlu içerisinde bir sınırlandırmaya gidilmesi gerekmiştir. Temel amacımız Beyoğlu'nun kentsel ve sembolik dönüşümünü açıklamak olmakla birlikte Beyoğlu'nun tüm semtlerine ve bu dönemde yaşanan her değişikliğe yer verilememiştir. Bu açıdan çalışma toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak gündemde yer etmiş bölgeler üzerinden ilerleyecektir. Ayrıca bir diğer sınırlılık dönemselleştirmeyle ilgili olarak yaşanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma sürekli yeni gelişmelerin yaşandığı İstanbul ve Beyoğlu için 2019 yerel seçimlerine kadar ki dönemle sınırlandırılmıştır.

Bu doğrultuda tez çalışması üç ana bölüm üzerinden ilerleyecek ilk bölüm iki ana başlık altında incelenecektir. Kent ve siyaset ilişkisinin açıklanmaya çalışıldığı bu bölümde ilk ana başlık altında sanayi kentlerinin ortaya çıkış süreci daha sonra da kapitalistleşme sürecine paralel olarak kentlerin geçirdiği dönüşüm ele alınacaktır. Devamında neoliberal dönemde kentlerin artan önemi ve bu doğrultuda yürütülen politikalar üzerinden kentlerdeki dönüşüm anlatılacaktır. İlerleyen başlıkta ise kent kuramları ve kente dair eleştirel düşünceler açıklandıktan sonra kentle ilgili kuramsal bir çerçeve oluşturulacaktır. Bu bölümün devamında ise sembollerin ulusal kimliği oluşturmadaki öneminden hareketle, kentlerde sembollerin toplumsal ve kültürel anlamı üzerinden kent ve siyaset ilişkisi açıklanacaktır.

İkinci bölümde ise bu kuramsal çerçeveden hareketle İstanbul'un kentleşme tarihi ve Osmanlı'dan günümüze kadar yaşadığı dönüşümün ekonomik ve siyasal arka planı açıklanmaya çalışılacaktır. Neoliberal döneme geçişle birlikte başlayan süreçte kentlerin sermaye birikiminde temel bir araç olması ve aynı zamanda merkezi ve yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projeleri

üzerinden İstanbul'un dönüşümü incelenecektir. Daha sonra İslamcı hareketlerin 1990'lı yıllarda yükselişe geçmesiyle birlikte Yeni Osmanlıcılık, İslamcılık ve neoliberalizm gibi ideoloji ve politikaların AKP'ye giden süreçteki etkisi açıklanmaya çalışılacaktır. AKP dönemini anlattığımız alt başlıkta ise bu dönemde temel ekonomi modeli olarak inşaata dayalı büyüme rejiminin tercih edilmesinin nedenleri ve sonuçları incelenecektir. Ayrıca AKP'nin yeni bir milli kimlik oluşturma amacıyla kurguladığı Yeni Osmanlıcı politikanın önce tarihsel olarak ortaya çıkışı daha sonra da AKP döneminde bu politikaların gündelik hayat üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Bu bölümde son olarak Cumhuriyet'in başkenti Ankara'ya karşı "Osmanlı'nın ve İslam'ın başkenti" İstanbul'un yeniden sahiplenilmesiyle birlikte İstanbul'a yönelik sembolik müdahaleler açıklanacaktır.

Tezin üçüncü bölümü ise sembolik açıdan müdahalelerin en yoğun gözlemlendiği Beyoğlu üzerinden ilerleyecek, Cumhuriyet döneminde Beyoğlu'nun kentsel ve toplumsal olaylar üzerinden yaşadığı dönüşüm anlatılacaktır. Bu bölüm iki başlık altında Beyoğlu'nun kentsel ve sembolik dönüşümü üzerinden ilerleyecektir. Bu açıdan bir kısıtlamaya gidilerek AKP dönemi en büyük kentsel dönüşüm projelerinden birisi olan Tarlabaşı kentsel dönüşüm süreci, kıyı bölgelerinin yeniden yapılandırılması noktasında Galataport Projesi ve İstiklal Caddesi'nde yaşanan değişimle birlikte dönüşümün kentsel boyutu açıklanmaya çalışılacaktır. Beyoğlu'nun Yeni Osmanlıcılık üzerinden sembolik dönüşümünün anlatılacağı ikinci ana başlıkta ise Cumhuriyet dönemi modernleşme planları doğrultusunda ulus devlet olmanın bir simgesi olarak düşünülmüş olan Taksim Meydanı'nda gerçekleşen sembolik dönüşüm, Taksim Camii'nin inşası ve AKM'nin yıkılıp yeniden yapılması üzerinden tartışılacaktır. Bir sonraki başlıkta ise bu politikalar doğrultusunda yaşanan mekânsal ve sembolik dönüşümün Beyoğlu'nun sosyal ve kültürel hayatı üzerindeki etkisi açıklanacaktır. Ve son olarak AKP'nin Yeni Osmanlıcılık üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığı en ses getiren sembolik müdahale olan Topçu Kışlasını ihya etme projesi ve bu politikalara bir karşı tepki olarak Gezi Direnişi tartışılarak çalışma tamamlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KENT VE SİYASET İLİŞKİSİ

Kenti, kentleşmeyi ve kentlerin dönüşümünü etkileyen pek çok gelişme vardır. Dönemin ekonomi politikasına bağlı olarak kurulan güç ilişkileri, yönetim şekli, ideoloji, kültür, teknolojik vb. gelişmeler kentlerin geçirdiği dönüşümü anlamamıza yardımcı olur. Bu nedenle toplumsal, sosyal, ekonomik, siyasal gelişmeler kentlerdeki dönüşümde etkili olmuştur. Bu açıdan kentleri sadece yapılardan ibaret mekanlar olarak değil aynı zamanda toplumsal ve siyasal hayatın akışının gerçekleştiği mekân olarak görmek gerekmektedir. Yani kent toplumu yansıtan bir ayna olarak toplumsal eşitsizlikleri, fırsatları, çatışmayı kısacası yaşamın kendisini özetlemektedir. Üretim ilişkileri, tüketim alışkanlıkları, toplumun inancı, yönetim şekli, kültür yapısı gibi siyasete içkin olan her konu da kente yansımaktadır.

Kent ile siyaset her açıdan birbiriyle ilişkili olmuş tarihin ilk dönemlerinde bile siyasetin kurumları ilk önce kentte hayat bulmuş daha sonra yayılmıştır. Padişahlar, krallar, yöneticiler kentlerdedir. Bu kurumların ve siyasal aktörlerin varlığı kentte siyasal kültürün oluşmasına olanak vermektedir (Alver, 2012: 11). Bu açıdan kentleri siyasetin doğduğu ve geliştiği yer olarak görmek mümkündür. Kentin siyasetle olan bağlantısının bir nedeni de siyasete dair projelerin uygulama yeri olmasından kaynaklanmaktadır. Siyasal güç kenti düzenler, planlar yeri geldiğinde yıkar yeniden düzenler, bu nedenle kentin değişiminde siyaset en önemli rolü üstlenir. Siyasetin kente dair planları aslında topluma dair planlarının bir veçhesidir. Kente dair yapılan her düzenleme bu anlamda toplumsal ilişkilere yapılacak düzenlemenin bir adımıdır (Alver, 2012: 12).

Kentler, bulundukları ülkenin ekonomik, toplumsal, sosyal düzenin birer yansımasıdır. Ülkeye ait olan genel kanının bütün parçaları kentlerde de görülmektedir (Keleş, 2014: 9). İktidarın hâkim olduğu yer olarak kentler, farklı insanların bir arada yaşadığı bir mekandır. Bu nedenle farklılık, karmaşa, yabancılık duygusu bir aradadır (Sennett, 2008: 18). Kentler farklı insanların yaşadığı yerler olmasının yanı sıra farklı tarihin, dilin, inanç ve kültürün de bir arada olduğu yerdir. Bu nedenle siyasetin kentle

olan ilişkisi, kentte dönüştürüp, değiştirilen şeyler biraz da bu unsurlarla ilgilidir (Alver, 2012: 18).

Kentler ortaya çıktığı ilk andan beri beraberinde yönetim aygıtlarını, vergilendirme gibi toplumsal örgütlenmenin kurumsal yapısını dolayısıyla siyaseti gerektirmiştir. Bu özelliği sebebiyle de kırdan ayrılan kentler, kırın aksine nüfusun, sermayenin, üretim araçlarının, zevklerin bir arada toplandığı merkezlerdir (Marx ve Engels, 2013: 56). Bu nedenle kentler her zaman bir cazibe merkezi olmuş, iktidarın ve siyasetin de odağında olmuştur.

Kuşkusuz burada siyasetten ne kastettiğimiz önemlidir. Siyaset çok geniş bir anlamda, bir yönetim stratejisi olarak kentlerin kullanılması açısından ele alınmaktadır. Kültür, din, dil, tarih, ideoloji, ekonomi bunların hepsi siyasetle çok sıkı bağı olan unsurlardır ve sadece kente özgü kamusal alanda değil özel yaşamda da etkileri hissedilen gelişmelerdir. Bu nedenle günümüzdeki bir kentin dönüşümünü açıklamak için bu etkenlerin hepsinin payı olduğunu unutmamak gerekir.

Bölümün bu kısmında çalışma kapsamı açısından sanayi sonrası ortaya çıkan kentlerden günümüze kadar ki kentlerin değişim süreci açıklanmaya çalışılacaktır. İlk önce sanayi devrimi ile sanayi kentlerinin oluşum süreci açıklanacak daha sonra da kapitalist üretim süreçlerindeki değişimlerin kente etkisi anlatılacaktır. Son olarak da kent ve mekân üzerine eleştirel bakan düşünürlerin kente bakışı üzerinden kentlerdeki dönüşüm anlatılmaya çalışılacaktır.

1.1. Kent ve Kentleşme

Kentler, insanlık tarihinin belli bir aşamasında toplumsal, siyasal ve dini gelişmelerin etkisiyle toplumsal ilişkilerin belli bir evresinden ortaya çıkmış yerleşim yerleridir. Tarih boyunca bütün kentleri kapsayan bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Bu nedenle kentin tanımı dönemden döneme çağdan çağa farklılık gösterebilmektedir. Tarih boyunca kentlere atfedilen işlevler değişiklik gösterdiği için bugün yapacağımız bir kent tanımıyla eski çağlarda kent diyeceğimiz yapılar aynı şeye referans vermemektedir (Güven, 2014). Üzerinde tamamen uzlaşılan bir kent tanımı olmasa da İlhan Tekeli'nin kent tanımı günümüzdeki kenti anlatmak için benimsenmiş

gibi görünmektedir. Bu tanıma göre: *"kent, belli bir tarım dışı üretim, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine varmış ya da bu düzeyi aşmış insan yerleşmesidir."* Kentin tarım dışı üretimin yapıldığı yer olmasının yanı sıra diğer bir temel özelliği; üretimin denetiminin yapıldığı ve üretimin diğer bölgelere dağıtımının koordine edildiği yer olmasıdır (Tekeli, 2011: 18-20).

Kentleşme ise toplumsal, ekonomik, demografik ve siyasal gelişmelerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Ayıca kentleşme bir ülkedeki yerleşmelerin ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sürecidir. Buna bağlı olarak kentleşme süreci artan iş bölümü ve uzmanlaşmış nüfus birikimi ile birlikte tarımsal üretimden tarım dışı üretime geçişin görüldüğü, üretimin denetleme ve dağıtım yerinin kentlerde toplandığı, buna bağlı olarak kentin büyümesi ve heterojenlik kazanması süreci olarak tanımlanabilir. Ancak sadece bu özellikler kentleşmeyi tanımlamak için eksik kalmaktadır. Bu özelliklerle birlikte kentlere özgü davranış şekillerinin de beraberinde oluşması kentleşme sürecinin önemli bir parçasıdır (Keleş, 2000: 19).

Kentleşme sürecinde günümüzdeki metropolitenleşme sürecine kadarki dönemde gerçekleşen üç önemli aşama vardır. Birinci aşama, insanların doğa karşısında bilgi birikimleriyle güçlenerek tarımsal üretime başlamaları ile toprağa yerleştikleri dönemdir. Bu dönem henüz kent olarak tanımlayacağımız yerleşim yerleri ortada yoktur. İkinci aşama sanayi öncesi kentlerin ortaya çıktığı dönemdir. Kentlerin ortaya çıkış tarihi konusunda mevcut araştırmalar net bir tarih saptamakta zorlansa da kimi kaynaklara göre M.Ö. 2500-3500 döneminde ilk kentler görülmüştür (Tekeli, 2011: 29). Bazı kaynaklar ise kentlerin ilk olarak M.Ö. 6000 yılında ortaya çıkmaya başladığını M.Ö. 4000 civarında da tam olarak oluştuğunu belirtmektedir (Hatt ve Reiss, 2002: 32). İlk kentlerin ortaya çıkması süreci metal çağa geçişle elde edilen silahların etkisiyle hakimiyet altına alınan topluluklar etrafında kurulduğu görülmektedir (Begel, 1996: 8). Sanayi kentleri oluşmadan önceki dönemde kentlerin ekonomik işlevleri geri planda kalarak, genelde dinsel ve yönetsel özelliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir (Keleş, 2000: 96).

Bu dönemde oluşan ilk kentler insanlığın yaşaması için uygun koşulların olduğu verimli sulak arazilerde, toplumsal koşulların ve teknolojinin belirli bir aşamaya geldiği ve artı ürünü elde edip bu artı ürünün diğer bölgelere taşınabildiği noktada yüksek nüfuslu yerleşmelerde görülmüştür. Tekeli'ye göre bu aşamada kentlerin oluşma sürecinde olması gerektiği varsayılan belli başlı ön koşulların gerektiğini görmekteyiz. Birincisi bir yerleşim alanına kent diyebilmek için tarım ve tarım dışı üretimde teknolojinin belli bir düzeyin üstünde olması gerekir. Bunun yanında önemli bir diğer koşul da toplumsal örgütlenmenin gerekliliğidir. Üretimde artı ürünün elde edilmesiyle birlikte bu artı ürüne el koymak ve diğer yerleşimler arasında üretimin dağıtımı için gerekli vergilendirme vb. kurumların oluşması gerekir. Bu da siyasal ve toplumsal örgütlenmeyi gerektirir (Tekeli, 2011: 29-30). Bu nedenle devletin, sınıfların ve kentin ortaya çıkışı eş zamanlı gerçekleşir. Yani tarımsal üretim sonucunda ortaya çıkan artı ürün ve ürünün paylaşımı sonucunda devletin ilkel bir örneğini gösteren egemenlik anlayışı şekillenir. Buna paralel olarak da artı ürüne el koyan egemen bir sınıfın varlığı ortaya çıkar. Bunun sonucunda ilkel bir iş bölümü ortaya çıkmış ve bu durumda da sınıfsal farklılaşma belirmeye başlamıştır.

Kuşkusuz sanayi öncesi dönemde yaşanan önemli gelişmeler bu dönemdeki kentlerde büyük değişimler yaratmıştır. Ancak bu dönemde ulaşım ve tarımda kullanılan gücün hayvansal güç olması gibi sınırlı imkanlar kent nüfusunun artmasına ve gelişmesine engel olmuştur. Bu açıdan değerlendirmek gerekirse sanayi öncesi kentlerde tarım dışı üretim loncalar tarafından yapılmaktaydı ve henüz gelişkin bir uzmanlaşma yoktu (Tekeli, 2011: 31). Çünkü bu dönemdeki sermaye doğal sermayeydi. Bu nedenle paraya çevrilemeyen bir sermaye olarak herhangi bir yatırım aracı olarak kullanılamıyordu (Marx ve Engels, 2013: 58). Ancak tarım dışı üretimdeki ilk çözülme 12. yüzyılda ticaretin gelişmeye başlamasıyla görüldü. Üretim ve ticaretin birbirinden ayrılması ile tüccar sınıfı oluştu. Böylece yeni bir iş bölümü ortaya çıktı ve kentler de bu süreçten etkilenerek kentler arası ticaret gelişti. Kentler arası ticaretin gelişmesi manifaktür üretime geçilmesine yol açtı. 17. yüzyıldan sonra da gerçekleşen keşifler pazar ve hammadde sağlayarak ticarette gelişmeyi arttırdı. Ticaretin gelişmesi üretimin gelişmesi için gerekli ortamı yarattı. Buhar gücünün üretimde kullanılmaya

başlamasıyla da sanayi üretimine geçildi. Bu süreçte kentleşme sürecinin üçüncü aşaması olan sanayi kentlerini ortaya çıkardı (Tekeli, 2011: 31 -32).

1.1.1. Sanayi Kentlerinin Oluşumu

İngiltere'de manifaktür üretimden sanayi üretimine geçişle birlikte sanayi devrimi gerçekleşti. Engels, kapitalizmin gelişmesiyle kentleşmenin birbiriyle ilişkisini anlattığı İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu adlı eserinde, sanayinin gelişiminden önceki İngiltere ile sanayi devrimi sonrası İngiltere'nin birbirinden çok farklı olduğunu ve sanayi devrimiyle birlikte sanayileşmiş kentlerin nasıl ortaya çıktığını açıklamıştır. Buna göre İngiltere'de buhar motorunun icadı gibi önemli gelişmeler neticesinde kurulan sanayi işletmeleri burada çalışacak pek çok işçiye ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu işçilerin burada konaklaması için ihtiyaçlarını giderecek insanların ve yerlerin de buraya yerleşmesi gerekmiştir. Bir süre sonra fabrikaların olduğu yerlerde işçiler birikmeye başlayınca ücretlerin düşmesi, imalat yerlerinin buraya gelmeye başlamasına neden olmuştur. Böylece sermayenin merkezileşmesi sonucunda nüfus da merkezileşmeye başlamıştır. Bunun sonucunda köyler ve kasabalar kentlere dönüşmeye başlamıştır (Engels, 1997: 50).

Sanayi kentleri, sanayi öncesi kentlerin aksine daha çok ekonomik yönüyle sanayi ve ticaretin çevresinde gelişmektedir (Keleş, 2000: 97). Sanayi devrimin başında kentlerin ekonomik gelişmesinde en etkin rolü burjuvalar, tüccar ve bankacılar üstlenmiştir. Sanayi devriminin etkisiyle kapitalist üretim biçiminin gelişmesi geleneksel kent yapısının değişmesini sağlamıştır. Hammadde ve insan gücüne ulaşımın kolay ve ucuz olduğu yerlere sanayi dallarının yerleşmesi işçi kentlerini oluşturmuş, böylece sanayi devriminin bir ürünü olarak kentleşme gerçekleşmiştir (Keleş, 2000: 20-21).

Buhar motorunun icadının yanı sıra ulaşımdaki gelişmelerle birlikte makineleşmenin hızla gelişmesi üretimi hızlandırmış ve buna bağlı olarak nüfus da hızla artmaya başlamıştır. Ancak makineleşme kırsal nüfusun çözülmesini beraberinde getirmiştir. Üretimin gelişmesi, işçiye olan ihtiyacı artırmış bu durum da ücretlere yansıyarak kentlere göçü başlatmıştır (Engels, 1997: 44). Böylece Engels

proletaryanın ortaya çıkmasını sanayi devriminin en önemli sonucu olarak görürken başka çok önemli sonuçları da ortaya çıkmıştır. Bu da kentlerin ve kentleşme süreçlerinin gelişmesidir.

Sanayi sermayesi, yeni oluşan sanayi kentlerini kapitalizmin mantığına uygun bir şekilde yapılaştırmıştır. Aslında bir planlama olmaksızın yapılan bu yerleşmeler Tekeli'ye göre piyasa mantığına uygun bir düzensizliğin ürünüydü (Tekeli, 2011: 33). Bu süreçte çözülen kır yapısı ile göçlerin başlaması ve yeni ticaret kentlerinde gerçekleşen yapılaşma kentlerde izdiham yaratmış en çok da yoksullar bundan etkilenmiştir. Bu kentsel izdiham çok sayıdaki kişiyi olabilecek en kısıtlı sayıdaki yerlere yerleştirme çabasından çıkmaktadır. 16. yüzyıldan sonra sanayi proletaryasının büyük kentlere ve merkezlere göçü kentsel izdihamı kalıcı hale getirmiştir. Kent yoksulları ve göçmenlerin mekân üzerindeki rekabeti kiraları artırmış, yaşanan konutları kötüleştirmiştir. Bu dönem işçilerin çalışma koşullarının kötüleştiği sömürünün arttığı aynı zamanda oturdukları yerlerin de kötüleştiği bir dönem olmuştur. Çünkü artık mekân eşittir para demektir (Mumford, 2007: 533). Bu nedenle de 19. yüzyıl süresince yapılaşmanın, kâra odaklanması sebebiyle kötüleştiği görülmektedir.

Engels, Manchester şehri özelinde işçi mahallerinde yaptığı gözlemlerde kent planlamasının kent merkezlerine yakın yerlerde işçi mahalleri ile oluşturulmuşken kent merkezinin dışındaki havası temiz yerlerde üst-orta burjuvazilerin yaşamakta olduğunu belirtmiştir. Her büyük kentte işçilerin bir arada yaşadığı, burjuvazinin gözünden uzak yerleşim yerleri olduğunu belirtmiştir. Bu mahalleler kentin en kötü koşullarına sahip yerlerdir. Şehir planlamasının sınıfsal yapısı üst sınıfın şehir merkezine gelirken geçeceği yollarda bile kendini gösterdiğini açıklamıştır. Üst sınıftan biri işçi mahallerinin yaşadığı yerlerden geçerek merkeze ulaşabilmesine rağmen mağazalarla işçilerin yaşadığı yerler gizlenerek üst sınıfın görsel olarak yoksulluğu görüp rahatsız olmasını engelleyecek şekilde planlanmıştır (Engels, 1997: 76-77). Böylece sanayi kapitalizmine geçişle birlikte ortaya çıkan kentleşme sürecinde sınıfsal eşitsizliklerin mekâna yansıdığı görülmektedir. İşçi sınıfı mahalleleri ile şehrin eğlence ve orta sınıfların yaşadığı kesimin yerleşim yerleri bıçak gibi birbirinden

ayrılmış ve işçi sınıfının yaşadığı yerler orta sınıfların göremeyeceği şekilde onları rahatsız etmeyecek şekilde yapılaşmıştır. Böylece sanayi şehirlerinin ortaya çıktığı andan itibaren sınıfsal ayrışma mekâna yansımıştır.

1.1.2. Kapitalist Üretimin Gelişimi ve Kentler

Yukarıda bahsedildiği gibi Endüstri Devrimiyle birlikte kentler büyük bir yapısal dönüşüm içine girmiştir. Modern tarım yöntemlerine geçiş ve makineleşme süreci ile kırın çözülmesi bununla birlikte kentlerdeki yeni iş olanaklarının artması işgücünün kentlere göç etmesine neden olmuştur. Böylece ekonomik gelişmeler neticesinde nüfus kent merkezlerinde yoğunlaşmaya başlamıştır (Tatlıdil, 1992: 28). Kentlerin büyüyebilmesi ve aynı zamanda emeğin, sermayenin kent merkezine toplanması için köy yapısının çözülmesi ve de tarımsal sistemin gelişmesi gerekmiştir (Güven, 2014). Bu sayede kentler, sermaye birikimi, pazar yönetimi, nüfusu ile önemli birer merkez haline gelmeye başlamıştır (Tatlıdil, 1992: 29). Böylece sanayi kapitalizmine geçişle birlikte kentler yeni ekonomi yapısına uygun bir şekilde önemli bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır.

Üretim tarzındaki değişiklikler kendine uygun mekânı yeniden üretmektedir. Çünkü geçişler yeni bir mekân düzenlemesi gerektirmektedir (Lefebvre, 2014: 75). Bu açıdan yeni bir üretim sistemi olarak kapitalizmin ortaya çıkışıyla bütün güç dengeleri değişmiştir. Kapitalizmin gelişimine kadar çok büyük dönüşüm geçirmeyen kentler kapitalizm ile birlikte önemli bir dönüşüm süreci içine girmiştir.

Kapitalist üretim sürecinin toplumsal yapısı pek çok sınıfın yan yana gelmesiyle oluşmuştur. Bu sınıflar aynı zamanda kentlerin oluşumunda da toplumsal roller üstlenmişlerdir. Kapitalist sistemin önemli bir bileşeni olan burjuvazinin durmadan yeni ve genişleyen bir pazara, her yere yayılmaya ihtiyaç duyması üretim ilişkilerini dolayısıyla da tüm toplumsal ilişkileri dönüştürmektedir (Marx ve Engels, 2014: 41). Kentler de bu süreçten ayrı kalamamış bu dönüşümün önemli birer parçası olmuşlardır.

Bu dönemde gerçekleşen teknolojik gelişilmelere paralel olarak ulaşım ve taşımacılığın gelişmesi kentin dönüşümünü daha da hızlandırmıştır. Ulaşım

olanaklarının gelişmesi, üretimin artması, kentsel alt yapının düzelmesi pazarın ihtiyaçları ve kapitalizm gereği için olsa da kente dair önemli katkılar oluşturmuştur. Ancak bu dönemi atlattıktan sonra gerek işçi sınıfını kontrol altında tutmak gerekse büyüme hızını artırmak için kapitalizm kent karşıtı bir tutum takınarak yıkıcı bir tavır edinmiştir (Güven, 2014).

Kapitalizmin gücü arttıkça yıkıcı gücü de o oranda artmıştır. Mumford'a göre bu açıdan kapitalizm ve kent hep tarihsellik karşıtı bir ilişki içinde olmuştur. Sermaye birikimine ve bunun dönüşümüne dayanan kapitalizm karlı bir girişim için hep yeniye ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle de geçmişten kopuş ve yıkım kapitalizmin temel dinamiğini oluşturmuştur. Kapitalizm, kentlere, istikrar yerine spekülasyon, süreklilik yerine kar getirme durumuna göre yenilik getirerek kentleri para ve kara göre dönüştürmeye başlamıştır. Bütün bu durumda eski yapılara yıkılabilir, yeni yapılara da zaten kısa ömürlü gözüyle bakılmasına neden olmuştur. Kapitalist ruhun, kente ilişkin bu bakışıyla yeni bölgeler yaratılması amacıyla toprak hakimiyet altına alınmaya başlanmıştır. Böylece her şey gibi toprak da meta haline gelmiştir (Mumford, 2007: 503-506). Kapitalist ekonominin kente dair bu mantığı kentin doğal yerlerinin geri dönüşsüz yok olmasını beraberinde getirmiştir. Orta çağ döneminin açık alanları, parkları, korunaklı meydanlarının yerini büyük caddeler ve bulvarlar almaya başlamıştır. Aşırı yoğunluğun olmadığı yerlerde bile bulvar ve geniş caddeler ilerlemenin, medeniyetin simgesi olarak görülmüştür. Bu yerler o gün için işlevsiz bile olsa ticari bölgelere dönüşebilme ihtimalinin sembolü olarak inşa edilmişlerdir (Mumford, 2007: 527-528).

Kapitalizmin kente olan bu müdahalesi ve etkisi her dönemde aynı ilerlememiştir. Kapitalist üretim süreçlerindeki dönüşümler pek çok alanı etkilediği gibi kentleri de etkilemiştir. Bu açıdan kapitalizmin kente müdahalesi her zaman yıkıcı olsa da bunun dozu dönemden döneme değişmiştir. Kapitalist sermaye birikim süreçlerinin değişimine bağlı olarak gerçekleşen bu etki fordist üretim ve neoliberal dönemde aynı olmamıştır.

Kapitalizm temelde sermayenin daha fazla kar elde etmesine bağlı olan ancak buna bağlı olarak her zaman kriz potansiyeli taşıyan bir sistemdir. Bu krizlere verdiği

cevaplarla hayatta kalabilmeyi başarmış, her kriz sonrası getirdiği yapısal dönüşümlerin etkisini her alanda hissettirmiştir. Bu açıdan ilk büyük kırılma 1929 dünya ekonomik kriziyle yaşanmıştır diyebiliriz. Yoğun emek sömürüsüne dayanan birikim rejiminin aşırı sermaye birikimine karşı eksik talep nedeniyle girdiği krize Fordist sistemle çözüm bulunulmaya çalışılmıştır. Keynesyen politikaların hâkim olduğu bu dönemde eksik kalan talebe çözüm olarak, tam istihdam politikaları ve işçilerin yaşam koşullarını düzenleme çabaları görülmüştür. Şahin'e göre Fordizmim temel özelliği kısaca; kitlesel üretime dayalı, standart ürünlerin üretiminin yapıldığı ve bu üretimin daha çok ulusal pazarlara yönelik olduğu tekelci bir devlet kapitalizmidir (Şahin, 2020: 254). Fordist birikim rejiminde devlet merkezi bir öneme sahiptir. Ancak kapitalist üretim ilişkilerinin etkisi devlet yönetiminde de hala etkili olması sebebiyle devlet düzenleyen bir konumda olmakla beraber kendisi de sermaye birikim sürecine ve sermaye koşullarına göre düzenlenmektedir. Bu ekonomik ilişkiler ve devletin merkezi önemi kent planlamasında da kendini göstermiştir. Devlet diğer pek çok konuda olduğu gibi kente dair alınan kararlarda da etkili olmuş, devlet planlamasıyla kentler düzenlenmiştir (Şahin, 2020: 255-257).

Gramsci fordist dönem ile ilgili olarak, bu dönemi yeni bir ekonomik dönemin başlangıcı olarak görüp, aynı zamanda sadece ekonomiyle ilgili olmadığını yeni tip bir insan yaratma çabasının da bulunduğunu belirtmiştir. Bu ekonomi modelinin yeni tüketim kültürüne, üretim sürecine uyumlu bir işçi tipi yaratma çabasının da olduğunu vurgulamıştır (Harvey, 1997: 148).

Fordizmin bu yeni tip insan yaratma girişimi ve üretim sürecindeki yeniliğin kente yansıması görece olumlu ilerlemeler getirmiştir. Halka açık kamusal alanlar planlanmıştır. Okullar, hastaneler, kreşler, kamu kurumları kent merkezine devlet tarafından yerleştirilmiştir. Kısacası bu dönem kent planlamasında kamu yararı gözetilmiştir (Şahin, 2020: 258). Bu modelde merkezi iktidar kentin planlanmasında temel bir rol üstlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde devlet önemli bir kaynak ayırarak kent planlamasında doğrudan rol alırken gelişmekte olan ülkelerde pasif rol üstlenerek dolaylı yoldan bu sürece katkıda bulunmuştur (Güven, 2014).

Fordist üretim politikaları 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni düzende refah devleti politikaları ekseninde kentlerde önemli dönüşüm yaratmaya devam etmiştir. Bu dönem gelişmiş kapitalist ülkelerde refah devlet politikaları ve fordizmin yarattığı istihdam olanakları ile ücretli kesimin sayısı artmış ve durumu görece iyileşmiştir. Bu dönemde bu kesim için alt kentleşmelerin yaratıldığı ve orta sınıfın kent merkezinden yeni alt kentlere yöneldiği görülmektedir. Orta sınıfların terk ettiği bu kent merkezleri ise yoksulların, azınlıkların, göçmenlerin yaşadığı çöküntü bir yer haline gelmeye başlamıştır (Kurtuluş, 2005: 12). Bu açıdan ileri kapitalist ülkeler bu dönemde Fordist kapitalist üretimin aynı sınıflar için standart konut ve yaşam alanı üretmesi durumu geç kapitalistleşen ülkeler de ise kırdan göç edenlerin kendi ürettikleri özgün çözümlere göz yummasıyla gerçekleşmekteydi (Kurtuluş, 2006: 8). Bu nedenle bu dönem gelişmiş batı ülkelerinde standart toplu konut üretimi görülürken, gelişmemiş ülkelerde gecekondulaşma sorunları baş göstermiştir.

Fordizm 1960'lı yılların sonunda kar oranlarındaki düşüş sebebiyle durgunluk dönemine girmiştir. Teknolojik gelişmelerle üretimin ve verimliliğin artması durumu zamanla yavaşlamış bu durum kar hadlerinin zamanla düşmesine neden olmuştur (Güler, 2020: 2307). Fordizmin bunalıma girmesindeki temel nedenlerden biri de "katılık" olmuştur. Kitlesel üretimin değişen tüketici talebi karşılayacak esnekliğe sahip olmayışı ve iş gücüyle yapılan sözleşmelerin katılığından kaynaklanan sorunlar fordist süreci zora sokmuştur (Harvey, 1997: 165). Bu süreç zamanla hem ekonomik hem de siyasi bir krize neden olmuştur. Fordist üretimin katılığına çözüm olarak esnek üretim modeline geçilmiş neoliberal ekonomi politikaları devreye sokulmuştur.

Fordist dönemde kente yönelik planlamaların çoğu neoliberal döneme geçişle birlikte yıkıma uğramıştır. Kapitalizmin geldiğimiz en son evresi olan neoliberal dönemde kent sermaye birikimine sahne olmaktan öteye geçmiş bizzat kendisi metaya dönüşmüştür.

1.1.3. Neoliberalizm ve Kent

Kent mekanının yeniden üretim süreci kapitalizmin her aşamasında sermaye birikimi açısından hayati bir öneme sahiptir. Kapitalizmin neoliberal aşamasında kentler sermaye birikim süreçleri açısından çok daha önemli bir yere gelmiştir. Çünkü bugün artık mekânın kendisi metalaşmıştır. Lefebvre'nin de dediği gibi kapitalizmin krizleri aşarak 20. yüzyıla gelebilmesinin başarısı kentleri keşfetmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir (Şengül, 2009: 16).

Öktem'e göre kapitalizmin en son aşaması olan küreselleşmenin yürütücü bir ideolojisi olarak neoliberalizm 1970'li yıllarda kapitalizmin içinde girdiği krize bir çözüm olarak sunulmuştur. IMF, DB, DTÖ tarafından yapısal uyum programlarıyla neoliberal politikaların dünyanın pek çok ülkesine yayılması sağlanmıştır (Öktem, 2005: 34). Bu dönemde bu politikalarla kent sermaye birikimine sahne olmaktan öte geçmiş bizzat kendisi sermaye birikim aracı haline gelmiştir. Böylece kentler neoliberal politikalarla ulusal ve uluslararası firmaların yatırımlarını çekebilmek amacıyla bir yarış içine girdiği önemli bir merkez haline gelmiştir (Öktem, 2005: 37).

Neoliberalleşme sürecinin "yaratıcı yıkım" ile beraber ilerlediğini söyleyen Harvey'e göre bu yıkım bütün sosyal ilişkilerde, kurumlarda, yaşam biçimlerinde ve hatta kentte gerçekleşmektedir (Harvey, 2015: 11). Harvey, kapitalizm krizleri "uzamsal çözümler" bularak aşmaktadır yorumunda bulunmuştur. Buna göre kapitalizm krizlere çözüm olarak coğrafi düzenlemelere gider ve coğrafyayı kendi çıkarına göre yeniden düzenler (Harvey, 2008: 75). Kapitalizmin sermayenin aşırı birikim sorunları sebebiyle oluşan krizleri çözmek amacıyla coğrafi olarak yayılması mekânsal çözüm (spatial fix) ile mümkün olmuştur. Bu açıdan kapitalizm coğrafi olarak genişlemeye bağımlıdır. Bu stratejide yeni üretim bölgeleri oluşturmak, yeni pazarlar açmak, sermayenin işgücü fazlalığı olan bölgelere yayılması gibi unsurlarla coğrafi olarak yayılmayla kapitalizm gelişimini devam ettirebilir (Harvey, 2001: 26). Sermaye birikim süreçleri ve bunun gerektirdiği düzenlemeler bölgeye, ölçeğe ve yere göre değişiklik gösterir. Bu nedenle de kapitalist gelişme kendine özgü sosyal ve mekânsal örgütlenme biçimleri ortaya çıkarır (Brenner ve Theodore, 2002: 354).

Bir ekonomi-politik teori olarak neoliberalizmin, serbest piyasanın temel alındığı bir sistemde özel mülkiyet haklarının ve bireysel girişimlerin serbest bırakılmasının insan refahını artırmanın en iyi yolu olduğu iddia edilmiştir. Bu sistemde devletin rolü bu pratiklerin sağlanmasına uygun düzenlemeler yapmaktır. Bu noktada devletin piyasaya müdahalesi olabilecek en alt düzeyde olmalıdır (Harvey, 2015: 10). Neoliberalizmde devletin piyasaya müdahalesi minimum düzeyde olmakla birlikte piyasanın işleyebilmesi için birtakım tedbirler alması gerekmektedir. Bu açıdan neoliberalizm, örgütlü işçi hareketinin haklarına saldırmayı, vergide sermaye sahiplerinin lehine olacak şekilde adaletsiz düzenlemeyi, kamu hizmetlerinden devletin elinin çekilmesi ve buna bağlı olarak ilerleyen özelleştirmeleri beraberinde getiren bir dizi politikayı uygulamayı gerektirmiştir (Theodore, Peck ve Brenner, 2012: 21).

Neoliberalizmin temel özellikleri olarak görülebilecek belli başlı temel şartları vardır. Bunlardan piyasanın egemenliği en başta gelmektedir. Piyasa egemenliği ile akılcı bireyin kendisi için en doğru tercihi yaparak maksimum faydayı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu konuda devletin piyasanın serbest çalışmasına zorlaştıran her türlü düzenlemeyi kaldırması gerekmektedir. Bu durum beraberinde özelleştirmeyi de gerektirmektedir. Çünkü kamusal ekonomi kaynakların iyi bir şekilde dağılmasını engellemektedir. Bu nedenle özelleştirmelerle piyasa egemenliği sağlanarak rekabet ve ekonomik etkinliğin artırılması amaçlanmaktadır. Rekabetçi bir piyasada kaynak dağılımı ve ürün/hizmet kalitesi daha iyi olacağı düşünüldüğünden kamu harcamaları ve hizmetleri azalmaktadır. Bütün bunların yanında ayrıca piyasa egemenliği için gerekli olarak deregülasyon yani kuralsızlaştırma gerekmektedir. Böylece özelleştirmeler artmakta, kamu harcamaları kısıtlanmakta ve piyasa egemenliğini engelleyen düzenlemeler ortadan kaldırılmaktadır. Ancak piyasa egemenliğiyle etkin kaynak dağılımının gerçekleşeceğini öngören neoliberalizm sonuçları açısından beklenildiği gibi ilerlememiştir. Özelleştirmeler rekabeti artırarak daha nitelikli ve uygun fiyatlı mal ve hizmet üretmek bir yana tam tersi bir şekilde nüfusun büyük bir kesiminin yoksulluğa sürüklenmesine sebep olmuştur (Kurmuş, 2010: 17-19).

Bireysel özgürlüklerin ve piyasa serbestliğinin güvencesini sağlamakla sınırlı tutulan neoliberal devletin kendi içinde çelişkileri vardır. Bireyler kendi seçimlerinde özgür olmalarına rağmen sendikalaşma gibi kararlarında özgür olamamaktadırlar. Bu açıdan devletin görevi konusunda bir paradoks oluşturmaktadır. Devlet bazen yoğun müdahaleleriyle savunduğu özgürlüklerin karşısında durabilmektedir (Harvey, 2015: 77). Bu açıdan neoliberalizm devlet müdahalesinden arındırılmış bir ekonomi modeli olma iddiasında olmasına karşın uygulamada serbest piyasa uygulamalarını dayatabilmek ve piyasanın sonuçlarını yönetebilmek için baskıcı olmak durumundadır (Theodore, Peck ve Brenner, 2012: 23). Bu durum da neoliberalizmin otoriterliğe başvurmadan sürdürülemeyeceğini göstermektedir. Kapitalist girişimlerin sağlanabilmesi ve piyasanın sağlıklı işleyebilmesi için siyasi istikrar ve yasaların herkese eşit bir şekilde uygulanabildiği koşullar gerekmektedir. Bu durum bir açıdan tarafsız bir tutum gerektirmektedir. Ancak işçi hakları, emek ve çevre söz konusu olduğunda neoliberalizm tarafını belli eder ve bunlara karşı piyasanın işlemesinden yana tavır alarak çevre ve emeğe meta gözüyle bakmaktadır (Harvey, 2015: 78).

Devletin neoliberal dönemde yeniden yapılandırılmasıyla piyasanın serbestliğinden yana aldığı kamu karşısındaki tavır şirketlerin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu dönemdeki kentsel süreç şekillendirilirken şirketlerin ve üst sınıfların çıkarları göz önüne alınmaktadır (Harvey, 2013: 66). Bu açıdan kentsel planlamalarda üst sınıfların tercihi göz önüne alınarak, kent merkezleri birer tüketim ürünü haline getirilmiştir.

Ancak küreselleşmenin bir sonucu olarak devreye giren neoliberalizmin tüm dünyada aynı ilerleme sürecinde ve aynı gelişim hızında ilerlememiştir. Çünkü küreselleşme ekonomik anlamda dünyaya hâkim ülkelerin dünyayı tek bir ekonomik alanda tutma çabasıdır. Bu nedenle de her ülke bu sürece aynı oranda dahil olamamıştır (Çelik, 2012: 10). Her ülkedeki neoliberalizmin konjonktüre göre değiştiği gibi ülke içindeki neoliberalizmin her dönemde farklılaştığı da görülebilmektedir (Theodore, Peck ve Brenner, 2012: 28).

Neoliberal dönemin kentsel politikalarda en önemli vurgusu küresel kent söylemi olmuş bu doğrultuda küreselleşme sürecinde kentler küresel kent olabilmek

için bir yarış içine girmiştir. Dünya Bankası da (1999) küresel ekonomide önemli bir yer edinebilmenin küresel kentler yaratma şartına bağlı olduğunu söylemiştir. Bu nedenle kentler bir yarış içine girmiş, ulusal ve uluslararası yatırımları çekmeye çalışmıştır. Bu amaçla kentler alt yapı yatırımlarına ağırlık vermiş, hızlı tren, fuar alanları, hava alanları ile küresel sermayeyi çekmeye yönelik yatırımlara yönelmiştir. (Öktem, 2005: 26-32). Kentlerde sermaye yatırımlarını çekebilmek amacıyla özelleştirmelere gidilmesi kentin her alanda pazarlanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durum kentin imajının, tarihinin, kültürünün de yatırımcılara sunulmasına neden olmuştur (Öktem, 2006: 55).

Küresel kent söylemi aslında politik ve ekonomik dönüşümlere sebebiyet veren kentsel politikaları meşrulaştırmak için oluşturulmuştur. Akademik alanda tartışılmaya Friedmann ve Wolff tarafından başlatılan dünya kenti hipotezi üzerinden tartışılan küresel kentin, küresel ekonominin bir sonucu olarak kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Küresel ekonominin bu dönemi sanayinin desantralizasyonu, finans ve hizmet sektörünün küresel sistemde yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda küresel sistemin genişleyen ağının kontrol edilmesi ve yönetilmesi ihtiyacının küresel kentleri ortaya çıkardığı varsayılmıştır. Ancak bu küresel kent söyleminin küreselleşme içerisinde kaçınılmaz bir durum olarak gösterilmesi sürecin arkasındaki aktörleri ve politik amacı geri plana itmektedir. Aslında küresel kent söylemi neoliberalizmin kent ideolojisi olarak harekete geçirilmiştir. Bu açıdan politikacılara ve sürecin diğer aktörlerine neoliberal mantığın kentleri yeniden yapılandırma imkânı vermesinde meşrulaştırma işlevi görmüştür (Öktem, 2006: 54-56).

Neoliberal dönem mekânsal üretimin krize cevap olarak kullanıldığı bir dönemdir. Fordist dönemin bir sonucu olan alt kentleşme ile kent merkezlerinin önemini kaybetmesi neoliberal dönemde tersine dönmüştür. Bu dönemde eski cazibesini yitiren kent merkezleri kentsel dönüşüm projeleriyle tekrar piyasaya katılmıştır (Kurtuluş, 2005: 13). Buna paralel olarak neoliberal dönemin kentte etkisi olan "soylulaştırma" süreci yaşanmaya başlanmıştır. Soylulaştırma süreci ile kent merkezlerinde yaşayan düşük alt gelirli kesim kentin merkezinden uzaklaştırılmakta,

kent merkezi yeniden üretilerek üst sınıfların tüketim merkezi haline dönüştürülmektedir. Böylece kent, neoliberal politikalarla önemli bir tüketim ve yatırım ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Kurtuluş, 2005: 15).

Neoliberal dönemin temel kentsel politikalarından olan soylulaştırma, küresel kent olma yarışında bir strateji olarak kullanılmasıyla birlikte bu dönemde yaygınlaşmıştır. İlk olarak 1960'lı yıllarda Ruth Glass tarafından tanımlanan kavram o tarihten bugüne kadar oldukça tartışılan bir konu olmuştur. Soylulaştırma yeni bir uygulama olmamakla birlikte neoliberal dönemdeki uygulamalarda kentsel yeniden inşanın ölçüsünün genişlemesiyle daha da yaygınlaşmıştır. Ayrıca yeni dönemde soylulaştırma, şirketler ve hükümetlerin ana aktör olduğu kentsel politikalarda merkezi bir hedef haline gelmesiyle sistematik ve planlı bir şekilde ilerlemektedir (Smith, 2006: 20).

Soylulaştırma temelde kent merkezlerinden işçi sınıfının arındırılmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla hareket eden soylulaştırma üç dalgaya ayrılmıştır. 1950'li yıllardaki ilk dalga dağınık soylulaştırma olarak gözlemlenmiştir. 1970-1980'li yıllarda yaşanan ikinci dalga ise daha geniş çaplı ekonomik ve kentsel yeniden yapılandırılma sürecine girilmesiyle gerçekleşmiş, üçüncü dalga soylulaştırma ise 1990'lardan itibaren görülen yaygınlaştırılmış soylulaştırma olarak tanımlanan bir süreçtir. Ancak soylulaştırmanın bu gelişim sürecine rağmen her kentte farklı şekillerde farklı süreçlerle bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemler arasında ve uygulamadaki farka rağmen 1990'lardan itibaren dünyanın hemen hemen her yerinde sermaye çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde kentsel strateji olarak kullanılmıştır (Smith, 2006: 21).

Soylulaştırmanın yaygınlaşmış olmasında pek çok faktör etkili olmuştur. Bunları sıralayacak olursak bu yaygınlaşma ilk olarak devletin değişen rolü ile gerçekleşmiştir. Neoliberal dönemde yerel ve merkezi yönetimlerin sermaye ile ortaklaşmasıyla daha planlı ve büyük çapta soylulaştırma mümkün olmuştur. İkinci faktör küresel sermayenin etkinliğinin artmış olmasıyla ilgilidir. Bu yeni durumda küresel sermayenin sadece kent merkezlerinde değil yerel mahalle ölçeğindeki projelerde de etkin olması soylulaştırmanın yaygınlaşmasına etki eden önemli bir

gelişmedir. Üçüncü olarak soylulaştırma karşısında tepkilerin oluşması ve örgütlenmenin artması siyasi bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu sayede mahalleler soylulaştırılarak "temiz" ve "güvenli" hale getirilirken hem muhalefet bastırılabilmekte hem de soylulaştırmaya "bahane" oluşturabilmektedir (Smith, 2006: 22).

Soylulaştırma sürecinde yerel yönetimlerin etkinliğinden de anlaşılacağı üzere neoliberal dönem yerel yönetimlerin işlevlerinde de değişim yaratmıştır. Daha önceleri merkezi yönetim kararları doğrultusunda uygulamalarda bulunan yerel yönetimler, yeni dönemde kentlerin küresel ekonomide yarışması için sermaye yatırımlarını bölgeye çekmeye yönelik teşvik edici ve girişimci uygulamalarda bulunan bir hale bürünmüştür (Ünsal ve Türkün, 2013: 20).

Bu açıdan Türkün'e göre neoliberalizm devlet aktörlerinin yeniden yapılandırıldığı, kentlerin, sermaye birikiminin önemli bir aracı olması sebebiyle rant oluşturma kapasitesine göre "değişim değeri" üzerinden değerlendirilerek metalaştığı bir dönemdir. Kentlerin yeniden ele alındığı bu dönemde sanayisizleşme ile birlikte kentlerin tüketim odaklı yeniden yapılandırılması kentsel dönüşüm projeleriyle gündeme gelmiştir. Ulusal ve uluslararası sermayenin yönlendirmesiyle gerçekleşen bu projeler aynı zamanda kentlerin toplumsal yapısında da değişiklikler getirerek kentsel ayrıştırmaları daha da belirginleştirmiştir (Türkün, 2013: 4).

Kapitalist üretim süreçlerindeki değişimin kente etkisi sadece ekonomik açıdan gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda üretim ilişkilerinin etkilediği ideolojik tutum ve akımlar kent planlamasında değişikliğe neden olmuştur. Harvey'e göre post-fordizme geçiş süreci ile postmodernizm ortaya çıkmaya başlamıştır (Harvey, 1997: 205 ve 319). Buna göre, fordizmin ideolojisi olarak modernizm, post-fordist dönemin ideolojisi için de postmodernizmin ortaya çıktığı söylenebilir (Kaypak, 2013: 84).

Modernizm akımı gibi postmodernizm de dönemin siyasal ve ekonomik gelişmelerinin etkisiyle ortaya çıkmış akımlardır ve etkileri siyasetten, felsefeye, sanattan, kente ve mimariye kadar pek çok alana yansımıştır (Sevinç, 1999). Modernizm ve postmodernizmin kente yönelik tahayyülleri farklıdır. Modernistler

kenti toplumsal bir amaç için düzenlenecek bir mekân olarak görürken, postmodernistler için kent hiçbir amaca yönelik olmayan estetik ve güzellik ilkelerin ön planda olduğu bağımsız bir mekandır (Harvey, 1997: 84-85).

Modernite fikrinin geçmişten kopuş, geçmişi engel gördüğü yerde yok sayma olduğunu söyleyen Harvey, bu nedenle modernitenin her zaman "yaratıcı yıkım"la ilgili olduğunu söyler. Bu durum eskiyi yok etmeden yeni bir düzenin kurulamayacağıyla ilgilidir. Modernitenin köktenci kopuş iddiasının hiçbir zaman mümkün olamayacağını düşündüğü için de bu düşünceye mit gözüyle bakmaktadır (Harvey, 2012: 7-8). Modernizm daha iyi bir gelecek kurma hayaliyle ilerlemeye ilişkin olmasına karşın postmodernizm ilerlemeden kaçınır. Süreklilik ve bellek duygusundan kaçınırken bir yandan da tarihi bugüne getirip şimdiye yedirmeye çalışır (Harvey, 1997: 71).

Postmodernizm, modernizmin kent tasarımıyla ilgili olarak metropol çapında bir planlama ile geniş ölçekli, rasyonel ve işlevsel olması gerektiği yönündeki anlayışından tamamen vazgeçen bir anlayıştır. Postmodernistler planlama anlayışına karşı çıkarak, kentin tamamının kontrol altına almanın mümkün olamayacağını bu nedenle de kent tasarımının bölgesel bir biçimde, geleneklere, bölgenin ihtiyaç ve isteklerine uygun olması gerektiğini söyler. Böylece "müşteri zevkine göre biçimlenmiş" bir kent tasarlar (Harvey, 1997: 84). Birçok kişi popüler kültür ile yakınlaşması dolayısıyla postmodernizmi ticarileşme ve piyasa mantığına uygun hareket etme noktasında suçlamıştır (Harvey, 1997: 77).

Özetlemek gerekirse, 2. Dünya Savaşı ertesinde kurulan düzende fordist üretim ve refah devlet politikalarının modern kentler üretme çabası savaşın getirdiği yıkıma bir çözüm olarak görülmüştür. Fordizmin krize girdiği noktada devreye giren post-fordist üretim sistemi ve bunun yansıması olarak postmodernizmin kente bakışı farklı olmuştur.

1.2. Kent Kuramları ve Kente Dair Eleştirel Düşünceler

19. yüzyıla kadar kent esas olarak araştırılan bir nesne olmamıştı. Bu dönemdeki düşünürlerden Karl Marx, Max Weber, Friedrich Engels, Georg Simmel

sadece geliştirdikleri teoriler kapsamında kenti ele almışlardır (Turut ve Özgür, 2018: 2). Marx ve Engels kent üzerine doğrudan çalışmamış ancak kapitalizme geçişte kentlerin önemine vurgu yapmışlardır. Feodaliten kapitalizme geçişte ortaya çıkan sanayileşmiş kentler Marx'a göre sınıf bilincinin kazanıldığı yerdir (Keleş, 2014: 10). Bu nedenle kent proletaryasının devrime ulaşmasının da kentlerde gerçekleşeceğini düşünmüştür (Marx ve Engels, 2013: 305).

Marx ve Engels'in çalışmalarına göre kent diyalektik bir özellik taşımaktadır. Bir yandan içinde taşıdığı potansiyeller sebebiyle devrimci bir yönü varken diğer yandan ise sefalete yola açması sebebiyle gerici unsurlar da barındırmaktadır (Şengül, 2001: 10). Engels de çalışmalarında sanayi kentlerinin oluşum sürecinde sınıfsal ayrışmanın kente yansımasına değinmiş, işçi sınıfının yaşam koşulları üzerinden kentleşmeyi açıklamıştır.

Weber'e göre kent sadece nüfusa göre ya da tarım dışı üretimin yapıldığı yer olarak tanımlanamaz. Kentlerin geçim kaynağının tarımdan çok ticarete dayandığını vurgulamış ancak kentlerin ayırt edici bir özelliği olarak "çok yönlülük" üzerinde durmuştur (Weber, 2010: 88-89). Kentlerin öneminin siyasal niteliğinden kaynaklandığını, ayrı özerk siyasi ve idari düzenlemelere sahip olduğunu belirtmiştir (Weber, 2010: 100).

Kentin esas olarak araştırmanın konusu olması Chicago okulu sayesinde olmuştur. Bu okulun temsilcilerinden Robert Park, Ernest Burgess, Roderick Mckenzie ve Lois Wirth'in geliştirdiği ekolojik kent kuramları, kenti bir organizma şeklinde ele alan yaklaşımı benimsemiştir (Turut ve Özgür, 2018: 3). Bu okulun temsilcilerine göre kentler doğal bir süreç içerisinde çevreye uyum sağlamaya çalışan toplumların oluşturdukları çevreler olarak tanımlanmışlardır (Metlioğlu, 2021: 192). Ancak kentin doğal bir süreç içinde geliştiği yönündeki yaklaşımlar eleştirilmiştir.

1960-1970 arası dönem kapitalizmin krize girmesine paralel olarak Marksist kuramcılardan Castels, Harvey ve Lefebvre gibi önemli düşünürlerin mekâna dönük kuramlarının ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönem kapitalist ilişkideki sıkıntılar mekânın tartışılıp yeniden değerlendirilmesine ve bu kuramların ortaya çıkmasına yol

açmıştır (Ghulyan, 2017: 2). Neo-marksist kuramcılar, Chicago okulunun kentin doğal bir süreç içerisinde müdahale edilemez bir şekilde geliştiği yaklaşımına karşı çıkmışlardır (Turut ve Özgür, 2018: 3).

Eleştirel kuramcılardan Lefebvre, çalışmalarında kapsamlı bir mekân teorisi ortaya koymuş, Marksist teoriye mekânı ekleyebilmiştir (Ghulyan, 2017: 2). Bu çalışmalarında kapitalizmin mekânı işgal ederek ve mekânı yeniden üreterek iç çelişkilerini çözmekte kenti iyi değerlendirdiğini belirtmiştir. Bu sayede kapitalizmin içine girdiği krizleri aşabildiğini vurgulamıştır (Şengül, 2001: 14). Lefebvre'ye göre kentin kapitalizm açısından kullanımı onu soyut hale getirmesiyle gerçekleşmektedir. Yani kapitalizm için önemli olan mekânın somut değeri değil onun değişim değeridir. Bu nedenle de kentler içinde bulundukları tarihsellikten ve sosyal değerler bakımından değil bunu değişim değeri olarak kullanabildikleri oranda önemli olmuşlardır (Şengül, 2001: 15). Lefebvre mekân kuramını "(toplumsal) mekân (toplumsal) bir üründür" üzerinden şekillendirmiştir. Bu kurama göre mekân, üretim aracı olmakla birlikte aynı zamanda tahakküm ve denetim aracı olarak da kullanılmaktadır (Lefebvre, 2014: 56).

Harvey ise kuramında kentleri sermaye birikim süreçlerinde oynadığı rolle açıklamaktadır. Bu kurama göre, sermayenin birinci çevriminde meta üretimi ve tüketimi gerçekleşmektedir. Buradaki aşırı birikim ikinci çevrime aktarılarak kriz oluşması engellenmektedir. Sermayenin ikinci çevriminde kentsel yapılı çevre üretilmektedir ve böylece aşırı birikim sorununu çözerek krizin oluşmasını engellemektedir (Şengül, 2001: 20). Harvey'e göre, sermaye sahipleri elde ettikleri karı rekabetin yasaları gereği tekrar yatırıma dönüştürmek zorundadır. Kapitalizmin doğası gereği artı sermayenin hem üretilip hem soğrulması için yeni karlı alanların bulunması gerekir. Bu nedenle sermaye sahibi yeni üretim teknikleri ve yeni doğal kaynaklar bulmak amacıyla daha fazla emek arzı, hammadde bulabileceği yerlere yayılır. Pazarının alım gücünü artırmayı teşvik edecek uygulamalar gerçekleştirir. Sermaye kısacası artı değer üretmek ve elde ettiği artı değeri tekrar yatırıma dönüştürmek durumundadır. Ancak sadece kar elde etmek için değil aynı zamanda sermayenin ürettiği artı değerin soğrulmasında da kentlerin etkin bir rol oynadığını ileri sürmektedir (Harvey, 2013: 46-47). Kısacası Harvey, kentleşmenin artı

sermayenin emilmesi sürecinde çok büyük bir rol oynadığını bu durumun insanların kentler üzerindeki haklarını elinden alma ve yaratıcı yıkıma neden olma pahasına gerçekleştirildiğini belirtmektedir (Harvey, 2013: 65).

Manuel Castells ise kent konusunda Althusserci bakış açısıyla kendini ifade etmiştir (Gottdiener, 2001: 248). Toplumsal oluşumları etkileyen ekonomi, siyaset ve ideoloji olmak üzere üç ana unsurun mekânda ifade bulduğunu belirtmiştir. Kent bir yandan planlı yapısıyla siyasal kontrolün bir aracıyken diğer yandan anıtlar, meydanlar ile ideolojinin de temsilcisidir (Şengül, 2001: 17). Castells kenti emek gücünün yeniden üretimi noktasında merkeze almıştır. Sermaye birikimini de tüketim araçlarıyla olan bağlantısı noktasından önemsemiştir (Şengül, 2001: 20).

Castells kent analizinde ekonomik öğeyi ön planda tutmaktadır. Çünkü ekonomik öğe diğer toplumsal ilişkileri belirleyen temel etkendir. Ekonomik yapının, iki temel öğe olan üretim araçları ve iş gücünden oluştuğunu belirtmekte kenti de bu açıdan işgücünün yeniden üretim mekânı olarak görmektedir. Toplu tüketim hizmetleri olan eğitim, konut, sağlık gibi iş gücünü yeniden üretim sürecine katan etmenlerin devlet müdahalesine bağlı olduğunu belirtmektedir (Gottdiener, 2001: 251-252).

Castells kente ilişkin kuramında, kentsel sorunu, konut, eğitim, ulaşım, sağlık gibi tüketim araçlarının örgütlenme süreci ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Bu ortak tüketim unsurlarının dağıtımındaki kapitalist mantık halk ile sermaye arasında toplumsal çelişkiye neden olmaktadır. Devlet bu noktada kente müdahale ederek bu çelişkiyi çözmeye çalışır. Ancak devletin kente müdahalesi kapitalist ekonominin mantığı gereği hâkim sınıfların lehine olacak şekilde gerçekleşmektedir (Castells, 1997: 14). Ayrıca emeğin yeniden üretim sürecindeki tüketim mal ve hizmetlerin devletin de müdahalesiyle eşitsiz dağılımı çatışmaya neden olmaktadır. Bu eşitsizlikler kentsel toplumsal hareketlere yol açarak sınıf mücadelesini güçlendirmektedir. Casttels kentsel toplumsal hareketlerle ilgili olarak sınıf mücadelesinin eksenin fabrikalardan yaşam mekanına kaydığını belirtmiştir (Gottdiener, 2001: 257-258).

Eleştirel kuramcıların çoğu kenti ekonomik yaklaşımla ele almışlardır. Elbette ekonomi, kentlerdeki dönüşümün ana unsurlarındandır. Ancak kentler aynı zamanda, çelişen çıkarlara dair mücadelenin yürütüldüğü alanlardan biridir. Bu mücadele süreci içerisinde toplumsal güçler kentleri yeniden üretir ve dönüştürürler. Mekânın denetimi iktidar mücadelesi açısından başarıya ulaşmakta ön koşuldur. Bu nedenle toplumsal grupların iktidar ilişkilerini değiştirmek ya da devam ettirmeyi amaçladıklarında mekân üzerinde denetim kurmaları gerekir (Şengül, 2009: 15-16). Bu açıdan kentsel iktisat kavramı kentsel siyasi faaliyetten ayrı düşünülemez. Kısacası kent üzerindeki etkenlerden en önemlisi siyasal iktidarın kendi simgesel mekanını yaratma ve kitleleri denetleme amacı mekânı şekillendiren temel unsurlardandır (Harvey, 2013: 11).

1.3. Sembol ve Siyaset İlişkisi

Semboller siyasetin bir kullanım alanı olmasından hareketle kitleleri harekete geçirmede, toplumu birleştirmede oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan siyasal iktidarların önemli bir kullanım aracı olmuştur. Bu bölümde mekânda sembollerin önemini açıklamadan önce kavramsal bir çerçeve çizilecek sembollerin tanımı ve iktidarlar açısından önemi açıklanmaya çalışılacaktır. Bu açıklama ile sembollerin mekâna yansımasının önemini anlamak kolaylaşacaktır.

Semboller insanlık tarihin en eski döneminden beri dilden çok daha önce insanlık henüz konuşma evresinde değilken ortaya çıkmıştır. Ölüleri gömme ritüelleri, ayinler, törenler dilden önce gerçekleşmiş toplumsal sembollerin bazı temel örneklerindendir. Yani insanın "anlamı" ifade etme çabası dilden önce başlamıştır (Tuğrul, 2010: 134-135). Uzun yıllar boyunca sosyal bilimlerde semboller irrasyonel ve etkisiz bulunmaları sebebiyle göz ardı edilmişlerdir. Ancak 20. yüzyılda siyasetin sadece rasyonel tercihlerle açıklanamayacağının anlaşılmasıyla özellikle antropoloji ve sosyoloji disiplinlerince incelenmeye başlanmıştır (Durç, 2020: 380).

Dolayısıyla Tokdoğan'a göre sembol konusunun dilden önce var olması sebebiyle de özellikle antropologların çalışmalarında görülmesi şaşırtıcı olmamıştır. Kültürel sembollere ilişkin genel geçer bir bilginin mümkün olmaması, içinde

oluştukları toplumun kültürel bağlamı içerisinde anlam kazanmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısı sembolik antropoloji alt dalının gelişmesini sağlamıştır. Bu disiplin kültürel sembollerin insanların dünyayı anlamlandırmada nasıl kullandığına odaklanmaktadır. Sembolik antropolojinin önemli isimlerinden Victor Turner sembollerin toplumsal anlamlarını ritüellere odaklanarak açıklamaya çalışmıştır (Tokdoğan, 2018: 19). Turner'e göre, dil, düşünce ya da duyguya ait nesnelerin sembol olabilmesi için maksimum sayıda insan tarafından paylaşılması gerekmektedir. Çünkü aynı şeyler farklı insanlar için farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu nedenle semboller hem çok seslidir hem de muğlaktır (Turner, 1975: 146). Bu nedenle de içinde bulunulan bağlama göre farklı anlamlara gelebilmektedir. Semboller çok seslidir çünkü aynı sembol farklı kişilere göre farklı yorumlanabilmektedir. Muğlaktır çünkü kesin olarak tanımlamak zordur. Bu özellikleri sebebiyle de manipülasyona açıktır (Durç, 2020:382).

Sembol kelimesinin etimolojik kökenine baktığımızda ise eski Yunancada syn kökünden birleştirme anlamından gelmektedir. İki kişi arasındaki anlaşmanın bir kanıtı olarak kırılmış bir nesneye atıfta bulunarak, kırılmış parçaların bir araya getirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu iki kişiyi birleştiren şey aynı zamanda onları diğerlerinden ayırmaktadır (Tuğrul, 2010: 135). Bu açıdan semboller insanlar arasındaki ilişkilerde biz ile ötekinin farkını ortaya koyan şeyin somut ve maddi yansımasıdır.

Durç'a göre sembolizmle siyaset arasında var olan ilişki akademik yazında uzunca yıllar ihmal edilmiş, sembolik olan siyasetten arta kalan şey olarak görülmüştür. Oysa siyaset sembolik araçlarla üretilmektedir. Bir siyasal sembol üretildiğinde eğer bu insanlar üzerinde istenilen etkiyi bırakırsa o sembol güçlenir ve kullanılmaya devam edilir. Böylece bu sembol kendi gerçekliğini oluşturmaya başlar. Bu nedenle sembollerin gücü iktidarlar tarafından da fark edilmiş ve kullanılmıştır. İktidarlar sembolleri kullanırken bazen gerçeği dönüştürmekte ve yeni bir gerçek yaratabilmektedir. Bu sayede kitlelerin politize olması, harekete geçirilmesi sembollerle daha kolay gerçekleştiğinin fark edilmesiyle iktidarların en önemli araçlarından birisi haline gelmiştir (Durç, 2020: 380-381).

Sembol ve politika arasındaki bu ilişki kültürde de kendini gösterir. Semboller sadece siyasal alana ilişkin değildir. Din, kültür gibi siyasete içkin olan her şeyde semboller önemlidir. Clifford Geertz kültürün de sembollerden oluştuğunu, sembollerin toplumların 'ethos'unu etkilediğini düşünmektedir. Geertz kültürel sembollerin özellikle dini olanların insan yaşamını etkilediğini toplumun düzeninin bu sembollerle şekillenebildiğini gözlemlemiştir (Geertz, 2010: 111 ve 154).

Bourdieu'ya göre de bu şekillenmede sembollerin etkisi çift taraflıdır ve kültür sadece toplumlar arası ilişkilerin, etkileşimin kaynağı olmamakla birlikte aynı zamanda bir tahakküm aracıdır. Kültürü oluşturan sembolik sistemler toplumdaki iletişimi etkilemekle birlikte toplumsal hiyerarşinin tesisine de katkıda bulunmaktadır. Bourdieu çalışmalarında toplumsal tabakalaşma ve hiyerarşinin bir dirençle karşılaşmaksızın toplum tarafından kuşaklar boyunca devam etmesine yanıt aramaya çalışmıştır. Bourdieu'nun iddiasına göre, giyim tarzından, alışkanlıklara, dinden bilime, dilden felsefeye kadar tüm kültürel sembollerin toplumsal ayrımı keskinleştirme işlevi gördüğünü belirtmiştir (Swartz, 2011: 11-18).

Cassirer ise insanı sembolleştirme becerisi olan bir varlık olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla da sembollerle çevrili bir dünyada yaşadığımızı belirtmiştir (Cassirer, 2011: 7). Sembollerin zihinsel bir kurguyla somut bir duygusal işarete göndermede bulunan kavram olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Bu açından, dilin, dinin, sanatın tamamen sembollerden oluşmakta olduğunu belirtmiştir (Cassirer, 2011: 158). Sembollerin, dil, sanat, mimari, politika gibi tüm alanlarda iletişimi kolaylaştıran yapısı genelde somutlaşabildiği ölçüde geçerli kalabilmiştir. Ancak semboller sadece somut olan üzerinden düşünülmemelidir. Çünkü semboller aynı zamanda zihinsel olarak kurgulanmışlardır. Zihinsel kurgu olmaları onların dil, düşünce ve duyguda somutlaşabilmelerine engel değildir (Durç, 2020: 382).

Cohen'e göre "gücün dağıtımı, sürdürülmesi ve uygulanmasında" semboller araçsal olarak önemli olmuşlardır. Cohen sembollerin duygu ve hisleri uyandırması ve insanları eyleme sevk etmesi nedeniyle önemli olduğunu vurgular. Firth de kamu kontrolünde sembollerin önemli olmasından yola çıkarak siyasi simgelerin iktidar ilişkilerinde önemli olduğunu vurgulamıştır (Turner, 1975:145).

Siyasal semboller aynı zamanda bir temsiliyet de barındırmaktadır. Siyasal olanın somutlaşarak, kodlanması, görünür olmasını sağlayan semboller taşıdığı temsiliyetin nesiller boyu aktarılmasının da önemli birer aracıdırlar. Sembol ve politika bu nedenle birbiriyle ilişkilidir. Bu ilişki bir şekilde değerlendirildiğinde başarıya ulaşılabilmektedir. Sembollerin gücünü fark eden karizmatik liderler kimi sembolleri dönüştürerek kimi sembolleri güçlü tutarak başarılı birer sembol üreticisi ve kullanıcısıdırlar (Durç, 2020: 384).

David Kertzer de siyaset alanının sembolizm ağırlıklı kurulduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle Kertzer'e göre siyasal süreçleri anlamanın yolu aktörlerin sembolleri nasıl kullandığını ve kitlelerin bu sembollerle ilişkisini incelemekten geçmektedir. Siyasal süreçleri anlamak için semboller her ne kadar önemli olsalar da semboller ve etkilerini incelemek uzun yıllar ihmal edilmiştir. Bu durum siyasetin genelde rasyonel tercihlerle ilerlediğine ilişkin genel kabulden kaynaklanmaktadır. Oysaki insanlar ve hatta toplumlar için semboller maddi çıkarlarına ters düşecek şekilde bile olsa daha önemli olabilmektedir. Kertzer ve Kaufman gibi önemli düşünürler de siyaseti rasyonel tercih teorisine göre anlama çabasını eleştirmektedir. Kaufman'ın sembolik tercih teorisi olarak kavramsallaştırdığı düşüncesine göre insanları siyasi açıdan harekete geçiren temel unsur duygulardır. Siyasetin sadece rasyonel kararlarla ilerlemediğinin anlaşılmasıyla birlikte sembolik siyaset, üzerine düşünülen bir alan haline gelmiştir. Buna göre, siyasal davranışı etkileyen temel unsur sembolik siyasetin duygular üzerindeki etkisiyle belirlenmektedir (Tokdoğan, 2020: 34-37).

Bu noktada siyasal süreçlerin sadece rasyonel kararlarla ilerlemediğini, iktidarların ve toplumun bir ortaklık duygusu yaratma ve bu duyguyu harekete geçirme süreci olarak da değerlendirmek gerekmektedir. Bu ortaklık duygusunun yaratmadaki en önemli araçlardan biri ise sembollerdir. Gücü, iktidarı elinde bulunduran siyasal aktör, yeni semboller yaratma, var olan sembolleri manipüle etme veya popülerleştirme ile gerçekliği yeniden inşa edebilmektedir. Toplumsal taban ise mekanlara, ritüellere, yeni kurulan gerçekliğe semboller üzerinde bağlılık kurabilmektedir. Böylece kitleler semboller üzerinden kurdukları bu bağ ile bir siyasal

grupla aidiyet kurabilmekte ve bu sayede kolektif bir kimliğin parçası olabilmektedir (Tokdoğan, 2020:41).

Sembollerin temsil ve tanıtıcı yönü de vardır. Kimi zaman bir kişiyi kimi zaman bir dini bir kurumu ya da ideolojiye gönderme yaparak onu temsil edebilmektedir. Bu temsil özelliği sebebiyle bir kesim için bir birliktelik sağlarken aynı zamanda diğerleriyle arasına da bir sınır koymaktadır. Bu sınır sebebiyle grupsal kimlikler birbirinden ayrılmaktadır (Durgun ve Yaman, 2017: 41).

Siyasal aktörler geçmişten beri süre gelen ve bugün de halen varlığını sürdüren yatkınlıklara uygun siyasal sembollerle kitleleri harekete geçirebilmekte, siyasi amaçlarına kanalize edebilmektedir. Dolayısıyla insanlar kendi yatkınlıklarına uygun bulduğu semboller sahiplenerek onunla bağ kurabilmektedir. Bu nedenle siyasal aktörlerce kullanılan semboller belirli değerlere, fikirlere, ideolojilere gönderme yaparak insanları mobilize edebilmeyi başarabilmektedir. Ancak sembolleri sadece siyasal aktörler tarafından yukarıdan aşağıya doğru kurulan bir süreç olarak tanımlamak eksik kalacaktır. Bizzat toplumun kendisi de bu sembolleri benimsemekle birlikte benimsedikleri kimliklere uygun anlamlar oluşturma konusunda gönüllü davranmaktadırlar (Tokdoğan, 2020: 38-39).

Semboller geçmişle bağ kurup, geçmişi anlamlandırmamızı sağlamakla birlikte günümüze projeksiyon sunmamıza da yardımcı olabilmektedirler. Bu nedenle siyasal iktidarlar özellikle değişim dönemlerinde geçmişle çekişme içine girip, geçmişi sembollerle yeniden kurmaya çalışabilmektedir. Bunu yaparken kullandıkları siyaset aracı ise ritüel ve mitlerdir. Mitler geçmişe dair yeniden kurgu oluşturmada, ritüeller de mitlerin dolaşıma girme noktasında kullanılmaktadır (Tokdoğan, 2020: 40). Semboller kısacası bir toplumun üyelerini aidiyetlik bağı kurarak bir araya getiren onları harekete geçiren, bu yönüyle siyasal aktörler tarafından kullanılan önemli birer araçtırlar.

1.3.1. Ulus Devletlerde Milli Kimlik İnşasında Semboller

Modern ulus devletlerde sembollerin önemi, kurumsal olanın gündelik hayatla arasındaki bağı kurmasından kaynaklanmaktadır. Ulusun tüm üyeleri

tarafından kabul gören, tanınan amblemler, marşlar, nesneler topluma sunulup ulus devlet üyeleri tarafından kabul gördüğünde prestij kazanmaktadır. Bu anlamsal değer bayraklara, ulusal marşlara paha biçilmez bir anlam yüklemektedir. Modern ulus devletlerde semboller, geçmişe yönelik seçici bir okumayla idealize edilen geçmişe göndermede bulunan nesneler, mekanlar ve işaretlerle dolaşıma sokulmaktadır. Bu semboller dolaşıma sokulup görünürlük kazandıkça sahiplenilmektedir. Bu da o toplumun birbirine kenetlenmesini ve milli bir kimlik etrafında toplamasını kolaylaştırmaktadır (Tokdoğan, 2020: 41-42).

Milliyetçiliği ve milleti sadece bir ideoloji olarak değil sosyal ve kültürel bir mesele olarak da ele alınması gerektiğini iddia eden modern milliyetçilik kuramcılarından Smith'e göre en genel anlamıyla milliyetçilik bir siyasi doktrin olmaktan öte ideolojiyi, dili, sembolizmi içinde barındıran bir kültür biçimidir. Milli kimliğin de anlamı ve kutsanmışlığı milliyetçilik tarafından yaratılmıştır (Smith, 1994: 147). Bu açıdan semboller, milli kimlik ile olan ilişkisi sebebiyle oldukça önemlidir. Milliyetçilik farklı insanlardan oluşan nüfusu bir milli kimlik etrafında toplayabilmek için milli efsanelere ve sembollere ihtiyaç duymaktadır (Bauman, 2010: 193).

Siyaset açısından milli kimliğin en önemli işlevi millete özgü değerlerin, gelenek ve adetlerin meşrulaştırıcı özelliğe haiz olmasıdır. Bu nedenle milli kimlik toplumsal dayanışmayı sağlamak için ilk müracaat noktası olmaktadır. Bunu yaparken toplumsal bağı oluşturmak için semboller, gelenekler ve değerlerden yararlanılmaktadır. Bayrak, anıt, para, marş, üniforma gibi o millete ait sembollerle topluma ortak mirasa ve kültüre ait oldukları hatırlatılmaktadır (Smith, 1994: 35).

Dil ve sembolizm kitlelerin "kitlesel duygularıyla" ilişkilidir (Smith, 1994: 120). Sembollerin ve simgelerin kitlesel duygu yaratabilmesi kesinlik barındırmamasından da kaynaklanmaktadır. Sembollerin barındırdıkları anlamın kısmen "öznel" olması insanların toplu bir şekilde "aynı" sembolleri gönüllü bir şekilde kullanmalarını sağlamaktadır (Cohen, 1999: 20). Semboller bu bakımdan da milliyetçiliğin en önemli araçlarındandır. Milli kimliğe ait tüm kavramları somutlaştırarak toplumda duygusal tepkiler uyandırabilecek şekilde karşılık bulmasıyla topluluğun devam edebilmesine yardımcı olur (Smith, 1994: 127).

Milli kimliğin başarısı ve devamlılığı sağlayan yönü seremonik ve sembolik özelliklere sahip olmasıdır. *"Nümayişler, anma seremonileri, yıldönümü kutlamaları, şehit anıları, andlar, özel günlerde çıkartılan paralar, bayraklar, kahramanlara ilişkin kasideler ve tarihî olaylar hakkındaki yadirgârlarla kimlik ve birliğin yeniden olumlanması suretiyle yurttaşlara aralarındaki kültürel bağ ve siyasî hısımlık hatırlatılır."* (Smith, 1994: 249). Bu sayede milli kimlik etrafında bir birlik oluşturulabilmektedir.

Modern milliyetçilik kuramcılarından Hobsbawm, toplumlar için geleneği icat edilmiş bir şekilde toplumda kabul görmüş kurumlarca dolaşıma sokulan, sembol ya da ritüellerle sergilenen, geçmişle arasında bir süreklilik oluşturmaya çalışarak belirli değerler aşılamaya çalışan pratikler olarak tanımlamıştır. Hobsbawm bu pratiklerin kendi düşüncelerine uygun duran tarihsel geçmişle bir süreklilik oluşturmaya çalışma girişimi olduğunu söyler. Bu konuyla ilgili olarak Britanya parlamentosunun mimari yapısını örnek gösterir. 19. yüzyılda bilinçli olarak gotik bir mimari yapıyla yeniden inşa edilen parlamento binası 2. Dünya Savaşından sonra da yeniden inşa sürecinde bilinçli bir tercihle yine aynı plan üzerine yapılmıştır (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 2).

İcat edilmiş geleneğin farkı geçmişe referansta bulunmasına rağmen çoğu zaman yapay ve uydurma olmasından gelmektedir. Uydurma olmasından kastedilen, eski durumları akla getirerek yeni duruma uyarlanmış, onu bugüne yansıtan gelenekler olmasıdır. Bu geleneklerin kurgularla geçmişle bağ oluşturarak ulus devletlerin tarihsel süreklilik yaratısı için icat edilmiş olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla ulusal marşlar, bayraklar gibi semboller ulusal hareketlerin ve devletlerin birer parçası olarak ortaya çıkmıştır (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 3-9). Hobsbawm'a göre icat edilen gelenekler milliyetçilik, ulus devlet, milli kimlikle dolayısıyla ulusal sembollerle yakından ilişki içerisindedir. Bütün bunların toplumsal bir mühendislikle icat edildiğini, kurgulandığını da iddia etmiştir (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 17).

Castells'e göre milli kimlik, bir dizi öncelik verilen kültürel özellik temelinde inşa edilmiştir. Kimlikler, egemen kurumlardan kaynaklansa da ancak kişiler tarafından benimsenip içselleştirildiğinde kimlik haline gelir (Castells, 2006: 12-13).

Bu açıdan milli kimliğin parçası olan sembollerin toplumlar tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Böylece toplumca bir anlam kazanabilmekte ve insanları etrafında birleştirebilmektedir.

1.3.2. Kente Dair Sembollerin Toplumsal ve Kültürel Anlamı

Sembollere yukarıda yapılan açıklamalar üzerinden bakıldığında kentlerin, sembollerin en belirgin bir şekilde göründüğü ve en çok kişiye ulaştığı yer olması sebebiyle işlevsel bir önem taşıdığı görülmektedir. Kentler milli kimliğin sembollerinin sergilendiği dolaşıma sokulduğu mekanlardır. Anıtlar, müzeler, hafıza mekanları ile hatırlatılmak istenene yer verilir. Bu açıdan kentlerdeki çatışma sembol yapılarda ve mekanlarda da kendini gösterir. Hatırlatılmak ve öne çıkarılmak istenen ya da unutturulmak ve silinmek istenen semboller dönüşür, yenilenir, yeniden üretilir.

Kentler sadece üretim biçimi ve nüfusuyla kırdan ayrılan yerleşim yerleri olamamakla birlikte aynı zamanda içerisinde imajları ve sembolleri de barındıran yerlerdir. Hâkim güçler kentlerin ekonomik kaynakları kadar sembolleri içinde mücadeleye girerler. Bu sembollere yüklenen anlamlar siyasi pozisyona, ideolojiye, zamana, sınıfa göre değişiklik gösterir. Bu nedenle de "toplumsal bağlama" göre farklı anlamlar barındırır (Güler, 2014: 125). Bu açıdan kentler, siyasal ve ideolojik faktörlerin etkisiyle güç ilişkilerinin ve çelişkilerinin yansıdığı, dini önceliklere göre bir tercihin barındırıldığı ve bunların da sembollerle sergilendiği mekanlardır (Suda, 2021: 325-326).

Kent açısından sembollerden bahsedildiğinde ilk olarak anıtlar, meydanlar, tarihsel değeri yüksek mekanlar, kültürel miraslar, müzeler, dini mekanlar, toplumsal hafıza mekanları aklımıza gelmektedir. Nora çalışmasında, hafıza mekanlarının tarihsel, psikolojik ve siyasi açıdan önemli boyutları olduğunu söylemiştir. Buna göre, hafıza mekanları varlığından daha öte kullanım biçimine göre değer taşıyan bir olgudur (Nora, 2006: 10). Nora, hafıza mekanları kavramını geniş tutarak fiziki bir mekândan değil anlamın yoğunlaştığı noktadan bahsetmektedir. Bu kavramsallaştırmaya göre hafıza mekanlarının maddi, sembolik ve işlevsel olmak üzere üç anlam içerdiğinden bahseder. Normal bir arşiv binası bile biz ona sembolik

bir değer verdiğimizde hafıza mekanına dönüşebilmektedir. Bunun gibi bir nesne de bir ritüele konu olduğunda hafıza yerine dönüşebilir (Nora, 2006: 32). Böylece hafıza mekanları, hatırlanması istenen şeyin zamanı durdurarak hatırlanmasını sağlamaktadır. Bu açıdan iktidarlar tarafından kendisine uygun bir geçmiş anlatısı oluşturmak açısından önemli bir sembolik araç olmuşlardır (Çınar, 2019: 98). Mekânın sembolleri hatırlamada ve hatırlatmada kolaylaştırıcı bir etkisi olması yönüyle siyasi aktörler tarafından hafıza mekanlarının ve diğer sembolik mekanların kendi ideolojik tutumlarına göre görünürlüğünü artırabilmesi ya da yok edebilmesi mümkündür.

Hayatın pek çok alanında olduğu gibi mekân da sembollerle sarılmıştır. Mekânsal sembolizme yönelik sosyal bilimlerde yapılan çalışmaların başında toponomi çalışmaları gelmektedir. Eleştirel toponomi çalışmaları, mekandaki yerlerin isimlendirilmesinin politik ve ideolojik yönünü incelemektedir. Buna göre, isimlendirmeler iktidara bağlıdır. Bir yere isim verme süreci aynı zamanda eşitsiz iktidar ilişkilerini yansıtan bir tutumdur (Özberk, 2018: 665-666). Siyasal aktör kente ait mekâna, bir yere isim verirken aynı zamanda kendi siyasal anlayışını da yansıtmaktadır.

Kentlerin şekillenmesinde insan bedeniyle kurulan bağa değinen Sennett, her dönemin beden kavrayışının izlerini kent planlamasına yansıdığını ileri sürmüştür. Savaşların, devrimlerin, keşiflerin, tıbbın, insanın kendi bedeniyle kurduğu deneyimlerle birlikte mekanla kurduğu ilişki de önemli bir dönüşüm yaşatmıştır. Bu açıdan devrimin, savaşın, keşfin bedene yansıyan değişimi kentte de kendini göstermiştir (Sennett, 2008: 17). Kentin sembollerle ifade bulması bu açıdan yeni değildir. İktidarların sembollere ihtiyaç duyması ve bunu kamusal alanlarda gösterme çabası Roma İmparatorluğu döneminde beri var olmuştur. İktidarı kamu binalarında ve anıtlarda gösterme çabası o dönemden beri süregelmiştir (Sennett, 2008: 94). Bu nedenle semboller, kitleleri harekete geçirme kapasitesi yüksek, özneleri bir araya getirmeye yarayan ve fikirlerin etkili biçimde iletilmesini sağlayan işaretler olarak (Sözen, 2016: 559) tarihin her döneminde önemli birer kullanım aracı olarak kentte de kendini göstermiştir.

Mimarlığa ve kente dair semboller kalıcı olması ve nesiller boyu aktarılabilmesi sebebiyle en çok kullanılan sembollerdendir. Bu açıdan toplumsal hayata hâkim olan güçler kentlere sembolleriyle izlerini bırakmak istemiştir. Özellikle Nazi dönemi Almanya'sında iktidarın ebedilik arzunun yansıması olarak gigantonomik yapılara yer verilmiştir. *"Güç tapıncına dönük orantısız büyüklükte binalar-anıtlar inşa etme merakı"* olarak tanımlanan gigantomani ile iktidarın gücünün sembolü olan devasa anıtlar, binalar, heykeller inşa edilmiştir (Bora, 2021: 15). Mussolini döneminde İtalya'sında da benzer şekilde mimari yapılar, rejimin kalıcılığını sağlamak için araç olarak kullanılmış, bu doğrultuda kentsel planlamalar yapılmıştır (Koç ve Gür, 2019: 42). İktidarlar gibi bir diğer toplumsal güç olan sermaye de özellikle ABD gibi hâkim olduğu yerlerde gökdelenleri, dev kuleleriyle büyük şirketlerin ve kapitalizmin gücünün sembolü olarak kent merkezlerinde yer almıştır (Harvey, 1997: 89).

Harvey, Paris Modernitenin Başkenti adlı eserinde 19. yüzyılda Paris'te modernleşme ve kapitalistleşme sürecinde gerçekleşen mücadeleleri kent sembolleri üzerinden de değerlendirmiştir. Bu açıdan ele aldığı Sacre-Coeur Bazilikasının hikayesi son derece çarpıcı bir örnek olmuştur. Bu bazilika Paris komünü sırasında komünarların katledildiği yerde yükselmiştir. Aynı zamanda Paris Komününü bastırmaya çalışan generallerin öldürüldüğü yer olmasıyla da bu bölgeye inşa edilecek katedralle "Hristiyan toplumunu savunup kurtarmak için ölen dünkü şehitlerin" anısını yaşatabilmek amaçlanmıştır. Kentlerdeki yapılara yüklediğimiz anlamların toplumsal olayların ve mücadelelerin etkisiyle şekillenmesine iyi bir örnek olan bu bazilikanın hikayesi bugün hala kent sembolleri üzerinden yürütülen mücadeleleri anlamak açısından oldukça önemlidir. Tıpkı komün sırasında komünarlar tarafından otoriter dönemin sembolü olarak görüldüğü için Vendome Sütunun devrilmesi gibi Sacre-Coeur bazilikasının yapılması ve seçildiği yerde anıtların ve yapıların derin sembolik anlamlara sahip olduğunu göstermiştir (Harvey, 2012: 403-439).

Kentlerde sembollerin varlığı sadece mimariyle sınırlı olmamıştır. Toplumsal hayatta, dilde, kültürde ve giyim tarzında da kendini gösteren sembollerin, kentlerde dolaşıma sokulmasıyla da kentler önem kazanmıştır. Bu açıdan bazen bir mahallede

yaşayanların kimliğinin o mahalleye sembol bir anlam verebilmesiyle bazen de bir bölgenin tarihsel olaylara tanık olarak hafızalarda yer edinmesiyle de kentler sembollerden ayrı düşünülemez. Bu açıdan kentler mücadelelerin ve çatışmaların semboller üzerinden yürütüldüğü mekanlar olmasıyla birlikte aynı zamanda toplumsal ve siyasal geçmişi yansıtabilmesiyle de sembolik anlama sahiptir. Bu doğrultudan hareketle sonraki bölümlerde İstanbul'un ve daha sonra Beyoğlu'nun sembolik açıdan önemi ve bunlar üzerinden ilerleyen dönüşümler üzerinde durulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
NEOLİBERAL POLİTİKALAR VE İSTANBUL'UN SEMBOLİK DÖNÜŞÜMÜ

2.1.Osmanlı Döneminde İstanbul'un Kentleşme Tarihi

Bugün İstanbul'un bir kent olarak değişimini anlayabilmek için onun tarihsel geçmişine de bakmak gerekmektedir. İstanbul Roma, Bizans, Osmanlı ve Türkiye'yi görmüş önemli bir kenttir ve tarih boyunca her an büyüyüp, gelişerek her iktidar döneminde önemli değişimler göstermiştir. Bu durum Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte de kendini göstermiştir. Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte Osmanlı döneminden bazı özellikler miras olarak kalırken bazıları bilinçli bir tercihle yeni rejime uygun bir şekilde değiştirilmiştir. Yani tarihsel ve siyasal dönüşümler sonucunda bir süreklilik ve kopuş ilişkisi yaşanmıştır.

İstanbul'un ilk çekirdeği diyebileceğimiz Byzantion'un, M.Ö. 7. yüzyılda, bugünkü Topkapı Sarayı yerleşiminin bulunduğu bölgede kurulmuş olduğu yaygın olarak kabul edilen bir görüştür (Tokmakçıoğlu, 2021: 16). Roma İmparatorluğu hakimiyeti altına giren Byzantion, 1. Constantinus döneminde başkent olarak yeniden inşa edildikten sonra Konstantinopolis olarak anılmaya başlamıştır (Tokmakçıoğlu, 2021: 27-28). Roma ve Bizans İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan kent 2. Mehmed tarafından fethedildikten sonra Osmanlı Devleti hakimiyeti altına girmiş ve yeni başkent olarak ilan edilmiştir. 2. Mehmed'in kenti ele geçirmesiyle birlikte İstanbul'a büyük önem verilmiş ve kentin bugün geldiği konuma doğru evrimi de başlamıştır (Tokmakçıoğlu, 2021: 57).

Bu nedenle İstanbul'un bugünkü kentsel gelişim sürecini anlayabilmek için Osmanlı dönemi kent deneyimine kısaca değinmek faydalı olacaktır. Osmanlı dönemi kent deneyimine bakacak olursak, mahallerden oluşan kentlerde daha çok dini ve etnik bir ayrışmanın olduğu görülmektedir. Aynı din veya etnik kökene sahip kişiler aynı mahallede oturmaktaydılar (Faroqhi, 2005: 165). Bu açıdan mekânda farklılaşma sınıfsal özellikten ziyade etnik ve dini bir şekilde gerçeklemişti. Osmanlı dönemindeki mekânsal ayrışmanın etnik cemaatlere dayalı olması Cumhuriyet döneminde de

kısmen devam etmiştir. Mekânsal farklılaşmadaki bu durum 19. yüzyılda kapitalizme eklemlenme döneminde işçi sınıfının oluşmasıyla değişmiş olsa da esas olarak İkinci Dünya Savaşı öncesi mekandaki sınıfsal ayrılık gittikçe belirginleşmiş daha sonra da giderek artmıştır (Akpınar, 2010: 110). Bu açıdan kentlerin gelişimini toplumsal ekonomik ve kültürel gelişmelerin etkilediği görülmektedir.

Osmanlı döneminde İstanbul, farklı dinler ve dillerin bir arada yaşadığı farklı etnik grupların kendi iç hiyerarşilerini oluşturup saraya karşı sorumlu oldukları bir sisteme sahipti. Ancak bu durum 19. yüzyılda küreselleşmenin etkisinin artmaya başlaması ve Osmanlı'nın eski gücünü kaybetmesi ile beraber değişmiştir. Bu dönemde yeni hukuk reformları ve milliyetçilik eski düzenin dengelerini sarsmış bu gelişmeler kent yapısını ve nüfusunu da etkilemiştir. (Keyder, 2013: 11).

İstanbul 19. yüzyılda farklı kültürleri biraya getirmesine ve konumu itibariyle önemli bir pazar yeri olmasına karşın bir dünya kenti değildi. Bu dönemin önemli kentleri ile kıyaslandığında yabancı yatırım seviyesi daha düşüktü ve alt yapısı zayıftı. Buna rağmen ticaret gelişmeye devam etse de burjuva birikimi İstanbul'da mimari bir çevre dönüşümü oluşturamamıştır. Ancak bu 19. yüzyıl döneminde mimari bir dönüşüm olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu dönemde özellikle gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu Pera'da oteller, kulüpler, eğlence yerleri, bankalar, restoranlar yapılmaktaydı. Ama bu yapılar şehrin "öteki tarafi" olan Beyoğlu'ndaydı ve şehrin kalan kısmı için geçerli değildi (Keyder, 2013: 12-13). Bu açıdan bu dönemdeki kent planlamasının parça parça geliştiği görülmektedir.

Osmanlı kentlerinin siyasi yapısında ise o dönemin teknolojik koşulları da dikkate alındığında merkezin çevreyi kontrol edebilme olanağının kısıtlı olması sebebiyle belirli derecede özerklik gösterebildiği ancak tam anlamıyla da özerk bir statüye sahip olmadığı görülmektedir. Ancak bu durum İstanbul'un, diğer kentler üzerindeki baskınlığına ve üstünlüğüne engel değildi. (Şengül, 2009: 107-108). İstanbul'un, Roma, Bizans, Osmanlı İmparatorluklarına 1923 yılında Ankara'nın başkent ilan edilmesine kadar ki sürede yaklaşık 1600 yıllık başkent olma süreci İstanbul'a tarihi açıdan önemli bir değer atfetmektedir. (Sönmez, 1996: 9). İstanbul yüzyıllarca yıllık tarihi birikimi ve sahip olduğu konumuyla diğer kentlerden nicelik

ve nitelik bakımından üstün olması sebebiyle her dönem için önemini korumaya devam etmiştir.

Osmanlı dönemi için İstanbul denilince ilk olarak akla sur içi bölgesi Eminönü ve Fatih bölgeleri gelmektedir. İstanbul'un merkezi olarak, devlet dairelerini ve önemli dini mekanlarını bulunduran Sultanahmet, Süleymaniye ve Beyazıt arasında kalan bölgesi önemli bir yer teşkil etmiştir. Ana merkezde bulundan Sirkeci-Edirnekapı arasındaki bölgede daha çok Müslüman halk yaşarken, sahil kısmında azınlıklar çoğunluktaydı (Dursun, 2011: 111-112). Bugünkü isimleriyle, Aksaray, Laleli, Süleymaniye, Zeyrek, Vefa, Fatih, Çarşamba gibi merkezde yer alan semtlerde çoğunlukla Müslümanlar yaşamaktaydı. Azınlık nüfusu ise Marmara, Haliç ve surları gören çevre kısımlara yerleştirilmişti (Ortaylı, 2000: 18 ve 20).

Tanzimat dönemi öncesinde İstanbul'un gelişiminde padişah ve dini kurumların söz sahibi olduğu görülmektedir. Bu iki gücün amacı şehrin savunmasını güçlendirmek, kentin sakinlerinin mahremiyetini korumak, gayrimüslimlerin cami etrafında mülk sahibi olmalarını engellemek, yangın riskine karşı önlemler almak gibi temel amaçları olduğu görülmektedir (Uluengin ve Turan, 2005: 358). Bu açıdan bu dönem için bile İstanbul'un tam olarak planlamadan yoksun olduğu söylenemez. Ancak kent için esas planlama süreci Tanzimat sonrası merkezileşme ile başlamıştır.

Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti açısından pek çok gelişmenin ve toplumsal dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde askeri sistemde, bürokratik yapıda, vergi sisteminde, hukuk alanında, eğitimde gerçekleştirilen önemli reformlar (Zürcher, 2000: 88-96) modern kentin oluşumuna da etki etmiştir. Bu dönem hayata geçirilen reformlarla kentsel yaşamın denetim altına alınması yurttaşlığa geçişi başlatmıştır.

Tanzimattan sonra başlayan merkezileşme süreci ve gerçekleştirilen reformlar kent planlamasına da yansımıştır. Bu dönemde devlet eliyle bilinçli bir şekilde kent planlaması için gereken yasal düzenlemeler yapılmıştır (İgüs ve İsmailoğlu, 2016: 122). 19. yüzyılda bu gelişmelere paralel olarak Avrupa'daki örneklerine benzer kurumlar oluşturulmuştur. Kentsel düzenlemelerin dönemin

ihtiyaçlarını karşılaması için 1855'te "şehremaneti" diğer bir ifadeyle belediye yönetimi daha sonrasında 1857 yılında ise Galata ve Beyoğlu bölgesinde Altıncı Daire-i Belediye kurulmuştur (Tekeli, 2009: 109). Böylece kentsel gelişimin daha planlı olmasına yönelik girişimlerle modern bir kent oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tanzimat döneminde modernleşme yönündeki adımlar kent planına ve mimariye de yansımıştır. Bu doğrultuda modernleşme amacıyla Osmanlıya yakışır modern bir başkent oluşturma çabalarının olduğu görülmektedir. Kuşkusuz bunun yanı sıra İstanbul'un demografik ve fiziksel olarak büyümesi ve dünya ekonomisine eklemlenme çabaları da planlı bir kenti gerekli kılmıştır (Uluengin ve Turan, 2005: 359). 19. yüzyıl kentsel planlamalarında temelde düzen, güzelleştirme ve sağlık işlevleri ön plana çıkmıştır. Bu dönemki düzenlemelerde şehrin kontrolsüz büyümesini engellemek, şehri yangınlardan korumak ve gayrimüslim mahallerinin yayılmasına engel olmak gibi çabaların olduğu da görülmektedir (Güler, 2014: 139).

19. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin kapitalizm ile eklemlenme süreci ve yöneticilerin bu dönemde gerçekleştirdiği modern reformlar Osmanlı'nın en önemli kenti olan İstanbul'da ekonomik, sosyal ve kültürel bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bu değişimlerle birlikte İstanbul'da ve diğer önemli liman kentlerinde "merkezi iş alanları" oluşmaya başlamıştır. Bankalar, iş hanları, oteller inşa edilmiş bununla beraber ulaşımda önemli altyapı gelişmeleri yaşanmıştır. Bu dönemde modernite projesiyle ile birlikte yeni oluşan bürokrasinin devlet daireleri paşa konaklarının yerini almış, kentte modern batılı hayat tarzının etkileri görülmeye başlamıştır. Ekonomideki gelişmelerin etkisi doğrultusunda yeni sınıfların ortaya çıkmasıyla millet sistemine göre olan mekânsal farklılaşmadan sınıfsal farklılaşmaya dayalı mekânsal ayrıma doğru bir geçiş gerçekleşmiştir (Tekeli, 2009: 108). Her milletin zengin kesimi ulaştırma olanakları dahilinde kent sınırlarının dışına çıkarak banliyöler oluşturmuştur (Tekeli, 1985: 882).

19. yüzyıldan itibaren buharlı gemilerin icadı ve demiryollarının yapımı ulaşımı çok daha kolaylaştırmıştır. Bu dönem haberleşme olanaklarının gelişimi, banka gibi yeni finans kurumlarının görülmeye başlamasıyla İstanbul hem fiziken hem de sosyal ve kültürel olarak önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Konut düzeni, eğlence

anlayışı ve tüketim anlayışı da yeni dönemin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde İstanbul'da görülmeye başlanmıştır (Sönmez, 1996: 10-11).

1.Dünya Savaşı öncesi dönemde kentin Şehremaneti görevinde bulunan Dr. Cemil Topuzlu da kent planlamasına yönelik girişimlerde bulunmuş, Avrupa ülkelerinin örnek alındığı projeler hazırlatmıştır. Ancak bu planlar ekonomik yetersizlik ve savaşın başlaması sebebiyle istenilen sonuca ulaşamamıştır (Suda, 2021: 330). Bu nedenle İstanbul'un Avrupa kentlerine benzetilme çabası Osmanlı ekonomisinin iflasın eşiğinde olması sebebiyle sonuçsuz kalmış ve kent İslam kimliğinden uzaklaştırılsa da batılı bir çehreye bürünememiştir (Çelik, 1998: 2).

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına kadarki süreçte İstanbul'un yerleşim alanı dört kat büyümüştür (Toprak, 1992: 113). Ancak bu büyüme ile birlikte yüzyıllardır devam eden İstanbul'un kozmopolitliği büyük oranda 1923 yılında mübadele ile yok olmaya başlamıştır. Her ne kadar İstanbul'daki Rumlar zorunlu göçten muaf tutulmuş olsa da 1914 yılında 450.000 olan Hristiyan nüfusu 1927'de 240.000'e düşmüştü. Bundan sonraki yıllarda da gayrimüslimleri kentten uzaklaştırmaya yönelik adı konulmamış politikalara devam edilmiştir (Keyder, 2013: 18).

İstanbul'un 19. yüzyıldan itibaren yaşadığı modernleşme çabaları ve bunun kente etkisi bu yüzyılla sınırlı olmamıştır. Temelleri Lale Devrine kadar götürülebilecek olan modernleşme süreci bu yüzyılda hızlanmış Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yükselişe geçmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin yıkılarak yeni bir ulus devletin kurulması toplumsal alanın her bir unsurunda önemli değişiklikler yarattığı gibi İstanbul'un kentsel gelişimini de etkilemiştir.

2.2. Cumhuriyet Döneminde İstanbul

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ulus-devlet inşası mekânsal düzenlemelerde önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu mekânsal düzenlemelerden en önemlisi geçmişe dair saltanat ve hilafetin izlerini barındıran İstanbul yerine yeni rejimin başkent olarak Ankara'yı seçmesiyle başlamıştır (Türkün, Aslan ve Şen, 2013: 48).

İstanbul, imparatorluğun ve dini otoritenin kalesi olarak Ankara'nın karşısında konumlanmıştı. Bu nedenle İstanbul'un Osmanlı'ya ait gelenekleri barındırması ve kozmopolitliği karşısında yeni olan Ankara övülmekteydi. Dönemin önemli yayın organı olan La Turquie Kemaliste'in 1943 tarihindeki bir sayısında "Ankara geleceğin şehri, İstanbul geçmişin şehridir" denmesi bu düşüncenin 1940'lı yıllarda devam ettiğini göstermektedir (Bozdoğan, 2012: 82). Bu nedenlerle Cumhuriyet'in kurucu kadroları ilk yıllarda İstanbul'a kuşkuyla yaklaşmış, Mustafa Kemal Atatürk bile 5 yıl boyunca bu şehri ziyaret etmemiştir (Keyder, 2013: 19).

Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle yeni rejime uygun modern bir başkent planlama ihtiyacı oluşmuştu. Bu amaçla 1923-1938 yılları arasında kamu harcamalarından en çok pay Ankara'nın imarı için ayrılmıştır. Bu doğrultuda 1929 yılında Ankara İmar Planı Yarışması yapılmış ve modern bir kent yaratacağına inanılan Jansen Planı seçilmiştir (Tankut, 1981: 115-119). Yeni rejimin üç imparatorluğa başkentlik yapmış, dış ülkelerle bağlantısı gelişmiş olan İstanbul'u başkent olarak seçmeyişi "gerçek" bir çağdaşlaşma projesi yaratma amacı taşıdığını göstermektedir. Bu projenin Osmanlı'nın imgesini taşıyan kozmopolit İstanbul'da gerçekleşemeyeceği inancından dolayı yeni başkent Ankara olarak seçilmiştir (Tekeli, 2009: 111). Bu dönem İstanbul ve Ankara arasındaki çekişme basına da yansımış, Ankara yeni modern yapısıyla homojen ulus kimliği ile İstanbul'un kozmopolitliğinden uzak, huzurlu bir şehir olarak gösterilmiştir (Kartal, 2019: 335). Bu doğrultuda yeni rejimle özdeşleştirilen Ankara'da Cumhuriyet'in ilk yıllarında "milli üsluba" uygun kamu binaları yapılmış, güçlü milliyetçi duygular bu binalarla sembolleşmiştir (Bozdoğan, 2012: 51).

Bu gelişmelerle Ankara'nın kentsel başarısı diğer şehirlere de örnek olması için öncelikli olmuştur (Kartal, 2019: 322). Cumhuriyet'in başarısının Ankara'nın modern bir kent olmasıyla görünür olacağına inanılmıştır. Bu amaçla yapılan düzenlemelerle birlikte yerel yönetimlerle ilgili bir dizi yasa da bu dönemde çıkarılmıştır. Düzenli kentleşme adına 1930 yılında Belediye Kanunu, 1933 yılında ise Belediyeler Bankası ile Yapı ve Yollar Kanunu çıkarılmıştır. Daha sonra 1934'te ise Tapu Kanunu ve 1939 yılında da Belediye İstimlak Kanunu çıkarılarak Ankara'yı

modern bir kent olarak tasarlamaya yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır (Keleş ve Duru, 2014: 29-30).

Cumhuriyet'in kurucu kadrosu Osmanlı imajından kopmak için İstanbul'u terk ederek Ankara'yı başkent yapması Osmanlıcılığın yadsınması olarak okunabilecek bu tutumdu. Ülkenin kurtuluşu için ulusal bir burjuvazinin yaratılması gerektiği bunun içinde ulusal burjuvazinin kültür ve hayatını kurabileceği yeni bir şehir gerekmekteydi. Bu amaçla Ankara kentine büyük önem verilmiş kentin planlanmasında ulaşılacak başarı Cumhuriyet'in başarısının bir yansıması olması açısından elzem olarak görülmüştü (Tekeli, 1980: 65-66). Ancak Ankara'nın imar süreci zamanla arsa spekülasyonlarının yaşanması, bütçenin amacı dışındaki kullanımı, döneme denk gelen ekonomik durgunluk ve savaş tehlikesinin ortaya çıkması sebebiyle istenilen başarıyı gösterememiştir (Kartal, 2019: 338).

Bu süreçte İstanbul savaşın da etkisiyle yorgun düşmüştü. Birinci Dünya Savaşı ve Sovyet Devrimiyle tüm dünyada yaşanan dönüşüm İstanbul'u da etkilemişti. Sovyet Devrimiyle birlikte Karadeniz'deki ülkelerin sosyalist bloka geçmesi, başkentin Ankara ilan edilmesi ve 1929 ekonomik buhranı gibi bu dönem yaşan önemli gelişmeler İstanbul'un durumunu etkileyen ve dönem içinde faaliyetlerini zayıflatan sonuçlara sebep olmuştur. Ancak bu durum İstanbul'un ekonomik yapısında ve ülke için öneminde bir değişiklik yaratmamıştır. İstanbul hala dış ticaret için de ülke ekonomisi için de önemli bir ticaret merkezi olma işlevini sürdürmeye devam etmiştir (Sönmez, 1996: 12).

Cumhuriyet kadroları her ne kadar Ankara'nın başkent yapılması ve modernleşmesi üzerine daha fazla düşünseler de bu dönemdeki gelişmelerden İstanbul da nasibini almıştır. Bu doğrultuda Cumhuriyet'in ilanından sonra da İstanbul, birtakım düzenlemelerin ana merkezi olmaya devam etmiştir. Kemalist iktidar İstanbul'u kültürel bir merkez yapmak ve bu doğrultuda kentteki kültürel tarihi değerleri korumak amacıyla birtakım çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde Topkapı Sarayı, Resim ve Heykel Müzesi ziyarete açılmış, Ayasofya 1935 yılında camiden müzeye çevrilmiştir. Bunun yanı sıra harf devrimi çalışmalarının İstanbul'da başlatılmış olması, ilk Türkçe hutbenin buradaki camilerde okunması gibi gelişmeler

bu dönemin ideolojisinin kentteki etkilerinden bazılarını oluşturmuştur. Ayrıca 1930 yılında Şehremanetinin kaldırılması ve valilik ile belediyenin görevlerinin birleştirilmesi suretiyle İstanbul'un merkezi hükümetin denetimine geçmesi sağlanmıştır (Tokmakçıoğlu, 2021: 164).

İstanbul'u ihmal edemeyeceğini anlayan Cumhuriyet kadroları İstanbul ile barıştıktan sonra kentin planlanması sürecine girişmişlerdir. Böylelikle kentin modernleşme amacıyla yeniden yapılandırılmasına ve geçmişle bağlarının koparılmasına yönelik harekete geçilmiştir. Bu nedenle mimar Le Corbusier'in İstanbul'un geçmişine zarar verilmemesi ve eski halinin korunması gerektiğine yönelik tavsiyeleri dinlenmemiştir (Çavuşoğlu, 2021b: 136).

Cumhuriyet'in ilk yılları yeni rejimin modernleşme ve sekülerleşme ideolojisinin kente yansıtıldığı yıllar olmuştur. İstanbul uzun yıllar boyunca ihmal edilmiş olsa da 1936 yılında Fransız Kent Plancısı Henri Prost'un davet edilmesiyle İstanbul'un modernleştirilme sürecine girilmiştir. 1950 yılına kadar görevde kalan Prost'un Batı Avrupa ülkelerini hatırlatan tasarımının 1950'ye kadar kısmen uygulanması sebebiyle İstanbul, önemli bir değişim sürecine girmiştir. Jansen'in Ankara planı gibi Prost'un İstanbul için hazırladığı plan da ideolojik olarak aynı şeyi amaçlamıştır: Türk toplumunun sekülerleşmesine hizmet etmek. Bu dönem İstanbul'un Avrupa'daki modern şehirlere benzetilmesi için görevlendirilen Prost şehri sadece güzelleştirmekle görevlendirilmemiş aynı zamanda ulus devletin yeni ideolojisinin kente yansıması için de görevlendirilmiştir (Akpınar, 2010: 109-111).

Bu açıdan Prost planına bakılırsa Osmanlı döneminde İstanbul'un fethinden sonra külliyeye dönüştürülen daha önceki uygarlıklara ait kentsel mekanlar bu planla tekrar ele alınır ve ulus devletin Osmanlı öncesi tarihe ağırlık vermesi anlayışıyla paralel ilerler (Akpınar, 2010: 113). Bu amaçla bu dönemde, kiliseden camiye dönüştürülmüş olan yapıların müze olması kararı yasallaşmıştır (Aydemir, 2008: 104). Ayıca Prost planı kapsamında yeni ulus devletin sekülerleşme planına hizmet etmek amacıyla kapalı mahalle planlaması yerine geniş bulvarlı, parkları olan kamusal mekanlar oluşturularak kadınların ve erkeklerin bir arada olabileceği kamusal mekanlar yaratılmaya çalışılmıştır (Akpınar, 2010: 114).

Bu dönemde benimsen mimari anlayış ve şehir planlamasındaki amaç Osmanlı döneminin izlerini temizleyerek yerine Batılılaşmış modern bir ulus devletin sembolü olacak bir kent planlaması yapmaktır. Özellikle 1930'lu yıllarda modernizm, kent mimarisi ve planlamasında bir ideoloji olarak kullanılmıştır. Bu planlama halkın yeni rejime uygun yaşam tarzını, dünya görüşünü benimsemesi için araçsallaştırılmıştır (Bozdoğan, 2012: 18). Burada kentsel planlamadaki modernleştirme çabalarının temel varsayımı çevrenin değişmesiyle bireylerin davranışlarının da çevreye uyum sağlayarak değiştirilebileceğine dayanmaktaydı (Kasaba, 1997: 24).

Prost planı, dönemin tarım politikası ve köy enstitüleri gibi çalışmalar neticesinde kente çok fazla göç olmayacağı varsayımından hareket edilerek planlanmıştı. İstanbul'u modern, sağlıklı bir kent hailine getirmek amacıyla 1939-1948 yılları boyunca ulaşımı sağlayacak 90 kilometre yol yapılmış, Haussmann'ın Paris'ine benzer yeni planlı meydanlar, gezinti alanları, geniş caddeler yapılmıştır. Bununla birlikte yeni dönemin düşüncesi baz alınarak kentin mirası dışında tutulan geçmişi de silinmiştir (Suda, 2021: 336).

İstanbul Belediyesi tarafından 1940'lı yıllarda yayımlanan ve bu dönemde yapılan değişimlere yer veren Güzelleşen İstanbul adlı broşürde, Eminönü ve Beyazıt Meydanları gibi kentin önemli merkezlerinde yapılan değişimlere değinilmiş, modern kent tahayyülüne uygun olacağı düşünülen meydanların açıldığından, eskimiş yapıların yenilendiğinden ve tarihi eserlerin seçici bir tutumla görünür hale getirildiğinden bahsedilmiştir (Güler, 2014: 141). Bu dönemde modernleşme amacıyla kentsel planda gerçekleşen değişimlerin aynı zamanda kapitalistleşme sürecinin ve burjuvazinin gelişiminin bir gereği olarak da gerçekleştiği görülmektedir (Suda, 2021: 350). Kısacası kentsel gelişim 1930-1950 yılları arası "muasır medeniyetler" seviyesine ulaşma amacı üzerinden ilerlemiştir. Bu amaçla bu dönemde İstanbul'da plajların, gazinoların, eğlence yerlerinin, kulüplerin tekrar canlanmasıyla bu dönemin yeni yükselen sınıfları bu mekanlarda boy göstermeye başlamıştır (Suda, 2021: 332).

Bu dönemde ülke içinde ve dışında yaşanan siyasal gelişmeler de İstanbul'un toplumsal hayatında önemli değişiklikler yaratmıştır. Meşrutiyet döneminden beri

amaçlanan milli bir burjuvazi yaratma amacıyla uygulanan politikalar Cumhuriyet Döneminde de devam etmiştir. Bu doğrultuda 2. Dünya Savaşının son döneminde çıkarılan Varlık Vergisiyle Rum ve Yahudi iş adamlarının ülkeyi terk etmesi ve vergiyi ödemeyenlerin şehrin dışına sürgün edilmesi nüfus değişiminde önemli bir eşik olmuştu. Aynı zamanda savaş sonrasında karaborsacılık ile taşralı yeni zenginler oluşmuş bu yeni zenginlerin üst sınıflara bağlanmak amacıyla İstanbul'a gelmesiyle göç süreci başlamıştı. İstanbul bundan sonra uzunca bir süre göç almaya devam etmiştir. Ancak daha sonraki göç sürecinde gelenler iş bulma amacıyla daha yoksul kesimlerden oluşmaktaydı (Keyder, 2013: 20). Bu gelişmeler nedeniyle esas olarak 1950'li yıllardan itibaren başlayan göç süreci İstanbul'un kentsel gelişiminde önemli bir sorun olarak yer almaya başlamıştır.

Çok partili hayata geçiş süreci parti programlarında İstanbul'a yapılan vurgunun artmasını ve kentsel planda değişikliklere gidilmesini beraberinde getirmiştir. Demokrat Parti (DP) 1950'deki belediye seçimleri öncesinde İstanbul'un ihmal edilmişliğine vurgu yaparak İstanbul'u yeni merkez olarak gördüklerini ilan etmiştir (Akpınar, 2010: 114). DP siyasi hattını Cumhuriyet karşıtı bir düşüncenin üzerine oturtmasına paralel olarak hem ideolojik hem de tarihsel olarak referansını Osmanlı'dan almaktaydı. Bu doğrultuda Cumhuriyet kadrolarının yeni başkentine karşılık İstanbul'u daha ön plana çıkarmışlardır.

1950'li yıllara damgasını vuran Adnan Menderes belediye seçimlerini kazandıktan sonra Prost ile çalışmaya devam etmemiştir. Prost'un görevine son verdikten sonra imar planları hazırlatmış bu planlar gereğince de istimlakleri başlatmıştır. Bu dönemde sanayileşmenin hızlanmasıyla beraber gelen göçle birlikte imar planları gereksinimi oluşmuştur. Menderes'in siyasi gündeminde de imar faaliyetlerinin bu kadar yer alması halk tarafından "Mimar Menderes" olarak anılmasına neden olmuştur. Menderes dönemi imar süreci o dönemin basınında fetih olarak görülmüş, İstanbul'u modernleştirme çabası olarak yorumlanmıştır. Bu amaçla sanayi kentine dönüştürülmeye çalışılan İstanbul'a yeni yollar kazandırılarak ulaşım ağları oluşturulmuştur (İgüs ve İsmailoğlu, 2016: 133-134). 1950'li yıllarda batı ile olan ilişkilerin de etkisiyle burjuvazi ve sermaye sınıfı Amerikan yaşam tarzından

etkilenerek otomotiv sektörüne hizmet edecek şekilde geniş bulvarlar, modern binalar inşa etmişlerdir (Güler, 2014: 144). Bu imar sürecinin sonunda 1950'lerin sonlarında yol yapma uğruna Osmanlı'dan kalan izler de silinerek geçmişle bağ koparılmıştır (İgüs ve İsmailoğlu, 2016: 136). 1950'li yıllardan itibaren yaşanan iç göç, imar hareketleri ve yol yapım çalışmalarına hız verilmesi ulaşım sistemini plansız bir şekilde geliştirse de geleneksel mimari dokunun yok olmasına yol açmıştır (Budak, 1993: 129). Bu nedenle her ne kadar DP tarihi referansını Osmanlı'ya dayandırsa da kentteki Osmanlı dokusunun silinmesine neden olmuştur.

Bu açıdan Menderes dönemi imar faaliyetlerini, İstanbul'un bugünkü kentsel gelişiminin başlangıç noktası olarak görmek mümkündür. Özellikle 1956 yılından itibaren gerçekleşen imar faaliyetleri ile yeni bir İstanbul oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu durum Menderes tarafından İstanbul'un yeniden fethedilmesi olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde yapılan imar faaliyetlerinin amacının, dini yapıları restore etmek, trafiği rahatlatmak için yeni yollar inşa etmek böylece kenti modernleştirmek ve güzelleştirmek olduğu belirtilmiştir. Ancak bu dönemde kente yönelik uygulamalar plansız ve keyfi bir şekilde gerçekleşmiştir (Tokmakçıoğlu, 2021: 204-205). Kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda şehre yeni yollar ve meydanlar açılmış ve bu amaçta tarihi yapıların yıkımına göz yumulmuştur. Böylece kent gerek bu dönemde yaşanan 6 7 Eylül olayları ile kozmopolitliğinin yok olması sebebiyle gerekse de imar faaliyetleriyle büyük bir kırılma yaşamıştır.

Bu dönemde sadece ülke içinde değil dünyada da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Savaş sonrası Balkanlarda pek çok ülkenin sosyalist bloka katılması, Avrupa'nın savaş sonrası düzeni yeniden kurma çabası gibi önemli gelişmeler içe dönük büyüme sürecini beraberinde getirmekteydi. Bu durum İstanbul'un konum itibariyle sahip olduğu avantajı değerlendirememesi anlamına gelmekteydi. Bu dönemde Türkiye uluslararası kapitalist sistemin kurumlarına dahil olarak sistemin içinde yerini almıştır. Böylece 1945 sonrası dönemde Türkiye ekonomisini belirleyecek olan programlarda uluslararası kurum ve kuruluşların etkinliği artmaya başlamıştır. Buna göre özel kesimin sanayiye yatırım yapmasının desteklenmesi ve yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekecek adımların atılmasıyla 1950'li yıllarda

ülke sanayisinin gelişim yeri İstanbul olmuştur. Bu destekler neticesinde Türkiye'de belirli bir sermaye birikimine ulaşmış kesim sanayi yatırımları için İstanbul'a gelmiştir. Bu dönemde Türkiye sermayesi için önemli olan Koç, Sabancı gibi sermaye sahipleri de İstanbul'a gelmeye başlamıştı. 1942 Varlık vergisi ve 6-7 Eylül Olayları neticesinde azınlık sermayesinden Türk-Müslümanlara geçen sermaye İstanbul'da yatırıma dönüşmüştür. Böylece 1950'li yıllara kadar İstanbul'da Rum, Ermeni, Yahudi tüccarlarının etkinliği Türk-Müslümanlara geçmiştir (Sönmez, 1996: 19-21).

2. Dünya Savaşı sonrasında savaşın yarattığı ekonomik ve sosyal yıkım yeni bir uluslararası düzen kurma çabalarına da neden olmuştu. Kurulan yeni uluslararası düzende IMF ve DB bankası gibi uluslararası kurumlar önemli görevler üstlenmişlerdi (Pamuk, 2014: 224). Bu durum Türkiye için de hem ekonomik hem sosyal önemli gelişmelere neden olmuştur. 1950 yılı sonrasında Dünya Bankası gibi çeşitli uluslararası kuruluşların verdiği kredi desteğiyle İstanbul'un ulaşım, haberleşme gibi altyapı sistemleri gelişmeye başlamıştır. 1950'lerde makineleşmeye geçişle birlikte kırsal alandan kentlere yaşanan göçte İstanbul, en çok tercih edilen yer olması sebebiyle gelişen sanayi ve inşaat için önemli bir iş gücü merkezi oluşturmuştu. Ancak bu işgücünü istihdam edecek boyutta bir sanayi gelişimi olmadığı için işgücü fazlası oluşmuş bu durum emeğin ucuzlamasını neden olarak sermaye birikimini hızlandırmıştır (Sönmez, 1996: 22-24).

Bu süreçte Türkiye, ABD'nin Marshall yardımları karşılığında piyasa ekonomisinin egemenliği şartını kabul etmiştir. Marshall yardımları sayesinde hem traktör ithalatının gerçekleşmesi hem tarımsal üretim için sulama ve yol yapımının gerçekleşmesi ile bu dönemde tarımsal üretimde artış görülmüştür. Bu durumla birlikte teknolojik gelişmeler köylerden şehirlere göçü başlatmıştır (Keyder, 1983: 1063). Bunun yanı sıra ithal ikameci sanayileşme süreci ile birlikte daha önceden ithal edilen malların üretilmesi politikası ile gerçekleşen sanayileşme süreci şehirlerin daha fazla göç almasına yol açmıştır. Özellikle İstanbul gibi sanayi gelişiminin hızlandığı büyük şehirler yoğun bir göç dalgasıyla karşılaşmışlardır (Türkün, Aslan ve Şen, 2013: 51). Bu gelişmeler neticesinde 1950'lerden 1980'lere kadar sanayi bölgeleri ve bunların etrafında bulunan gecekondu mahalleleriyle İstanbul merkezden çevreye doğru

yayılan saçaklanma şeklinde biçimlenmiştir (Kurtuluş, 2005: 85). 1950'li yıllar makineleşmenin küçük üreticileri rekabet dışı bırakarak şehirlere göç etmeye zorlaması yani kırın itici yönü ve kentte sanayileşmenin başlamasıyla iş olanaklarının oluşması ile kentin çekici yönü büyük şehirlere göç sürecini hızlandırmıştır. Bu kentlerden en başta gelen de İstanbul olmuştur (Budak, 1993: 119). Bu dönem izlenen politikaların etkisiyle yoğun göç alan İstanbul "emeğin kenti" olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkün, 2013: 5).

1950'li yıllarda artan kentleşme süreci 1968-1972 yıllarını kapsayan ikinci beş yıllık kalkınma planında da teşvik edilmiş, kentleşmenin önünün açılması gerektiği vurgusu yapılmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1968). Bu plan da sanayileşme süreci ile birlikte piyasadaki emek değerinin düşük kalmasını sağlamaya yönelik politikaların kentleşmeye etkisini göstermektedir. Emeğin değerinin düşürülmesine yönelik atılan adımlar gecekondulaşma sorununu berberinde getirmiştir. İlk başlangıçta sanayi kuruluşlarının çevresinde oluşan gecekondu bölgesi barınma ihtiyacını karşılamak için kullanılırken zamanla nicelik ve nitelik olarak değişim göstermiştir (Budak, 1993: 122). Gecekondulaşma sorununun özellikle büyük şehirlerde en güncel sorun olması siyasi partilerin politik vaatlerinde de yer almasına neden olmuştur. 1950'lerden başlayan bu süreç çok uzun bir süre gündemde durmuş İstanbul'un plansız büyümesine yol açmıştır.

1960 darbesinden sonra kabul edilen görece demokratik yeni Anayasa ile Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştı. Yeni Anayasanın da etkisiyle kentsel sürece dair planlı adımların atılmaya çalışıldığı bir döneme geçilmiştir. Bu dönemde yapılan önemli değişikliklerden biri olarak 1963 yılında çıkarılan yasayla belediye başkanı doğrudan halk tarafından seçilmeye başlanmıştır. Böylece gecekonduda yaşayanlar siyasetçiler üzerinde etki oluşturmaya başlamıştır (Tokmakçıoğlu, 2021: 249).

Bu dönemde göç ve gecekondu sorunu devam etmiş buna uygun çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Bu amaçlarla 1966 yılında "gecekondu" kavramının ilk kez kullanıldığı 775 Sayılı Gecekondu Yasasının çıkarılmasıyla gecekondu alanlarının varlığı resmen kabul edilmişti. Bu gelişmelerle gecekondu sorununa çözüm bulunmaya, gecekondu sahiplerine güvence verilmeye çalışılsa da bu durum

gecekondu yapımının ticarileşmesine, yatırım nesnesi haline gelmesine yol açmıştır. 1972 yılında ise 6735 sayılı İmar Kanunu'nda yapılan değişikliklerle metropoliten bölgede nazım planı yapma yetkisi bakanlığa verilmiştir. Ancak bu gelişmeler de konut sorununa bir çözüm getirmemiştir. 1960'lı yılların getirdiği planlama ortamı konut arzının yapsatçı sisteme bir alternatif olarak kooperatiflerle gerçekleştirilmesini özendirse de bu durum yaygınlaşmamıştır (Tekeli, 2009: 123 ve 127). Kısacası bu dönemde çıkarılan yasalarla planlama amacı güdülerek hareket edilmeye çalışılmışsa da konut sorununa çözüm bulunamamıştır.

1970'li yıllar 27 Mayıs darbesinin ardından kabul edilen görece demokratik 1961 Anayasası'nın da etkisiyle Türkiye'de sol siyasetin ivme kazandığı bir dönem olmuştur. 1968 öğrenci hareketiyle birlikte güçlenen sol siyasetin de etkisiyle bu dönemde kentleşme süreci toplumcu bir açıdan eleştirilmeye başlanmıştı (Tekeli, 2009: 121). Bu gelişmelerin de etkisiyle 1970'li yılların ortasından itibaren gecekondu bölgeleri hızla siyasallaşmış, yeni işçi sınıfını oluşturan gecekondulular kente ve konuta dair talepleri artmaya başlamıştır. Bu dönemde yükselen sol siyasetin de etkisiyle 1 Mayıs mahallesi gibi mahallelerde Halk Komiteleri aracılığıyla konut sorununa ve mahalle planlamasına çözüm bulunmaya çalışılmıştı (Aslan, 2005: 282). Bu dönem ayrıca işçi eylemlerinin kent merkezlerinde yoğun olarak görüldüğü bir dönemdi. Bu yıllarda gerçekleşen 15-16 Haziran eylemleriyle, grevlerle, mitinglerle sosyalist hareket kent imgesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Güler, 2014: 144). Bu süreç 1980 darbesiyle solun ve iş sınıfının bastırılmasıyla son bulmuştu. Bu tarihten itibaren neoliberalleşme sürecine geçişle birlikte emekçi haklarının kısıtlanması kentler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

2.3.Neoliberal Politikalara Geçiş Sürecinde İstanbul

Neoliberal politikalara geçiş sürecinde kentlerin sermaye birikimi açısından edindiği rol kentlerin yeniden yapılandırılmasına neden olmuştur. Bu nedenle 1980 sonrasında uygulamaya konan neoliberal politikalar İstanbul'un bugünkü gelişim sürecinin de başlangıç noktası olması sebebiyle önemlidir. Bugün AKP ile hızlanarak devam eden neoliberalleşme sürecinin nüvelerinin atıldığı bu dönemi anlamak AKP dönemi İstanbul'un dönüşümünü anlamak için elzemdir.

Türkiye'de neoliberalizm diğer ülkelerde olduğu gibi kapitalizmin içine girdiği krize bir çözüm olarak sunulmuştu. Artan enflasyon sebebiyle hem sermaye sahipleri hem de halk kitlelerinin iki tarafı için de hissedilen bu kriz döneminde temel ihtiyaç malzemelerine ulaşamama, kuyruklar, karaborsa ile halk büyük bir bunalım sürecine girmişti. Bu durum o dönemde sendikal hareketlerin ve grevlerin artması sebebiyle sermaye sahipleri tarafından güvence çağrılarının oluşmasına neden olmuştu. Ekonomik krizin yanı sıra siyasi ortamın da istikrarsızlığı sonucunda Ecevit'in seçim yenilgisi üzerine istifasının ardından Süleyman Demirel hükümeti devralmıştı. Demirel başkanlığında kurduğu hükümet programında önemli bir görevi Turgut Özal'a vermişti. Dünya Bankası, Sabancı Holding gibi önemli kurumlarda çalışmış olan Özal, bu kurumlarda çalışmış olmasının da etkisiyle sermayenin güveneceği bir isimdi. Bu nedenle Turgut Özal, 1980'li yıllar boyunca çeşitli görevlerle ekonomi politikalarına yön veren en önemli isim olmuştur (Boratav, 2005: 145-147).

Türkiye açısından neoliberal döneme geçiş Özal döneminde alınan 24 Ocak kararları ile gerçekleşmiştir. Bu kararların temelde iki stratejik hedef benimsediğini görmekteyiz. Bu hedeflerden ilki Dünya Bankası aracılığıyla hem ülke içinde hem de ülke dışında piyasa serbestliğinin getirilmesi diğer amaç ise emeğe karşı uluslararası ve yerli sermayenin güçlendirilmesi olmuştu (Boratav, 2005: 148). Ancak bu yeni ekonomi programının yürürlüğe konması için gerekli siyasi destek yoktu. Aynı yıl gerçekleşen darbe ile hem toplumsal muhalefet bastırılmış hem de darbeden sonra kurulan askeri yönetim Turgut Özal'ı ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak atayarak bu yeni programı desteklemişti (Pamuk, 2014: 265).

1981-1983 yılları arasındaki askeri aşama döneminden sonra 1984 yılından 1988'e kadar ki süre ANAP'ın altın yılları olarak anılmıştır. Askeri rejim döneminde 1970'li yılların sonlarındaki ekonomik krize sermayenin talepleri yönünde politikalarla çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Askeri dönemden miras kalan yasal ve kurumsal düzenlemelerin yardımıyla emek güçleri etkin bir şekilde kontrol altına alınabilmiştir (Boratav, Türel ve Yeldan, 1996: 373-374). Buna yönelik olarak sendika faaliyetlerinin yasaklanması, grev yasağı getirilmesi, sendika yöneticilerinin

tutuklanması gibi gelişmelerle askeri rejim sermayeden yana olacak şekilde emek gücünü disiplin altına almaya yönelik düzenlemeler getirmiştir (Boratav, 2005: 150).

1980'li yılların önemli bir ayrımı da bu dönemde burjuva ideolojisinin daha önceki dönemlerde görülmeyecek bir şekilde özellikle ekonomi alanında benimsetilmesiyle gerçekleşmiştir. Büyük sermayenin televizyon, radyo ve çeşitli yayın organlarında giderek artan etkisi de bu ideolojinin "Alternatif yoktur" iddiasıyla yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur. Dönemin baskıcı politikalarının etkisiyle sendikaların ve sol hareketin zayıflatılmasıyla önceki dönemde görülen sınıf bilinci zamanla aşındırılmıştır. Bu aşınmayla sınıf kültüründen yoksun, bireyselleşmiş, dine sarılmış bir toplumsallaşma oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır (Boratav, 2005: 156-158). Neoliberal politikaların da bir yansıması olarak her bireyin kendinden sorumlu olduğu kişinin başarısı ya da başarısızlığının sorumluluğunun sadece o kişiden kaynaklandığına yönelik argüman geliştirilmiştir. Bu açıdan Özal döneminde "köşeyi dönme" en büyük başarı ve erdem olarak görülmüştür (Kurmuş, 2010: 24).

Bu yeni dönemle birlikte ekonomi anlayışı başta olmak üzere politika tarzı, yönetim anlayışı da büyük bir değişim göstermiştir. Askeri rejimden kalan düzende neoliberalleşmenin açtığı yolda ilerleyen ANAP dönemi yeni ekonomi politikalarına muhalefet etmeyecek onun ideolojisini benimseyecek halk kitleleri oluşturmak amacıyla popülist siyasetin benimsendiği bir dönem olmuştur. 1984 yıllında ANAP kontörlünde olan yerel yönetimler de bu konuda önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu amaçla gecekondulara tapu belgeleri, imar afları ve imar izinleri verilmesiyle plansız bir kentleşmenin önü açılmış, kent rantı üzerinden bir dağıtım mekanizması oluşturulmuştur (Boratav, 2005: 152-153). Bu nedenle ilk olarak 1948'de yasalarda yer bulan imar afları esas olarak 1980'lerden itibaren yoğun bir şekilde gündemde yer bulmuştur (Tercan, 1996: 5).

Neoliberalleşme dönemi ile birlikte kent mekânın önem kazanması ve kentsel mekânın önemli bir rant kaynağı olarak görülmesi bu dönemde imar aflarının artmasına neden olmuştur. Daha önceki dönemlerde de çıkarılmış olan imar aflarını önceki dönemlerden ayıran temel sebepler vardır. 1970'li yılların sonuna kadar plansız kentleşmenin sembolü olan gecekondu bölgeleri zamanla sisteme karşı başkaldıran

mekanlar olmuştur. Bu mekanların politikleşmesi durumu 12 Eylül darbesi ile dağıtılmış bu durumun kalıcı olması amacıyla gecekondu sahiplerinin düzen içine çekilmesi için "İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler" ve 6785 sayılı "İmar Kanunun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" 1983 yılında çıkarılmıştır. Ancak zaten daha önceden de çıkarılmış olan imar afları ve bu kanun da gecekondu alanlarının sisteme eklemlenmesi ve bu bölgelerin mücadele alanı olmaktan çıkarılması için yetersiz kalmıştı. Bunun farkına varılmasıyla 1984 yılında 2981 sayılı yasa ile gecekonduların yasal statüye geçmesine ek olarak verilecek olan imar haklarıyla gecekondu sahiplerinin kentsel ranttan pay alabilmesinin önü açılmış böylece gecekondu sahiplerinin sistemle olan bütünleşmesi sağlanabilmiştir (Türksoy, 1996: 10).

İstanbul bu dönemde yeni ekonomi ve siyasi politikaların uygulama yerine dönüşerek 1980 sonrası sola karşı Türk-İslam sentezini güçlendirmeye yönelik uygulamalara sahne olmuştur. İstanbul'un Osmanlı-İslam mirasının vurgulanmasıyla Türklerin gücü hatırlatılmaya çalışılarak yeni politikalara meşruiyet oluşturulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda İstanbul, doğu ve batı kültürünün buluşma noktası olarak sunulmasıyla bir imaj çalışmasına konu olarak pazarlanmaya çalışılmıştır. İstanbul'un İslami geçmişini vurgulayarak yeniden biçimlendirme çalışması ANAP'lı Bedrettin Dalan döneminde başlatılmış ve günümüze kadar devam ettirilmiştir (Stokes, 2013: 152). Böylece neoliberalleşmenin etkisiyle devreye giren küresel kent söylemi ile kentlerin kendi tarihini, kültürel imajını deveye sokmaya başlamalarında İstanbul güçlü tarihi ile önemli bir avantaja sahip olmuştur (Bartu, 2013: 44).

Yeni ekonomik anlayışın kentsel yansıması olarak görebileceğimiz küresel kent söylemi İstanbul için 1980'lerden itibaren kentsel politikaların oluşturulmasında merkezi ve yerel yönetimlerin gündeminde olmuştur. İstanbul'u küresel kent yapmak amacıyla uluslararası finans merkezi oluşturma fikri 1984 yılından itibaren benimsenmiş bu amaçla Büyükdere-Maslak aksı finans merkezine dönüştürülmüştür (Öktem, 2005: 39). Dalan döneminde bir takım kentsel yenileme projesi İstanbul'u küresel kent yapmak amacıyla uygulanmaya başlanmıştı. Bu durum geniş ölçekli yıkımlara, küçük imalat yerlerinin merkezden çıkarılmasına yol açmıştı. Bu

gelişmelerle İstanbul tüketim yönü ağır basan bir hale bürünmüş, restore edilmiş turistik alanları, yeni otelleri ve lüks ofis binaları ile Türkiye'nin dünyaya açılan kapısı olmuştu (Keyder, 2013: 26).

Tarih boyuna Balkanlar, Ortadoğu ve Karadeniz bölgesi için önemli bir konumda olan İstanbul kalkınmacı dönemin ardından küreselleşme sürecinde bölgesel gücünü yeniden elde etmeye girişmiştir. Bu dönemde küresel kent söyleminin de etkisiyle bölgesel gücünü değerlendirerek sermaye yatırımlarını çekmeye yönelik adımlar atılmıştır. Bu sayede ulusal kalkınmacı söylemin terk edilmesiyle İstanbul'un yeni döneminde beş yıldızlı oteller, alışveriş merkezleri ile lüks tüketim mekanları yerini almıştı. Bu gelişmelere paralel olarak gece hayatı, fast food ve dünya mutfağına ait yeni restoranları ve önemli kültür sanat etkinliklerine ev sahipliği yapmasıyla, İstanbul tarihi boyunca en küresel dönemini yaşamıştır (Keyder, 2013: 22-25).

Bu dönemde neoliberal politikaların bir yansıması olarak kentsel dönüşüm projeleri kentlerin küresel kentler olarak yapılandırılması ile ekonomide rekabet edebilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda uluslararası sermeyi çekebilmek amacıyla kentler tüketim mekanları olarak yenilenmekteydi (Güzey, 2012: 65). Bu nedenle bir yandan kent, hizmet ve sanayi kenti işlevini geliştirirken diğer yandan inşaat ve gayrimenkul sektörleri sermaye birikimi açısından en önemli yatırım kanalı olmuştur. Bu amaçla bu dönem ve sonrası için "kentsel dönüşüm" ekonomi için önemli bir araç haline gelmiştir (Türkün, 2013: 5). Neoliberalleşme süreciyle birlikte yaşanan sanayisizleşme ve tüketime dayalı yeni dönemde kentlerin sermaye birikimin odak noktası haline gelmesi, kentin rant değeri yüksek alanlarının hedef haline gelerek kentsel dönüşüm projelerinin yaşanmasına neden olmuştur (Türkün, 2015: 139).

Bu kentsel dönüşüm projelerinin toplum tarafından kabul edilebilirliğini sağlamak için sağlıksız bir konut biçimi olan gecekondu alanlarının dönüştürülmesi ve afet riski taşıyan yerlerin yenilenmesi gerektiğine yönelik söylemlere başvurularak kentsel dönüşüm projelerine meşruiyet kazandırılmaya çalışılmaktaydı. Böylece bu söylemlerle kentsel dönüşüm projeleri için gereken yasal düzenlemeler yapılabilmekteydi (Güzey, 2012: 65).

Neoliberal kent politikaları çerçevesinde en değerli bölgeler eski kent merkezleri olmuştur. Tarihi olarak önemli yerler, afet riski taşıyan yerleşim bölgeleri ve gecekondu alanları gibi kentsel dönüşüm projelerine konu olması toplum tarafından da onaylanacak yerler önem kazanmıştır. Devletin de bu konuda gayrimenkul piyasasını hareketlendirecek ve kentsel alanı canlandırma konusunda yönlendirici bir pozisyonda bulunması kentlerin neoliberal politikalarla yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır (Güzey, 2012: 66). Böylece sermaye açısından kent merkezleri önemli birer yatırım aracı haline gelmiştir.

Ancak yine de İstanbul'u küresel kent yapma girişimleri Türkiye'nin ülke içindeki sorunları, istikrarsız hükümet politikaları ve bölgesel sorunlar sebebiyle sekteye uğramıştı. Elbette İstanbul bu dönemde küreselleşmiş; çeşitli hizmet sektörlerinde artış yaşamış, yabancı yatırımları toplamış, para, sermaye, insan akışının yoğunlaştığı bir yer olmuş olsa da tam anlamıyla küresel bir kent olamamıştı (Keyder, 2013: 28-33).

Bu dönemde yerel yönetimlerin görev yapısı da değişmiştir. Kente dair planların yürütülmesinde kamu yararı gözetmekle görevli olan yerel yönetimler neoliberalleşme dönemiyle birlikte piyasaya yönelik girişimciliğin etkin bir hale getirilmesini amaçlamıştır (Güzey, 2012: 66). Bu nedenle neoliberal politikalarla gerek kamu yararı gözetilmemesi gerekse kentsel alanın meta olarak değerlenmesinin etkisiyle toplumda artan eşitsizlik kente de yansımıştır. Artan eşitsizliğin toplumda güvenlik endişesi yaratması durumu da neoliberal aktörlerce kullanılmış güvenli yaşam alanları üzerinden yeni kar alanları oluşturulmuştur. Bu durumda üst ve üst orta sınıfa hitap eden güvenlikli siteler mekânsal ayrışmanın önemli bir yansıması olarak Türkiye'de de görülmeye başlanmıştır. İlk olarak 1990'lı yılların sonlarında İstanbul'da yapılan güvenlikli siteler daha sonra başta metropoller olmak üzere diğer illere de yayılmıştır (Sipahi, 2012: 111-116).

Dalan döneminde kentin meta haline gelmesi sonucu yaşanan kentsel dönüşümlerde özel sektör desteklenirken İstanbul'a göç eden halkın ihmal edilmesi sebebiyle 1989'da belediye başkanlığı için Nurettin Sözen seçildi. Bu dönemde Nurettin Sözen'in, küreselleşmeye şüpheyle bakması sebebiyle belediye kaynaklarının

önemli bir kısmı gecekondu bölgesi için ayrılmıştı. Ancak sosyal demokratlar bu dönemde yeni küresel düzeni tanımaya başlamaları ile 1994 yılında aday olarak küreselleşmeyi benimsemiş Zülfi Livaneli'yi aday olarak çıkarmıştı. ANAP da yine benzer bir şekilde küreselleşme savunucusu bir aday olan İlhan Kesici'yi aday göstermişti. Livaneli ve Kesici İstanbul'un küresel kent olması gerektiğine yönelik benzer söylemleriyle birbiriyle yarışarak toplamda yüzde 40 oy almıştı. Seçimi birinci parti olarak tamamlayan Refah Partisi adayı Recep Tayyip Erdoğan yüzde 25 oyla kazanarak yeni belediye başkanı olmuştur (Keyder, 2013: 26-27).

Bu dönem içinde yaşanan bütün bu gelişmeler AKP'ye giden yolu hazırlamıştır. Özal dönemiyle başlayan neoliberal kentleşme süreci AKP dönemi kentsel politikaların da başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Duble otoyollar, büyük inşaat projeleri ile kentte yaşanan büyük dönüşümler bu dönemde başlamış, AKP döneminde yükselişe geçen şirketlerden bazıları bu dönemde kurulmuş, bazıları da bu yılarda inşaat alanında çalışmaya başlamıştır (Suda, 2016: 38). Kentte yaşanan neoliberal kentsel dönüşümün yanı sıra şehrin İslami yönü de bu dönemin açtığı yolla daha belirginleşmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren İstanbul'un İslamcı bir partinin yönetimine girmesiyle kentsel gelişmenin sembolik dönüşümü de kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren kentsel ranttan pay almanın boyutu ve şehrin İslami yönüne yapılan vurgunun arttığı görülecektir. Bununla birlikte kentin gelişiminin rantsal yönü ve bundan elde edilen siyasi destek AKP'yi iktidara taşıyan önemli adımlardan biri olacaktır.

2.4. İstanbul'un Sembolik Dönüşümünün Düşünsel Temelleri: Refah Partisi Dönemi

Refah Partisi Kemalist karşıtı muhalefetin ana aktörü olarak 1990'lı yıllarda Türkiye'nin en etkili siyasi partisi olarak yerini almıştı (Kasaba, 1997: 16). 1994 yılında yapılan yerel seçimlerde Ankara ve İstanbul'un Refah Partisi'ne geçmesiyle ilk kez İslami sembolleri ve söylemi bu kadar açık bir şekilde kullanan bir parti tarafından Türkiye'nin en önemli şehirleri yönetilecekti. Refah Partisi sadece Kemalist karşıtlığı ile değil aynı zamanda Tanzimat'tan bu yana yürütülen modernleşme ve batı değerlerine de karşı gelmesiyle bilinmekteydi (Bölükbaşı, 2013: 76).

Refah Partisi'nin yakaladığı başarının arkasında 12 Eylül darbesi sonrasında solun ve emekçi sınıfların güçlenmesini engellemek üzere kurulan sistemin payı büyüktü. Bu durum toplumun yoksul kesimlerinin İslamcı harekete yönelmesine yol açmıştı. Bununla birlikte 12 Eylül rejimi solun bundan sonraki süreçte de etkili olmasını tamamen engellemek amacıyla Türk-İslam sentezini toplumsal hayatta kalıcı yapmak adına zorunlu din dersleri gibi birtakım uygulamaları devreye sokmuştu (Savran, 2014: 78). Bu durum yoksul kesimle solun bağlantısını koparmış bu kesimin dine yönelmesini kolaylaştırmıştı.

Bu dönemde 1980'li yıllardan itibaren işçi hareketinin zayıflamasıyla birlikte işçilere verilen düşük ücretler ve Ortadoğu bölgesinin ihracat pazarlarının genişlemesi Anadolu'daki İslamcı sermayeye ait KOBİ'lerin gelişmesine, holdingleşmesine yol açmıştı. 1990'larda Refah Partisi'nin büyükşehir ve bazı ilçe belediyeleri almasıyla birlikte neoliberal sistemi içselleştiren belediyeler kimi zaman ihale bile açmadan işi verebilmesiyle dağıtım mekanizmasını İslamcı sermayeden yana olacak şekilde kullanmış bu sayede İslamcı hareket gittikçe gelişebilmişti. Erbakan'ın siyasi başarısında ardında Refah Partisi'nin öncüllerinin kurulmasına da vesile olan İslamcı sermayenin payı olduğunu unutmamak gerekir. Milli Nizam Partisi ve onun ardılı olan Milli Selamet Partisi'nin kurulmasında esas desteği olan kesiminin Anadolu kentlerinin KOBİ'leri olduğunu söylemek mümkündür (Savran, 2014: 77-80). Bu destek karşılıksız kalmamış İslami burjuvazi de bu dönemden itibaren yükselişe geçmiştir.

1990 yılında Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) İslamcı burjuvazinin temsilcisi olarak kurulmuş ve Refah Partisi'nin de önemli bir destekçisi olmuştur. Refah Partisi'nin yükselişe geçtiği 1990'lı yıllarda İslamcı sermaye hem yerel yönetimlere sahip olmanın verdiği avantajları değerlendirerek hem de neoliberal sistemin fırsatlarından faydalanarak ciddi bir büyüme göstermiştir (Gürel, 2014: 44). Refah Partisi'nin belediye yönetimlerini devralmasından itibaren belediyelerde kadro yetiştirmeye başlamış, buradan elde edilen kaynakların kendisini destekleyenlere aktarımı sayesinde siyaseten başarısını artırmaya devam etmiştir. Böylece Refah Partisi belediyelerde sahip olduğu olanaklarla bundan sonraki dönüşümlerin öncüsü

olan kendi sermayedarını yaratabilmiştir (Yavuz, 2005: 596-598). Bununla birlikte İstanbul'daki Refah Partisi'ne ait ilçe belediyelerinin yardım konusunda hayır kurumu gibi çalıştıkları kömür, kıyafet, erzak gibi önemli yardımlarda bulundukları görülmektedir (Çakır, 1994: 188). Bu durum Osmanlı dönemi hayırseverlik uygulamasının devamı olarak önemli bir uygulama olmuştu. Hem neoliberal dönemin getirdiği eşitsizliklerin etkilerini azaltması hem de halkın desteğini devam ettirmeyi sağlaması açısından da önemli olan bu politikalar AKP döneminde de sürdürülmüştür.

Erbakan dönemi ekonomi politikasına bakıldığında Erbakan'ın adil düzen sloganıyla özdeşleşmiş vaatlerinde: faizin olmayacağını, karşılıksız para basılmayacağını, kredilerin adil ölçülerle dağıtılacağını, haksız vergilerin kalkacağını belirtmiştir (Çakır, 2005: 560). Refah Partisi bu söylemini seçimler boyunca devam ettirse de iktidara geldikten sonra bu söylemini terk etmiştir. Bu farklılık özellikle Fazilet Partisi'nde sistemle uzlaşmaya gidilerek serbest piyasa modelinin benimsenmesiyle daha da netleşmiştir (Öktem, 2005: 57). Çakır'a göre, 1983 yılında askeri rejimden sonra kurulan Refah Partisi'nin adındaki refah vurgusu bile rastlantı değildi. Neoliberal dönemin benimsediği serbest piyasa ekonomisinin etkisiyle bu isim verilmişti (Çakır, 2005: 548).

Özal döneminden itibaren uygulamaya giren neoliberal politikalar sayesinde bu yeni ekonomi modelinin imkanlarından yararlanarak yükselişe geçen Anadolu ya da İslami burjuvazi devletin ekonomi üzerindeki sınırlamalarının kalkmasını temel amacı edinmişti. Bu kesimin devletin ekonomiden elinin çekilmesini istemesi Refah Partisi'ni devletçi ve korumacı ekonomi politikasından vazgeçirmişti. Böylece Refah Partisi piyasa ekonomisini benimseyerek 4. Büyük kongresinde liberal bir program benimsemiştir. Sistemin dışlanmışlarını tabanında tutmaya devam etmek içinse adil düzen söylemini kullanmaya devam etmişti (Yavuz, 2005: 597).

Refah Partisi'nin bir diğer vaadi ve ayırıcı yönü katı bir batı karşıtı olmasından gelmekteydi. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu üyeliğine karşı çıkan Refah Partisi'nin asıl amacı Türkiye'yi İslam coğrafyasının lideri yapmaktı (Çakır, 2005: 565). Millî Görüş Hareketi İslami kimlik çatısı altında İslami burjuvaziyi, İslam

etrafında toplanan işçileri ve Kürtleri kendi partisinde toplamaya çalışmıştı (Yavuz, 2005: 595).

1990'lı yıllarda güneydoğu bölgesindeki çatışma hali sebebiyle İstanbul'a göç artmaya devam etmişti. Artan göç ve devam eden gecekondu sorunu ile şehirde, yeni gelenler ile kentliler arasında gerilim tırmanmıştı. Gecekondulular tam kentli olamaması ve bunun yarattığı dışlanmayı Refah Partisi iyi değerlendirmişti. 1994 yılındaki yerel seçimlerdeki başarısını gecekondu bölgesinde yaşayanların belirlediği görülmüştü (Aksoy ve Robins, 1994: 70). Refah Partisi gecekondulu seçmenlerine yönelik icraatlarda bulunmak için Tayyip Erdoğan 1994 yılında KİPTAŞ'ı Turgut Özal'ın kurduğu TOKİ'yi örnek alarak yeniden yapılandırmıştı ve bu amaçla ilk icraatlarından olan Başak Konutları yapılarak gecekondu kökenli seçmenlerine hak ettikleri "refahı" vermeye başlamıştı (Çavdar, 2021: 119).

Refah Partisi'nin Türkiye'nin en önemli şehri olan İstanbul'un yerel yönetimine geçmesi hem ülke için hem de şehir için yeni bir dönemi başlatmıştı. İstanbul hem fethinin Peygamber tarafından müjdelenmiş olmasıyla hem de Osmanlı ve İslam uygarlığının merkezi olmasıyla İslamcılığın ve milliyetçiliğin tarih anlatısında kutsal bir yerdedir. Ancak İslamcılara göre şehir Batılılaşma ve modernleşme ile birlikte kimliğini ve güzelliğini kaybederek yitirilmişti. 18. yüzyıl sonlarından itibaren Taksim-Pera'da modernleşme süreciyle başlayan bu durum Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte de daha da belirginleşmişti. Cumhuriyet ile birlikte Ankara şehrinin başkent seçilmesi üzerine İstanbul'un uzun yıllar ihmal edilmiş olduğu düşüncesi sebebiyle İstanbul'un yeniden "fethedilmesi" ve "kurtarılması" gerektiği fikri 1950'lerden bu yana İslamcı tasavvurda her zaman gündemde olmuştur (Bora, 2013: 61).

Özellikle İstanbul'un fethinin Demokrat Parti dönemindeki 500. yılı kutlamaları ile girilen yeni dönemi Türk muhafazakarlığının dönüm noktası olarak yorumlanmıştır. "İstanbul Fetih Cemiyeti" gibi fetih literatürünü geliştirecek ve Türk sağının kültür-tarih özelinde politik bir hafıza oluşturmasına katkıda bulunacak olan derneklerin kuruluşu da bu dönemde başlamıştır (Öztan, 2014: 352). 1960'lar ve

1980'lerde de İslamcı kanat tarafından İstanbul'un yeniden fethedilmesi gerektiği fikri gündemde olmaya devam etmiştir.

İslami kesim için Kemalizm'in Osmanlı'ya karşı tutumu sebebiyle ihmal ettiği İstanbul'u yeniden fethetmek ve Osmanlı geçmişini diriltmek Kemalizm'e karşı gerçekleştirilmesi gereken bir görev olarak görülmüştür. Osmanlı'yı hatırlatan her şey İslam dininin sembolik ifadesi olarak karşılık bulması nedeniyle laikliğe karşı verilen mücadelede de önemli bir politik araç haline gelmiştir. Bu açıdan İstanbul'u eski şanlı günlerine döndürmek İslamcılar açısından sembolik önemi büyük bir hareket olmuştur (Bartu, 2013: 52).

1950'li yıllardan itibaren gündeme gelen İstanbul'un fethi kutlamaları Siyasal İslam'ın yükselişe geçtiği 1990'lı yıllarda daha dikkate değer bir durum haline gelmiştir. Bu açıdan sembolik yönü önemli olan 1994 seçimi sonrasındaki İstanbul'un fethi kutlaması oldukça ses getirmiştir. Milli Gençlik Vakfı ve İstanbul Belediyesi tarafından organize edilen fetih kutlamasıyla aslında yeni dönemin ilk işaretleri verilmeye başlanmıştır. Oldukça görkemli bir şekilde geçen bu kutlamada Erbakan, İstanbul'un yeniden fethinin gerçekleşmeye başladığını ve gelecek yılki seçimlerde başbakan olarak fethi tamamlayacağını ilan etmiştir (Bölükbaşı, 2013: 78). Bu dönemde İstanbul'un fethi yerel yönetim ve basın aracılığıyla önemli bir gündem oluşturmaya başlamış, fetih temasıyla ilgili çok sayıda toplantı, yayın ve kutlama yapılmıştır. Adeta İstanbul'un fethinin böylesine coşkuyla anılmasıyla "yeni fetihler" müjdelenmiştir (Öztan, 2014: 355).

Bu nedenle İstanbul'un fethi kutlamaları bu dönemin önemli sembolik siyasetlerinden biri olmuştur. Bu kutlamalarla Cumhuriyet'in şehri olan Ankara'nın karşısında İstanbul'dan, Cumhuriyet'e karşı olarak Osmanlı'dan yana alınan tavır vurgulanmıştı. Siyasal İslam için İstanbul'un fethi kendi ideal toplum kurgularında önemli bir eşik ve önemli bir tarihsel anlatı oluşturmaktadır (Bölükbaşı, 2013: 77). Hobsbawm'ın geleneğin icadı tezinde vurguladığı gibi grupsal birliktelik oluşturabilmek için geçmişten meşruiyet almak ve bunun toplumsal bir karşılığının olması gerekmektedir. Bazen tarihin kendisi bile mücadelenin sembolik olarak konusu olabilmektedir (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 16). İstanbul bu açıdan İmparatorluk

başkenti oluşu ve bir İslam şehri olmasıyla özellikle seçilmişti. İstanbul'un bu kadar ön plana çıkarılması dönemin küreselleşme eğilimleri için de uyumluydu. Osmanlı'nın etnik çeşitliğinin simgesi olan İstanbul vurgusuyla dönemin küreselleşme akımı ve ülke içindeki Kürt sorununa beraber cevap bulanabilmekteydi (Bölükbaşı, 2013: 77).

İstanbul'un İslamcı kesim açısından sembolik önemi Osmanlı'nın dolayısıyla İslam'ın hegemonyasını temsil etmesinden kaynaklanıyordu. Aynı zamanda İstanbul'un Osmanlı dönemindeki çoğulculuğunun her ne kadar İslam hegemonyasında kurulmuş olan bir çoğulculuk olsa da takdir görmesi "sivil toplumcu" ve "liberal" aydınlarla ortak paylaşım noktası bulunmasına yol açıyordu (Bora, 2013: 62). Bu sayede toplumun geniş bir kesiminin desteğini alabilmenin yolu Osmanlı geçmiş anlatısı ve İstanbul üzerinden gerçekleştirdiği politikalarla sağlanabilmekteydi.

İstanbul'un ikinci kez fethi ve onun üzerinden şekillenen Osmanlı anlatısı 1994 yılı seçiminden önce Recep Tayyip Erdoğan'ın daha adaylık sürecindeyken ki söylemlerinde de yer almıştı. Seçim sonrasında da İstanbul'un eski özlenen haline geri döndürmeyi amaçladığına yönelik söylemleri devam etmişti. "Fatih'in İstanbul'unu" geri getirmek için İstanbul'un İslami yönüne vurgu yapmak gerektiği düşüncesiyle birtakım projeler bu dönemde önerilmişti. Bu amaçla bu dönemde Taksim Meydanına cami yapma fikri ve "İslam Kültür Merkezi" projesi gündeme getirilmişti. Bu iki amaç da İstanbul'un sembolik dönüşümünün kökeninin 1990'larda Refah Partisi ile başladığını en azından fikirsel kökenlerini bu dönemden itibaren geliştiğini göstermektedir. Yine 1995 yılında Erdoğan'ın İstanbul ile Mekke'nin kardeş şehir olması gerektiğine dair söylemi sembolik önemi olan bu amaçla yapılmış hamlelerden birisidir (Bora, 2013: 62).

Bu dönemde İstanbul'un İslami geçmişi vurgulanırken Bizans geçmişinin unutturulmaya çalışıldığı da görülmektedir. Bir parti yetkilisinin "Biz Bizans İstanbul'unu istemiyoruz" yönündeki açıklaması ve Bizans surlarının yıkılacağının açıklanması (Bartu, 2013: 56) İstanbul'un geçmişine yönelik vurguda tarihsel bir seçiciliğe gittiklerini kanıtlamaktadır. Gelen tepkiler üzerine geri adım atmak durumunda kalınsa da "önceliğimiz İslam eserleri" vurgusu yapılmaya devam etmiştir (Bora, 2013: 65).

Refah Partisi'nin İstanbul'a yönelik söylemlerinde 1980'lerden beri gündemde olan İstanbul'u küresel kent haline getirme konusunda mesafeli olduğu görülmektedir. 1994 yılındaki seçimlerde Refah Partisi küresel kent projesine karşı olan tek partiydi. "Adil düzen" ve "yeni bir dünya" söylemiyle kenti ikinci defa fethetme çağrısıyla seçime katılmıştı (Bartu, 2013: 53). Refah Partisi'nin İstanbul'u küresel kent yapma projesine karşı duruşu ile kozmopolitiktik ve modern hayat tarzına yönelik tepkisinin denk düşmesi sosyal demokrat söylemini boşa düşürmekteydi. Küresel şehir yapma girişimlerinin bir uzantısı olarak kültür sanat etkinliklerinin yozlaşma olarak görülmesi Refah Partisi'nin tabanının onaylayacağı girişimlerdi. Bu dönem buna benzer uygulamalarla belediyeye ait yerlerde içki satışı yasaklamış, 1994 ve 1995 yıllarında yılbaşı kutlamaları tartışma konusu olmaya başlamıştı. Şehrin batılı ve modern yönüne yönelik bu karşı duruş ve buna yönelik hamleler İstanbul'un yeniden fethinin birer aşamasıydı. Bu politikaların da etkisiyle İstanbul'un yıllardır süren "Fatih-Harbiye" ikilimi bu yıllardan itibaren giderek artmıştır (Bora, 2013: 68-69).

Refah Partisi İstanbul'un küresel kent olmasına yönelik projelere karşı gelse de kapitalizmin kentleri yeni dönemde öne çıkarmasına yönetime geldikten sonra direnememiştir. Türkiye'nin büyük sermayesinin esas itibariyle İstanbul sermayesi olması sebebiyle Refah Partisi'nin devlet ve sermayeyle uzlaşmak amacıyla İstanbul sermayesiyle pazarlık yapması gerekmekteydi. İstanbul sermayesi kendisini esas itibariyle İstanbul'da ve İstanbul ile yeniden üretebildiği için bu uzlaşı küresel kent projesiyle de uzlaşmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu dönemde büyümeye başlayan İslami sermayenin de küreselleşmenin avantajlarından yararlanmak istemesi Refah Partisi'ni İstanbul'u küresel kent yapma projesine sırt çevirmesini engelliyordu. Milli Selamet Partisi döneminden bu yana ekonomik olarak büyük güç olma hedefi ve Refah Partisi içinde yükselen yeni teknokratların post-endüstriyel evreye yakın durmaları da Refah Partisi'ni küresel kent projesine yaklaştırıyordu. Bu nedenle İstanbul sermaye birikimi sağlayacak şekilde yeniden tasarlanmaya başlamıştı (Bora, 2013: 72-73).

Erbakan'ın yerel yönetim seçimlerinin ardından 1995 genel seçimlerinde elde ettiği başarı sonrasında Refahyol hükümetinin kurulması ile Türkiye yeni bir döneme

girmişti. Erbakan'ın koalisyon hükümeti ile Türkiye'nin ilk İslamcı başbakanı olması laik burjuvazi ve ordu için rahatsızlık vericiydi. Bu nedenle Refah Partisi 28 Şubat 1997'de Milli Güvenlik Kurulu'nun muhtırası sonrasında Anayasa Mahkemesi kararıyla laikliğe karşı faaliyetleri sebebiyle kapatılmıştır. Partinin kapatılmasının ardından Refah Partisi, Fazilet Partisi adıyla siyaset sahnesine dönmüştü. 2000 yılında Fazilet Partisi'nin ilk kongresinde yeni genel başkanlık seçiminde kamuoyuna "gelenekçiler" ile "yenilikçiler" in mücadelesi şeklinde yansıyan liderlik yarışı yaşanmıştı. İslamcı sermaye neoliberalleşme döneminde büyümenin etkisiyle artık Erbakan'ın küçük ve orta ölçekli iş adamlarına yönelik devlet eliyle sanayileşmeyi hedefleyen ve sermaye birikimini tek bir yerde toplanmayarak coğrafi olarak yayılması gerektiğine dair düşüncelerini eskimiş görüyordu. Bu nedenle 1990'lı yılların sonunda yeni bir lider arayışında olan İslamcı burjuvazi için Recep Tayyip Erdoğan doğru bir tercih olacaktı (Gürel, 2014: 45). 1990'lı yıllardan itibaren günümüze kadar ki süreçte hep yükselişte olan İslamcı hareket için 28 Şubat süreci durumu sekteye uğratmış olsa da 2001 yılından sonra tekrar yükselişe geçmiştir (Savran, 2014: 73).

28 Şubat süreci Türkiye İslamcılarına öteki olarak gördükleri batı ve kurumları ile ittifak yapmaları gerektiğini göstermişti. Bu açıdan Refah Partisi'nin içinden çıkan yenilikçi kanatta olan Recep Tayyip Erdoğan'ın batıya ziyarete gitmesi burada küreselleşmeye ve her kesime kucak açacaklarına dair söylemleri Erdoğan'ın, Erbakan çizgisinden çıktığını ve "ikinci Özal" olmaya niyetlendiğini göstermiştir. 28 Şubat'ın yarattığı tahribat ve parti içi görüş ayrılıkları çatışma yaratmıştı. Laiklik ilkesine aykırı hareket etmesi sebebiyle Fazilet Partisi'nin kapatılması ile Gelenekçi kanat Saadet Partisi'ni kurarken yenilikçiler 2001 yılında Erdoğan'ın liderliğinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurmuştur (Çakır, 2005: 573-574).

2.5. AKP Döneminde İslam'ın ve Neoliberalizmin Yükselişi

İslamcılık düşüncesi özünde Müslümanların yaşadığı son yüzyıllardaki sorunların İslam'dan uzaklaşmaktan kaynaklandığını öne süren bu nedenle İslami öze dönüş için örgütlenen bir siyasi mücadele projesidir (Gürel, 2014: 23). Genelde kabul gören oryantalist bakış açısı, İslam'ın kapitalizm ve dolayısıyla modernite ile ilişkisinin uyumsuz olduğu yönünde olmuştur (Çavuşoğlu, 2021b: 133). Ancak

Kuran'ın bazı ayetlerinde mülkiyet ve miras hakkından bahsetmesi, bizzat peygamberin de ticaretle uğraşmış olması, ticaretin ve piyasanın korunması yönündeki tavsiyeleriyle İslam'ın piyasa ekonomisiyle barışık olduğu yönünde görüşler de olmuştur (Erdoğan, 2005: 448). İslam dinini temelde anti-kapitalist bir anlayışla yorumlayan İslamcı çevrenin sayıca çok olmasına rağmen 20. yüzyıldaki İslamcı hareketlerin büyük bir çoğunluğunun kapitalist sistemi ortadan kaldırmayı amaçlamadığı görülmektedir. Bu İslamcı hareketler dindar bir burjuvazi ile tabi bir işçi sınıfının ittifakı ile hegemonyasını oluşturabilmiştir. 1970'lerden sonra Türkiye'de gittikçe güçlenen Millî Görüş Hareketi de iktidar bloğunun içindeki laik burjuvaziye karşı Anadolu'daki dindar küçük ölçekli kapitalistlerin temsilcisi olarak politikasına yön vermiştir. Bu politikanın başarısı da dindar burjuvazinin diğer sınıflar üzerinde hegemonya kurmasındaki başarısına bağlı olmuştur. Bu açıdan Türkiye'de iktidara gelen AKP'nin başarısı da biraz buna bağlı olarak dindar burjuvazinin ve alt sınıfların desteğini alabilmesiyle sağlanabilmiştir. Bu açıdan AKP'nin kuruluşunun hemen ardından tek başına iktidara gelmesi ve hemen hemen her seçimde oylarını artırarak iktidarını sürdürmesi Türkiye'de İslamcılığın zirveye ulaştığı nokta olarak değerlendirmek mümkündür (Gürel, 2014: 20-26).

İslam ve kapitalizmin birbiriyle iyi geçinmesi durumu Türkiye için yukarıda da anlattığımız gibi yeni bir olgu değildi. Ancak Erbakan döneminin ekonomi politikası yeterince küresel olmayışı sebebiyle tepki çekmekteydi (Öztürk, 2014: 204). Ayrıca AKP öncesinde İslamcı gelenekte batı karşıtlığı ortak noktaydı. Yukarıda da açıkladığımız gibi Refah Partisi de batıya ve kurumlarına karşı gelmişti. Ancak bu noktada 28 Şubat süreci önemli bir kırılma noktası yaratmış, bu süreçten sonra İslamcı partiler batıya belirli bir güç elde etmeden karşı gelemeyeceklerini anlamışlardı. Bu nedenle Refah Partisi döneminde batıyla işlevsel olarak ilişki kurma durumu AKP döneminde değişmiş bu dönemde artık batı bir düşman olarak tasvir edilmemeye başlanmıştır. Bu açıdan AKP iktidarının ilk yıllarında İslamcı bir çizgiden çok Muhafazakâr demokrasi çizgisini benimsediği görülmektedir (Yılmaz, 2005: 613). AKP'nin bu ılımlı ve muğlak söylemi, birçok farklı siyasal görüşteki yaklaşım üzerinde hegemonya kurabilmesini sağlamıştı. Bu açıdan bir geçiş dönemi olarak değerlendirebileceğimiz Erbakan döneminden sonra AKP, İslam'ın ve neoliberalizmin

başarılı bir sentezi olarak ortaya çıkmış ve büyük destek görmüştür (Öztürk, 2014: 209).

Bu nedenle AKP için Erbakan dönemi önemli bir ders niteliği olmuştur. 28 Şubat sürecinin ardından İslamcı partiler için kısa bir duraklama dönemi olsa da Erdoğan bu süreçten önemli dersler almıştır. AKP neoliberal ekonomi politikasının tüm ilkelerini benimseyerek Erbakan döneminde İslamcı hareketin karşısında oluşan ittifakı kırabilmeyi başarmıştır. Bu dönemde devletçilik anlayışı tamamen terk edilerek serbest piyasa ekonomisinin önü açılmış, dönemin büyük ölçekli özelleştirmeleri bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca AKP özellikle ilk yıllarında ABD ile ilişkileri iyi tutmuş, Türkiye'nin AB'ye üyeliği için girişimlerde bulunarak TÜSİAD ile temsil edilen batıcı ve laik burjuvazinin kısmen desteğini alabilmeyi başarmıştır. Bu süreçte TÜSİAD, AKP'yi hem koalisyon devrinin bitmesiyle hükümetin istikrar sağlayabilmiş olması nedeniyle hem de AKP'nin ekonomi politikasının burjuvazinin amaçlarına denk düşmesinden dolayı desteklemişti. ABD ise 11 Eylül saldırısı sonrasında radikal İslamcılığa karşı AKP'nin ılımlı İslamcı yönünü desteklemişti. Savran'a göre TÜSİAD ve ABD'nin AKP'ye destek olmasıyla İslamcı partiler karşısında kurulmuş olan ittifakta TSK'nın yalnız kalmış olması AKP'nin uzun yıllar iktidarda kalabilmesini sağlamıştı (Savran, 2014: 90-100).

Ancak AKP'nin uzun yıllar boyunca süren iktidar döneminde hep aynı politikaları göstermediğini bilmekteyiz. Bu açıdan ilk yıllarında oluşan batıcı laik burjuvaziyle kurulan iyi ilişki sonraki yıllarda zaman zaman gerilimli olmuştur. AKP'nin işçilerin haklarını gasp etmeye yönelik izlediği politikalar elbette burjuvazinin tüm kanadının çıkarlarına uymaktaydı. Ancak bu durum yine de burjuvazinin laik ve İslamcı kanadı arasındaki gerilime engel olamamıştır. AKP ile batıcı laik burjuvazi arasındaki gerilim ilk olarak 2006 yılında başlamış, 2010 referandumu ile zirve yapmıştı (Savran, 2014: 112-115). Erdoğan'ın 2010 yılında yaptığı artık sermayenin el değiştirdiğine yönelik açıklaması da TÜSİAD'a karşı İslamcı sermayenin desteklendiğine yönelik bir kanıt oluşturmaktadır (Tanyılmaz, 2014: 144). Ancak referandum kazanıldıktan sonra TÜSİAD'ın kaybettiği mevzi

sebebiyle aralarında bir uzlaşma olsa da bu durum Gezi Direnişine kadar devam etmişti (Savran, 2014: 116).

İslamcı sermaye ile batıcı laik sermaye arasında her ne kadar yaşam tarzı ve yayılmak istenen coğrafya bakımından bir çatışma varsa da esas çatışma konusu ekonomik çıkardan pay alma üzerine olmuştur. Bu açıdan neoliberalleşme her ne kadar devletin geri plana çekilmesi olarak tanımlansa da kaynak dağıtımı ve bu dağıtımın denetlenmesini sağlayan, ihaleler, kamu bankaları vasıtasıyla sağlanan krediler gibi enstrümanlarla devlet etkin bir konumdadır. Bu nedenle devletin artı değerin dağıtımı noktasındaki önemi bu iki sermayenin mücadelesine neden olmaktadır (Tanyılmaz, 2014: 160).

Yukarıda da açıkladığımız gibi "Anadolu kaplanları", "yeşil sermaye" gibi adlarla da anılan İslamcı sermaye esas olarak AKP döneminde güçlense de ortaya çıkışı ve büyümeye başlayışı daha eskiye dayanmaktadır. İslamcı yönelimdeki sermaye esas olarak Menderes döneminde 1950'li yıllardan itibaren Anadolu'da daha sonra da İstanbul'da yükselişe geçmeye başlamış ve bu sayede siyasal İslam'ın en önemli destekleyicisi olmuştu. 1980 sonrası Türk-İslam sentezi ile dindarlaşma sürecinin başlamasının işçi hareketini zayıflatarak dini değerlerin önem kazanmasına yol açması ve neoliberal politikaların etkisi İslami sermayenin büyümesine yol açmış bu sayede yeni sermaye finans kapitalin parçası olabilecek duruma gelmeye başlamıştı. Bunun yanı sıra 1990'lı yıllarda önemli yerel yönetimleri ele geçiren İslamcı partiler, neoliberalleşme ile bu belediyelerin piyasaya açılması sayesinde belediyecilik faaliyetleri ile İslamcı sermayeyi büyütebilmişti (Tanyılmaz, 2014: 156-157).

Bu nedenle ortaya çıkışı ve gelişimi daha eskiye dayansa da merkezi ve yerel yönetimin AKP'nin eline geçmesiyle İslamcı sermayenin esas olarak bu dönemde yükselişe geçtiği görülmektedir. Böylece MÜSİAD ve TUSKON'da örgütlenen bu sermayenin üye sayısında bu dönemde önemli seviyede bir artış yaşanmıştır. Örneğin MÜSİAD'ın üye sayısı 2000 yılında 1387 iken 2012'de üye sayısı 6500'ü geçmişti (Tanyılmaz, 2014: 165). Günümüzde ise bu üye sayısının 12.500'ü geçtiği görülmektedir (MÜSİAD, 2022). Bunun yanı sıra MÜSİAD üyesi şirketlerin çok

büyük büyüme oranları elde ettiği görülmektedir. AKP döneminde İslamcı sermayenin önemli bir büyüme gösterdiğinin bir diğer kanıtı ise bu dönemde bu sermaye kesiminde holdingleşme oranının artmış olmasıdır. Bu durum laik burjuvazinin de gelişim göstermeye devam etmesiyle birlikte İslamcı sermayenin de buna rakip olacak şekilde önemli bir gelişim göstererek finans kapitale dönüştüğünü göstermektedir (Tanyılmaz, 2014: 170-174).

Türkiye'de neoliberalleşme sürecinin önemli adımlarını oluşturan finans sisteminin serbestleşmesi, hazine arazilerinin ve kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi gibi politikaların özellikle AKP döneminde hız kazanması sayesinde sermaye sahiplerinin hepsine yarar sağlayacak şekilde gelişmeler yaşansa da AKP özellikle İslami sermayeden yana ağırlıklı bir tavır alarak çok kısa bir sürede bu sermayenin büyümesini sağlayabilmiştir (Balkan ve Öncü, 2014: 265). Ayrıca AKP döneminde özelleştirmelerin artmasının yanı sıra yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle birlikte ihaleler aracılığıyla İslami sermayeyi güçlendirmeye devam etmiştir (Gülen, 2014: 154).

Bu açıdan Türkiye'nin en önemli kentlerinden biri olan İstanbul bu dönemde önemli bir amaç haline gelmiş bu doğrultuda AKP İstanbul'u bölgesel finans merkezi yapmak için adımlar atmaya başlamıştı (Savran, 2014: 91). Bu durum İslamcı sermayenin kent üzerinden neoliberalleşme sürecinin katkısıyla pay alabilmesini kolaylaştırmıştır. Neoliberal politikaların etkisiyle şantiye haline gelen İstanbul ile İslamcı sermeyeninin güçlendirilmesi ile birlikte hegemonyasını sağlamlaştırdığı ve bunun da kentin Osmanlı/İslami yönüne yapılan sembolik vurguya giden yolu hazırladığı görülmektedir. Bu nedenle AKP'nin 2000'li yıllarda damgasını vuran inşaata dayalı ekonomi modelinin arkasında hem ekonomik hem de siyasi çıkarların olduğu görülmektedir. Kentin sembolik dönüşümünü anlayabilmek için de öncelikle bu politikaların nedenlerini ve amaçlarını anlamak gerekmektedir.

2.5.1. 2000'li Yılların Ekonomi Stratejisi: İnşaata Dayalı Büyüme Modeli

AKP neoliberal politikalara sıkıca uyan bir ekonomi modeli benimsemişti. Neoliberal dönemde kent mekanının artan önemi sebebiyle İstanbul da bu süreçten en fazla etkilenen şehir olmuştur. Kapitalizmin son aşaması olarak görülen neoliberal dönemde krizin ötelenmesi için mekânın yeniden üretilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü kapitalizm daima artı değer üretimine ve bunun soğrulması için karlı alanlar bulmaya ihtiyaç duymaktadır (Harvey, 2013: 46). Bu nedenle bu dönemde sadece Türkiye'de değil pek çok ülkede de yapılı çevre üretiminde artış görülmeye başlanmış, kentler önem kazanmıştır. Neoliberal dönemde artan finansallaşma ve bu finansallaşma sayesinde artan konut üretimi ve kentin metalaşması süreci AKP'nin benimsediği inşaat odaklı politikalarla 2000'li yıllarda İstanbul'a damgasını vurmuştur (Yeşilbağ, 2016: 613). Türkiye'de özellikle 2000'li yıllardan sonra gayrimenkul sektöründe önemli bir artış yaşamış, özellikle İstanbul bir şantiye alanına dönüşmüştür.

İnşaata dayalı ekonomi modeliyle gerçekleştirilen "kıt kaynakların mülkiyeti yoluyla elde edilen artı değer" olarak tanımlanan rant odaklı büyüme enflasyonist ekonomik düzende sermaye birikim yolları arasından en cazip olanı olmuştur (Çavuşoğlu, 2021b, 137). AKP de bu modelle rant üzerinden sermaye birikimini desteklemekte ve vergilendirmede kısıtlamaya giderek inşaata dayalı büyümeyi teşvik etmektedir. Bu nedenle 2002 yılından günümüze kadarki süreçte sadece 2008 yılındaki kriz dönemindeki kısa bir duraklama evresi hariç inşaat odaklı büyüme hep öncelikli olmuştur. AKP döneminde çıkarılan yasalarda da devlet müdahalesi öncülüğünde inşaat sektöründeki büyümenin teşvik edildiği görülmektedir. Örneğin 2003 yılında yapılan değişiklikle Kültür ve Turizm Bakanlığı önemli yetkilere sahip olmuş, bu yetkiyle Turizm merkezi ilan ettiği bölgeyi imara açma gücü elde etmiştir (Penpecioğlu, 2021: 170-171). AKP için her dönemde inşaat sektörü önemli bir yer alsa da 2007'den sonra bu sürecin hızlandığı görülmektedir. 2002 yılından itibaren IMF programlarına sıkıca uyan AKP bu programın 2007 yılından itibaren fiilen sona ermesiyle ekonomi programında serbestlik elde edebilmişti. Ayıca 2008 krizi

Türkiye'de de hissedilmiş, AKP'nin KOBİ'lere dayanan ihracat politikası çökmüştü (Yeşilbağ, 2016: 615). Bu gelişmeler nedeniyle bu tarihten itibaren iç talebe dayalı büyüme modeli benimsenmiş bunun odak noktasını da inşaat sektörü oluşturmuştu.

1980'den itibaren neoliberal politikalarla başlayan İstanbul'u küresel kent yapma amacı esas olarak 2000'lerde hayat bulmaya başlamıştı. Bütün bunlar gökdelenlerin, otellerin, AVM'lerin, İstanbul'da artmasını beraberinde getirmişti (Sönmez, 2016: 19). Bu açıdan 1980'lerin sonundan itibaren görülmeye başlanan neoliberalizmin sembol mekanları olarak AVM'ler esas olarak AKP döneminde hızla yaygınlaşmıştır. Avrupa Alışveriş Merkezleri Geliştirme Raporu'nun 2018 yılı verilerine göre, AVM arzında Avrupa lideri olan Türkiye'de (Emlak Kulisi, 2019) 2020 yılı itibariyle bulunan toplam 454 AVM'nin 147'sni bulunduran İstanbul, ülkedeki en fazla AVM'ye sahip şehirdir (Emlak Kulisi, 2021). Böylece kamusal alanların tüketimi teşvik etmek amacıyla AVM'lerle doldurulması bu dönemde hız kazanmış tüketim kültürünün içselleştirilmesine yarayan AVM'ler ile tüketici talepleri vatandaşlık taleplerinin yerini almaya başlamıştır (Baysal, 2015: 134). Yine benzer şekilde AKP öncesinde 24 olan gökdelenlerin sayısı 2016 yılında 121'e ulaşmıştı (Diken, 2017). Böylece AVM'ler, gökdelenler, kafeler, restoranlar tüketim mekanları olarak kamusal alanları doldurmuştur.

AKP döneminde bütün bu inşaat sürecinin ana aktörlerinden biri olan TOKİ önemli yetkilerle güçlendirilmişti. 2002 yılından 2008 yılına kadarki süreçte 14 farklı yasal düzenlemeyle yetkileri artırılan TOKİ bu sayede konut üretimi konusunda neredeyse tek yetkili kuruma dönüşmüştü. Bu yetkilerle TOKİ, belediye ve özel şirketlerle kurduğu iş birliği ile kentsel dönüşüm adı altında rant amaçlı projelerin öncüsü olmuştur (Balaban, 2021: 27). Bu dönemde TOKİ'ye yönelik düzenlemeler arasında en önemlilerini sayacak olursak: 2004 yılında yapılan değişiklikle tüzel ve gerçek kişilere ait arsaların kamulaştırılması, 2008 yılında yapılan değişiklikle TOKİ'nin belediyelerden bağımsız olarak imar yapma hakkını elde etmiş olmasıdır. Ayıca Kamu İhale Kanunu'ndan bağımsız hareket edebilmesine yönelik yasa çıkarılmasıyla olağanüstü yetkilere sahip olan TOKİ, konut, okul, hastane, stadyum gibi pek çok inşaat faaliyetini gerçekleştirebilmişti (Gülhan, 2021: 42-43). 2004

yılında Başbakanlığa, daha sonra 2018 yılında da Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına bağlanan TOKİ (TOKİ, 2022) tarafından 2003 yılından 2020 yılına kadarki sürede 980 bin 990 konut inşa edilmiştir (TOKİ, 2020).

Bu yasal düzenlemeler inşaat faaliyetlerinin hızlı ve zahmetsiz yapılabilmesine olanak sağlamıştı. Bu durumda, kentsel dönüşüm projelerinde olması gereken amaç güvenli konut yapımı ve çevresel ortamın iyileştirilmesinden sapmış rant odaklı bir hale gelmişti (Balaban, 2021: 28). Bu yetkiler sayesinde TOKİ alt ve orta gelir grubuna konut sağlama amacından uzaklaşmış, istediği kamu arazisine istediği şekilde el koyup ve bunu keyfi bir şekilde değerlendirebilme yetkisine ulaşmıştı (Gülhan, 2021: 43). Maliye Bakanlığı'na kamuya ait arsaları satabilmesi için önemli yetkiler de bu dönemde verilmiş bu yasal düzenlemeler aracılığıyla TOKİ'ye ait projelerin pek çoğu kamu arazilerinin tahsis edilmesi sayesinde gerçekleştirilmiştir (Balaban, 2021: 27). Tayyip Erdoğan'ın belediye başkanlığından itibaren önem verdiği KİPTAŞ'a daha sonra TOKİ'ye oradan da bakanlığa kadar yükselmiş olan Erdoğan Bayraktar'ın büyük rakamlar vermenin hızlı olmanın önemini vurgulayan açıklamaları da dönemin inşaat faaliyetindeki amacı gözler önüne sermekteydi (Çavdar, 2021: 128). Ayrıca bu dönemde inşaatın teşvik edilmesine bağlı olarak yükselişe geçen inşaat firmaları eskinin devlet müteahhitliğinden farklı olarak oldukça serbestlik kazanmıştı. Bu dönemde üretilen konutların tüketimi için reklam kampanyaları da önemli bir yer edinmiş, bu amaçla yeni nesil gayrimenkul şirketlerinde maliyetlerinin önemli bir kısmı reklam ve pazarlamaya ayrılmıştır (Gülhan, 2021: 43-44).

Bu dönem TOKİ'nin yetkilerinin artırılmasının yanı sıra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da önemli değişimler geçirmiştir. Kültürel mirası ve çevreyi koruyan, yerleşimcilerin lehine olan hükümler, mevcut kentsel dönüşüm mevzuatından, yasa ve yönetmeliklerden çıkarılarak inşaat odaklı büyümenin önünü açacak şekilde değiştirilmiştir (Adanalı, 2015: 119).

Bu süreçte yasal değişikliklerin de verdiği yetkiyle kentsel dönüşüm projelerinde artış yaşanmış bu projelerle yoksul mahalleler öncelikli hedef haline gelmişti. Deprem sebebiyle yapılması gereken dayanıklı konut ihtiyacı söylemi ve

reklamlar aracılığıyla kentsel dönüşümün modernleşme olarak sunulmasıyla projelere meşruiyet oluşturulmaya çalışılmıştır. Buna razı gelinmediği durumda ise devletin baskı aygıtları olan polis ve yasalarla zor kullanılmıştır. (Çavuşoğlu, 2021a: 87-88). 2005 yılında çıkarılmış olan 5366 Sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun" ve 2012 yılında çıkarılan "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" ile kentsel dönüşümün önü daha da açılmıştır. Bu kanunlarla tarihi değeri yüksek yapıların bulunduğu Tarlabaşı, Fener-Balat ve Sulukule'de kentsel dönüşümler gerçekleşmiştir. (Türkün, 2015: 141). Kentsel dönüşümü kolaylaştırmak adına çıkarılan Afet Yasası ile o bölgede yaşayanlar için yerinden etme ve soylulaştırma sürecine yasal dayanak oluşturulmuştur. Böylece yasaya göre afet bölgesinde konut sahibi olanlara şu seçenekler sunulmuştur: Birinci seçenek, konut sahibinin belirlenen tutar üzerinden konutunu satarak o bölgeyi terk etmesi, diğer seçenek o bölgede inşa edilecek yeni pahalı projeye katılmak üzere uzun vadeli borçlanmaktı, bir diğer seçenek ise sahip olduğu konuttan daha az metrekareye razı gelerek yeni projeden küçük bir hisse almakla yetinmekti (Çavuşoğlu, 2021a: 88). Böylece toplumun yoksul kesimleri, afetlerden koruma adı altında yeni projeleri karşılayamadıkları için eski mahallerini terk etmek durumunda kalmış, bu durum soylulaştırma sürecine neden olmuştur. Belediyelerle iş birliği içinde ve olağan üstü yetkilere sahip olan TOKİ gecekondu mahallelerini yüksek yapılı sitelere dönüştürmüş, gecekonduda yaşayan kesim ise şehrin dışına yapılan TOKİ konutlarına yerleştirilmişlerdir. Bu durum mekânın sınıfsal olarak ayrımını daha da belirginleştirmiştir. Gecekondularda yaşayanların TOKİ'ye yerleştirilmesi bu kesimin kültürel olarak alışık olmadığı bir konut sistemine geçilmesi sebebiyle oldukça zor olmuştur (Erman, 2012: 40-43). Böylece kentsel dönüşüm ekonomik olmasının yanı sıra toplumun kültürel, sosyal yapısını da etkileyen çok katmanlı sorunları beraberinde getirmiştir.

Kentsel dönüşüm projeleriyle şehrin rant değeri yüksek merkezi bölgelerinin önem kazanmasıyla bu bölgelerde yaşayan gecekonducular şehrin çeperlerine itilerek mülksüzleştirirmiştir. Bu nedenle Sulukule'de yaşayan Romanlar, Taşoluk'taki TOKİ'ye, Ayazma'daki Kürt göçmenler de kentin çeperine yerleştirilmiştir. Ancak bu durum alt segmentteki gecekonducular için dezavantajken, tapu sahibi gecekonducular

için fırsat olabilmektedir. Tapusu olan gecekonducular kentsel yenileme aracılığıyla kar elde edebilmesi ile birer girişimciye dönüşmüşlerdir. Böylece gecekondu sahiplerinin borçlanarak da olsa gayrimenkul piyasasına eklenebilmesi sağlanmıştır. Bu nedenle yerinden edilen kesimler arasında hukuki statülerine göre ayrım oluşturulması dayanışma bağlarını koparılmasına ve etkili bir toplumsal muhalefet oluşturmasına de engel olmuştur (Batuman, 2018: 122-124). Kente yönelik bu gelişmeler mekânın sınıfsal ayrımını derinleştirdiği gibi tüm sınıfların kendi içinde insan ilişkilerini de zayıflatmaktadır. Bu nedenle kentlerdeki sınıfsal ayrışma ve insan ilişkilerindeki azalma, üretim süreci ve toplumsal ilişkilerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Güler, 2014: 131).

Kentsel dönüşüm projeleriyle yeni yapılan konutlara talep oluşturmak amacıyla ev sahibi olmak medya aracılığıyla sunulan reklamlarla özendirilerek konut sahibi olmak sınıf atlamanın ve modernliğin bir yolu olarak sunulmuştur (Çavuşoğlu, 2021a: 79). 1980'lerden itibaren ev sahibi olmanın barınma ihtiyacını karşılamanın ötesinde bir statü sağlama nesnesine dönüşmeye başlaması ile artan reklamlar bu dönemde daha da belirginleşmişti. "Steril", yüksek duvarlı siteler içindeki "hayallerindeki ev", orta sınıf için önemli bir amaç haline gelmeye başlamıştı (Öncü, 2010: 93). Bu durum konut talebini artırmasının yanı sıra kentsel dönüşüm projelerine yönelik tepkilerin oluşmasını da azaltmıştır.

2000 sonrası kentsel politikaların özeliklerini özetlemek gerekirse; orman, tarım gibi daha önce metalaşmamış doğal alanların yapılaşmaya açılması, devlet mülkiyetinde olan kamuya ait alanların özelleştirilmesi, kentsel dönüşüm projeleri ile yoksul kesimin yerinden edilerek yerine orta sınıfların gelmesine yönelik yeniden dağıtım mekanizmasının kurulması sağlanmıştır. Bu durum burjuvaziden sıradan halka kadar herkesin inşaat sektörüne yönelmesine yol açan bir sistem oluşturmuştur (Çavuşoğlu, 2021b: 140).

AKP'nin inşaat odaklı büyüme modelini benimsemesinin arkasında pek çok neden vardır. İnşaat sektörünün ekonomik açıdan avantajlarına odaklanacak olursak İstanbul 2008 ile 2012 yılları arasında ortalama yıllık 64 bin göç almış bir şehirdi. Bu iç göçte yaşanan artış ve 1999 depremi konut ihtiyacını artırmıştı. Konut ihtiyacının

artması ve yapılan yollar inşaat yatırımları için yeni pazarların oluşmasını sağlamıştı (Sönmez, 2016: 18). Ayrıca konut sektörünün diğer sektörlerle olan bağlantısı sebebiyle ekonomi ve istihdam olanakları artabilmekteydi. Ekonomik açıdan pek çok soruna kısa vadede cevap bulabilmesi nedeniyle inşaat sektörü tercih edilmişti.

Ekonomik avantajlarının yanı sıra AKP'nin başka bir sektör değil de inşaat sektörüne önem vermesinin arkasında siyasi amaçlar da yatmaktaydı. Bu ekonomi modelinin siyasi avantajı ise hem belediyelerin hem de merkezi yönetimin çıkardığı yasallar aracılığıyla kamu ihalelerinin ve kamu bankalarının kredi imkanlarının kullanılmasıyla AKP'nin kendi burjuvazisini destekleyerek siyasi koalisyonuna destek oluşturabilmesiydi (Akçay, 2013). AKP'nin elinde olan yerel ve merkezi yönetimler aracılığıyla yapı ruhsat izni, kat çıkma izni, kamu arazilerinin özelleştirilmesi, imar planlarını oluşturma imkanlarıyla tüm olanaklarını kullanabiliyordu (Sönmez, 2016: 20). Kamu İhale Kanunu çıkarıldığı 2003 yılından bu yana 191 kez değişikliğe uğramıştı. Bu değişikliklerle Limak, Kolin, Cengiz, Kalyon, Makyol gibi hükümete yakınlığı ile bilinen holdingler dünyada en çok ihale alan firmalar olarak öne çıkmıştır (Medyascope, 2020). Ayrıca sanayi sermayesi yaratmanın maliyetli oluşu ve uluslararası sisteme daha bağlı olması sebebiyle inşaat daha tercih edilebilir bir sektör olmuştur. Bu durum AKP dönemine özgü bir gelişme de değildi. İnşaat sektörü Demirel-Erbakan-Özal'ın da tercih ettiği, muasırlaşma ile de eş tutularak milli sermaye yaratması sebebiyle de Türkiye'de her zaman öncelikli olmuştur (Gülhan, 2021: 36-37). Sağ partilerdeki bu imar ve inşaat merakı ecdada layık olmak amacıyla muasırlaşmayı temsil etmekle birlikte uluslararası yarışta üstünlük kurabilmenin de sembolünü oluşturmaktaydı (Bora, 2021: 13). İnşaat sektörü AKP'nin İslami sermayeyi güçlendirmesini sağlamasının yanı sıra yapılan duble yollar, oteller, köprülerle seçmenine hizmet götürme algısı vermesine de hizmet etmekteydi (Sönmez, 2016: 19). İmar ve inşaat hem hizmetin en somut hali olarak halka hizmetin bir göstergesi olmasıyla hem de yeni zenginler oluşturmanın bir yolu olarak kullanılmıştır (Bora, 2021: 14). Bu açıdan inşaat sektörünün GSMH içindeki payı açısından inşaat sektörü ilk olarak ANAP döneminde ve daha sonra AKP döneminde altın çağını yaşamıştır (Penpecioğlu, 2021: 167).

Bu nedenlerle sağ geleneğin kentsel politikaları İslam'ın güçlenmesi olarak görülmüş, İstanbul'un da yeniden fethedilmesi olarak değerlendirilmiştir. Bu kentsel politikaların AKP döneminde hız kazanması daha önce yapılaşmaya açılmamış mekanların da metalaşması ile bu durum bir tür cihat olarak yorumlanmıştır. Bu açıdan inşaata dayalı büyümek AKP için önemli bir strateji haline gelerek "Durmak yok yola devam", "Yol için cami bile yıkarım" gibi söylemlerle kalkınma adına kent şantiyeye dönüştürülmüştür (Çavuşoğlu, 2021a: 83-85).

Bu açıdan Türkiye'deki inşaat sektörüne yöneliş, sadece dünyadaki küreselleşme sürecinin bir uzantısı olarak finansallaşmayla birlikte yapılı çevre üretiminin gereklilikleri olarak açıklanamaz. AKP'nin bu yönelişinde dünyadaki eğilimin etkisi ve ekonomik çıkarlar etkili olsa da sadece buna hizmet etmediği görülmektedir (Yeşilbağ, 2016: 619). Bu açıdan inşaata dayalı büyüme rejimi konut ve yol hizmeti sağlayarak, İslami burjuvaziyi destekleyerek bir tür İslami modernleşme çabasına da hizmet etmektedir.

Ancak Türkiye'de İslami kesimin ekonomik olarak güçlendirilmesine ek olarak önemli bir güç olabilmesi için kültürel hegemonyasını da kurabilmesi gerekmekteydi. Bunun için de kendi orta sınıfını oluşturması lazımdı. Ancak kendi orta sınıfı ile kendi toplumsallıklarını dolaşıma sokup alternatif bir toplumsal güç olabileceklerdi (Saktanber, 2010: 198). Bu amaçla 1990'lardan beri süregelen "serbest piyasa İslam'ının" kendi aydınını oluşturmak için yeni kurulan televizyon, radyo, gazete ve dergi aracılığıyla yayılması sağlanmıştır (Yavuz, 2005: 598).

Bu gelişmeler ve inşaat odaklı büyümenin İslami burjuvaziyi güçlendirmesi ile yeni yükselen dindar bir orta sınıf yaratılmıştır. Bu yeni dindar orta sınıf zamanla İslamcı banliyölerin oluşmasına da neden olmuştu. İslamcı banliyölerin ilk örneklerinden olan Başakşehir'de benzer ahlaki ve dini değerlere sahip kişilerin yaşadığı bir cemaat oluşmuştu. 1990'lardan itibaren yükselişe geçen dindar burjuvazinin zamanla lüks konut talebinin oluşması, bölgeye bu talebe uygun konutların eklenmesine neden olmuştur (Batuman, 2018: 99-102). Çavdar'ın Başakşehir konutlarında yükselen yeni dindar sınıfla yaptığı saha çalışmasında bu yeni dindar sınıfın, İslam'ın dünyevi olanı önemsememesi durumunun aksi yönünde

hareket etmesine yönelik tartışmalara cevaben "Müslüman'ın görevi iyi giyinmek, iyi yerlerde yaşamak, zenginliğini göstermek" olduğu söylenmişti. Bu sayede Müslümanların İslam'ı özendireceğine ve topluma rol model olacaklarına inanıldığı şeklinde açıklama ile İslam ile neoliberalizmin halk tabanında da uzlaştığı görülmekteydi (Çavdar, 2021: 122).

Bu dönemde kamusal alanların özelleştirilerek rant alanlarına dönüştürülmesinin yanında sosyal tesislerde alkollü içkilerin kaldırılması gibi uygulamalarla kamusal alanlara dinsel içerik kazandırıldığı da görülmektedir (Suda, 2016: 51). Kamuya ait tesislerdeki bu değişimin yanı sıra yükselen İslami burjuvazi beraberinde yeni kamusal alanları da getirmişti. Bu durum neticesinde üst sınıfa uygun İslami tüketim mekanları sadece İslamcı banliyölerde değil İstanbul'un çeşitli yerlerinde görülmeye başlanmıştı. Alkolsüz nargile kafeler, bu kesime özel İslami oteller bu dönemde İstanbul'da ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır (Batuman, 2018: 106). İslam ile neoliberalizmin ortaklaşması aynı zamanda tüketim ürünlerine de yansımıştı. Bu dönemde İslami giyimin, eğlence sektörünün, markaların sayısındaki artış konut üretiminde de görülmüştür. İslam'a uygun kıbleye dönük ev planlaması, haremlik selamlık site yapımı gibi sembolik kodlarla donatılmış yeni konutlar yeni dindar orta sınıfın tüketimine sunulmuştu (Çavuşoğlu, 2021b, 148-149). Böylece siyasi ve ekonomik dönüşümlerin kamusal mekanlara, konuta ve kente yansıması durumu bu dönemde artış göstermiştir.

Bu dönemin ekonomi politikası şehrin sağlıksız ve plansız bir şekilde genişlemesini de beraberinde getirmekteydi. Şehrin kuzeye doğru genişlemesinin, bu bölgede önemli su havzalarının ve ormanlık alanların olması sebebiyle önümüzdeki yıllarda ciddi bir iklim krizine sebebiyet vermesi muhtemeldir. 3. Köprü ve yeni havaalanıyla yeterince zarar gören doğanın, Kanal İstanbul ile daha da tahribat göreceği uzmanlarca dile getirilmektedir. Ayrıca ekonomik olarak da sektördeki temel malzemelerdeki dışa bağımlılık ve TL'nin değer kaybı gibi sebeplerle konut yapılarının çoğunun boş kalmaya şimdiden başlaması bu ekonomi modelinin çökmeye başladığının sinyallerini vermektedir (Çavuşoğlu, 2021a: 90-92).

Ancak doğanın ve kentin zarar görmesinin bedelini ancak uzun vadede ödeyeceğimiz rant odaklı kentsel gelişim sürecine devam edilmektedir. AKP şimdiye kadar inşaat odaklı ekonomi modelini hem siyasi hem de ekonomik amaçları için araçsallaştırabilmiştir. AKP ile başlamayan ancak bu dönemde artan inşaat odaklı büyüme modeliyle hem rant aracılığıyla reel ücretlerdeki kaybın karşılanmasını sağlamakta hem de toplumun bir kesiminin kentsel ranttan pay almasını sağlayarak siyaseten kitlesel destek oluşturabilmektedir. Bu amaca yönelik çıkarılan imar aflarıyla toplumun alt gelir grubunun ranttan pay elde edebilmesi ile sisteme katılımı sağlanarak seçmen desteğini devam ettirebilmektedir. Ayrıca inşaat sektöründeki canlanma ile istihdam olanakları ile işsizliğin dönemsel olarak da olsa kısmen azaltılabilmesi hedeflenmiştir (Balaban, 2021: 29-30). Bu sayede neoliberal dönemin getirdiği gelir adaletsizliği kısmen de olsa hafifletilmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda AKP döneminde inşaata dayalı büyüme modeliyle belirginleşen kent politikası AKP'nin hegemonya kurabilmesini sağlamıştır. Bu açıdan AKP için kentsel politikalar önemli birer araç oluşturmuştur. Bu dönemde kentin kuzeye doğru genişlemesi ve daha önce imara açılmamış yerlerin de şantiye alanına çevrilmesi ile elde edilen rantın toplumun belli bir kesimine eşitsiz bir şekilde de olsa dağıtabilmesi ile hegemonyasına rıza üretebilmiştir (Çavuşoğlu, 2021a: 78).

Bu durum AKP'nin neoliberal kent politikalarının sadece ekonomik amaçlarına değil aynı zamanda siyasi amaçlarına da hizmet etmesinden kaynaklanmaktadır. Neoliberalizmin ve İslam'ın iş birliği AKP'nin milli kimlik inşası olarak kurguladığı Yeni Osmanlıcılık üzerinden de yükselmiştir. Bu yeni milli kimlik kurgusu iç politikadan dış politikaya kadar pek çok alanda hissedilir olmuştu. Bu kimlik anlayışı kent politikalarında da özellikle Osmanlı'nın şehri İstanbul üzerinde belirgin bir şekilde hissedilmişti. Yeni Osmanlıcılık kurgusu inşaata dayalı büyüme modeli gibi AKP'ye özgü değilse de hem siyaseten hem de kent politikası açısından bu dönemde belirgin bir şekilde kullanılmasıyla daha göz önüne gelmişti. Bu nedenle Yeni Osmanlıcılık anlayışının tarihsel kökenleri geçmişte de olsa AKP'nin yükselişe geçmesi ve uzun yıllar iktidarda kalmasıyla İstanbul üzerindeki sembolik yansıması bu dönemde belirginleşmiştir.

2.6. Milli Kimlik Anlayışı Olarak: Yeni Osmanlıcılık

Milli kimlik, toplumun dil, tarih, kültür ekseninde ortak bir geçmiş oluşturmasını sağlayarak ulus devletleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu nedenle gerek Osmanlı'dan Cumhuriyet rejimine geçişte yeni ulus devletin milli kimlik inşasında gerekse de Osmanlı devletinde özellikle ayrılıkçı hareketlerin görülmeye başlandığı 19. yüzyılda milli kimlik olgusu oluşturulmuştur. Bu açıdan özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde milliyetçilik akımının etkisiyle devletin bekasının tehlikeye girmesi sebebiyle Osmanlıcılık fikir akımı bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Türkiye'de milli kimlik oluşumunun kökenleri Osmanlı dönemindeki modernleşme girişimlerinin başladığı döneme kadar götürülebilir.

Osmanlıcılık fikrinin tarihi serüveni çok eskiye dayansa da Türkiye siyasetinde farklı dönemlerde farklı şekillerde gündeme gelmeye devam etmiştir. Bu açıdan ilk olarak Osmanlıcılığın bir siyasi amaç olarak gündeme gelişinin Osmanlı'nın son dönemlerine denk geldiğini görmekteyiz. 19. yüzyılda Osmanlı'nın çöküş döneminde yaşadığı sorunlara bir çözüm olarak sunulan Osmanlıcılık, toplumdaki farklı kökenlere ait çeşitli din ve ırklara mensup kişileri ortak bir üst kimlik ile bir arada tutma fikrine dayanmaktadır (Çetinsaya, 2006: 361). Bu açıdan Osmanlıcılık özellikle Balkanlar'da milliyetçilik akımının etkisiyle artan ayrılıkçı hareketlere karşı bir çözüm olarak sunulmuştu. Bu amaçla Osmanlı tebaasının etnik ve dini kimliklerinin ikincil planda kalmasını sağlayarak bir nevi vatandaşlık bağı ile Osmanlı siyasal birliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan tebaa arasında eşitlik sağlamak amacıyla 1839'da Tanzimat, 1856'da Islahat Fermanları ve 1876 yılında da Kanun-i Esasi ile Osmanlıcılığın yasal temelleri de kurulmuştur (Çolak, 2006: 128). Bu açıdan "Osmanlı olmanın" dini aidiyetlerden bağımsız olduğu bir model oluşturulmaya çalışılmış bu amaçla Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla Osmanlı tebaası din fark etmeksizin eşit bir konuma getirilmeye çalışılmıştır. Ancak Osmanlıcılık anlayışı bağımsızlık hareketlerinin devam etmesi sebebiyle Osmanlı Devleti için bir çözüm olmayacağının anlaşılması üzerine geri planda kalmış bu durum İslam kimliğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığına bir çözüm yolu olarak modernleşme

çabalarının da beraberinde devam etmesi modernleşme ile İslam arasında bir sentez oluşturma çabasına neden olmuştur. Ancak bu dönemde Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşta Arap isyanının yaşanması gibi gelişmeler sebebiyle İslamcılık yaklaşımı geri planda kalarak yerini Türkçülük yaklaşımı almaya başlamıştır. İttihat ve Terakki'nin ana ideolojisi olan Türkçülük 1913 yılındaki iktidarından itibaren özellikle etkili olmuştur. Ancak din yani İslam iktidar mücadelelerinde ve milli kimlik oluşturmada önemli bir araç olmaya devam etmiş ve İslam, Türklüğün bir şartı olarak kodlanmaya başlanmıştır (Koyuncu, 2014: 36-38). Bu açıdan İslamcılık ve Türkçülük fikir akımları zaman zaman iç içe geçse de milli kimlik kurgusundaki yerleri dönem içerisinde değişikliğe uğramıştır.

Millî mücadele döneminden tek parti dönemine kadar ki süre boyunca İslam'ın önemli bir ağırlığı olmuş, İslam işlevsel olarak Cumhuriyet'i ilan eden kanunda da yer almıştır. Ancak Cumhuriyet ideolojisinin tam olarak oturtulmaya başlandığı dönemde milli kimlik inşa sürecinde din asli bir unsur olarak yer almamış, köken ve kimlik açısından etnik yönü ağır basan bir milli kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu dinin milli kimlik inşasından tamamen dışlandığı anlamına gelmemektedir. Bu dönemde dinin de modernleştirilerek batıl yönünden arındırılmış bir şekilde toplumu düzenleyici ve denetleyici bir noktada kalmasına izin verilmiştir. Bu amaçla dini modernleştirmeye yönelik ezanın ve Kuran'ın Türkçeleştirilmesi gibi girişimlerle din millileştirilmeye çalışılmıştır (Bora, 2017: 117-119). Böylece milli mücadelenin kazanılmasından sonra kurulan Cumhuriyet ile birlikte oluşturulmaya çalışılan milli kimlik inşasında İslam öncesi Türk tarihiyle bağ kurularak, dinle ilişkisi vicdana bırakılmış, batı değerlerini benimsemiş bir milli kimlik oluşturulmuştur (Koyuncu, 2014: 39). Bu nedenle de Osmanlı ile bağ koparılmaya çalışılarak Osmanlı'ya ait geçmişin izleri silinerek modern bir Türk kimliği oluşturmak amacıyla Türkiye'nin geçmiş anlatısı Orta Asya ve Anadolu'ya dayandırılmıştır (Çolak, 2006: 130). Bu amaçla kılık kıyafet, alfabe, eğitim, hukuk alanında düzenlemeler yapılarak, Osmanlı'nın sosyal, idari, hukuksal ve gündelik hayattaki izleri silinmeye çalışılmıştır (Ongur, 2014: 416).

Cumhuriyet rejiminin milli kimlik inşasında din geri plana atılmış gibi gözükse de laiklik anlayışına ters uygulamaları ve Türklüğü Müslümanlık üzerinden tanımlamaları sebebiyle Müslümanlığın her zaman önemli bir değer olarak korunduğu görülmektedir. Özellikle çok partili hayata geçişle birlikte din, iktidarlar tarafından otorite tesisini sağlamak ve güçlendirmek amacıyla daha fazla kullanılmıştır (Koyuncu, 2014: 47). 1940'ların sonuna doğru devletin dini, milli kimliğin asli unsuru olarak görmesi sonucunda da dine sistemli bir yatırım yapılmaya başlanmıştı. Demokrat Parti döneminde de milli kimlik kurgusunda din milli kimliği kuvvetlendirecek bir unsur olarak görülüp yeri artırılmıştır. 1980'lerden sonra bu durum daha da belirginleşerek din toplumsal düzeni sağlamada ve sınıf siyasetinin önüne geçmede önemli bir unsur olarak devletin resmî ideolojisinde yerini almıştır (Bora, 2017: 125-127).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulan milli kimlik inşa sürecinde dinin dışlanması Türk siyasal hayatında sağ muhalefetin İslam vurgusunu artırmasında meşru bir mağduriyet kaynağı oluşturmuştur. Bu durum popülist politikaların uygulanmasına yol açarak iktidarı güçlendirmede dinin aracı bir rol oynamaya devam etmesine neden olmuştur (Koyuncu, 2014: 48). Özal dönemiyle başlayan serbest piyasanın önünün açılması sürecinde kalkınmacılık misyonun İslam açısından da önemi sayesinde İslamcılıkla piyasa ekonomisinin arası güçlendirilmiştir (Bora, 2017: 127-128). Böylece İslamcı kesim açısından ekonomik modernleşmenin yani kapitalizmin milli kimliğin kuruluşunda önemli bir unsur olarak sunulan "modernlik idealinin" temel bir parçası haline gelmeye başlamasıyla İslamcı kesimlere seçkin konumlara kapitalizm aracılığıyla yükselmenin vaat edilmiş olması Büke'ye göre, İslam'ın "mağdurdan mağrura" geçişini sağlayan en önemli yapı taşlarını oluşturmuştur (Koyuncu, 2014: 50-51).

Türk sağının her türlü halinde "kutsal mazlumluk" ideolojisi en önemli paydayı oluşturmuştur. Kapitalizme geç eklemlenmenin ve modernleşme sürecinin toplumda yarattığı ani dönüşüme adapte olamamanın getirdiği hem ekonomik hem de sosyal geri kalmışlık vurgusundan hareketle bu süreçle baş edebilmenin siyasi yolunu "baskıcı ve nevrotik" düzlemde bulmaktadır. Ancak Türk sağı bu ideolojik ortak

paydayla modernleşme ve kapitalizmle çelişkili bir ilişki içinde olmuştur. Zannedildiğinin aksine modernleşme ve kapitalizme düşman olmaktan ziyade ona kendi sembolik değerleri ile eklemlenme çabasındadır. Ekonomik ve kültürel geri kalmışlığın verdiği ezikliğin hınç ve intikam duygusuyla tezahür ettiği bir siyasal söylemle siyasi iktidar olma çabasındadır. Böylece saygınlığını geri kazanabilecek "iade-i itibarı" alabilecektir. Bu süreçte kapitalizm ve modernleşmenin henüz ulaşmadığı dönemi, övgüyle anarak o geçmişi yüceltir ve "şanlı tarih" anlatısıyla o günleri geri getirmeyi arzular. Ancak eski şanlı geçmişi geri getirme ve gücünü tüm dünyaya kanıtlama arzusunu artık modernizmin ve kapitalizmin araçlarıyla, yükselen Türk-İslam burjuvazisi üzerinden gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Açıkel, 1996: 155-165).

Bu nedenle Demokrat Parti ile başlayan 1980'li yıllarda Türk-İslam vurgusu ile yükselmeye devam eden ve AKP ile zirve noktaya ulaşan İslamcı siyasette kutsal mazlumluk söylemi önemli bir yer edinmiştir. Bu söylemler ile yaşanılan her türlü sorunun sebebinin modernleşme ve kapitalizmi ile başladığını ileri süren anlayış "şanlı geçmiş" özlemiyle Osmanlı'yı yad etmiş ve o günleri geri getirmeyi arzulamıştır. Bu açıdan geçmişi yüceltme üzerinden tekrar gündeme sokulan Yeni Osmanlıcı politikaların AKP ile başlamadığı, İslamcı siyasette farklı şekillerde de olsa gündeme geldiği görülmüştür.

Cumhuriyet döneminde Osmanlıcılık akımıyla ilgili farklı bakış açısına sahip üç grup olduğu görülmektedir. Birinci grup Osmanlı saltanatını geri döndürmek isteyenlerden oluşmaktadır. İkinci grup sahip oldukları muhafazakâr-İslamcı ve milliyetçi ideolojinin uzantısı olarak Osmanlı mirası ile övünenler ve gurur duyanlardan oluşmaktadır. Üçüncü grup ise özellikle 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra oluşan yeni düzende ülke içinde ve dışındaki sorunlarda çözüm olarak Yeni Osmanlıcılık modelini önerenlerden oluşmaktadır. Yeni Osmanlıcılık modelini önerenler dönemin uluslararası ortamının büyük fırsatlar oluşturduğunu ve bunu değerlendirmek için "emperyal bir vizyon" ile hareket edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Esas olarak Özal dönemiyle başlayan Yeni Osmanlıcılık anlayışıyla Özal'ın deyimiyle Türkiye için "bir nevi hacet kapıları açılmıştı" ve bu durum

değerlendirilmeliydi (Çetinsaya, 2006: 361 ve 378). Bu nedenle Yeni Osmanlıcılık fikrinin AKP ile gündeme gelmediği geçmişinin çok daha eskiye dayandığı görülmektedir.

Kemalizm yeni kurulan ulus devletini Osmanlı Devleti'nin bir devamı olarak görmekten ziyade bu geçmişten bir kopuş yaratmaya çalışmış bu amaçla politikalar üretmiştir. Bu açıdan Osmanlı'ya dair duyulan özlemin ifadesi olarak Yeni Osmanlıcılık Kemalizm karşıtlarını ortak bir hatta buluşturabilmişti. Bu nedenle Demokrat Parti'nin iktidarı ile Kemalizm ilk kırılmasını yaşamıştı. Bu dönemde modernleşme ve laiklik anlayışını tam olarak sindiremeyen muhafazakâr kesime hitap eden Demokrat Parti, kimlik anlayışında Osmanlı'nın izlerini de barındırmakta bir sakınca görmemiştir (Çınar, 2019: 75). Demokrat Parti böylece tek parti dönemi uygulamalarına muhalefet edenlerin büyük bir kısmını kendi tabanında bileştirebilmişti. "Yeter Söz Milletin" sloganıyla milletin değerlerini yok sayan tek parti dönemine itiraz ederken alternatif bir millet tanımı oluşturmaya çalıştığı görülmüştür. Demokrat Parti, Cumhuriyet devrimlerinin özellikle dini değerleri yok sayan girişimlerine karşı oluşan tepkileri sistem içerisinde temsil etmeyi başarabilmişti. Bu nedenle dini toplumsal hayatta daha görünür yapmaya yönelik icraatta bulunarak alternatif bir milli kimlik oluşturmaya yönelik ilk girişimleri gerçekleştirmiştir. Demokrat Parti'nin oluşturmaya çalıştığı alternatif milli kimlik Cumhuriyet döneminin milli kimliğinin daha yerel, dini, kültürel sembollerle barıştırılmış sağ versiyonu olmuştur. Bu milli kimlik tanımı Demokrat Parti sonrasındaki sağ partilerin de kalkış noktasını oluşturmuştur (Mert, 2006: 314-315). Bu yönüyle Yeni Osmanlıcı anlayışın fikirsel kökeninin Demokrat Parti'den itibaren filizlenmeye başladığını söylemek mümkündür. Ancak Demokrat Parti döneminde Yeni Osmanlıcılık alternatif bir politika olarak sunulacak boyuta ulaşamamıştır.

1960'lı yıllardan 1980'e kadar ki dönemde de komünizme karşı bir kalkan görevi gördüğü için Osmanlı ve İslam geçmişi sağ partiler ve ordu tarafından da sahiplenilmişti. 1980 darbesinden sonra benimsenen resmi milliyetçilik anlayışında da Türk-İslam vurgusu ve sağ Kemalizm'in ortak sentezi ağırlık kazanmıştı (Öztan, 2018: 107). Böylece Yeni Osmanlıcılık anlayışının benimsenmesi kolaylaşmıştı.

Yeni Osmanlıcılık fikri 1950'lerden itibaren ortaya çıkmaya başlasa da esas olarak Turgut Özal dönemiyle birlikte gündemde daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Sovyetler Birliği'nin dağılmasının etkisiyle Sovyetlere ait Türki devletlerin bağımsızlığını kazanması Türkiye'nin bölgesel güç olma hayallerinin oluşmasında etkili olmuştur (Cavlan, 2010: 130-131). Uluslararası ortamın verdiği avantajla birlikte ülke içindeki talepleri karşılamaya yönelik geliştirilen Yeni Osmanlıcılık, liberal çok kültürcülüğü Osmanlı dönemindeki geleneksel çoğulculuk ile birleştirerek bir üst kimlik oluşturmayı amaçlamaktaydı (Çolak, 2006: 126). Böylece ülke içindeki farklı kimliklerin siyasal birliği Osmanlı üst kimliğiyle oluşturulmaya çalışılmıştı. Özal dönemindeki Yeni Osmanlıcılığın iki temel amacı vardı. Birincisi Yeni Osmanlıcılığın yeni uluslararası ortamda dış politikayı belirlemedeki yardımcı rolüydü. Diğer amaç ise farklı kimliklere sahip toplumsal kesimlerin taleplerini ortak bir zeminde buluşturarak çözüm getirmekti. Bu amaçla devlet yayın organlarından eğitim kitaplarına kadar pek çok yerde Osmanlı vurgusu artırılmıştı (Çolak, 2006: 128-133). Burada amacın Kemalist anlatıdaki Osmanlı tabusunu yıkarak Kemalizm'in Osmanlı geçmişi ile barışmasını sağlamak olduğu görülmektedir (Etienne, 2000: 194).

Özal döneminde Yeni Osmanlıcılık ile 1980'li yılların sonlarından itibaren farklı kimliklerin artan taleplerini karşılamak amacıyla Osmanlı'nın kültürel çoğulculuk modeli önerilmişti. Bu dönemde Bulgaristan'da Türklere yönelik uygulanan asimilasyon politikaları ve Balkanlar'da yeni ortaya çıkan Türk ve Müslüman devletlerinin varlığı Yeni Osmanlıcı politikaya önem kazandırıyordu (Çolak, 2006: 133-134). Yeni Osmanlıcılığın kimlik tanımında Türk kimliği, etnik vurgudan ziyade din üzerinden yeniden tanımlanmaktaydı. Bu açıdan Türkiye'deki kimlik sorununun da İslam dini üzerinden yapılan bir kimlik tanımıyla çözüme kavuşturulabileceği düşünülmekteydi. Ancak bu İslami vurgu ile batı karşıtlığı amaçlanmamaktaydı. Bölgesel bir güce kavuşabilmek için düşünülen "Yeni Osmanlıcı emperyal vizyon", küreselleşen dünyada batının yanında yer alabilmenin bir yolu olarak kurgulanmıştı (Çolak, 2006: 135).

Özal'ın Yeni Osmanlıcı stratejisi ABD'nin politikasıyla da uyum içerisindeydi. Bu dönemde Balkanlar-Kafkasya-Orta Asya'da oluşan boşluğun neoliberalleşme sürecine girmiş batı ile yakın ilişki içerisinde olan bir müttefik aracılığıyla doldurulması ABD'nin politikasıyla da uyumluydu (Uzgel ve Yaramış, 2010: 39). Ancak Özal'ın Yeni Osmanlıcılık anlayışı esas olarak dış politikayla sınırlı kalmış, kamusal alana yayılamamış dolayısıyla iç politikada yetersiz kalmıştı (Ongur, 2014: 417).

Turgut Özal'ın 1993 yılındaki ölümünden sonra Yeni Osmanlıcılık fikri geri planda kalarak önemini yitirmişti. Ancak İslamcı hareketin yükselişi ile birlikte Refah Partisi döneminde farklılaşarak tekrar yükselişe geçmiştir. Refah Partisi'nin önce yerel belediyelerde ve sonra ülke genelindeki yükselişi ile beraber Osmanlı'nın izleri sembolik siyasetinin önemli bir parçasını oluşturmuştu. Bu amaçla Osmanlı mimarisi, yemeği, sanatı günlük yaşamda daha görünür hale gelmiştir. Bu dönemden itibaren İstanbul'un İslamileşmesinin dönüm noktası olarak anılan İstanbul'un fethinin coşkulu bir şekilde kutlanmaya başlanmasıyla Yeni Osmanlıcık anlayışı kent üzerinde de yükselmeye başlamıştı (Çolak, 2006: 139).

İslamcı anlatıda her zaman Osmanlı döneminin yeri ayrı olmuştur. Refah Partisi'nin öncüllerinden olan Millî Görüş Hareketinin ilk partisi olan Milli Nizam Partisi'nin kuruluş beyannamesinde Osmanlı'ya dair övgülerde bulunarak İstanbul'un fethinde gemileri karadan yürüten milli ruhun yeniden canlandırılacağını vurgulamıştı. Bu beyanname ile Milli Nizam Partisi'nin, Osmanlıcı, İslamcı, milli bağımsızlıkçı çizgide olduğu görülmektedir (Çakır, 2005: 546). Millî Görüş Hareketi manevi kurtuluşun Osmanlı düzeninin tekrar kurulması ile gerçekleşeceğini savunmuştu (Yavuz, 2005: 595). Bu anlayış Refah Partisi'nde de devam etmiş İstanbul'un belediye seçimlerinde kazanılmasıyla daha da görünür hale gelmişti. Refah Partisi için de bölgesel bir güç olmada ve ülke içi sorunların çözümü konusunda İslam ve Osmanlıcılık temel politikasını oluşturmuştu. Refah Partisi döneminin Yeni Osmanlıcılık anlayışında Osmanlı'nın millet sistemi örnek alınmış, Kemalizm'in tek kültürcülüğünün karşısında Osmanlı'nın çok kültürlü yapısı ile İslam'ın hiyerarşik olarak ön planda olduğu çok kimlikli bir yapı modeli amaçlanmıştı (Çolak, 2006: 141).

Buna göre farklı dinlere ait kendi inançlarına uygun hukuksal düzenlemeler öngörülmüştür. Böylece her dini cemaatin kendi hukuksal düzenine göre yaşayabileceği çok hukuklu bir sistem önerilmekteydi. Osmanlı örnek alınarak geliştirilmiş bu model ile modern devletin baskıcılığı karşısında sivil toplumun güçlendirileceği iddia edilse de Türkiye nüfusunun yüzde 99'unun Müslüman varsayıldığı ve bireylerin cemaatleriyle özdeşleştirildiği İslamcı düşüncede ortaya çıkacak modelin demokratik özellikler barındıramayacağı görülmüştür (Gülalp, 2003: 95-96).

Bu noktada Yeni Osmanlıcılık açısından Refah Partisi'nin Özal döneminden daha dinsel bir çerçeve benimsediği ve daha batı karşıtı bir eksene kaydığı görülmektedir (Öztan, 2018: 108). Kemalist siyasetin dış politikada yönü genel itibariyle batıya dönük olmuş ve Ortadoğu geri planda tutulmuştu (Taşpınar, 2008: 1-2). Buna karşı olarak kurgulanan Yeni Osmanlıcılık fikri ile İslam coğrafyasına dönük politikalar önem kazanmaya başlamıştır. Refahyol hükümeti döneminde Başbakan Erbakan NATO müttefikleri ile ilişkileri gerecek adımlar atmış, NATO'dan bağımsız bir şekilde Irak ve İran ile anlaşmalar imzalamıştı (Yavuz, 1999: 31). Refah Partisi'nin batı karşısında yönünü İslam ülkelerine dönen bu politikalarına paralel olarak Türkiye'nin liderliğinde batı kurumlarına alternatif İslami oluşumlar önermekteydi (Uzgel, 2006a: 8). Ancak Refah Partisi'nin Yeni Osmanlıcılık fikri üzerinden ilerleyen dış politikadaki radikal önerileri Türkiye'nin dış politikasında zaman zaman batı ile ilişkilerde gerilim yaşatsa da hiçbir zaman batıya tamamen sırt dönme amacı taşımamıştır (Cavlan, 2010: 134-135).

Refah Partisi dönemi Yeni Osmanlıcılığının bir diğer önemli farkı rövanşist duyguların ön planda olmasından kaynaklanmaktadır. İslami vurgunun ön planda olduğu Osmanlı anlatısıyla Cumhuriyet dönemi politikalarıyla hesaplaşmaktan öte intikam duygusuyla geleceğe yönelik rövanşist bir yeniden inşa amaçlanmıştır. Bunun için bu dönemde kamusal alanda da Osmanlı-İslam geçmişini hatırlatmaya dönük uygulamalara başlanmış toplumsal hayatta yeme içmeden, mimariye, sanattan eğitime kadar hemen hemen her alanda Osmanlı-İslam vurgusu belirginleşmiştir. Cumhuriyet'e alternatif bir milli kimlik oluşturmak amacıyla Cumhuriyet'in resmî

törenlerine, değerlerine karşı Osmanlı tarihi hatırlatılmaya çalışmıştır. Bu amaçla Refah Partisi İstanbul yerel seçimini kazanmasıyla da Cumhuriyet'in şehri Ankara'ya karşı İstanbul'un yeniden fethedildiği müjdelenmiştir (Tokdoğan, 2020: 70).

Erbakan'ın batı karşıtlığı konusundaki bu tavrı da onu iktidardan düşüren ana sebeplerden biri olmuştu. Erbakan'ın devletçi ekonomi politikası ile birlikte batı karşıtlığı üzerinden ilerleyen Yeni Osmanlıcı politikası Özal döneminden bu özellikleri sebebiyle ayrılmaktaydı. Bu nedenlerle İslamcı burjuvazi neoliberal politikaları benimsemiş, batı ile iyi ilişkiler güden ılımlı, yenilikçi bir oluşumu desteklemiştir (Uzgel ve Yaramış, 2010: 42-43). Bu gelişmeler AKP'nin iktidara yürümesini hızlandırmış, batı ile ilişkilere olumlu bakan ve neoliberal politikaları benimseyen anlayışı iktidara gelmesini sağlamıştı. 2002 yılından bu yana süren iktidar döneminde anayasa değişikliği ve başkanlık sistemine geçişle tüm yönetimi tek elde toplayarak önündeki engelleri kaldırmıştır. Bu açıdan Yeni Osmanlıcılık Türkiye siyaseti için yeni üretilmemiş bir düşünce olsa da AKP döneminde diğer dönemlere göre çok daha baskın olmuş ve sadece dış politikada değil ülke içindeki gelişmelerde de önemli bir yer edinmeye başlamıştır.

2.6.1. AKP Dönemi Yeni Milli Kimlik Anlayışı: Yeni Osmanlıcılık

Cumhuriyet döneminde esas olarak Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasının son bulmasıyla ortaya çıkan Yeni Osmanlıcılık akımı 1990'ların ortasından itibaren durulmuş AKP dönemi ile birlikte özellikle Ahmet Davutoğlu'nun dış işleri bakanı olduğu dönemde gündemde daha çok yer almaya başlamıştır (Cavlan, 2010:132). Ancak AKP'nin Yeni Osmanlıcılık anlayışı dönemsel olarak farklı vurguları ön planda olacak bir şekilde kullanılmıştır. Kimi zaman İslami yönü ağır basan medeniyetin doruk noktası olarak Osmanlı imajı kullanılmış, kimi zaman da çok kültürlü ve liberal yönüyle Osmanlı vurgusu yapılmıştır. Bu durumda AKP'nin uzun vadede Yeni Osmanlıcı projesini uzun soluklu bir şekilde kullanabilmesine olanak sağlamıştır (Çolak, 2021: 93).

AKP iktidardaki ilk yıllarında AB ile yakın temaslarda bulunmasıyla İslamcı kimliğini geri planda tutabilmiş, batı ile iyi ilişkiler kurma yönündeki çabasıyla piyasa yanlısı tutumu geniş bir kesimden destek almasını kolaylaştırabilmişti. Batı ile yakın ilişkileri kurma çabası, Kemalizm'in Batılılaşma amacı ile denk düşmesi sebebiyle ordunun bazı üyelerinin de gönülsüzce bile olsa saygısını kazanabilmesine yol açmıştı (Taşpınar, 2008: 13). Bu nedenle AKP ilk yıllarında İslamcı geçmişinin verdiği ön yargıları kırmak adına özellikle laik burjuvazi ve ordunun karşısında meşruiyet kazanmak ve destek görmek amacıyla ABD ve AB yanlısı bir politika izlemiştir. AB'ye uyum programlarını benimsemeye çalışarak küreselleşme sürecine hız kazandırılmaya çalışılmıştı. AB üyeliği sürecinde demokratikleşme adımlarında, farklı etnik ve dini kesimlerin hakları karşısında devletin geri çekilmesi yönünde alınan kararlar hem AKP'nin iç politikada atmak istediği adımları AB aracılığıyla atabilmesini sağlamaktaydı hem de bu adımları atarken tepki çekmesine engel olmaktaydı (Uzgel, 2006b, 70-71).

AKP'nin ABD'de ile ilişkisi ise zaman zaman gerilimler yaşansa da genelde iş birliği içinde devam etmiştir. ABD, Türkiye'yi Ortadoğu'daki yeni düzende bir model olarak görmüştür. Büyük Ortadoğu Projesi ile Ortadoğu coğrafyasında radikal İslamcılar yerine AKP gibi ılımlı sistemle bütünleşebilecek partilerin iktidara geçmesini amaçlayan projede Türkiye model olarak sunulmuştu (Uzgel, 2006b, 73-74). Bu durum AKP dönemindeki Yeni Osmanlıcılık fikrinin de batı karşıtlığı ile şekillenmediğini bölgesel güç olma amacında batının desteğini almaya çalıştığını göstermektedir (Cavlan, 2010: 140). Bu açıdan AKP döneminin Yeni Osmanlıcı dış politikasının Erbakan döneminden açıkça farklılaştığı görülmektedir. Erbakan batıya karşı alternatif İslami bir ittifak kurulması gerektiğini dile getirmesine karşın AKP batı ile ilişkileri devam ettirerek eski Osmanlı topraklarında bölgesel bir güç olma amacındadır (Taşpınar, 2008: 13).

AKP'nin söylem ve politikalarında esas olarak Davutoğlu ile birlikte Yeni Osmanlıcılık anlayışı yoğun olarak görülmüştür. Yeni Osmanlıcılığın fikir babası olarak Davutoğlu, kendisindeki önceki dönemlerdeki Yeni Osmanlıcılığı teorik olarak yetersiz bulmuş, ekonomik ve sosyal bir programa dönüşememesi sebebiyle

eleştirmiştir (Davutoğlu, 2001: 90). Davutoğlu açıkça dile getirmemiş olsa da uygulamaları ve konuşmalarında Yeni Osmanlıcı anlayışı benimsediğini belli etmiştir. Özellikle geleneksel dış politikayı, statükocu, edilgen yapısıyla Türkiye'nin jeopolitik konumunu değerlendiremeyerek Osmanlı geçmişinin tarihsel birikiminden yararlanmadığı konusunda eleştirmiştir. Bu nedenle Davutoğlu, dış politikada daha aktif, eski Osmanlı topraklarında daha söz sahibi olduğu bir dış politika önermektedir. Bu aktif siyasetle Türkiye'nin merkez ülke konumuna geleceğini iddia etmektedir (Uzgel ve Yaramış, 2010: 45-46).

Özal döneminde Yeni Osmanlıcı dış politikadaki ilgi alanı Orta Asya ve Kafkasya bölgesi olurken (Kalkışım, 2012: 56) AKP döneminde Osmanlı'nın hakimiyeti altında bulunan topraklardan bölgesel güç olma amacında öncelikli yer Ortadoğu olmuştur. Bu nedenle Türkiye AKP'den sonra Ortadoğu ile daha fazla ilgilenmiş Arap ve Müslüman coğrafyasıyla ekonomik, diplomatik ve siyasal ilişkiler bakımından daha yakın temasta bulunmaya başlamıştır (Taşpınar, 2008: 2). Bölgede "yumuşak gücünü" kullanmaya çalışan Türkiye, arabulucu rolüyle Ortadoğu bölgesi için daha aktif bir dış politika yürütür olmuştur (Uzgel ve Yaramış, 2010: 49).

AKP'nin ilk yıllardaki ılımlı tavrı süreç içerisinde aldığı destekle birlikte değişmişti. 2007 yılında yapılan referandumla yüzde 69 oranındaki evet oyuyla cumhurbaşkanlığının halk tarafından seçilmesi onaylanmıştı. Bu süreçten sonra AKP bir dizi gergin süreçten geçmeye başlamıştır. AKP laikliğe aykırı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle 2007 yılında e-muhtıra görmüş 2008 yılında ise parti kapatma davası ile karşılaşmış ancak bunları geniş toplumsal desteğinin de etkisiyle bertaraf edebilmişti (Tokdoğan, 2020: 129). 2009 yılına gelindiğinde kazandığı seçim zaferlerinin ardından güçlenmiş bir haldeyken uluslararası görüşmelerde de bu gücünün etkisi hissedilir olmuştu. Tam da bu dönemde Erdoğan'ın Davos çıkışı Yeni Osmanlıcılık söyleminde önemli bir eşik olarak görülmüştür. Erdoğan'ın Davos kentinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forum'unda İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e karşı canlı yayında sert çıkışı hem AKP destekçilerinin hem de Erdoğan'a ve partisine karşı mesafeli duranların bir anlık da olsa takdirini kazanması bakımından önemliydi. Bu gelişme ile Erdoğan yıllardır mağdur olan öznenin geçmişte yaşadığı aşağılanmalarını

telafi etmesi nedeniyle takdir toplamıştı. O zamanın gazetelerinde ve sosyal medyasında mehter marşlarıyla, "Davos Fatihi" benzetmeleriyle paylaşılan bu gelişme Yeni Osmanlıcı duyguları harekete geçirebilmesi bakımından önemli bir olaydı. Bu olayın bize gösterdiği bir diğer önemli nokta da AKP'nin Yeni Osmanlıcılık fikrinin Türkiye'de sadece İslamcı kesimi etkilemeyerek aynı zamanda muhafazakârları, milliyetçiliğin ılımlı tonlarına sahip kesimleri de etkileyerek geniş bir toplumsal kesimde karşılık bulabilmesini sağlamasıydı (Tokdoğan, 2020: 131-136). Böylece Türkiye-İsrail arasındaki gerilimli ilişkiler Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki itibarını artırmasını sağlamıştı. Özellikle Davos ve Mavi Marmara olayı sonrasındaki gelişmelerle Erdoğan'ın, Müslümanların davasına kendisini adamış bir kahraman olarak gösterilmeye başlanmasıyla bölgede Türkiye'nin liderlik yapması gerektiği fikri daha çok gündemde yer almaya başlamıştır (Kalkışım, 2012: 57). Bu gelişmeler AKP'nin Yeni Osmanlıcı dış politikası için elverişli ortamı sunmuştu. Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyası üzerinde yükselen ABD destekli Yeni Osmanlıcı dış politikasının sistemle uyumlu bir şekilde ilerlediği görülmüştür.

AKP'nin Yeni Osmanlıcı dış politikasının emperyal boyutu sadece siyasi ve askeri alanla değil aynı zamanda ekonomi ile de yakından ilgilidir. Bu açıdan AKP, Yeni Osmanlıcı politikasıyla bölgenin neoliberal küresel sisteme eklemlenmesini sağlamayı amaçlayarak ABD'nin hegemonyasının güçlenmesinde aracı olmaktaydı (Uzgel ve Yaramış, 2010).

AKP'nin Yeni Osmanlıcı dış politikasında Ortadoğu bölgesindeki hakimiyetin küresel bir güç olmaya giden yolu açacağı düşülmekteydi. Ancak Arap Baharı ile birlikte AKP'nin Yeni Osmanlıcı dış politikasında önemli bir kırılma yaşanmıştır. Önceleri "komşularla sıfır sorun" amacıyla "yumuşak güce" dayanan stratejisi özellikle Suriye üzerinden saldırgan bir hale bürünmüştür (Yaşlı, 2014: 152). Bu nedenle Arap Bahar'ında ve özellikle Suriye'de istediğini alamayan AKP ile Yeni Osmanlıcı dış politikanın çöktüğü görülmüştür. Ancak AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikası sadece dış politikayla sınırlı kalmamıştı. Özellikle ülke içindeki siyasette de önemli bir yer edinmiş ve ülke içinde Yeni Osmanlıcı akımın etkisi daha uzun soluklu bir şekilde hissedilir olmuştur.

Bir ülkenin dış politikası aynı zamanda iç politikasını da etkilemekte ve şekillendirmektedir. Ayrıca AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikası sadece dış politikaya yönelik olmamıştır. Buna yönelik bir milli kimlik de oluşturmak amacıyla hareket etmesi Yeni Osmanlıcılığın diğer dönemlerden farklı olarak iç politikada daha görünür ve hissedilir olmasına yol açmıştır. AKP dönemi Yeni Osmanlıcılığı dış politikayla sınırlı kalmayıp sembolik vurgularla günlük rutinlerde, siyasal söylemlerde ve medyada kullanılması ve bunun toplumsal tabanda da karşılık bulması sebebiyle "banal Osmanlıcılık" olarak tanımlanmıştır. Bu sayede Osmanlı geçmişinin görünürlüğü artırılarak Cumhuriyet'in milli kimliği aşındırılabilmektedir (Ongur, 2014: 417).

Bu gelişmelerin etkisiyle bu dönemde Osmanlı dönemini anlatan dizi ve filmler, fetih şenlikleri, Osmanlıyı hatırlatma amacındaki kent mimarisi ile toplumsal bir "kültür politikası" oluşturmaya çalışılmıştır (Özbudun, 2021: 26). Bu politikalarla toplumsal bir dönüşüm de amaçlayan AKP ülke içindeki Osmanlı vurgusunu artıracak adımlar atmaya başlamıştır. Bu bağlamda Panorama 1453 Müzesi, İslam Bilim ve Teknolojileri müzesi gibi İslam'ı ve Osmanlı geçmişini hatırlatacak müzeler açılmış, kent mimarisinde ve yeni yapılan kamu kurumlarında Osmanlı figürleri ağırlık kazanmış, arma-i Osmaninin kullanımında artış görülmüş, Taksim'e camii yapımı, AKM'nin yıkılması ve Topçu Kışlası'nı inşa girişimleri (Çolak, 2021: 92) gibi bir sonraki bölümde ayrıntılı açıklayacağımız gelişmelerle "Osmanlı'ya Cumhuriyet ile verilen aranın bittiği" mesajı verilmeye çalışılmıştır (Cumhuriyet, 2015).

Bu gelişmeler milli kimlik oluşturmada önemli bir yeri olan törenlerde de kendini göstermiştir. Törenler, egemen sınıfların hegemonya tesisi sağlamakta kullandıkları önemli birer araç olmasının yanı sıra aynı zamanda ulus içindeki gerilimlerin dışa vurumunun gerçekleştiği alanlar olması sebebiyle önemlidir (Özbudun, 2015: 221-222). Bu açıdan AKP döneminde resmî törenlerdeki değişimlerde Cumhuriyet'in kurucu ilkelerine karşı alternatif oluşturularak İslami, Yeni Osmanlıcı imajı benimseyen yeni bir "törencilik anlayışının" kurgulandığı görülmektedir. Buna göre geçmişte de kutlanan ancak AKP döneminde resmileşen Kutlu Doğum Haftası ile 23 Nisan kutlamaları gölgede bırakılmaya çalışılmış, 19

Mayıs kutlamalarına yönelik engeller oluşturularak "İstanbul'un Fethi" kutlaması ön plana çıkarılmıştır (Özbudun, 2015: 224-228).

1990'larda Refah Partisi'nin siyasal başarısıyla birlikte yükselişe geçen Siyasal İslam ile Kemalist kesim arasında "sembol savaşları" yaşanmaya başlamıştı. Bu dönemde Kemalist kesimde artan Atatürk sembolüne karşın İslamcı kesimde Osmanlı sembolleri daha da görünür olmuştur. Bu durum 2000'lerde Osmanlı'ya verilen referansların artışıyla daha da belirginleşmiştir. AKP'nin Kemalizm'le mücadelesinin hız kazanmasıyla birlikte kullanımda artan Osmanlı sembolleri özellikle 2010 yılından itibaren "Yeni Türkiye" söylemiyle birlikte daha da belirginleşmiştir (Çolak, 2021: 86-87). Bu dönemden itibaren Yeni Osmanlıcı politikasına paralel bir şekilde Osmanlı Dönemi'ni hatırlatmaya yönelik sembollerin kullanımının daha da belirginleştiği görülmektedir. Bu nedenle AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikasının iç politikayla daha ilgili bir şekilde günlük hayatta daha görünür olup yeni bir kimlik üretimi gerçekleştirmeyi amaçladığı da görülmektedir. Gündelik hayatta Osmanlıya dönük semboller bu kadar görünür olmasıyla vatandaşların siyasal aidiyetlerinin de birer sembolü haline gelmiştir (Çolak, 2021: 94-95).

AKP'nin Osmanlı geçmişini hatırlatma noktasında siyasal söylemlerde ve gündelik hayatta dili ve lider profilini başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir. Siyasal söylemlerde kullanılan "şanlı ecdat", "fetih", "yeniden diriliş", "yeni Türkiye" gibi söylemlere yapılan vurgu ile Osmanlı hatırlatılmaya çalışıldığı kadar Cumhuriyet dönemine yönelik eleştiri de dile getirmektedir. Bu söylemler Osmanlı döneminde başlayan ve Cumhuriyet ile yol kateden modernleşmenin millet ve devlet arasındaki bağı kesintiye uğratmasının yeni Türkiye'de yeniden tesisini müjdelemektedir (Tokdoğan, 2020: 82-83). Lider imgesiyle yapılan Osmanlı vurgusu ise Recep Tayyip Erdoğan'ın şahsında yapılan özdeşleştirmelerde görülmektedir. Özellikle sosyal medyada Fatih Sultan Mehmet ve 2. Abdülhamit ile arasında bağ kurulan Erdoğan'ın kurtarıcı olarak lanse edildiği görülmektedir. (Tokdoğan, 2020: 93). Erdoğan'ın Osmanlı padişahlarının Cuma namazlarına giderken yaptığı İslam devletlerinde yaygın olarak görülen Cuma selamlığı geleneğini hatırlatmaya yönelik girişimleri

(Birgün, 2015) ve seçimleri kazandıktan sonra Erdoğan ile özdeşleşen balkon konuşmalarında İslam coğrafyasına teşekkür ederek kendisini İslam ümmetinin lideri olarak sunması da Yeni Osmanlıcılığın lider/sultan vurgusunun yansımasıdır. (Yaşlı, 2014: 45).

AKP'nin Yeni Osmanlıcı milli kimlik kurgusu aynı zamanda Cumhuriyet'in getirdiği reformlara yönelik tepkinin de kaynağını oluşturmuştur. Erdoğan pek çok konuşmasında Cumhuriyetin dil reformlarını eleştirmiş, dil birliğinin yok edildiğini dile getirmiştir. Erdoğan'ın resmi konuşmalarında özellikle Osmanlı Türkçesine ait kelimelerin ağırlık kazandığı görülmüştür. Dilsel birliği sağlamak amacıyla bu dönemde pek çok Osmanlıca kurs açılmıştır (Ongur, 2014: 426). Böylece Yeni Osmanlıcılık ile Cumhuriyet kazanımlarını yok etme ve Osmanlı'yı bugüne getirme amacı dilde de kendini göstermiştir.

AKP dönemi yeni milli kimlik kurgusunun 1980'den sonra oluşturulmaya çalışılan Türk-İslam senteziyle arasındaki temel fark AKP'nin milli kimlik tanımında İslam vurgusunun daha baskın hatta asli bir unsur olmasıdır. Bu durumda AKP ile milli görüş çizgisinin benzerlik noktasının İslam ve Osmanlı geçmişi vurgusunda olduğu görülmektedir. Ancak AKP neoliberal ekonomiyle olan bağı sebebiyle ve bunu Osmanlı geçmişi ve İslam ile sentezleyebilme başarısı noktasında da İslami gelenekten ayrılabilmiştir (Tokdoğan, 2020: 79-80).

Yeni Osmanlıcılığın toplumsal, sosyal, kültürel hayata etkisi ve bunun neoliberalizmle iş birliği kenti ve mimariyi de etkilemişti. Bu dönemde Osmanlı'yı gündelik hayatta görünür kılmaya yönelik mimari yapıda da değişimler görülmüştür. Yeni yapılan kamu binaları, karakollar, TOKİ yapıları Osmanlı-Selçuklu mimarisini çağrıştırmaya yönelik yapılmıştır. Bunun yanı sıra yeni açılan üniversitelerin ve diğer kamusal yapıların isimlerinin Osmanlı geçmişini hatırlatmaya yönelik olması da bu dönemde ağırlık kazanmıştır (Ongur, 2014: 427). Mekân isimlerinde yapılan bu değişikliklerle Osmanlı sultanlarının, dini figürlerin isimlerinin kamusal mekanlara verilmesi kent mekanının İslamileştirilmesinin bir diğer önemli yönü olmuştur (Batuman, 2018: 132). Bu dönemde özel sektörün inşaat firmaları tarafından yapılan konut sitelerine verilen isimlerde Maslak 1453, Cihannuma Villaları, Sultan Reşat

Konutları gibi Osmanlı dönemine ait seçimlerin tercih edildiği görülmüştür (Ongur, 2014: 427). Böylece neoliberalizm ile Osmanlı geçmişini ve dolayısıyla İslam'ı başarıyla sentezleyerek gündelik hayatın her alanında kullanmıştır. Bu açıdan Osmanlı şehri olarak kutsal görülen İstanbul bu sentezin sembolik dönüşümde en görünür olduğu yer olmuştur.

2.6.2. Yeni Osmanlıcılık Üzerinden İstanbul'un Sembolik Dönüşümü

Refah Partisi adayı Recep Tayyip Erdoğan'ın 1994 yılındaki yerel seçimlerde İstanbul belediye başkanlığını kazanmasından 2019 yılındaki yerel seçimlere kadarki süreçte İslamcı partilerin yönetiminde olan İstanbul'un özellikle AKP döneminde kentsel dönüşümle birlikte ideolojik bir dönüşüm de yaşadığını görmekteyiz. Bu dönemde İstanbul ekonomik büyümeyi sağlanması kadar sosyal ve kültürel dönüşüm için de önemli bir araç oluşturmuştur.

İstanbul her zaman İslamcı kesim açısından Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış bir şehir olarak kutsal bir yerde olmuştur. Bu açıdan Yeni Osmanlıcılık üzerinden önemli sembolik dönüşümlerinde en çok görüldüğü yerdir. İstanbul, Yeni Osmanlıcı milli kimlik ile Cumhuriyet değerlerine karşı konumlanış açısından da Cumhuriyet'in tercih ettiği Ankara'ya karşı sahiplenilmiş ve "yeniden fetih" edilmesi gerektiği fikri 1950'lerden beri gündemde olmuştur. İstanbul, Osmanlı ve İslam'ın hegemonyasının merkezi oluşuyla Yeni Osmanlıcı düşüncede büyük bir nostalji ile anılmaktadır. Bu nedenle İstanbul için önemli gördüğümüz sembolik mekanlar üzerinden bu nostaljinin diriltilmeye çalışılması İslamcı kesim ve dolaysıyla Yeni Osmanlıcı fikrinde oldukça önemlidir. Bu durum 1990'larda İstanbul'un Refah Partisi yönetimine geçmesiyle belirginleşmiş böylece şehrin İslami yönünü vurgulamaya yönelik girişimlere başlanmıştır. Ancak esas olarak İslamcı kesim tarafından İstanbul'a yönelik gerçekleştirilmek istenen hedeflerin büyük çoğunluğu AKP yönetiminde hayata geçirilebilmiştir.

Kemalist yönetimin Osmanlı tarihine yönelik mesafeli duruşuyla ihmal ettiği İstanbul, İslami hareket için yeniden canlandırılması gereken kritik bir semboldür. Bu

nedenle Osmanlı geçmişini diriltmek amacında olan İslamcı hareket için İstanbul, laikliğe ve Cumhuriyet'in ilkelerine meydan okumanın önemli bir politik aracı haline gelmiştir (Bartu, 2013: 52).

Tarihi daha eskiye götürebilsek de esas olarak AKP ile başlayan bu süreçte İstanbul için sembolik müdahalelerin gündeme gelmesi 2011'den sonra ağırlık kazanmıştır. Bu tarihten öncesi için ana gündem İstanbul'u küresel kent olma yarışında ön plana çıkarmak olmuş İstanbul'u "küresel bir marka kenti" haline getirmek amacıyla neoliberal reçeteler eksiksiz uygulanmıştır. (Aksoy, 2014: 27-30). İstanbul'u küresel kent yapma amacıyla yatırımları çekmeye yönelik girişimler bu dönemden sonra da devam etmiş, İstanbul'da Osmanlı sembolleri bu amaçla da markalaştırılarak kullanılmıştır.

AKP küreselleşmeye yönelik kentsel politikaları sayesinde, İslami burjuvazinin hızlı bir şekilde yükselişini sağlayabilmişti. Bunun yanı sıra kentin İslami referanslarla donatılarak yeninden inşa edilmesiyle Yeni Osmanlıcı milli kimliğin dolaşıma sokulması sağlanmıştı (Batuman, 2018: 27). Bu açıdan İslamcı ve milliyetçi anlatıda her zaman ayrı ve özel bir yeri olan İstanbul'un bu süreçte önemli bir değişim göstererek Yeni Osmanlıcı sembollerin görünürlüğünün en çok arttığı yer olması şaşırtıcı olmamıştır.

AKP'nin Yeni Osmanlıcılık anlatısıyla ikinci kez fethine soyunduğu İstanbul, bu dönemde rant odaklı büyük bir kentsel dönüşüm geçirdiği gibi sembolik olarak bir dönüşüm de yaşamıştı. Ancak bu sembolik dönüşüm ile kentsel dönüşüm birbirinden bağımsız iki gelişme değildir. Şehrin kentsel dönüşümüyle birlikte ranttan pay alma ile kendi sermayesini giderek zenginleştirmesi maddi bir üstünlük kurmanın, güç elde etmenin önemli bir yolu olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu döneminde fetihlerle ele geçirilen toprak ve ganimetlerle güç sahibi olmak gibi AKP de İstanbul'un ikinci fethini gerçekleştirirken sembolik anlamının ötesine geçerek "iç yağmaya" vardırmıştır (Tokdoğan, 2020: 171). Bu dönemdeki sembolik mekanların yıkımı ya da yapımına ek olarak inşaata dayalı ekonomi modeli ile Yeni Osmanlıcı milli kimliğin önemli bir unsuru olan zenginlik ve üstünlük duygusu harekete geçirilebilmiş, sıradan

insanın da zenginlik ve güç hayalleri ile bu sisteme eklemlenebilmesi sağlanmıştır (Tokdoğan, 2020: 206).

İslami kesim açısından sembolik önemi en yoğun olan müdahalelerden İstanbul açısından belki de en önemlisi Ayasofya'nın ibadete açılmasıyla gerçekleşmiştir. Ayasofya, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettikten sonra ilk namaz kıldığı yer olup camiye dönüştürmesiyle Türklüğün ve İslam'ın batıya karşı zaferinin en önemli sembolüdür (Bora, 2013: 64). Bizans kilisesi olan Ayasofya'nın camiye çevrilişinden sonra İslam'a uygun bir şekilde dönüştürülmesiyle Osmanlı İmparatorluğunun önemli bir sembolü olmuştur (Azak, 2014: 240). Bu nedenle Osmanlı'yla özdeşleştirilen, İslam'ın Hristiyanlığa karşı zaferinin sembolü olarak görülen bu mekânın 1934 yılında müzeye dönüştürülme kararı alınması "Hilafetin ikinci kez ilgası" olarak yorumlanmıştır. Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi, Türkçe ezanın kadir gecesi ilk kez burada okunmuş olması yeni rejimin seküler yönünün ve Osmanlı-İslam medeniyeti ile olan bağını koparmaya çalışma girişimlerinin sembolü olarak görülmüştür (Özekmekçi, 2014: 286-287). Bu nedenle tek parti döneminin son bulduğu 1950'li yıllardan günümüze dek Ayasofya Türk sağının her bir yorumu için önemli bir "milli dava" konusu olarak gündemde olmuştur (Parlak, 2021: 196). Yeni rejimin Ayasofya'yı müzeye çevirerek İslam medeniyetinin ve Osmanlı'nın artık geçmişte kaldığı yönündeki iması, İslamcı ve milliyetçi kesim tarafından kabul edilmemiş bu açıdan Ayasofya'nın bir rövanş noktası olarak geri alınması gereken bir yer olarak algılamasına yol açmıştır (Özekmekçi, 2014: 289).

Çok partili hayata geçişle birlikte Ayasofya'nın tekrar ibadete açılması gerektiğine yönelik görüşlerin ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür. Arapça ezan yasağının Demokrat Parti tarafından kaldırılması Ayasofya'nın müze olmasına yönelik tepkilerin dile getirilmesi için gerekli ortamı yaratmıştır (Azak, 2014: 244). İstanbul'un fethinin 500. yıl dönümü kutlamalarında Osmanlı mirasını korumak ile birlikte ilk kez gündeme gelmeye başlayan Ayasofya'nın ibadete açılması gerektiği fikri (Ayvazoğlu, 2006: 524) bundan sonrası için de Türk sağının gündeminde olmaya devam etmiştir. Bu nedenle Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi ve tekrar ibadete açılması Milliyetçi ve İslamcı kesim açısından en somut hedef olarak görülmüş, "ikinci

fethin" ve alınmak istenen rövanşın en belirgin ifadesi olmuştur (Özekmekçi, 2014: 297-299).

1988 yılında Recep Tayyip Erdoğan henüz Refah Partisi İstanbul il başkanıyken söylediği *"Ayasofya'da ezan seslerini duymak bizim hasretle beklediğimiz andır"* sözleri ile dile getirdiği bu hedefi 2020 yılında Ayasofya'yı ibadete açmasıyla gerçekleştirmiştir. Bu açıdan AKP döneminde Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürülerek ibadete açılması, Yeni Osmanlıcı milli kimlik kurgusunda Kemalist Batılılaşma ile mücadelede "iç fetih" in son aşaması olarak görülmüştür (Azak, 2014: 256-258). Semboller "biz" ile "ötekini" kurmanın, aidiyet oluşturmanın en kilit göstergesidir. Bu nedenle Ayasofya'nın Cumhuriyet'in ilk döneminde müzeye, AKP döneminde de camiye dönüştürülmesi toplumsal kimliğin inşa sürecinde iktidarların geçmişle kurduğu ilişkiyi göstermesi ve her iki dönemin "yeni" Türkiye tahayyüllerini yansıtması noktasında önemli bir semboldür (Parlak, 2021: 186).

AKP'nin İstanbul'a bıraktığı önemli sembolik izlerden bir diğeri de Çamlıca Camisi olmuştur. Erdoğan, 2012 yılında İstanbul'un fethinin yıl dönümünde Çamlıca Camisinin müjdesini "İstanbul'un her yerinden görülecek" sözleriyle vermişti. Cami için yapılacak olan mimari yarışmada *"Osmanlı-Türk mimari üslubunu yansıtacak, gelenekten geleceğe uzanacak ve kültürümüzün gelenek zincirine orijinal yeni bir halka ilave edebilecek"* özelliklere sahip projelerin katılmasının istendiği belirtilmişti (Batuman, 2018: 58). O güne kadar ki en büyük ödüllü mimari yarışma (Cengizkan, 2012) sonucunda seçilen proje, bizzat Erdoğan tarafından istenen değişiklikler neticesinde Osmanlı klasiklerine daha çok benzetilmeye çalışılmıştır (Batuman, 2018: 62).

Proje Çamlıca tepesinin doğal sit alanı olması, doğal ve tarihi alanı tepeden inme kararla yapılaşmaya açması sebebiyle eleştirilmiştir (Ahunbay, 2012) Bu projenin büyüklük amacına ve yaratıcılıktan uzak olmasına İslami entelektüellerden de eleştiri gelmiştir (Batuman, 2018: 62). Mimarlar ve Şehir Plancıları Odası'nın, imar planının şehircilik ilkelerine uygun olmaması, kamu yararı gözetilmemesi, doğal ve tarihi sit alanın yapılaşmaya açılmasının kanuna aykırı olması gerekçesiyle yürütmeyi

durdurma davası açmış olmasına karşın dava süreci devam ederken caminin inşaatına başlanmıştır (Arkitera, 2013) Tüm bu eleştirilere rağmen 2019 yılında açılışı yapılan cami ile AKP kente izini bırakmayı başarmıştır. Bu caminin tüm şehirden görülebilecek şekilde Türkiye'nin en büyük camisi olmasına ek olarak içerisindeki planda da sembollere yer verildiği görülmektedir. 6 minareli bu caminin 4 minaresinin uzunluğu Malazgirt Zaferi'ne atıfla 107,1 metre uzunluğunda yapılmış, ana kubbesinin 72 metre yükseklikte yapılmasıyla İstanbul'da yaşayan 72 milleti, kubbenin çapının 34 metre oluşu da İstanbul'u simgelemiştir (NTV, 2019). Ayrıca Çamlıca Camisi sadece dini bir tesis olarak hizmet etmeyecek aynı zamanda müzesi, yürüyüş parkuru, kafesi, lokantası ve otoparkı ile piyasa mekanizmasının işlemesine de yaracak şekilde yapılmıştır (Baysal, 2015: 134). 63 bin kişinin aynı anda ibadet edebileceği, şehrin her yerinden görülebilecek büyüklükte olan bu cami ile AKP Yeni Osmanlıcı iç fethinin önemli bir sembolünü gerçekleştirmiştir.

Bu dönemin sembolik camilerinden bir diğeri de Ataköy'de 2012 yılında tamamlanan Mimar Sinan Camisi olmuştur. Erdoğan'ın açılış konuşmasındaki *"Fakat bu yakada böyle bir cuma camisi, bir 'selatin cami (sultanların yaptırdığı cami) mevcut değildi. Arzu ettik ki, bu yakada da birkaç tane selatin cami, cuma camisi olması lazım"* (CNN Türk, 2018) sözleri Yeni Osmanlıcılık adına önemli ipuçları vermektedir. Erdoğan'ın konuşmasında Osmanlı sultanlarının yaptırdığı camileri tanımlayan Selatin Camileri ifadesini seçmesi, bu caminin Osmanlı'ya dair siyasi sembolizmin bir temsilcisi olarak inşa edildiğini göstermektedir (Batuman, 2018: 66). Böylece Erdoğan'ın kendisini Osmanlı padişahı olarak gördüğünün ve hatta bunu ilan ettiğinin bir sembolü olarak şehrin laik özellikleriyle öne çıkan bir semtine "selatin cami" inşa edilmiştir.

Cumhuriyet tarihinde yapılan camilerin çok az bir kısmı hariç büyük çoğunluğunun özenden yoksun olduğu hemen hemen herkesçe kabul edilen bir olgudur. Toplumsal olan her şeyin siyasal da olduğundan hareketle camiler siyasal birer semboldür. Caminin sembolik önemi sebebiyle seçildikleri "yerin" oldukça önemli olması tartışmaların siyasi sembolizm ve Cumhuriyet değerleri üzerine olmasına yol açmaktadır (Atlı, 2021: 57 ve 64). Bu nedenle her zaman tartışma konusu

olan camilerin bu dönemdeki konumlanışı da önemli bir değişim göstermiştir. Sembolik değeri önemli olan camilerin bu dönemde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde gerçekleştirilen değişikliklerle kentsel mekandaki en yaygın yapı olmasının önü açılmıştır. Böylece kent meydanlarına, görünürlüğü yüksek noktalara yapılan cami sayısındaki artış ile camilerin ideolojik birer araç olarak kullanıldığı görülmektedir (Serter, 2018: 259).

İstanbul bu dönemde mega projelerin de merkezi olmuştur. Bu projeler neoliberal sisteme eklemlenmenin yanı sıra kendi gücünü sadece ülke içerisine değil tüm dünyaya göstermede aracı olmuştur. İstanbul özelinde Marmaray, 3. Havalimanı, 3. Köprü, Avrasya Tüneli, Kanal İstanbul gibi mega projelerde hep "en" vurgusu ön planda olmuş, en hızlı, en büyük olma iddiası ile hem batıya karşı üstünlük kurmakta önemli bir kaynak oluşturabilmiş hem de Yeni Osmanlıcı milli kimliğe yönelik milli gururu ihya ederek toplumsal tabanını da tatmin edebilmiştir (Tokdoğan, 2020: 197-198). Büyük sağ gelenekteki imar fetişi AKP döneminde gücün sembolü olarak büyüklük saplantısı ortaya çıkarmış gücün sembolü olarak en büyük havaalanı, dev kuleler, yüksek rezidanslar ile ebedilik arzusu tezahür etmiştir (Bora, 2021: 15).

AKP döneminde hizmet olarak sunulan yol yapımı, tüneller, köprüler ve demiryolu çalışmalarında da Yeni Osmanlıcılık fikrinin izlerini sürmek mümkün olmuştur. Erdoğan, siyasal gücünü pekiştirdikten sonra kişisel olarak kimi zaman İstanbul'un fatihi olarak görüldüğü için Fatih Sultan Mehmet ile kimi zaman da 2. Abdülhamid ile özdeşleştirilmiştir (Tokdoğan, 2020: 93). Bu açıdan yapılan çalışmalara İstanbul özelinde bakmamız gerekirse Marmaray, Avrasya Tüneli, Yavuz Sultan Selim Köprüsü gibi projelerle özdeşim kurduğu ecdadın projelerini hayata geçirmiştir.

Bu açıdan ilk olarak Sultan Abdülmecid tarafından dile getirilen daha sonra Sultan 2. Abdülhamit tarafından somut adımları atılan Marmaray projesi, Erdoğan döneminde 2013 yılında hizmete açılmıştı (Ulaştırma Bakanlığı, 2022). Cumhuriyet'in ilanının yıl dönümüne denk getirilen açılış Diyanet İşleri Başkanı'nın katılımıyla dualarla yapılmıştı (Sözcü, 2013). Erdoğan, açılış sırasında yaptığı konuşmasında, Fatih Sultan Mehmet'i anarak ecdadın mirasına yakışır bir icraat gerçekleştirmiş

olmanın gururunu yaşadıklarını belirtmişti. Benzer şekilde 2016 yılında açılan Avrasya Tüneli de Sultan Abdülhamit'in hayalinin gerçekleştirilmiş olmasıyla ikinci fethin sembollerinden biri olarak lanse edilmiştir (Tokdoğan, 2020: 198-200).

Çokça tartışmaya neden olan bir diğer önemli gelişme de 3. Köprünün yapım aşamasında gerçekleşmişti. Uzmanların, kentin kuzeyinde bulunan ormanlık alanın yapılaşmaya açılmasına neden olacağını ve trafiği rahatlatmak konusunda işe yaramayıp aksine trafik yoğunluğunun artmasına sebep olacağını söylemesine rağmen 2016 yılında köprünün yapımı tamamlanmıştır (TMMOB, 2009). Sadece emlak ve gayrimenkul spekülasyonlarına neden olup kentsel genişlemenin kuzeye doğru ilerleyerek rantsal olarak bölgenin değerinin artmasına hizmet eden bu köprü Kuzey Ormanları Savunması ve TMMOB Şehir Plancılar Odasının tepkisine rağmen tamamlanmıştır (Logie ve Morvan, 2021: 102). AKP, köprünün yapım haberini 29 Mayıs'ta vermesiyle, açılışını 29 Ekim'e denk getirmeye çalışmasıyla mega projelerini Osmanlı dönemini hatırlatmaya devam edecek şekilde de kullanmıştı. Nitekim bu konuda çokça tartışmaya neden olan bir diğer gelişme de ismi konusunda yaşanmıştır. Halifelik makamını Osmanlı'ya getiren ve 40. 000'in üzerinde Alevinin katledilmesine neden olan Yavuz Sultan Selim adının 3. köprüye verilmesi Alevi azınlıkları rahatsız etse de AKP şehre izini bıraktığı bu yapıda Yavuz Sultan Selim ismini kullanmayı tercih etmiştir (Logie ve Morvan, 2021: 105). Böylece AKP, İstanbul'da yapılan hemen her yapıda, yol çalışmasında, ulaşım sisteminde ve bunların açılış töreninde ecdadı hatırlatmaya yönelik vurguda bulunarak, Cumhuriyet'e de meydan okumuştur.

AKP döneminde neoliberal dönemin en yaygın kent politikası olan soylulaştırma sürecinin Yeni Osmanlıcılık ile harmanlanması yeni yapılan sitelerin isimlerine de yansımıştır. Bu dönemde eski mahalle nostaljisine atıfla Kemer Country, Bosphorus City, Beykoz Konakları, Osmanlı Konakları, isimleri ve mimarisiyle Osmanlı'dan esinlenerek yapılmıştır. Benzer şekilde Sulukule'de soylulaştırma süreci sonunda Osmanlı nostaljisiyle yapılan yapılarla semtin ismi "Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri" olarak değiştirilmiştir. Sadece Osmanlı imgelerinin değil aynı zamanda batının zenginliğini ve modernliğini çağrıştıracak şekilde yeni yapılara

Brooklyn Park, Viaport Venezia, Mashattan Toskana Vadisi gibi isimler verilmesiyle batının kapitalist kentine çağrışım da yapılmıştır (Peker, 2015: 15).

AKP kentlere izini bırakabilmek için kendine özgü yeni bir mimari yaratma amacındaydı. Üzerine çok da düşünülmemiş özgün olmaktan uzak bu mimari de amaç Osmanlı ve Selçuklu izlerini hatırlatmaktı. Yeni mimarinin öncü örneklerinden olan Cumhurbaşkanlığı Sarayı projesi için Erdoğan'ın *"Ankara, bir Selçuklu başkenti mesajı vermemiz lazımdı"* sözleri de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu projede Selçuklu ve Osmanlı mimarisinin bir sentez içinde olmayışı, Osmanlı ve Selçuklu mimari unsurlarının yalnızca süslemelerde görülmesi sebebiyle daha çok gösterişin vurgulanıyor olması da yeni mimarinin ideolojik bir amaç taşıdığını göstermektedir (Çubukçu, 2015: 36-37). Ankara'daki bu öncü örnekten sonra hızla İstanbul'da yayılan Osmanlı Selçuklu nostaljisi yoğun bu mimariyi, adliye binalarında, okullarda, polis karakollarında, kongre merkezlerinde, İstanbul Uluslararası Finans Merkezi gibi pek çok yeni yapıda görmek mümkündür (Adanalı, 2015: 122).

Bu gelişmelerle İstanbul'un yaşadığı bu dönüşüm üzerine AKP'nin kent politikalarını "rövanşist kent" olarak tanımlamak mümkündür. Peker, 19. yüzyılda Paris'te ortaya çıkan "Rövanşist kent" kavramını *"idealize edilen "altın çağ" ile "beğenilmeyen bugün" arasında ortaya çıkanı, kaybedildiği düşünülen düzenin geri kazanılması için kenara, ikincil konuma itmek olarak"* tanımlanmıştır (Peker, 2015: 14). Bu açıdan dönemin nostaljik mimari referansı "görkemli geçmişin restorasyonu" olarak ifade edilebilmektedir. Bu dönüşüme uygun yapılan imar faaliyetleri hem rant kapısı açmakta hem de Cumhuriyet ve onum temsil ettiği değerlerden rövanş almaya hizmet etmektedir (Adanalı, 2015: 122).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
2000'Lİ YILLARDA BEYOĞLU'NUN KENTSEL VE SEMBOLİK DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Tarihsel ve Sembolik Olarak Beyoğlu

Köklü tarihi geçmişiyle Beyoğlu, her iktidarın ideolojisi, kültürü, ekonomi politikası doğrultusunda bir dönüşüm geçirmiş, tarihsel gelişimi hiçbir zaman durağan olmamıştır. Yaşadığı bu dönüşümlere rağmen her dönem önemini korumaya her nesilde ayrı bir anlama sahip olmaya devam etmiştir. Bu kapsamda 2000'li yıllarda AKP'nin ekonomi, siyasal ve kültürel politikaları doğrultusunda Beyoğlu kentsel ve sembolik olarak önemli bir değişim yaşamıştır. Bu bölümde Beyoğlu'nun AKP dönemi politikaları doğrultusunda yaşadığı dönüşüm kentsel ve sembolik açıdan ele alınarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Beyoğlu'nun tarihsel gelişimi genelde nostaljik bir duyguyla aktarılmaktadır. Eskilerin kravatsız çıkılmaz dediği, lüks mağazaları, pastaneleri, sinemalarıyla andığı Beyoğlu aslında sadece bu özelliklerinden ibaret olmamıştır. Beyoğlu aynı zamanda şehirdeki ilk genelevlerin açıldığı, randevuevlerinin yaygın olduğu, bir dönem sinemalarında çoğunlukla seks filmlerinin gösterildiği, zenginliğin yanında yoksulluğun da olduğu birçok çelişkiyi bünyesinde barındıran bir geçmişe sahiptir. Ancak Beyoğlu birbirine zıt bu iki farklı niteliklerden ibaret olmamıştır. Aşağıda açıklanacağı üzere Beyoğlu çok sesliliğiyle, farklı kültürlerin bir arada yaşamasıyla oluşan ve bunun mekanlara yansımasıyla hafızalarda yer edinmiş yapılarıyla çeşitli yıkımlara rağmen hala bu dokusunu koruyor olmasıyla önemlidir.

19. yüzyıldan itibaren planlama sürecine giren Beyoğlu ilk belediyenin burada açılmasıyla modern bir kent oluşturma çabalarının ana merkezi olmuştur. Bu dönem pek çok ilkin yaşandığı, kültür sanat faaliyetlerinin şehirlilerle buluştuğu yer olması sebebiyle İstanbul için oldukça önemli bir yerde olmuştur. Köklü tarihiyle pek çok toplumsal olaya şahit olan, savaş gören Beyoğlu Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemin planlama süreciyle Beyoğlu, bugün Türkiye

için hala önemli olan Meydanına ve Gezi Parkına kavuşmuş, modernleşme çabaları doğrultusunda ve Osmanlı ile olan geçmişle bağı koparmak amacıyla eski yapılarından arındırılmıştır.

İlerleyen yıllarda çeşitli etnik kökenden ve dilden insanın yaşadığı kozmopolit yapısının Türkleştirme politikaları sonucu yitirilmesiyle önemli bir kayıp yaşamıştır. Gayrimüslimlere yönelik bu politikalarla beraber kırdan göçle gelenlerin gidenlerin yerini almasıyla demografik yapısı değişime uğramıştır. Menderes Dönemi imar politikalarının etkisiyle turizm bölgesi olma yönünde atılımlarla ayrı bir dönüşüm geçiren Beyoğlu giderek eski canlılığını yitirmeye başlamıştır. 1970'li yıllarda sosyal ve kültürel ortamı giderek çöküntü bir hale bürünen Beyoğlu yaşadığı toplumsal eylemlerle hafızalara kazındığı bir döneme girmiş kent hafızasına 1 Mayıs miting alanı olarak geçmiştir. 1980'li yıllarda uygulamaya konan neoliberal politikaların etkisiyle kentlerin sermaye birikim aracı olarak değerlendirilmesiyle başka bir yıkıma maruz kalan Beyoğlu AKP döneminde neoliberal politikaların tam anlamıyla eksiksiz bir şekilde uygulanması sebebiyle tüketim nesnesi haline dönüştürülmüştür. Bu süreç sadece ekonomi politikaların etkisiyle gerçekleşmemiş AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikası üzerinden sembolik yapısal müdahaleleriyle de bir dönüşüm gerçekleşmiştir. İstanbul'un kalbi, bir zamanların kültür sanat merkezi olan Beyoğlu şimdilerde nargile kafeleri, mağazaları, AVM'ye dönüştürülen sinema merkezleri, tüketim mekanları ile eski Beyoğlu'ndan oldukça uzaklaşmıştır. Bu dönüşümün çok katmanlı boyutları olmuştur. AKP'nin neoliberal politikaları içselleştirmesi, Yeni Osmanlıcı milli kimlik anlayışıyla kente yönelik yeniden fetih duygusu bu dönüşümde etkili olmuştur. Ancak 2000'li yıllarda yaşanan dönüşümü anlayabilmek için öncelikle Beyoğlu'nun tarihsel olarak geçmişini ve konumlandığı yeri anlamamız gerekmektedir. Böylece Beyoğlu'nun sembolik olarak önemini kavrayarak AKP döneminde Beyoğlu'nun hedef haline gelmesinin nedenlerini anlamlandırabileceğiz. Beyoğlu'nun yaşadığı bu dönüşüm Türkiye'nin yaşadığı dönüşüme de ayna olacaktır.

3.1.1. Beyoğlu Tarihine Kısa Bir Bakış

Beyoğlu'nun eski adıyla Pera'nın tarihi gelişimi Osmanlı'da ve daha önceki dönemlerde de önemli bir yerleşim yeri olan Galata'ya bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Galata'nın sahip olduğu liman ile elverişli bir konumda olması zamanla bu yerleşimin Pera'ya doğru genişlemesine olanak vermiştir. Pera'nın ilk gelişim noktası olan Galata'nın bilinen en eski adı "İncirlik" anlamına gelen Sike (Sykai) olmuştur. İlerleyen yıllarda da ismi Sike'den "Regio Sycena" olan bölgenin ismi (Arkan, 1994: 155-158) Galata olarak adlandırıldıktan sonra bu isimle anılmaya devam etmiştir.

447 yıllarında o zamanki adıyla Konstantinapol 14 bölgeye ayrılmıştı ve bu bölgelerden birisini de Galata oluşturmuştur. 9. yüzyıla kadar Sykai ismiyle anılan bölge zamanla Galata olarak anılmaya başlanmıştır. Galata ismi önceleri buradaki küçük semt için kullanılmış sonrasındaysa tüm bölge kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Freely B. ve Freely J., 2014: 13).

Galata ismi zamanla Yunanca "karşı, ötede" anlamına gelen Pera adını almış Galata bölgesi de bu adla anılmıştır. Pera olarak anılan kısım sadece Galata'yı değil sur dışındaki bölgeyi de kapsayarak kullanılmıştır. İstanbul alındıktan sonraki dönemde ise zamanla sur içindeki kısmı Galata, sur dışındaki kısım Pera olarak adlandırılarak ayrılmıştır (Üsdiken, 1999: 11). Yunanca isimlerin Türkçeleşmeye başlamasıyla birlikte kent merkezini de kapsayacak şekilde Haliç'in kuzey tarafında kalan önceleri Pera olarak anılan bölge Beyoğlu olarak, Haliç ile Boğaz'ın birleştiği yer ise Karaköy olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Ancak yine de Galata ve Atatürk köprüleri arasında kalan kıyı bölgesi için Galata ismi kullanılmaya devam etmiştir (Freely B. ve Freely J., 2014: 14).

Galata bölgesi Osman hakimiyetine girmeden önce Ceneviz kontrolünde olan bir bölgeydi. 1261 yılında Cenevizlilerin Latin hakimiyetinde olan şehrin Bizanslılar tarafından geri alınmasında yardımı olduğu için Galata'da Ceneviz Kolonisi kurulmuştur. Böylece Galata'da Ceneviz kontrolünde bir serbest bölge oluşmuştur (Arkan, 1994: 162). 2. Mehmet'in İstanbul'u fethi sırasından Galata bölgesi bir anlaşmayla barışçıl bir şekilde ele geçirilmişti. Yapılan anlaşmaya göre Cenevizlilerin Osmanlı'ya tabi olmaları karşılığında kendi iç işlerini yürütmelerine izin verilmiştir (Kuban, 1996: 215). Böylece Cenevizliler 2. Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra da Osmanlı'ya tabii olmaları karşılığında kısmi özerklik haklarını devam ettirebilmişlerdir. Fetihten önce Rum nüfusun yoğunlukta olduğu Galata bölgesine

fetihten sonra Türk, Yunan ve Ermeniler taşradan getirilerek bu bölgeye yerleştirilmiştir. Yapılan araştırmalara göre 1477 yılında Galata'daki evlerin 535'i Müslümanlara, 592'si Rumlara, 62'si Ermenilere ve 332'si ise Avrupalıya aittir (Freely B. ve Freely J., 2014: 17-18). 1490 yılından sonra İspanya'dan gelen Müslümanlar da Beyoğlu'na yerleşmiştir. Yahudiler, Yerli Ortodoks Rumlar, yerli Ermeniler, İtalyanlar ve 16. yüzyıldan itibaren Levantenler bu bölgede yaşamıştır (Ortaylı, 2008: 58-59).

İstanbul'un 2. Mehmet tarafından fethedilmesinden önce Galata bölgesi Ceneviz'den atanan "podestat" tarafından yönetilmekteydi. Fetihten sonra Galata, Sultan tarafından atanan voyvoda (subaşı) ile yönetilmeye başlanmıştır (Freely B. ve Freely J., 2014: 28). Galata'nın uluslararası ticarette önemli bir limana sahip olması sebebiyle ekonomik kaynağını temelde deniz ticareti oluşturmaktaydı. Bu nedenle bu bölgede tüccarların dükkânları, ticarethaneleri ve evleri bulunmaktaydı. Zamanla bu liman bölgesinin gelişmesi ve kalabalıklaşmasıyla Galata'da yaşayan zengin tüccarlar Pera'ya taşınmıştır. Bu açıdan Pera'nın Galata'ya bağlı bir şekilde geliştiği görülmektedir (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 17).

Bizanslılar bölgeye Pera adını verseler de Osmanlı döneminde "Beyoğlu" adı kullanılmaya başlanmıştır. Beyoğlu isminin nereden geldiği ile ilgili çeşitli rivayetler söz konusu olmuştur. Bunlardan biri İstanbul'daki Venedik Elçisinin oğlu olan Luigi Gritti'dir. Kanuni döneminde politik etkisi büyük olan Gritti'nin bugünkü Taksim bölgesindeki konağı bölgenin Beyoğlu adını almasında etkili olmuştur (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 9). Bir diğer görüşe göre Trabzon Rum Pontus İmparatorluğu'nun İslam dinini kabul edip bu bölgeye yerleşen prensi Aleksios Komninos ile bu bölgenin Beyoğlu olarak adlandırılmaya başlandığı düşünülmektedir (Arkan, 1994: 70). Beyoğlu isminin nereden geldiği ile ilgili bir diğer rivayet ise bölgenin Osmanlılar tarafından "beyzade" olarak adlandırılan Rum prenslerinin gezinti yolu olduğu için "Bey Yolu" olarak ifade edilmesinden dolayı bu ismi aldığı yönünde olmuştur (Türker, 2016: 13).

16. yüzyılın ortalarına varıncaya kadar Beyoğlu ve Galata bölgesindeki yabancı nüfusu Venedikliler, Cenevizliler ve Floransalılar oluşturmaktaydı. Bu

tarihten itibaren iyi bir pazar alanı oluşturduğu için Osmanlı İmparatorluğu'na Fransızlar, İngilizler, Hollandalılar da ticaret yapmak amacıyla gelmişlerdir (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 11). Bu yabancı nüfus yoğunluğunun da etkisiyle Pera 16. yüzyıldan itibaren batı kenti görünümüne girmeye başlamıştır. Bunun temel bir nedeni Müslümanların Pera'yı "kafir kenti" olarak görüp buraya yerleşmek istememelerindendir. Aynı zamanda Frenklerle yerli Hristiyanlar da Müslümanlardan uzak olmak istemişler Müslümanlardan uzak olduğu için bu yeri özellikle tercih etmişlerdir (Üsdiken, 1999: 29).

1535'te Osmanlı-Fransız Ticaret Antlaşması'yla Fransız elçisi Beyoğlu'na yerleşmiştir. Bu durum Beyoğlu için ilk önemli kurumsal gelişme olarak önemli bir değişimin başlangıcı olmuştur (Akıncı, 2018: 16). Fransızların ekonomik ayrıcalık elde etmeye başlamasıyla Beyoğlu'nun gelişiminde Fransız etkisi artmıştır. Zamanla Pera'ya başka ülkelere ait elçiliklerin kurulmasından sonra bu bölgeye ve o zamanki adıyla Grand Rue de Pera'ya yabancıların yerleşmeye başlamasıyla Beyoğlu'nda Avrupa kenti görünümüne benzer bir yerleşme ortaya çıkmaya başlamıştır. Zamanla bu bölgeye yerleşmiş olan diplomat aileleri ve Pera'ya taşınan varlıklı tüccar kesiminin Avrupai tarzda yaptırmış oldukları binalar ile buraya özgü farklı bir yaşam biçimi ve mimari tarz oluşmaya başlamıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 15). Böylece 16. ve 18. yüzyıl arasındaki dönemde kurulmuş olan Avrupa büyükelçilikleri, o ülkenin tüccarıyla ve resmi görevlileriyle birlikte o ülkelere ait "milletin" merkezini oluşturmuştur. Zamanla Osmanlı Devleti'nin gittikçe güç kaybetmesiyle birlikte bu elçiliklerin etkisi artmış, Pera'daki hayatı da daha fazla etkiler hale gelmiştir (Freely B. ve Freely J., 2014: 107).

Yabancı ülke elçiliklerinin bu bölgeye yerleşmiş olmasıyla diplomasinin merkezi konumunda olan Beyoğlu, zamanla elçilikler çevresinde Levanten bir grubun oluşmasıyla daha da kozmopolit bir nitelik kazanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Pera'ya Türkler de yerleşmeye başlamışsa da semtte bulunan elçilik sarayları, kiliseleri, yabancı okulları, konakları ile yabancı niteliği yoğun bir bölge olmaya devam etmiştir. Bu dönemde dış ticaretle uğraşan kesimin daha çok yabancılar ve

azınlıklardan oluşması sebebiyle Türklerin Beyoğlu'na etkisi ve bu bölgeye yerleşmesi yavaş ilerlemiştir (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 10 ve 24).

Pera'da azınlıkların dağılımına bakacak olursak, Tarlabaşı, Kurtuluş, Fener'de Rumlar, Kuledibi, Karaköy ve Balat'ta Museviler, Avrupalı, elit azınlıklar ise daha çok Galata ve Taksim arasında konaklamaktaydı. Ermeniler ise hemen hemen her yerde az çok yaşamaktaydılar (Scognamillo, 1993: 27). Ancak Galata bölgesinde Müslümanların nüfusu ile ilgili bölgedeki cami, hamam ve çeşmeler üzerinden bir nüfus tahmini yapılmaya çalışıldığında yazılı kaynakların birçoğunun aksine 18. yüzyıl başlarında Galata nüfusunun yaklaşık yarısının Müslüman olduğu fakat bu tarihten itibaren yabancı nüfusun bölgede artmaya başladığı da iddia edilmiştir (Eldem, 1992: 59).

18. yüzyılın başında Pera, Tünel ile Galatasaray arasındaki alan ile sınırlı durumdaydı. Caddenin bir tarafında mezarlıklar diğer tarafında ise elçilik binaları ve bahçeler sıralanmıştı. Bu dönemde Pera'da başlıca bulunan semtlerden Asmalımescit ile Galatasaray semtlerinde Müslümanlar çoğunluktayken, Dörtyol, Tomtom ve Polonya'da Hristiyanlar çoğunluktaydı (Soysal, 1984: 8). Bugün Taksim diye bildiğimiz alanın ötesi çoğunlukla mezarlıklardan oluşmakta, yerleşim bulunmamaktaydı. Ancak 19. yüzyılın ortasından itibaren Taksim, Cihangir, Tarlabaşı'na doğru genişlemeye başlamıştır (Arkan, 1994: 70-71).

Bu dönemde 18. yüzyılın başında Lale Devri'nin de etkisiyle batının örnek alındığı bir toplum modeli oluşturulmaya çalışılmış gerek Avrupa'yla ulaşımın kolaylaşmasıyla gerekse de dönemin Batılılaşma akımının etkisiyle Pera'da Avrupa'nın ekonomik ve kültürel olarak etkisi artmıştı. Bu durum Batılılaşma ile birlikte, mimaride, Avrupa'ya özgü lüks tüketim mallarının Beyoğlu'ndaki mağazalarda satılmaya başlanmasında ve sosyal yaşamda da kendini göstermekteydi (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 26). 19. yüzyılda tüketim örüntüsüne bakıldığında Avrupa'daki hemen hemen her türde mal ve hizmet arzını Beyoğlu'nda bulabilmenin mümkün olduğu görülmektedir. Bu durum bir yandan alternatif bir yaşam şekli sunması sebebiyle önemlidir (Toprak, 2008: 69). Bu gelişmelerin de etkisiyle Beyoğlu

nüfusu artış göstermiş ve dolayısıyla semt genişlemiştir. Evler Kasımpaşa ile Tophane yamaçlarına kadar yaygınlaşmıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 28).

Osmanlı döneminin Batılılaşma eğiliminin 18. yüzyıldan itibaren başladığı ve esas olarak 19. yüzyılda hâkim olduğu ileri sürülmüştür ancak Kuban'a göre Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma süreci aslında bu tarihlerden çok daha eskiye dayanmaktadır. Osmanlı çok eski tarihten beri İslam'ın batılı bir yorumu olmuştur. Türklerin batıya doğru gerçekleşen göçlerinde batıyla karşılaşmaları Osmanlı'daki Batılılaşmayı doğal bir süreç içerisinde gerçekleştirmiştir. Ancak 18. yüzyıldan sonra İmparatorluğun güçsüzleşmesiyle birlikte zorunlu bir Batılılaşma yaşanmaya başlanmıştır. Bu açıdan Pera, tarih boyunca birçok ulustan ve kültürden insanın yaşadığı kozmopolit bir yapıya sahip olmasıyla Batılılaşma akımının etkilerinin en çok görüldüğü ve hissedildiği yer olmuştur. Bu nedenle Beyoğlu'nun Avrupalılaşması da aslında 18. yüzyıldan çok daha önce gerçekleşmiştir. Avrupalılar çok daha önceden beri burada yaşamakta olduğu için şehrin en batılı yeri olma özelliği gösteren Pera, batılı olma çabasının da en çok görüldüğü yer olmuştur (Kuban, 2008: 22-23). Bu dönemde yaşanan gelişmelerin etkisiyle Pera'da Donizetti tarafından ilk opera evi ve 1840 yılında da ilk Avrupa tarzı tiyatro kurulmuştur (Freely B. ve Freely J., 2014: 110). Bu açıdan Beyoğlu ülke içinde pek çok ilkin gerçekleştiği yer olması sebebiyle de önemli bir yer olmuştur.

19. yüzyılda Osmanlı dış ticaretinin büyümesi ve ulaşımın kolaylaşması gibi etkenler de Beyoğlu'ndaki gelişimi hızlandıran önemli gelişmelerden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kapitalizme eklemlenmeye başladığı bu dönemde Beyoğlu uluslararası ticarette merkezi konuma gelmiştir. Ancak yine de 19. yüzyılın başlarında Pera henüz tam anlamıyla kentleşmiş bir forma ulaşamamıştı. Ulaşım hayvan gücü ile ya da yaya olarak sağlanmakta, yollar çamurlu dar ve düzensiz durumdaydı (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 32-33).

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için de önemli gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıldı. Bu dönemde Osmanlı'nın kapitalizme eklemlenme çabası ve yönetim sisteminin Tanzimat, Islahat Fermanlarıyla yasallaşan yeni bir döneme girmesi ve tüm bunların etkisiyle gerçekleşen Batılılaşma eğilimi kent gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yeni dönemde ekonominin ve yönetim anlayışının getirdiği ihtiyaçlar

doğrultusunda kentlerde kimi başka gelişmeler de yaşanmıştı (Tekeli, 2012: 24). Bu açıdan şehrin en batılı yeri olan ve önemli bir limana sahip olan Beyoğlu belirli bir sermaye birikimi elde eden Levantenlerin etkisiyle önemli bir değişim göstermişti. Bu dönemde sanayi devriminin yaygınlaşmasıyla önemli ithal malların Galata'da toplanması ulaşımın kolaylaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler nedeniyle 1851'de vapur seferleri başlamış, 1870'lerde tramvay ve tünel gibi ulaşım sistemi Beyoğlu'nda hizmete açılmıştır (Türkün, 2022: 17).

Bu dönemde Batılılaşma çabalarının ilk uygulanma yeri olan Pera'da önemli yapısal ve kurumsal gelişmeler de yaşanmaya başlamıştı. 1855'te kurulan belediye teşkilatı ile polis, posta, haberleşme, temizlik hizmetleri sunularak kent modernleştirilmeye çalışılmıştı. 1855'te sokak tabelaları konulmuş, 1857 yılında ise gaz lambalarıyla sokaklar aydınlatılmıştı (Freely B. ve Freely J., 2014: 22-23). Batılılaşma ve modernleşme çabalarının kentteki etkisiyle kurulan Beyoğlu Belediyesi 6. Daire'de Fransa etkisiyle Paris'in 6. Bölge sisteminin belediye mevzuatı örnek alınmıştır (Akıncı, 2018: 20). Belediyenin ismindeki Altıncı Daire unvanı ise o tarihte Paris'in en lüks semtinin bulunduğu bölgeden dolayı verilmiştir. Semte sağlık, temizlik, aydınlatma, yol gibi temel altyapı ihtiyaçlarının getirilmesinin daha çok Levanten iş adamları tarafından talep edilmesi sebebiyle meclis üyelikleri ve belediye reisliği de bu kesimlere verilmiştir (Ortaylı, 2012: 13). Belediye, kamu düzenini sağlamak için önlemler almış, sokak temizliği konusunda düzenlemeler yapmış, seyyar satıcıları yasaklamış ve caddeleri genişletmişti (Freely B. ve Freely J., 2014: 111). Altıncı Daire Pera'yı Avrupa kentine benzer şekilde düzenlemek amacıyla Galata surlarını yıktırmıştır. Galata ve Beyoğlu arasındaki surların yıkılmasıyla Beyoğlu'nun Avrupa kentlerine benzerliği artmıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 40). Yine bu belediye hizmetlerinde Avrupa kenti görünümü vermek amacıyla 1877-1888 yılları arasında belediye başkanlığı yapan Blaque Bey döneminde Tepebaşı'na ve bugünkü Gezi Parkının olduğu yere Beyoğlu bölgesinin ilk parkları yapılmıştır (Soysal, 1984: 9). Tepebaşı Bahçesi kışlık ve yazlık olmak üzere iki tiyatroya da sahip olmasıyla dönemin önemli bir kültür, sanat ve eğlence yeri olmuştur (Türker, 2016: 28).

Beyoğlu bu dönemde fiziksel dönüşüm yaşamasının yanı sıra sosyal ve kültürel anlamda da dönüşüm geçirmiştir. Pera bölgesinde düzenlenmiş olan parklar ile Avrupa kentlerindeki benzerlerini andıran gezinti alanları oluşturulmuş, yeni lokanta ve kahveler açılmış, sirk ve tiyatrolar kurulmuştur (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 41). Tiyatro, konser, balo gibi etkinliklerin yanı sıra noel eğlenceleri, karnavallar, dini törenlerle oldukça hareketli bir ortamı olmuştur. Bu dönemde önemli yer tutan etkinliklerden biri de balolardır. Elçiliklerin düzenlediği batıdakine oldukça benzeyen bu balolara bazen padişah da katılım göstermiştir (Akın, 2008: 17-18). Bu dönemde batı kültürüne ve eğitimine verilen önem Padişahların yaşam biçimini de değiştirmiştir. Bu nedenle Saray Pera'ya yakın olan Dolmabahçe'ye taşınmıştır (Akın, 1998: 17). Bu durum Padişahın da batılı ortama yakınlaşmış olması sebebiyle, batılı eğlencelerden opera, konser ve baloya ilgisini artırmıştır (Akın, 2008: 16).

Beyoğlu 19. yüzyılda lokantalarında farklı kültürlere ait yemeklerin bulunduğu, yabancı gazete ve kitapların satıldığı, yabancı dillerin konuşulduğu, farklı eğlence yerleriyle Avrupa yaşam biçiminin ikinci sınıf bir modelini yansıtmaktadır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 32). Bu gelişmelerle 19. yüzyılda Beyoğlu batının eğlencesinin, kültürünün, dilinin, batılı hayat tarzının hâkim olduğu bir yer olarak Osmanlı'nın batıya açılan bir penceresiydi.

19. yüzyılda Avrupa ile ilişkilerin gelişmesiyle ve ulaşımın kolaylaşmasıyla Avrupa'dan İstanbul'a gelen kişileri ağırlamak üzere oteller Beyoğlu'nda yapılmaya başlanmıştı. 1883'te Paris-İstanbul arasında sefer yapan Orient Express'in çalışmaya başlaması da otel ihtiyacının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Arkan, 1994: 188). 1830'lu yıllarda henüz oteller gelişmemiş olduğu için gelenler Galata bölgesindeki hanlarda konaklıyorlardı. Ancak Beyoğlu'nda özellikle elçiliklerin çevresinde kendi ülkelerinin adlarını taşıyan otellerin yapılmasıyla gelen yabancılar bu otelleri tercih etmeye başlamışlardır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 37).

Beyoğlu 19. yüzyılda zengin kesimlerin oturduğu konakları, eğlence merkezleri, şık mağazaları, otelleri, lokantaları ve kahveleri ile Avrupa kenti görünümündeydi. Beyoğlu eğlence merkezi olmasının yanında ticarethaneleri, büro ve bankalarıyla ticaret merkezi konumundaydı. Galata ve Beyoğlu'nda dış dünya ile

kurulan ilişkilerin en yoğun olduğu yer olması sebebiyle modern iş ilişkileri görülmeye başlanmıştı. Bu dönemde Karaköy'ün de önemli bir iş merkezi olması ve Beyoğlu ile ilişkisinin artması da metro ihtiyacının burada oluşmasına yol açmıştı. Bu ihtiyaçla 1874'te dünyanın en eski üçüncü Tüneli hizmete girmişti (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 38-39). Beyoğlu'nun bu gelişimi kira değerlerinin artış göstermesine neden olmuştu. 1838 ile 1847 arası dönemde yüzde 75'e varan artış oranı ilerleyen yıllarda artmaya devam etmiştir. Ayrıca 1868 yılında yabancıların mülk edinme hakkı elde etmesiyle bölgede Müslüman nüfusu iyice azalmıştı. Bu dönemde Pera'nın dili Fransızca olmuştu. 1851'e gelindiğinde sokaklara isim verilmeye başlanmış hemen hemen tüm sokak isimleri Fransızca seçilmiş, 1867'de Grand Rue de Pera ismi cadde için resmileşmiştir (Freely B. ve Freely J., 2014: 111-112).

1830 yılında Beyoğlu ve Galata'daki toplam Hıristiyan nüfusu 13.000 olmuştur, 1848 yılına geldiğinde Avrupalı elçilikler tarafından korunan azınlıkların sayısı 25.000'e kadar artmıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 42). 19. yüzyılın ikinci yarısında ise Tophane, Pera ve Galata'daki nüfus dağılımına göre, nüfusun yüzde 47'si yabancı, yüzde 32'si Osmanlı gayrimüslimi, yüzde 21'lik kısmı ise Müslümanlardan oluşmaktaydı (Çelik, 1998: 34).

19. yüzyılda elçilik binaları, zengin azınlıkların ve yabancıların kargir evleri hariç çoğu yapı ahşaptı. Bu nedenle çıkan yangınlar tüm bölge için tehlike oluşturmaktaydı. 1870 yılında Beyoğlu'nun çok büyük bir yangınla karşılaşması semtin çok büyük bir zarar almasına neden olmuştur (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 43). Bu yangında yaklaşık olarak 65 sokak, 163 mahalle, 3449 bina yanmıştır (Akıncı, 2018: 21). Bu yangından sonra tulumbacılar kurumunun ilkel kalması sebebiyle hükümet itfaiye tüzüğü hazırlamıştır. Bunun yanı sıra yangından zarar gören semtin yeniden onarılması için komisyon kurulup, ihtiyaçlar dahilinde hazırlanan yeni plana göre yeniden yapılmasına karar verilmiştir (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 44). Plana arazi sahiplerin itirazı ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle uyulamamış sadece caddelerin genişletilmesi ve yan yolların bazılarının düzeltilip, çıkmaz sokakların kaldırılması sağlanabilmişti (Freely B. ve Freely J., 2014: 114). 1870 yangınından sonra birinci dünya savaşına kadar ki sürede Pera altın çağını yaşamış, Rum, Ermeni Levanten

mimarlar tarafından yapılmış olan yapıların bazıları günümüze kadar kalmıştır (Türker, 2016: 22). Beyoğlu bu tarihten sonra yangın tehlikesine karşı tedbirler alınarak planlanmaya başlamıştır. Buna göre Beyoğlu bölgesinde caddeye yapılan binaların kargir yapıda, belediyenin planına uygun olarak yapılmış olması caddenin her yerinin eşit genişlikte kalmasını sağlanmıştır. Yine bugün Beyoğlu için de önemi bulunan yapılardan Hazzopulo, Aznavour, Avrupa ve Çiçek Pasajı gibi önemli pasajlar bu dönemde inşa edilmiştir. Tokatlıyan, Pera Palas, Londra gibi önemli birçok otel de 1870 yılından sonra yapılmıştır. Bunun yanı sıra bu dönemde lokantaların, pastanelerin, kafelerin, mağazaların, sinemaların açılması da 1870-1910 yılları arasında caddenin değerini artırmıştır (Akıncı, 2018: 22).

Ancak bu dönemde belediyenin kurulmasıyla kente yönelik gelişmeler ve 1870 yangını sonrasında semtin önemli bir kısmının zarar görmesiyle kentin düzenlenmesi için yapılan girişimler sadece Batılılaşma ve kenti Avrupa benzeri bir yer haline getirmek amacıyla yapılmamıştır. Bununla birlikte 19. yüzyılda Osmanlı'nın kapitalizme eklemlenme çabasına paralel olarak kentsel mekânın sermaye olarak görülüp değerlenmeye başlaması da bu sürecin tetikleyicisi olmuştur (Schild, 2015: 7). Böylece kapitalistleşme sürecinin ortaya çıkmasıyla mekanının değerinin artması ve yangına karşı önlemler alınmasıyla 19. yüzyılda Beyoğlu'nda konut alanında önemli değişimler yaşanmıştır. Bahçeli konakların yerini yavaş yavaş bitişik nizam ve kargir yapılar almaya başlamıştır. Mekânsal ayrımda etnik yön azalmış ve sosyal sınıflaşma mekânda kendini göstermeye başlamıştır (Dökmeci ve Çıracı, 1990: 39).

Bu dönemde mekandaki sosyal sınıflaşma Eldem'in Osmanlı Bankası arşivlerine dayanan çalışmasında da görülmüştür. Buna göre 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başındaki dönemde Osmanlı Bankası arşivindeki müşteri bilgilerinden yola çıkan Eldem, Osmanlı Bankası'nda hesabı olan ve dolayısıyla belirli bir birikime ve refah seviyesine ulaşmış kişilerin büyük bir kısmının iş yerlerinin Galata bölgesinde, konutlarının ise Beyoğlu'nda olduğunu tespit etmiştir (Eldem, 1992: 61). Bu durum Galata'nın iş merkezi konumuna dönüştüğünü, Beyoğlu'nun ise zenginlerin yaşamayı tercih ettiği yer olması sebebiyle konut bölgesi olduğunu göstermiştir. Şehrin sur içi

bölgesiyle Pera arasındaki sermayenin dağılımına bakıldığında da Pera bölgesinin ekonomik ağırlığının sur içine göre oldukça hissedilir durumda olduğu görülmüştür (Eldem, 1997: 65). Bu durum Pera ile sur içi arasında ekonomik açıdan bir fark olduğunu da göstermektedir. Pera ve sur içi arasındaki ekonomik farklılık, iki kültür arasındaki ayrımı güçlendirmiş bu durum 19. yüzyılın sonlarına doğru Pera'yı anlatan bir seyahatnamede de şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Rum, İtalyan ve Fransız kibarları, zengin tüccarlar, sefaret memurları, yabancı gemilerin zabitleri, sefir arabaları ve her milletten ne olduğu bilinmeyen, karışık suratlı insanlar görülüyor. Türk erkekleri berber dükkânlarındaki balmumundan yapılmış bebekleri seyretmek için duruyorlar. Türk kadınları da ağızlarından sular akarak terzi camekânların önünde takılıp kalıyorlar; Avrupalı sokağın ortasında yüksek sesle konuşuyor, gülüyor, şakalaşıyor; Müslüman kendisini gurbette gibi görüyor ve başını İstanbul'daki kadar dik tutmuyor" (De Amicis, 1993: 59).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Pera'daki yaşam tarzına, mimariye bakıldığında İstanbul'un geri kalanından oldukça farklı olduğu görülmektedir. Grand Rue de Pera ya da Cadde-i Kebir'e bu nedenle "Şarkın Champs Elysees'si" benzetmesi yapılmıştır. Cadde-i Kebir, Paris'in bu meşhur caddesine oldukça az benzese de şehrin Avrupa esintilerini en çok taşıyan yeriydi (Çelik, 1998: 105). Bu açıdan tarihi yarımada ile karşısında bulunan Galata ve Pera çok eski tarihten beri birbirinden farklı yaşam tarzlarının gelişim gösterdiği yerler olmuştur. Dönemin gazetelerinde de tarihi yarımada "Stamboul" olarak, Galata bölgesi ise "Constantinople" olarak farklı şekilde adlandırılmışlardır (Akın, 1998: 26).

1. Dünya Savaşı yıllarında ise İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kapanması sebebiyle İstanbul'a mal ve yiyecek akışının durması tüm İstanbul'u olduğu gibi Pera'yı da etkilemişti (Türker, 2016: 31). Savaş dönemde karaborsa ve kıtlık sebebiyle Beyoğlu'nun bir kesimi sefalet içindeyken, diğer yanında savaş zenginleri eski yaşantısını devam ettirmekteydi (Gülersoy, 1994: 219). Bu dönemde savaşın getirdiği yıkım ve İstanbul'un işgal süreci Beyoğlu'nda da ağırlığını hissettirmişti.

Ayrıca savaş sonrasında Beyaz Rusların İstanbul'a gelişi Beyoğlu için de önemli bir gelişme yaratmıştır. Birçoğu Pera'da konaklayan Beyaz Ruslar burada

lokantacılık, garsonluk, dansçılık, müzisyenlik yaparak bölgenin eğlence hayatında önemli katkıda bulunmuşlardır (Freely B. ve Freely J., 2014: 115).

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve yeni bir ulus devletin kurulmasıyla Pera yeni bir döneme girmiştir. 1920 yılında çıkarılan takvim yaprağında kullanılan Fransızca, Türkçe, Arapça, Farsça, Ermenice, Rumca, İbranice, Bulgarca ve Rusça dilleri de o dönem için de Pera'da her dilden insanın olduğunu göstermektedir (İşli, 2012: 15). Ancak bu kozmopolit yapı gittikçe yok olmuştur. Lozan Konferansı'nda kabul edilen Yunan ve Türk Halkının mübadelesi ülkedeki kozmopolit yapıya önemli bir darbe vurmuştur. Mübadelenin sonunda Beyoğlu'nda 110 Rum ve 21 Ermeni firması kapanmış, 150 bin gayrimüslim azınlık İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Pera mübadeleyle çok büyük bir kayıp yaşasa da hala kozmopolit özelliğini korumaktaydı. Ancak Cumhuriyet ile birlikte yeni döneminin ana politikalarından birini Türkleştirme politikaları oluşturmuştu. Bu amaçla ekonomiyi milliyetçi bir çizgide yürütmeye yönelik olarak bankalarda, sigorta şirketlerinde ve ticarethanelerde çalışan nüfusun belirli bir kısmının Müslüman Türk olması şartı konulmuştur. Böylece sanayi ve ticaret sektörleri Türkleştirilmeye çalışılmıştır (Akıncı, 2019: 15-17).

1932 yılında kabul edilen "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanunu" ile kanunda belirtilmiş olan pek çok mesleğin yalnızca Türkler tarafından icra edilebileceği kararına varılmıştı. Bu durum pek çok yabancının ve azınlıklara mensup vatandaşların ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Ekonomideki Türkleştirme politikaları sosyal yaşama da etki etmişti. Vatandaş Türkçe Konuş kampanyaları ile azınlıkların kendi dillerini konuşmaları zorlaştırılmıştı (Akıncı, 2019: 18-19). Bu durum ilk olarak Beyoğlu'nda cadde ve sokak isimlerinde kendini göstermiştir. Yeni rejim uluslaşma sürecinin bir parçası olarak Türkleştirme politikalarını izlerken bunun önünde bir engel olarak gördüğü Osmanlıyla olan bağını koparmak amacıyla isimlerde değişikliğe giderek Kışla Caddesi'ni ilk olarak Pangaltı ismiyle daha sonrasında ise Cumhuriyet Caddesi adı ile değiştirmiştir (Yıldırım ve Erdem, 2015: 95). "Cadde-i Kebir" ve "Grand Rue De Pera" isimleriyle bilinen cadde ise Cumhuriyet'in ilanından sonra 1927 yılında İstiklal Caddesi adını almıştır (Akıncı, 2019: 11). Cumhuriyet'in ilanından sonra Talimhane ve Gümüşsuyu bölgesinin de

gelişmesiyle Türk seçkinleri buraya yerleşmeye başlamıştır. Böylece Beyoğlu'nda başlayan dönüşüm 1930'lu yıllarda Türkleştirme politikalarıyla birlikte hızlanmış semtin kozmopolit yapısı daha da zayıflamıştır. Bu nedenle Pera, Beyoğlu olmuş, semtte kullanılan yaygın dil Fransızcadan Türkçeye dönüşmüştür (Freely B. ve Freely J., 2014: 171).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte benimsenen modernleşme ve seküler bir toplum oluşturma çabası kent politikalarına da yansımıştı. Yeni rejim Osmanlı'dan kalan kent yönetimi ile ilgili yasalarını değiştirmeye başlamıştır. Kentin imarı yeni rejim için önemli bir çağdaşlaşma aracı olarak görüldüğü için yeni Belediye Kanunları çıkarılmış, çıkarılan yasalarla planlı bir kent imarı hedeflenmiştir (Özbek, 2021: 40). Beyoğlu İlçesi de 1924 tarihli 491 Sayılı Kanun'la kurulmuştur. Bu tarihte Beyoğlu; Merkez, Beşiktaş, Şişli, Kemerburgaz ve Taksim'den meydana gelmekteydi. İlk önce 1930 yılında Beşiktaş, 1936'da Kemerburgaz, 1954 yılında da Şişli Beyoğlu'ndan ayrılmıştır (Avcı, 1994: 220-221).

Cumhuriyet ile birlikte Ankara'nın başkent seçilmesiyle İstanbul her ne kadar geri plana atılmış olsa da İstanbul gibi bir dünya kentinin ihmal edilemeyeceğinin anlaşılması üzerine yeni rejim İstanbul'un modern bir şehir olarak yeniden planlanması için Henri Prost ile anlaşmıştı. 1939 yılında uygulamaya konulan Prost planına göre, Taksim-Dolmabahçe-Maçka bölgesi bu bölgede bulunan bahçe ve mezarlıklar sebebiyle park alanı olarak düşünülmüştü. Bu plana göre büyük bir meydan ve park alanı oluşturmak için Topçu Kışlası ve çevresindeki yapılar yıkılmıştır. Topçu Kışlasının yıkılmasıyla yerine bir dönem "İnönü Gezisi" diye adlandırılan Gezi Parkı yapılmıştır (Özbek, 2021: 41). Topçu Kışlası'nın yıkımının ardından Talimhane Meydanı'na apartmanların yapılmasıyla kentin yeni bir mahallesi de oluşmaya başlamıştır (Yıldırım ve Erdem, 2015: 100).

İnönü gezisi, Cumhuriyet döneminin "muasır medeniyetler" seviyesine yükselmek amacıyla hareket ettiği kenti modernleştirme çabaları doğrultusunda hayata geçirilmiştir. Avrupa kentleri örnek alınarak konserlerin verildiği, halkın serbestçe gezinti ve yürüyüş yapabildiği bir kamusal alan ihtiyacını gidermek maksadıyla planlanmıştır (Güler, 2014: 141).

Prost planı ve yeni rejimle kentsel planda amaçlanan Osmanlı dönemindeki yaşamdan sıyrılıp, modern, seküler Avrupa benzeri bir kent yaratmaktır. Bu amaçla Beyoğlu özelinde yapılan Taksim Meydanı'nın planı ve Topçu Kışlası'nın yıkılmasıyla yerine yapılan İnönü Gezisi Cumhuriyet ideolojisinin kentteki yansımasıdır (Akpınar ve Gümüş, 2012: 42). Belediyenin bu dönemde hayata geçirilen projeleri anlattığı broşürde Topçu Kışlası'ndan şu sözlerle bahsedilmiştir:

> "(İstanbul belediyesi) İkinci iş olarak meydanı (Taksim) Ayaspaşa istikametinde genişletmek için eski ve harap Taksim kışlasının buraya kadar uzanan parçasını ve müştemilâtını yıktı ve yerine güzel bir bahçeli meydan yaptı. Eskiden kışlanın stadyom haline getirilmiş olan iç avlusuna girilen büyük kapının önünde, caddenin sıkışık bir yerinde yapılan milli bayram törenleri ve askeri geçit resimleri, şimdi bu güzel meydanda parlak bir şekilde yapılmakta, davetliler daracık, daracık bir yere kurulan küçük tiribünler yerine geniş ve yüksek bir balkondan törenleri ve geçit resimlerini rahat rahat görmektedirler. Bu sayede milli törenlerde binlerce halkın bulunmasına imkân hasıl olduğu gibi, geçit resmine iştirak eden ordu kıtaları ve okul talebesi, tramvay yolunun üstünde ve dar bir cadde üzerinde, alelâde yürüyüş nizamı olan manga koliyle değil, talimnamelerin merasim geçitleri için emrettiği şekilde takım cephesiyle muntazam surette geçmektedirler. Cumhuriyet meydanının genişletilip büyütülmesiyle, İstanbul muhtaç, fakat mahrum bulunduğu bir tören meydanına sahip olmuştur ki bunun maddi güzelliğinden başka manevi kıymeti de aşikârdır." (Sevinç, 2012).

Bu açıdan Kışla'nın hem eskimiş yıpranmış yapısıyla yeni rejime uygun modern bir kente yakıştırılamadığı için hem de geçit törenlerinde geniş bir alan oluşturma ihtiyacıyla yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminin kent planlamasında şehrin modern bölgelerinde bu dönemde yükselen yeni zenginlerin yaşayacağı, boy göstereceği yeni semtler ve meydanlar oluşturulmuştur. Bunun önemli bir örneği de Taksim Cumhuriyet Meydanı'nın İstanbul'a kazandırılmasıyla gerçekleşmiştir (Güler, 2014: 140). Yeni ulus devletin meydan ihtiyacı için oluşturulan Taksim Meydanı, geçit törenleri, ulusal kutlamalar için de kurgulanmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet'in sembolü olan anıtların ilk örneklerinden olan Taksim Cumhuriyet Anıtı 1928 yılında tamamlanmıştır (Özbek, 2021: 40-41). Meydan ve Cumhuriyet anıtının inşası Osmanlı'dan uzaklaşarak çağdaş bir kent oluşturmanın sembolü olmuştur (Yıldırım ve Erdem, 2015: 101). 1928 yılında

Taksim Meydanı'na Atatürk'ü ve Ulusal hareketin önderlerini temsil eden Cumhuriyet Anıtı dikilmesiyle Taksim, yeni rejimin modern şehir meydanı kimliğini kazanmaya başlamıştır (Freely B. ve Freely J., 2014: 237). Anıt ile birlikte oluşturulan Taksim Cumhuriyet Meydanı 1930'lu yıllarda çevre yapılarla tam olarak meydan niteliği kazanabilmişti (Kuruyazıcı, 1998: 93).

Cumhuriyet Meydanı İstanbul için toplumsal ve siyasal yaşamda oldukça önemli bir yer haline gelmişti. Milli bayramlarının ve diğer önemli günlerin geçit törenlerinin düzenlendiği bir yer konumundaydı. Ancak meydan istenildiği gibi anıtsal bir tören alanı olma özelliği kazanamamıştır. Milli bayramlar ya da geçit törenlerinin yeri olarak kurgulansa da bu kutlamalar sadece meydanı geçici süreyle ödünç almaktan fazlasını başaramamış ve meydan sivilleşmiştir (Esen, 2013) Bu açıdan Meydan sadece Cumhuriyet kutlamalarının, resmî törenlerin değil 6. Filo protestosu, 1 Mayıs kutlamaları, hükümet karşıtı eylemler gibi toplumsal muhalefetin de önemli sembolik bir yeri haline gelmeye başlamıştı. Böylece Taksim Meydanı her kesim açısından sembolik önemi farklı olan bir meydan niteliğine sahip olmuştur.

Cumhuriyet döneminde önemli gelişmelerden birisi de Müslümanların ağırlıkta olduğu İstanbul'u Beyoğlu'na bağlayacak olan Atatürk Bulvarı'nın açılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu durum dönemin yetkilileri tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir:

> "İstanbul'la Beyoğlu asırlarca birbirinden ayrı kalmış bir hüviyete sahipdi. Atalarımızın bize yadigâr bıraktıkları birçok kıymetli san'at eserine bağrında taşıyan İstanbulla, medeni hayatın bütün icaplarına uyan Beyoğlu'nu en kısa ve en güzel bir yolla birleştirmek; imar bakımından değerli olduğu kadar, güzel İstanbulumuza modern bir şehir karakteri vermek bakımından da çok ehemmiyetlidir." (Güler, 2014: 142).

Cumhuriyet'in ilanından sonra yabancı şirketlerin kapanması ve elçiliklerin yeni başkent olan Ankara'ya taşınmasıyla elçilik baloları, çeşitli kulüp toplantıları Beyoğlu'ndan silinmişti. Bu dönem otellerin, lokantaların, gece kulüplerinin müdavimi olan önemli müşterilerin artık olmayışıyla Beyoğlu görece sakin bir dönem yaşamıştır (Gülersoy, 1994: 220).

1940-1950 arası dönemde ise Beyoğlu'nda 2. Dünya Savaşı'nın etkileri hissedilmekteydi. Savaş dönemi koşullarında spekülasyonlar ve karaborsa aracılığıyla zenginleşen kesimlerin eğlence için Beyoğlu'na gelmesi eğlence mekanlarının dönüşmesini gerektirmişti. Bu dönemde ara sokaklarda "saz salonları" açılmış, daha önceki dönemden kalma gazinoların müşterileri değişmiştir (Gülersoy, 1994: 220). Bu açıdan toplumsal koşulların değişmesi Beyoğlu'ndaki sosyal hayatı da etkilemişti.

Bu dönemde ülkedeki azınlıklara yönelik uygulanan Varlık Vergisi de gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu Beyoğlu için önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun 2. Dünya savaşı yıllarında haksız kazanç elde edenlere yönelik çıkarıldığı iddia edilse de gayrimüslimlerin tüm mükellefler içindeki oranının yüzde 87 olması ve zenginlerin yanı sıra gayrimüslim çalışanlardan da vergi alınması bu uygulamanın azınlıklara yönelik Türkleştirme politikasının bir parçası olduğunu göstermektedir. İktisadi etkilerinin yanı sıra sosyal ve kültürel hayatta da etkileri olan bu olaydan sonra azınlıkların çoğu ülkeyi terk etmiştir (Aktar, 2004: 84-87). Azınlıklara karşı politikaların etkisiyle yıpranan Beyoğlu, tarihinin belki de en büyük zarar ve yıkımını 6-7 Eylül 1955 yılında yaşanmıştır. 6-7 Eylül olayı Türkleştirme politikasının devamı olarak azınlıkları özellikle Rumları hedef almış uygulamaların devamıydı. Sadece Beyoğlu'nda değil gayrimüslimlerin çoğunlukla yaşadığı birçok semtte eş zamanlı gerçekleşen bu olaylardan en çok etkilenen yerlerin başında Beyoğlu gelmektedir. Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığı haberinin İstanbul'da duyurulmasıyla başlayan süreç aslında çok daha önceden planlanmıştı. Gerek bombalama eyleminin Türkiye tarafından planlanması gerekse basın aracılığıyla halkın kışkırtılmaya çalışılması ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden insanların olaylar için İstanbul'a getirilmesinin açığa çıkması olayın Demokrat Parti tarafından planlı bir şekilde yürütüldüğünü göstermiştir (Akar, 2003: 90). Nüfusunun önemli bir kısmının azınlıklardan oluşması sebebiyle en çok yıkıma uğrayan yerlerin başında Beyoğlu gelmiştir. Beyoğlu bu olayların etkisiyle kozmopolit niteliğini kaybederek çok kültürlü olma özelliğini yitirmiştir. Bu durumla beraber eski niteliğini kaybeden Beyoğlu, edebiyatçıların, dönemin aydınlarının müdavimi oldukları kafeler ile eğlence yerlerinin de kapanmasıyla kalıcı bir yara almıştır (Soysal, 1984: 9).

Beyoğlu'nun çok kültürlü yapısına zarar veren bir diğer olay da 1964 yılında gerçekleşen sürgün olmuş ve bu olay da Rum azınlıkların ülkeden ayrılmasına neden olmuştur. 1964 yılında, 1930 tarihli İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nın Türkiye tarafından feshedilmesi üzerine Yunan uyruklu Rumların İstanbul'da konaklama, çalışma ve iş kurmalarına imkân sağlayan hukuki dayanak ortadan kaldırılmıştır. Bu nedenle yaklaşık olarak 12. 500 İstanbullu Rum 1964 ve 1965 yılları arasında sürgün edilmiştir. Sürgün edilen Rumların aileleri de hesaba katıldığında yaklaşık 30.000 Türkiye uyruklu Rum ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır (Kaliber, 2019: 31). Kentin en fazla gayrimüslim yaşayan yerlerinden biri olan Beyoğlu'nda azınlıklara yönelik bu politikalarla nüfus yapısı oldukça değişmiştir. 1970'li yıllarda da Beyoğlu'nda bulunan gayrimüslim azınlıklar ülkeden göç etmeye devam etmişti. İlerleyen yıllarda Beyoğlu'nda yaşamaya devam edip ülkeden göç etmeyen gayrimüslimler ise Beyoğlu'ndan taşınıp İstanbul'un başka yeni semtlerine yerleşmişti (Arkan, 1994: 211).

1950'li dönemde göç süreciyle yaşadığı dönüşüme rağmen Beyoğlu sahip olduğu eğlence mekanlarıyla kentin en bilinen yeri olmaya devam etmekteydi. Ünlü gazinoları, sinema salonları, mağazalarıyla sanat camiasından önemli kişilerin buluştuğu pastaneleriyle kentteki önemini korumaya devam etmişti. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise gerek tiyatrolarının kapanmaya başlaması gerekse han ve otellerin el değiştirmesi, pastanelerin, lokantaların, lüks mağazaların kapanmasıyla eski etkisini kaybetmeye başlamıştır (Akın, 1994: 217). Bu tarihten itibaren Beyoğlu git gide yoksullaşmış, köhneleşmiş ve giderek eski ilgisini yitirmeye başlamıştır.

Bütün bu süreçte demografik yapısı değişen Beyoğlu aynı zamanda Demokrat Parti'nin iktidarıyla birlikte yeni bir yönetim altında yönetilmeye başlamasıyla da dönüşüm geçirmiştir. Menderes dönemi imar politikasının turizme öncelik veren anlayışı Taksim bölgesini de etkilemiştir. Bu dönemde şehir merkezi ile havaalanı arasında bağlantı yolları oluşturularak turistlerin şehrin merkezinde konaklamasını sağlayacak icraatlarda bulunulmuştur. Böylece 1955 yılında Taksim'de Hilton Oteli'nin açılışı Taksim bölgesine otellerin yayılmasına öncelik oluşturmuş ve Gezi Parkı'nın da aşındırılmasına neden olmuştur. 2000'li yıllara kadar Taksim'de otellerin

inşası devam etmiş Talimhane, Galata ve Sıraselviler soylulaşarak turistlere yönelik otel bölgesine dönüşmüştür (Yıldırım, 2022: 45).

Beyoğlu'nda gayrimüslim azınlıkların azalması ile yerlerini Anadolu'dan gelen göçmenler almaya başlamıştı. Bir yandan uzun yıllardan beri Beyoğlu'nda yaşayanların bölgeyi terk etmeleri ve diğer yandan kırdan gelen göç ile büyük bir dönüşüm yaşayan Beyoğlu 1970'lerin çatışmalı ortamında mafyalaşma ile mafya denetimine girmeye başlamıştır (Freely B. ve Freely J., 2014: 172). Bu dönemde bir diğer gelişme de genelevlerin Beyoğlu geneline yayılmasıyla yaşanmıştır. Ruhsatlı genelevlerin bulunduğu Abanoz Sokağı'nın kapatılmasıyla genelevler, Sıraselviler başta olmak üzere çeşitli ara sokaklarda denetimsiz bir şekilde yayılmaya başlamıştı (Gülersoy, 1994: 220). Beyoğlu'nun eski kozmopolitliğini yitirmesiyle birlikte bu döneminde mafyalaşması, genelevlerin yayılmasıyla artık bambaşka bir yere dönüşmüştür. Bu gelişmelerle bu dönemden itibaren mekânsal ve sosyal-kültürel açıdan eski önemini yitirmiştir.

1980'li yıllarda darbe sonrası dönemde 24 Ocak kararlarıyla uygulamaya konulan neoliberal politikaların etkisiyle yeni kent politikaları şekillenmeye başlamış bu durum Beyoğlu için de yeni bir dönemin başlangıcı haline gelmiştir. Bu politikalar doğrultusunda İstanbul'u küresel kent yapma amacı İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılması ve Tarlabaşı Bulvarı'nın açılmasına yönelik projelerin gündeme gelmesine yol açmıştı (Dinçer ve Enlil, 2002: 417).

Bu dönemin politikaları doğrultusunda dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan döneminde Beyoğlu mercek altına alınmış "güzelleştirme", "eski güzel günlerine" geri döndürme hedefiyle sunulan projelerle hedef haline gelmişti (Arkan, 1994: 33). Bu doğrultuda gündeme gelen projelerin en başta gelenlerinden birisi de Tarlabaşı Bulvarı'nın açılmasıyla gerçekleşmiştir.

Tarlabaşı bölgesi 19. yüzyıldan itibaren Pera'ya göre daha çok orta ve dar gelirlinin yaşam alanı olarak gelişim göstermişti. Ancak Türkleştirme politikalarının uygulanmaya başlanması ile Rumların ve diğer gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanan politikalar Tarlabaşı'nın demografik yapısını da Beyoğlu gibi

değiştirmişti. Bu gidenlerin yerini zamanla 1950'lerden itibaren kırdan gelen yeni göçmenler almaya başlamıştı. Birikimi olmayan bu yoksul yeni göçmenler gidenlerin terk ettikleri konutlara yerleşmeleri ile iskanı ucuz bir şekilde sağlayabilmişti. 1970'li yıllarda da devam eden bu süreç Beyoğlu ve Tarlabaşı'nın "temizlenmesine" yönelik projelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Dinçer ve Enlil, 2002: 417).

Dalan döneminde hâkim olan kent politikalarının etkisiyle Beyoğlu tüketim nesnesi haline getirilmeye çalışılmıştı. Bu dönemde Beyoğlu için tasarlanan planda İstiklal Caddesi ve çevresi turizm merkezi olarak kurgulanmıştı. Bu amaçla hareket edilen projede, İstiklal Caddesi yayalaştırılıp yerine Tarlabaşı caddesi açılarak trafik akışı sağlanması amaçlanmıştı. Tarlabaşı Caddesi'nin projeye yönelik olarak yeniden tasarlanıp trafiğe açılması ile birçoğu 19. yüzyıldan kalma tarihi değeri yüksek binaların yıkılması ve bu binalarda yaşayan insanların başka bölgeye yerleştirilmesi ile gerçekleştirilmişti. İstanbul'u "küresel kent" haline getirmek amacıyla planlanan projede Beyoğlu, trafik akışını sağlayacak şekilde kısmen yıkılarak, fuhuştan, uyuşturucudan arındırılıp temizlenmesi amaçlanmaktaydı (Bartu, 2013: 47-48). Döneminde Mimarlar Odası, şehir plancıları, kentin kullanıcıları tarafından eleştirilse de proje tamamlanmıştı. Tarlabaşı Bulvarı'nın açılması sırasında yaşanan yıkımlar sadece fiziksel değil sosyolojik bir dönüşüme de sebep olmuştur. Şehir plancılarına göre tamamlanan bulvarla Tarlabaşı'nın Beyoğlu ile olan bağı kopartılmış Tarlabaşı mahallesinin çöküntü alanına dönüşmesine neden olunmuştu (Yıldırım ve Erdem, 2015: 102-103).

Dalan'ın yeni projesi kapsamında açılan Tarlabaşı Bulvarı ile Tarlabaşı ve Beyoğlu arasındaki bağın koparılmasıyla Tarlabaşı bölgesi Beyoğlu'ndaki gelişmelerden uzaklaştırılmış kendi içinde yoksulların, dışlanmışların yaşadığı bir yer haline gelmiştir (Enlil, 2003: 87). Böylece çöküntü haline gelen mahalle göç almaya devam etmesiyle kaçakçılık, seks ve uyuşturucu ticareti gibi yasadışı olayların yaşandığı "tekinsiz" bir yere dönüşmüştür (Yıldırım ve Erdem, 2015: 103). 1990'lı yıllardan itibaren ise Tarlabaşı, Doğu ve Güneydoğu bölgesinden göç etmek zorunda kalan Kürtlerin ve uluslararası göçmenlerin sığınma yeri olmaya devam etmişti. Bu

göçmenlerle birlikte kentin diğer dışlanmışları, transseksüeller, homoseksüeller ve Çingenelerin yaşadığı bir yer olmuştu (Aslan, 2018: 47).

Bu dönemde neoliberal politikalar doğrultusunda kentlerin yeni dönemin politikalarına uygun bir şekilde dönüşüm yaşamasına imkân veren yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Bu açıdan 1982 yılında kabul edilen 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile Turizm Bakanlığı'nın yetkilerinin genişletilmesi Beyoğlu'nu da etkilemiştir. Bu kapsamda kent hafızasında önemli bir yapı olan Park Otel'in yıkılıp 33 katlı olacak şekilde yeniden inşa edilmesi oldukça tepkiyle karşılaşmıştır. Meslek örgütlerinin ve derneklerin verdikleri mücadele sonucunda dönemin Belediye Başkanı Nurettin Sözen'in de desteğiyle yapının, 12 katı yıkılarak çevre yapılarla eşit yüksekliğe getirilebilmesi sağlanmıştır (Ciravoğlu, 2014: 267). Uzun yıllar müdahale edilmeyen yapının inşaatı 2011 yılında tekrar başlamış yargı süreci devam ederken otel inşaatı tamamlanmış ve 2013 yılında kullanıma açılmıştır (Bianet, 2014). Yine bu dönemde gerçekleşen Gökkafes inşası da bu dönemin kentsel politikalarının birer sembolü olarak kent silüetinde yerini almıştır. Bölgenin 1984 yılında "Turizm Merkezi" ilan edilmesiyle başlayan süreç çeşitli hukuksuzluklarla ilerlemiştir. Açılan davalar ve yargı kararları ile tamamlanamayan yapının bir gecede Şişli Belediye sınırına alınmasıyla ruhsatı alınmıştır (Bianet, 2004). Mücadelelere rağmen Park Otel ve Gökkafes, sermayenin kenti işgalinin birer sembolü olarak İstanbul'un silüetinde yerini almıştır.

Beyoğlu hafızası için bir diğer önemli mekân olan Cennet Bahçesi de 1940'lı yıllardan itibaren popüler olmaya başlamış mekanlardan biriydi. Sanat ve edebiyat dünyasından pek çok önemli ismin de buluşma noktası olduğu bilinen, Beyoğlu hafızasında önemli bir yer edinmiş olan bu mekân borçlarından dolayı Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na satılmasıyla etrafı duvarlarla örülerek halka kapatılmıştır. Bu durum neticesinde Beyoğlu önemli bir mekanını daha yitirmiştir. (Milliyet: 2000).

Genel olarak bu dönem içerisinde Beyoğlu'nda yaşanan fiziksel dönüşüme paralel olarak kültürel bir dönüşüm de gerçekleşmiş bu gelişmelerle 1970 ile 1990 yılları arasında Beyoğlu sinemalarında çoğunlukla seks filmlerinin gösterildiği, kültür

sanat ortamının yok olmaya başladığı bir çöküş dönemi yaşamıştır (Türkün vd., 2022: 91).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise Beyoğlu'nun "turizm alanı" ilan edilmesiyle nostaljik bir bakışla eski güzel Beyoğlu'nu geri getirmeye yönelik politikalar izlendiği görülmektedir (Özlü, 2016: 25). Bu dönemde Beyoğlu nostaljik yenilemelerin ve düzenlemelerin etkisiyle canlanmaya başlamıştır. Yayınevlerinin bir kısmı Beyoğlu'na taşınmış, aydınlar ve sanatçıların bölgeye yatırım yapmaya başlamasıyla Beyoğlu'nda bir canlanma gözlemlenmiş, kafelerin ve restoranların açılması, film festivalleriyle nitelikli filmlerin gösterilmesiyle bir önceki döneme göre oldukça iyi bir duruma gelmiştir (Akın, 1994: 218).

Beyoğlu'nu tekrar kültür ve eğlence merkezi yapmaya yönelik adımların atıldığı Nurettin Sözen döneminde İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılması ile caddede, kitabevleri, galeriler ve döneminde oldukça popülerleşen kültür, sanat ve eğlence mekanlarının yer bulmaya başlamasıyla cadde önemli bir değişim göstermiştir. Bu gelişmelerle Beyoğlu görece canlı bir dönem yaşamış, öğrencileri ve birçok kesimi kendine çekmiştir (Türkün, 2022: 21). İstiklal caddesinin yayalaştırılmasıyla kafe ve barların masalarını dışarıya taşıması ve 1995'te caddeye ağaçların dikilmesiyle Beyoğlu caddesi hareketli bir dönem yaşamıştır (Kır, 2016: 47). Caddenin yayalaştırılmasının ardından İstiklal Caddesi'nde nostaljik tramvayın hizmete açılmasıyla cadde üzerinde ulaşım sağlanmıştır (Zikrullah ve Çalışkan, 2009: 180).

1990'lı yıllar aynı zamanda ülke siyasetinde önemli dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştu. İslamcı siyasetin yükselişe geçmesi ve Beyoğlu dahil birçok semtin ve İstanbul büyük şehir yönetiminin Refah Partisi'nin eline geçmesiyle Beyoğlu tekrar ülke gündemine gelmeye başlamıştı. Beyoğlu şehrin kültür, sanat, eğlence yeri olması sebebiyle İslamcı bir partinin yönetiminde nasıl bir değişim yaşayacağı merak konusu olmuştu. Ancak Refah Partisi Beyoğlu'nu İslam ideolojisi ve Yeni Osmanlıcı politikası doğrultusunda işlevsel bir hale getirebileceğini, İslam egemenliğinde farklı kültürlere hoşgörünün olduğunu iddia ederek "Osmanlı modelini" yaşatmak için Beyoğlu'nun uygun bir fırsat olduğunu düşünmüştür. Refah Partisi'nin Yeni Osmanlıcı modelinde Osmanlı'nın çok kültürlü yapısını yansıttığı için Beyoğlu iyi bir

model teşkil etmekteydi. Ancak aynı zamanda Beyoğlu'nun Batılılaşmayla ilk "kaybedilen" yer olduğu düşüncesiyle birlikte Yeni Osmanlıcı modeldeki çok kültürlülüğün İslam'ın hegemonyasında gerçekleşeceğini vurgulayan öneriler bu dönemde oldukça gündem olmuştur. Bir kısmı AKP döneminde hayata geçirilmiş olan Taksim'e cami yapma ve İslami Kültür Merkezi inşa etme talepleri bu dönemde dile getirilmişti. Bu açıdan dönemin belediye başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan turistik bir yer olması sebebiyle gelenlerin İslami bir şehirde olduklarını anlamaları gerektiği için Taksim'e cami yapma fikrini savunmuştu (Bartu, 2013: 54-55).

Beyoğlu aslında her kesim için farklı bir ifadeye sahiptir. Her kesim her dönem Beyoğlu'na farklı bir anlam yüklemiş, farklı taraflarını sevmiş, farklı duygularla nostaljik bir bağ kurmuştur. İslami tahayyülde Beyoğlu, Batılılaşmanın ilk başladığı yer olması sebebiyle eski huzurlu kent yapısının bozulmasının, kentsel problemlerin başlangıç yeri olarak karşılık bulmuştur. Batılılaşma taraftarları içinse modernliğin, çağdaşlığın başlangıç noktası olması sebebiyle nostaljik bir yerden hatırlanmıştır (Bartu, 2013: 52-53). Bu nedenle dönemin önemli yazarları tarafından da çokça tartışılmış her dönem değiştiğinden, bozulduğundan yakınılmıştır. Ancak Taner'e göre Beyoğlu esas değişim ve bozulmayı 1980'li yıllarda yaşamıştı. Bu bozulmanın şehrin aldığı göçün etkisiyle kalabalıklaşmasından dolayı değil düzensizlik ve başıbozukluğun hâkim olmasından kaynakladığını belirtmiştir. Çünkü Beyoğlu artık estetik ve zarafetin hâkim olduğu yer değil ticarete ve tüketime göre şekillenen bir yer olmaya başlamıştı (Taner, 1984, 11-13). Beyoğlu'na dair bu nostaljik tavır kente dair sorunların artmasından ve günün şartlarından duyulan memnuniyetsizliğin bir yansıması olarak da artış göstermektedir (Eldem, 1992: 58).

Bu açıdan 1980'li yıllardan itibaren neoliberal politikaların benimsenmesiyle başlayan süreç tüm kentin olduğu gibi Beyoğlu'nun da bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştu. 2000'li yıllarda hem yerel hem de merkezi hükümeti elinde bulunduran İslamcı bir parti olan AKP'nin iktidara gelişi ve neoliberal politikaları eksiksiz uygulamasıyla Beyoğlu ayrı bir döneme girmişti. Bu dönem Beyoğlu'nda yaşanan dönüşüm AKP'nin gücünü artırmasına bağlı olarak hem ideolojik bir boyut taşımaktaydı hem de neoliberal politikaların hız kazanmasının bir yansımasıydı.

3.2. Beyoğlu'nun Kentsel ve Sembolik Dönüşümü

Lefebvre'ye göre "Mekân ideolojiden veya siyasetten arındırılmış bir nesne değildir; her zaman politik ve stratejik olmuştur." bu açıdan da mekân toplumsal bir üründür (Lefebvre, 2009: 170). Bu nedenle kentler, kendiliğinden dönüşümü gerçekleşen pasif birer varlık değildir. Kentler ve toplumsal ilişkiler birbirini etkileyecek bir şekilde gelişim gösterir. Ekonomi, kültür, sosyal yapı kentlerin dönüşümünü etkileyebildiği gibi kentler de toplumsal ilişkileri, gündelik yaşam deneyimlerini etkiler. Aynı zamanda kentlere güç ilişkilerine bağlı olarak gerçekleşen çatışmalar da yansır. Hâkim güç ilişkileri sonucunda kurulan hegemonya mekanda neyin kalıp neyin yıkılması gerektiğine karar verme gücüyle de kentleri dönüştürürler (Baysal, 2015: 125-126). Bu açıdan mekandaki her fiziksel müdahale aynı zamanda politiktir. Beyoğlu'nun dönüşümü de bu durumdan ayrı düşünülemez. Her dönemde ayrı bir dönüşüm geçiren Beyoğlu 2000'li yıllarda gerek AKP'nin eksiksiz uygulamaya koyduğu neoliberal politikalar ekseninde kent merkezlerinin önem kazanmasıyla gerekse kurmaya çalıştığı hegemonyanın bir uzantısı olarak sembolik mekânsal müdahalelerde de bulunmasıyla büyük bir dönüşüm yaşamıştır.

Beyoğlu, 19. yüzyıldan itibaren Levantenlerin, gayrimüslim azınlıkların yaşadığı bir yer olmasıyla Batılılaşmanın İstanbul'da gözlemlendiği önemli bir merkezdi ve Cumhuriyet'ten sonra da eğlencenin, kültürün merkezi olarak Cumhuriyet ile özdeşleşmiş olan balo ve valsin İstanbullularla buluştuğu yerdi. Bu nedenle Beyoğlu AKP'nin ve tabanının içinden geldiği gelenek açısından İstanbul'un yitirildiği yerdi.

Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye kitabıyla ilk kez yazıya dökülmüş olan İstanbul'un kültür kutuplaşmasının iki semt üzerinden ilerleyişi bugün de kültürel kodlarımızda yer almaya devam etmektedir. Fakir kalmış, geleneklerine bağlı, dindar Fatih semtinin karşısında yer alan zengin, modern, alafranga özellikleriyle Beyoğlu/Harbiye iki kültürel yarığın kentlerdeki sembolüydü. Bugün bu kültürel yarılma üzerinden ilerleyen siyaset siyasilerin söylemlerinde ve politikalarında da devam etmektedir (Gürbilek, 2015: 85-86).

Cumhuriyet dönemi romanlarına da pek çok kez konu olan Beyoğlu, romanlarda bir zihniyet sembolü olarak kullanılmıştır. Batılı hayat tarzının merkezi konumu olarak Beyoğlu'nda oturanlar da bu zihniyetin temsilcisi olarak anlatılmıştır. Alafrangalık heveslilerinin, gösteriş düşkünlerinin yeri olan Beyoğlu şehrin Fatih, Aksaray, Şehzadebaşı gibi diğer semtleriyle mukayese edilmiştir. Beyoğlu, savaş zenginlerin, özenti gençlerin, batılı hayata özenen genç kızların yeriyken diğer semtler savaşın acılarının yaşandığı, yoksul halkın yeri olarak kodlanmıştır (Çoruk, 1993: 235-237). Her ne kadar bu açıdan AKP, Beyoğlu'nun karşısında ihmal edilmişliği, dışlanmışlığı temsil edenlerin semti olan Fatih'i temsil etmekteyse de AKP kurucu genel başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın da doğduğu semt olan Kasımpaşa ile Fatih arasında bir analoji kurulabilir. Buna göre söylemde Kasımpaşa yoksulluğu muhafazakarlığı, yerli ve milliliği temsil ederken Beyoğlu'nun özellikle Cihangir bölgesi zenginliği, gayrı millîliği, sekülerliği temsil etmektedir. Erdoğan tarafından pek çok kez tekrarlanan bu temsiliyete yapılan vurgu sağ popülist siyasetinin de temel bir dayanağı olmuştur.

AKP'nin Beyoğlu'na dönük projesi ideolojik amaçlarının ve neoliberal kentsel politika gereksinimlerinin bir karışımıydı. AKP'nin Beyoğlu üzerinden ilerleyen kent politikası dört temel mekânsal yapı üzerinden ilerlemişti. 2011 seçim sürecine mega projeler vaadiyle giren AKP, bu süreçte Taksim'in yayalaştırılacağını duyurması sürecin ilk adımıydı, diğer vaatler Topçu Kışlasının yeniden yapılması, Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkılıp yerine yenisinin yapılması ve Taksim'e cami yapılmasıydı (Batuman, 2018: 173).

Beyoğlu güçlü tarihiyle her dönemde olduğu gibi bugün için de İstanbul'un en önemli semtlerinin başında gelmektedir. Her dönemde değişen gittikçe kozmopolitliğini yitiren Beyoğlu özellikle 2000'li yıllarda AKP iktidarında çok büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Bir Levanten kent olarak doğan, şehrin en Avrupalı yeri olan her dilden her kültürden insanın yaşadığı bu semt Cumhuriyetle birlikte yeni bir döneme girmişti. Cumhuriyet'in Osmanlı geçmişinden kopma ve seküler modern bir kent inşa etme amacı şehrin en batılı noktası olan Beyoğlu'nda yeni açılan parklarıyla, meydanıyla kendini göstermişti. Ancak yeni kurulan ulus devletin Türkleştirme

politikası doğrultusunda ilerleyen çabaları Beyoğlu'nun demografik yapısında önemli bir değişim yaratmış ve kozmopolitliğini yok etmişti. 1950'li yıllardan sonra kırdan gelen göçlerin giden azınlıkların yerini alması ile başlayan süreç 1970'li yıllarda Beyoğlu'nun çöküntü bir yer haline gelmesine neden olmuştu. 1980'li yıllara geldiğimizde ise uygulamaya konan neoliberal politikaların etkisiyle kent merkezlerinin önem kazanmasıyla başlayan kentsel dönüşümlerle Beyoğlu "soylulaştırma" sürecine, yıkımlara konu olmuştu. Bugün ise geçtiğimiz son 20 yılda ayrı bir süreçten geçen Beyoğlu, gerek AKP'nin neoliberal politikalara sıkıca uyan politikalarının etkisiyle gerekse de Cumhuriyet değerleriyle hesaplaşmasında kullandığı Yeni Osmanlıcı politikasıyla hem sembolik hem de kentsel büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Bu nedenle aşağıda ilk olarak AKP döneminde Beyoğlu'nun kentsel dönüşüm sürecinde yaşadığı değişimden bahsedilecektir. Daha sonrasında ise hedef haline gelip Yeni Osmanlıcı milli kimliğin sembollerinin tezahür etmesi üzerinden semt incelenecektir.

3.2.1. Beyoğlu'nun Kentsel Dönüşüm Süreci

1980'lerden bugüne küresel kent olma vizyonu ile hareket edilen kent planlamasında hâkim olan kentlerin sermayeye açılarak pazarlanması 2000'li yıllarda da temel bir politika olmaya devam etmiştir. 2004 yılında Küresel Kent, 2010'da Avrupa Kültür Başkenti olan İstanbul, imgeleriyle birlikte sergilenerek uluslararası sermayeye pazarlanmaya çalışılmıştır (Güler, 2014: 149).

2000'li yılların başlarında Beyoğlu kültür sanat mekanlarının, eğlence yerlerinin varlığıyla canlılığını koruyan İstanbulluların ve de yabancı turistlerin ilgisini çeken bir durumdaydı. Beyoğlu'nun bu canlanması ve tercih edilir bir mekân durumuna gelmesi etrafındaki yoksul kesimlerin yaşam yerlerinin göze batmasına neden olmuştu. Bu durum bu bölgeler özelinde ama genel olarak Beyoğlu'nda kentsel dönüşüm projelerinin gerçekleşmesine neden olmuştu. Dönemin küresel kent olma hedefiyle de paralel yürüyen bu süreçte devlet ve yerel yönetimlerin teşviki ile turizmi canlandırmaya yönelik adımlar atılmıştır (Türkün, 2022: 21).

Bu doğrultuda kentlerin değer kazanmasıyla birlikte kent merkezlerini yeniden canlandırmak ve sermayeyi bu bölgeye çekebilmek için çeşitli politikalar benimsenmişti. Bu durum kentsel dönüşüm süreçlerinin temel bir politika olmasına sebep olmuştur. Ancak bu kentsel dönüşüm süreçleri hedef haline gelmiş kent merkezlerinin fiziksel ve mekânsal açıdan dönüşümüyle sınırlı kalmamış aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel ve sınıfsal açıdan çok katmanlı bir dönüşüm de gerçekleşmiştir. "Soylulaştırma" kavramıyla açıklanan bu durum, kent merkezlerinde oturan dar gelirli sakinlerin şehrin bu bölgelerinden uzaklaştırılmasıyla boşaltılan bu bölgelere orta ve üst sınıfların yerleşmesini sağlayan bir süreçtir. Ancak soylulaştırma sürecinin, yöntemi ve hızı her zaman aynı ilerlememektedir. Bu süreç dönüşüme konu olan bölgenin fiziksel durumuna, sakinlerinin mülkiyet yapısına, çevresinin durumuna ve konut niteliğine göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle rant potansiyeli yüksek bölgelerde serbest piyasanın işlemesiyle soylulaştırma süreci gerçekleşirken, piyasa mekanizmasıyla dönüşümünün sağlanması zor olan bölgelerde alınan plan ve proje kararlarıyla bu süreç gerçekleşmektedir. Türkün'e göre ülkemizde iki tip soylulaştırma süreci yaşanmıştır (Türkün, 2011: 135-136). Bu dönemde Beyoğlu'nun her bölgesi farklı şekilde değişim göstermişti. İstiklal Caddesi ve caddeye çıkan ara sokakları, turistlere yönelik kafe, restoran ve otellerin inşasıyla bir soylulaşma yaşamaktaydı. Galata, Cihangir Tophane gibi semtin ve şehrin rantsal olarak değeri yüksek kesimlerinde devletin alt yapı yatırımlarıyla sağladığı teşvikle piyasalaşma sürecinde soylulaşma yaşanmıştır. Tarlabaşı bölgesi ise gerek burada yaşayan kesimlerin ekonomik durumları sebebiyle gerekse konut yapısı ve stoğuyla serbest piyasa sürecinde soylulaştırılması zor olduğu için çıkarılan yasalar aracılığıyla plan kararıyla soylulaştırılmıştır (Türkün, 2022: 21-22).

Bu politikaların hayata geçirilebilmesi Beyoğlu'nun "temizlenmesi" ve sermayeye açılması gerektiği yönünde söylemleri beraberinde getirmişti. Bu süreçte İstiklal Caddesi'nde yerli veya yabancı sermaye gruplarının yatırımlarıyla mekanların dönüşümü hızlanmıştır. Belediye'ye ait binaların özelleştirilmesi, yabancı sermaye gruplarının emlak yatırımlarının bu caddede yoğunlaşması, kimi tarihi hanların satılmasıyla Beyoğlu sermayenin hâkim olduğu bir yer haline gelmiş bu durum buradaki küçük işletmelerin kapanmasına ya da devredilmesine neden olmuştur.

Böylece kent mekanının piyasaya açılması ile sermaye birikim aracı olarak mekânın kullanılması İstiklal Caddesi'ne olan yatırımları artırmıştır. Bu durum büyük holdinglere ve bankalara ait kurumsal sanat merkezlerinin, büyük mağazalarının açılmasını beraberinde getirmiştir (Adanalı, 2011: 4-5).

Bu süreçte büyük sermayenin çıkarları doğrultusunda atılan adımlar ve yasal düzenlemelerle de bu durum teşvik edilmişti. Bu adımlardan birisini de 2012'de yürürlüğe giren 2014 yılında uygulamaya konan Borçlar Kanunu ile Beyoğlu'ndaki esnafların tahliye edilmesinin önü açılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu kanun kapsamında 10 yılını doldurmuş olan kiracı esnafların hiçbir gerekçe gösterilmeden tahliye edilmesinin önü açılmıştır. Bu durum Beyoğlu hafızasında önemli bir yer edinmiş olan Kelebek Korse, Armada Restoran, Lebon Pastanesi gibi birçok dükkânın kapanmasına neden olmuştur (Bianet, 2015). Böylece Beyoğlu ile özdeşleşmiş kent hafızasında önemli yer edinmiş sembol mekanların yitirilmesiyle büyük bir kayıp yaşanmıştır.

Bu gelişmelerle İstiklal Caddesi'nde soylulaştırma süreciyle yükselen kira bedellerini karşılayamayan esnafın yerini büyük markaların mağazalarının alması caddenin çehresinin dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum sadece ekonomik ve sosyal bir dönüşüme sebebiyet vermemiştir aynı zamanda mekânın fiziksel olarak değişmesini de beraberinde getirmiştir. Tarihi binalara zincir markaların mağazalarının yerleşmesi tarihi değeri yüksek binaların çeperlerinin değişmesine, büyük tabelalarla kaplanmasına kimi zaman kat çıkılıp yapının bozulmasına da neden olmuştur (Kır, 2016: 48-49). İstiklal Caddesi'nde gerçekleşen bu soylulaşma sürecinde Beyoğlu Belediye'si, planlama faaliyetleri, imar izinleriyle sürecin ana aktörleri arasında yer almıştır (Adanalı, 2011: 8). 2011 yılında da Beyoğlu'nda kafelerin, barların, masa ve sandalyelerinin sokaklardan toplatılması büyük bir tepkiyle karşılaşsa da uygulamaya devam edilmiş bu durum sokakların ve İstiklal Caddesi'nin canlılığına zarar vermiştir (Cumhuriyet, 2011).

Böylece 2000'li yıllarda Beyoğlu, gerçekleşen dönüşümle özgünlüğünü yitirmiş, AVM'lerin açılması ve caddenin mağazalarla donatılarak AVM'leşmesi ile tüketim merkezi haline getirilmiştir. Bu soylulaştırma ile gerçekleşen dünyadaki

şehirlerin ana caddelerini birbirine benzetmesiyle "klonlanmış kent" olarak ifade edilen süreç İstiklal Caddesi'nde de yaşanmaya başlamıştır (Adanalı, 2011: 8-9).

Beyoğlu'nun kıyı bölgelerinde yer alan Karaköy, Tophane, Galata ve Fındıklı bölgelerinde rant odaklı yaşanan dönüşümler bu kıyıları kamusal alan olmaktan uzaklaştırmıştır. Özelleştirmeler ve turizme yönelik düzenlemelerle halkın bu bölgeye ulaşımın kısıtlanması Beyoğlu'nun denizle olan bağını da koparmıştır (Karabey, 2012: 46).

3.2.1.1. Taksim Meydanı'nın ve İstiklal Caddesi'nin Dönüşüm Süreci

Tarihsel süreç içerisinde her dönemde önemli değişimlerin simgesi haline gelen kent meydanlarının dönüşümü mevcut iktidar ilişkileri açısından oldukça önemlidir. Nasıl ki Cumhuriyet dönemi anıtlarıyla, yapılarıyla, mekân için kullandığı isimlerle bu meydana mührünü vurduysa toplumsal dönüşümü hedefleyen başka bir iktidarın da bunu yapması beklenebilir. Taksim de bu doğrultuda bu dönüşüm sürecinin en önemli halkası olarak her dönem için önemini korumuştur.

Cumhuriyet'in ilanıyla Osmanlı ile olan bağları koparıp yeni ve modern bir şehir oluşturmak için gereken meydan ihtiyacı üzerine tasarlanan Taksim Meydanı zamanla etrafındaki sınır yapılarını yitirmeye başlamış özellikle Dalan döneminde gerçekleşen yıkımlarla etrafındaki sınırlayıcı alanlarını yitirmiştir. 2013 yılında hayata geçen "Taksim Yayalaştırma Projesi" ile de meydan olma özelliğini yitirmiş sadece heykelin kaldığı büyük "amorf" bir boşluk alanı haline gelmiştir.

İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 2011 yılında aldığı 2111 sayılı "Beyoğlu İlçesi Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne ait 1/5000 ve 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı Tadilatları" kararı ile Taksim Meydanın düzenlenmesine yönelik proje Taksim'in yayalaştırılmasını ve Topçu Kışlası'nın inşasını içermektedir (TMMOB, 2012). Gezi Parkı'nda yapılması öngörülen Topçu Kışlası büyük bir toplumsal muhalefetle karşılaşması sonucu yapılamamış ancak Taksim Yayalaştırma projesi hayata geçirilmiştir.

Taksim Meydanı son yıllarda yaşadığı dönüşüme rağmen ülkenin en önemli meydanlarından biri olmaya devam etmektedir. Taksim Meydan'ında yaşanan süreç çok yönlü olsa da AKP döneminde bunlardan en kapsamlısını Taksim yayalaştırma projesi ile gerçekleşmiştir. Bu proje uzmanlarla, sivil toplum örgütleriyle, tartışmaya açılmadan tasarımcıları bile açıklanmadan projenin bitmiş haliyle direkt kamuya sunulması ve sürecin tepeden inme bir şekilde gerçekleştirilmesi sebebiyle oldukça eleştirilmiştir (İncedayı, 2012: 12) Değişen ihtiyaçlara cevap verme, kamu yararı gözetme, toplumdaki herkese eşitlik sunma gibi temel ilkeleri gerçekleştirmeyip tartışılmadan, kent merkezinin tüm kullanıcılarının fikirleri alınmadan tepeden inme bir kararla gerçekleştiği iddia edilen projenin sadece araç trafiği baz alınarak ulaşım üzerine temellendirilmesi ve Gezi Parkı gibi kamusal alanın sınırlandırılarak kamunun karşılıksız ve bedelsiz kullanım hakkına zarar vermesi sebebiyle kamu yararı ve kent hakkı ilkelerine zarar vermektedir (Akpınar ve Ayataç, 2012: 40-41). Taksim Meydanı Projesinin, Meydan için planlanan süreci yayalaştırma olarak duyurulması olumlu bir intiba bıraksa da bu konuda daha önce yaşanan tecrübeler projenin gerekçeleriyle sonucun uyuşmadığını kanıtlar niteliktedir. Çünkü yayalaştırma projesi eğer insanların kamusal alandaki varlığına destek verecek şekilde yapılırsa amacına ulaşabilir. Ancak bu projeyle insanların meydana erişebilirliği ve meydandaki yaya akışı olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle uzmanlara göre "yayalaştırma değil insansızlaştırma" ya neden olan projeyle meydanın gösteri yeri, kamusal toplanma ve buluşma alanı özelliğiyle sahip olduğu çok sesliliği yitirilmiştir (İncedayı, 2012: 13). Taksim'e yönelik planlanan bu proje neoliberal politikaların kamusal alanları hedef haline getirilmesinin bir örneğidir. Şen'e göre Meydanın yayalardan uzaklaştırılıp araç trafiği üzerinden planlanmasıyla kamusal alan olma özelliğini yitirmesi ve bu süreçte kentin kullanıcılarının ve uzmanların fikrinin alınmaması projenin neoliberal kentsel politikaların devamı olduğunu göstermiştir (Şen, 2015: 144).

AKP'nin ekonomi modelinin temel dayanağı olan inşaat odaklı büyüme AKP'nin kendi sermayesini oluşturmasına ve büyütmesine de hizmet etmiştir. Bu açıdan Taksim meydanına yapılacak olan projenin ihalesinin AKP dönemi büyüyen Kalyon İnşaat'a verilmesi bu duruma örnek olması bakımından önemlidir (Yazman, 2012).

Esen'e göre, bir başka dönüşüm de Taksim Meydanı'nın hafızasına yöneliktir. Taksim Meydanı sadece neoliberal dönüşümden etkilenmemiş ayrıca ülkedeki sembolik anlamının oldukça önemli olması sebebiyle iktidarın hedefi haline gelmiştir. Ülkemizde ilk kitlesel 1 Mayısların bu meydanda kutlanması ve özellikle 1977 yılında yaşanan katliam nedeniyle Taksim Meydanı sosyalist hareket için oldukça önemlidir. Bütün engellemelere rağmen uzun yıllar boyunca Meydan'ın sol hareketle özdeşlemesi devam edebilmiştir (Esen, 2013). Bu proje Taksim Meydanı'nın gösterilerin, toplumsal hareketlerin, bayramların kutlanma yeri olma özelliğini yitirmesine de neden olmuştur. Meydanın fiziksel yapısının değişmesiyle kullanım amacı da kaybolmuştur (Kılınçarslan, 2012: 20). Bu açıdan Taksim Projesi, Meydan'ın kitlesel alan olma özelliğine bir müdahale de içermektedir. Topçu Kışlasının inşası ile Şişli ve Şişhane tarafında kurulacak olan fiziki engel ve araç yollarının meydanın altına alınması meydanın kitlesel bir eylem alanı olma özelliğine fiziki bir engel de oluşturmaktadır. Yani proje Hausmannvari bir şekilde kitlesel eylemlere mekânsal düzenlemelerle engel olmayı da amaçlamaktadır (Esen, 2013). Buna karşı Taksim Meydanı'na alternatif mekân olarak şehrin dışında ve dolayısıyla toplumsal etkisi sınırlı Yenikapı ve Maltepe gibi meydanlar yaratılmıştır. Gösteriler, eylemler merkezden uzakta yapıldıkça demokratik talepler de daha az görünür olacaktır. Bu açıdan bu proje aynı zamanda iktidarın Taksim'in kitleselliğine de meydan okumasıdır.

Taksim'de son yıllarda yaşanan gelişmeler sadece rant odaklı politikaların bir sonucu değildir. "Yeni Türkiye'yi" mekânda sembollerle görünür kılma çabasının bir sonucudur. Yeni Türkiye'nin sembollerinin Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin sembolleri üzerinden mekâna dayatılmasıdır. Bu dönemde tüm İstanbul'a mekânsal bir müdahale yapılmış olsa da sembolik anlamı yüksek olan Beyoğlu'nda özellikle Taksim Meydanı'nda bu müdahalenin ağırlığı daha çok hissedilmektedir. Cumhuriyet dönemi modernleşme geçmişinin İstanbul'da en çok hatırlandığı yerin Beyoğlu olması hem en çok müdahalenin burada toplanmasına neden olmakta hem de bu dönüşümün en çok burada fark edilmesine yol açmaktadır. Taksim Projesi AKP'nin oluşturmak istediği toplum modelinin mekandaki karşılığını yansıtmaktadır (Esen, 2013). Bu projenin devamı olarak Taksim'e Cami yapılması ve Topçu Kışlası'nın inşası,

AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikasını mekânda görünür kılma, kalıcılaştırma çabasının bir yansıması olarak gündeme gelmiştir. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde tartışılacak olan bu mekânsal müdahaleler de Yeni Osmanlıcı politikanın bir yansıması olarak Taksim Meydanı'nın bugünkü görünümünü almasına neden olan sembolik dönüşümlerden başlıcaları olmuştur.

3.2.1.2. Tarlabaşı Kentsel Dönüşüm Süreci

Tarlabaşı Bölgesi 6-7 Eylül Olayları ile başlayan ve daha sonra 1964 yılında gayrimüslim nüfusun sürgün edilmesiyle devam eden sosyo-kültürel bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu göçlerin ardından bölgeye kırdan gelenlerin geçmesi ile demografik yapısı değişen Tarlabaşı, özellikle 1986 yılında Tarlabaşı Bulvarı'nın yapılmasıyla birlikte çöküntü bir yer haline gelmiştir. Bu süreçte gerçekleşen yıkımlar Taksim'le olan bağının koparılmasına neden olmuş bu durum hem bölgenin fiziksel olarak bozulmasına hem de göç süreciyle birlikte sosyal ve ekonomik olarak düşüş yaşamasına neden olmuştur (Kuyucu ve Ünsal, 2011: 93-94).

2000 yılında Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi ve çevresi yaşadığı dönüşümle soylulaşma sürecine girmiş ancak Tarlabaşı bu süreçten etkilenmemiş yoksulların, dışlanmışların oturduğu bir semt konumunda olmaya devam etmişti (Dinçer ve Enlil, 2002: 417). Bunun yanı sıra 1993 yılında Tarlabaşı bölgesinin kentsel sit alanı ilan edilmiş olmasına rağmen bölgeyi koruma konusunda prensipleri belirlenmiş bir imar planının uzun yıllar hazırlanmamış olması 2000'lerin başında bölgenin çöküntü bir hale gelmesine neden olmuştur (Aksoy, 2008).

Bu nedenle Tarlabaşı bölgesinin mevcut durumu sebebiyle piyasa içerisinde soylulaştırma süreci yaşayamadığı için 2000'li yıllarda devlet müdahalesiyle gerçekleşen bir dönüşüm yaşamıştır. 2005 yılında kabul edilen 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun" ile kentsel sit alanlarının dönüşümüne yasal zemin hazırlanmıştır. Ayrıca bu yasayla yerel yönetimlerin yetki alanlarının da artırılmış olması mahalle sakinleri karşısında sermaye grubu ve belediyelerin ittifak kurmasına da neden olmuştur (Türkün, Ünsal ve Yapıcı, 2013: 124).

"Beyoğlu Yasası" olarak da geçen bu yasayla 2006 yılında Tarlabaşı'ndaki dokuz ada "Yenileme Alanı" ilan edilmiştir (Türkün ve Sarıoğlu, 2013: 270). 278 bina ile 20.000 metrekarelik alanı kapsayan bu alanın yenilenmesi tarihi açıdan miras değeri yüksek olan kentsel bölgelerin dönüşümünün ilk örneklerinden olması sebebiyle önemli bir gelişmedir (Aksoy, 2008). Projeyle hedeflenenin Tarlabaşı bölgesini bir konut alanı olmasının yanı sıra turizm ve iş merkezi işlevlerine sahip bir yer olarak dönüştürüp canlandırmak olduğu açıklanmıştır (Kuyucu ve Ünsal, 2011: 97). Projeyle yenileme alanı kapsamına alınan bölgenin yüzde 52'lik kısmının konut alanı olması geri kalan bölgenin ise ticaret, turizm ve ofis yapısı olması planlanmıştır (Türkün ve Sarıoğlu, 2013: 278).

5366 Sayılı Yasa tarihi ve kültürel değerleri koruyarak yaşatmayı vaat etse de uygulamada tarihi değeri yüksek bölgeleri fiziksel ve sosyal açıdan değiştirmesiyle mahallede soylulaştırmayı getirmiş, bu durum mahalle sakinlerinin yerinden edilmesine neden olmuştur (Yapıcı, 2010: 9). Belediye bölgenin yenilenmesiyle gayrimenkul değerlerinde artış gerçekleşeceğini ve bundan mülk sahiplerinin de faydalanacağını belirtmiş olsa da mülk sahiplerinin sadece yüzde 5 gibi çok az bir kesimi yeni bir ev alabilmişti. Geri kalanların bazıları memleketlerine geri dönmüş bazıları da kiraların düşük olduğu civardaki bölgelere yerleşmiştir. Bu durum düşük gelirli kesimin bölgeden uzaklaştırılmasıyla mahallenin yeni orta ve üst sınıflar için boşaltıldığını göstermektedir. Ünsal'a göre sermaye ve devletin birlikte hareket ettiği bu proje yaklaşık 3000 kişinin yerinden edilmesine neden olmuştur. Aynı zamanda bu kentsel dönüşüm süreci mahallerinden uzaklaştırılanların işlerini ve sosyal ağlarını kaybetmelerine, mülksüzleştirmeye de neden olmuştur (Ünsal, 2015: 52-54).

Aksoy'a göre Neoliberal dönemde yerel yönetimlerin de girişimci mantığıyla hareket edip kentlerin pazara açılmasını teşvik eden ve kamu yararını göz etmeyen yeni bir rol üstlendikleri görülmektedir. Bu durum Tarlabaşı'ndaki dönüşüm sürecinde de kendini göstermiştir. Belediye ve özel sektör kamu karşısında stratejik bir ittifak içerisindedir (Aksoy, 2008). Yerel ve merkezi yönetimin yenileme alanı seçilen bölgenin yatırımcı için cazip bir hale gelmesini sağlamak amacıyla bazı önlemler aldığı görülmektedir. Bunlardan birisi yenileme alanı ilan edilen bölge için acil

kamulaştırma kararı verilmesiyle gerçekleşmiş diğeri de proje alanının parsel bazlı olarak değil ada bazlı olması sağlanarak geniş bir alanın projeye konu olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler yerel yönetimler aracılığıyla maaliyetin azaltılmasını sağlayarak mahalle sakinlerine karşın sermayenin tarafında bir tutum aldıklarını göstermiştir (Aksoy, 2008).

Kentsel dönüşüm sürecinin mahalle sakinlerinin hakları korunarak ve proje sürecine katılımıyla kamu yararı gözetilerek gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak kanuna göre yenileme alanlarında gerçekleştirilecek projelerde kullanıcılarla anlaşma yolunun esas olduğu belirtilse de anlaşma sağlanamaması durumunda kamulaştırma yapılabileceği belirtilmiştir. Bu durum mahalle sakinlerini seçeneksiz bırakarak anlaşmaya mecbur kalmalarına neden olmuştur (Türkün, Ünsal ve Yapıcı, 2013: 124-125). Bu proje sürecinde ihale yöntemiyle tapu sahiplerinin mülklerinin şirket lehine olacak şekilde kamulaştırma kararı alınması yönünde ülkede gerçekleşen ilk uygulamadır (Türkün ve Sarıoğlu, 2013: 282).

Merkezi ve yerel yönetimlerin desteğiyle gerçekleşen neoliberal kent politikalarının AKP'nin kendi burjuvazisini oluşturmasına ve bu sayede siyasal destek sağlayabilmesi Beyoğlu'nda gerçekleşen kentsel dönüşüm sürecinde de görülmektedir. Bu açıdan projenin ihalesi Beyoğlu Belediye'si tarafından AKP'ye yakınlığı ile bilinen Çalık Holding'e bağlı GAP İnşaat şirketine verilmiştir (Kuyucu ve Ünsal, 2011: 97). Bu durum tüm İstanbul'un şantiye alanına dönüşmesinin arkasındaki ekonomik ve siyasal çıkar ilişkisinin Taksim'deki dönüşümde de gerçekleştiğini göstermektedir.

Ancak bu projeye dayanan yasanın, mevcut yasalar, koruma ve imar mevzuatları üzerine iyi planlanmadan çıkarılmış olması ve yasadaki muğlaklık hukuksal sorunlar ortaya çıkarmış bu durum uygulamada yetki karmaşasının yaşanmasına, hukuksal çelişkilere neden olmuştur. Bunun yanında kentsel dönüşüm projelerinin uygulanma aşamasında mahalle sakinlerinin süreç dışında bırakılması önemli bir toplumsal tepki oluşmasına, projelerin yargı yoluna taşınmasına yol açmıştır (Kuyucu, 2018: 370-373). Bu nedenle Tarlabaşı'nda oturan mahalleliler 2008 yılında söz konusu projeye karşı mücadele etmek amacıyla dernek kurarak yerel bir

direniş başlatmıştır. Dernektekilerin mücadele ederek uzun süre anlaşmaya yanaşmamaları projenin 2011 yılında gerçekleşen ilk yıkımlara kadar uzamasına yol açmıştır (Türkün ve Sarıoğlu, 2013: 272). Nitekim 2007 yılında başlayan Tarlabaşı Yenileme Projesi'nin GAP İnşaat sitesindeki bilgiye göre 2023 yılının son ayında tamamlanacağı belirtilmiştir (GAP İnşaat, 2022).

Mahallelilerin bir dernek kurarak örgütlenmesi ve yargı yoluna başvurması sürecin uzamasına yol açmakla birlikte müzakere sürecinde projeye kısmen şekil verebilmesini de sağlamıştır. Bu bölgede oturanların her ne kadar ev sahibi ve kiracı arasında kazanç farkı olsa da mülkiyet yapısının benzer olması da güçlü bir tepki verilebilmesini sağlamıştı (Kuyucu ve Ünsal, 2011: 101-103).

Proje kapsamında Çalık Holding ile yapılan anlaşmaya göre bina sahiplerinin mevcut metrekare üzerinden payının yüzde 42 olması, geri kalan yüzde 58'lik kısma da Çalık Holding'in sahip olması mal sahiplerinin temel itiraz noktasını oluşturmuştur. Bu itirazlarla birlikte mülk sahipleri projeyi yargıya taşımışlardır. Mimarlar Odası'nın projeyi yürütme kararına karşı açmış oldukları davaya 2009 yılında dernek de müdahil olmuştur (Türkün ve Sarıoğlu, 2013: 278-282). Dava süreci yıkım süreciyle birlikte devam ederken 2019 yılında Danıştay, projenin kamu yararı gözetmediği ve hukuka aykırı olduğu sonucuna varmıştır (Mimarlar Odası, 2019). Danıştay kararının ardından mülk sahiplerinin açtığı davalarda lehe karar çıkmış olsa da yıkımların tamamlanmış olması sebebiyle hukuki süreç devam etmektedir (Diken, 2022).

3.2.1.3. Karaköy/Tophane: Galataport

Karaköy sahip olduğu konum itibariyle Galata'nın denizle olan bağlantısını sağlayan yer olması sebebiyle Beyoğlu'nun gelişmesinde tarih boyunca önemli bir yer olmuştur. Sahip olduğu limanla ticaret ve ulaşım merkezi olmasının etkisiyle semtin hızlı bir gelişim göstermesine olanak sağlamıştır. 19. yüzyılda da Osmanlı'daki gelişmeler ve kapitalizme eklemlenme süreci bu bölgenin önemini artırmasına ve hızlı bir gelişim göstermesine yol açmıştır. Bu açıdan 19. yüzyıl sonunda modern bir liman ihtiyacıyla rıhtım inşa edilmiştir (Gönül ve Gürsel, 2016: 95). Bu köklü tarihiyle pek

çok Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait tarihsel değeri yüksek yapıların bulunduğu bir yer olması sebebiyle bugün için de hala önemini korumaktadır.

Ancak kıyı alanları çok uzun zamandır kentlilerin kullanım alanı olmaktan uzaklaşmıştır. 1950'li yıllarda Menderes döneminde gerçekleşen yıkımlarla birlikte yeni yol çalışmaları kıyı alanlarını oldukça etkilemiş bu alanların şehir ile olan bağını koparmıştır (İngin, 2006: 51). Bu dönemde Kemeraltı ve Maliye caddelerinin açılması ve Karaköy meydanının genişletilmesi pek çok tarihi yapının zarar görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur. Dalan döneminde Haliç'in ıslah edilmesi yine çok sayıda tarihi yapının zarar görmesine ve semtin bugünkü halini almasına neden olmuştur (Karslı, 2015: 2903).

Özellikle 1986 yılında Karaköy-Salıpazarı Liman Bölgesi'nin yük gemilerine kapatılması üzerine sadece yolcu gemilerine hizmet amaçlı kullanılmaya başlamasıyla liman işlevsiz hala gelmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise küresel kent fikrinin etkisiyle yeni bir finans merkezi olarak Maslak ve çevresinin planlanmış olmasıyla Karaköy bölgesi ticaret ve iş merkezi olma özelliğini yitirmiştir. Bu tarihten itibaren hırdavatçıların, elektrikçilerin, küçük imalat yerlerinin bulunduğu atıl bir hale bürünmüştür (Gönül ve Gürsel, 2016: 96).

Ancak yine de Beyoğlu sınırları içerisinde yer alan köklü bir geçmişe sahip olan Karaköy tarihten bugüne önemli bir liman ve ticaret merkezi olmaya devam etmiştir. 2000'li yıllarda damgasını vuran kent politikaları bu bölgenin de önemli bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Önemli bir ticaret merkezi olma işlevini merkezi konumunun da etkisiyle sürdüren Karaköy neoliberal dönemin kent politikalarının etkisiyle 2000'li yıllarda önemli bir dönüşüm yaşamıştır.

Neoliberal dönemde sanayiye dayalı üretim yerini finans ve hizmet sektörlerine bırakmasıyla eski sanayi merkezleri ve liman bölgeleri bu dönemin ekonomi politikaları doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Galataport projesi de bu dönüşümün etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu proje Karaköy'ün sadece liman kısmını değil tamamına etki eden bir süreci de beraberinde getirmiştir (Gönül ve Gürsel, 2016: 94). Bu açıdan büyük kentsel projelerin etkisiyle bir dönüşüm sürecine giren Karaköy

aynı zamanda neoliberal dönemin ihtiyaçları doğrultusunda kendiliğinden piyasa süreçleri içerisinde gerçekleşen bir dönüşüm de yaşamıştır.

Karaköy'ün 2000'li yıllardaki dönüşümü Beyoğlu ve Cihangir'e bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Beyoğlu'nda eğlence sektörünün olumsuz etkilenmesi, artan kiralar gibi nedenler Karaköy'e yönelmeyi ve bu bölgenin canlanmasını sağlamıştır. Beyoğlu'ndaki sosyal ortamın bozulması alternatif bir yer olarak Karaköy'de hareketliliği artırmıştır (Bahçekapılı, 2020: 1381). Yine bu dönemde 2004 yılında ülkenin ilk çağdaş sanat müzesi olan İstanbul Modern Sanat Müzesi'nin Karaköy liman bölgesinde kullanılmayan bir antrepoda açılması, 2005'te 9. Uluslararası İstanbul Bienali'nin yine bölgedeki işlevini yitirmiş başka bir liman deposunda gerçekleşmesi ve 2011 yılında Salt Galata'nın açılması gibi kültürel ve sanatsal gelişmeler bölgeye ilginin artmasını sağlamıştır. Bu durum Karaköy'de sanat galerilerinin, atölyelerin, sergi salonlarının açılmaya başlamasına yol açmıştır (Karslı, 2015: 2904). Bu açıdan Karaköy'ün kendiliğinden gerçekleşen bir dönüşüm de geçirdiği görülmektedir. Ancak bu gelişmelerle birlikte bu sürecin gerçekleşmesinde Galataport Projesinin 1998 yılında duyurulmuş olmasının da payı büyüktür. Bu projenin duyurulmasının etkisi ve müzelerin bu bölgeye taşınmasıyla birlikte kültürel ve sanatsal faaliyetlerin etkisi zamanla bu bölgede galeri, kafe ve barların açılmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum bölgede eğlence ve turizm sektörünün hâkim olduğu bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. (Gönül ve Gürsel: 2016: 96).

Kapitalizmin küresel aşamasında kent mekânın sermaye birikim aracı haline gelmesiyle kent merkezleri sermaye ve devletin hedefi haline gelmiştir. Bu süreçte özellikle eski değerini yitirmiş olan limanlar, kent merkezleri gibi rant potansiyeli yüksek mekanların önem kazanmasıyla bu mekanların fiziki, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan çeşitli şekillerde bariyerlerle çevrilerek belirli sınıfların lehine olacak şekilde yeniden düzenlenmesi kamusal mekân özelliklerini yitirmelerine neden olmuştur (Kurtuluş, 2006: 7).

Galataport projesi merkezi hükümetin yasal gücünü kullanarak çıkardığı yasalarla teşvik edilmiş kentsel dönüşüm projelerinden biridir. 1980'lerde başlayan neoliberal politikaların kent merkezlerinin sermayeye açılmasına neden olan süreçte

bu kıyı bölgesinin dönüşümü için yasal dayanaklar da hazırlanmıştır. Nitekim 1993 yılında 'Kentsel Sit Alanı" ilan edilmiş projeye konu olan Salıpazarı Limanı, 1994 yılında Bakanlar kurulu kararıyla Turizm Merkezi olarak ilan edilmiştir (Demircioğlu, 2017: 47).

2000'li yıllara gelindiğinde bu alanın yapılaşması için gereken yasal düzenlemeler art arda çıkarılmıştır. 2004 yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın Kıyı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik'te yapmış olduğu değişiklikle o tarihe kadar kamu yararı gözetilerek yapılması zaruri olan altyapı tesislerinin yapımı ile sınırlandırılmış kıyı alanlarının bu düzenlemeyle yapılaşmaya açılmasına olanak verilmiştir (Özden ve Ağar, 2008: 7-8). Bu değişiklikle kıyılar için getirilen "kruvaziyer liman" tanımıyla kıyılar kruvaziyer gemilerin limanı olarak bu gemilerin bağlanacağı, otellerin, AVM'lerin ve yeme içme mekanlarının bulunduğu "turizm ve ticaret merkezi" haline dönüştürülmesinin önü açılmıştır. TMMOB Şehir Plancılar Odası ve Mimarlar Odasının bu konuyla ilgili dava yoluna gitmesi sonucunda Danıştay yönetmelik maddesinin iptaline ve bu konuyla ilgili projelerin durdurulmasına karar vermiştir (Yapıcı, 2006: 58). Ancak iptal edilen "kruvaziyer liman" kararını içeren yönetmelik 2005 yılında 3830 Sayılı Kıyı Kanunu'nda yapılan değişiklikle kanun hükmü haline getirilmiştir (İlhan, 2012: 177). Bu hukuki süreçte iki kez ihaleye çıkan Galataport meslek odalarının dava yoluna gitmesiyle iptal olmuştu. Bu nedenle 2010 yılında Kıyı Kanun'da yeni bir düzenleme yapılarak Galataport'un hukuki dayanağı oluşturulmuştur. Bu değişiklikte kanun maddesi şu şekilde oluşturulmuştu: "Kıyılarda, doldurma ve kurutma suretiyle elde edilen arazilerde kanun kapsamında öngörülen kullanımlara ilişkin imar planı Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nca 60 gün içinde re'sen onaylanır. Bu alanlarda 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun koruma amaçlı imar planına ilişkin hükümleri uygulanmaz." Buna göre artık kıyılardaki doldurma alanlar koruma kanunu dışına çıkarılarak buradaki yapılaşmanın önü açılmıştır (Arkitera, 2014).

Böylece Galataport projesinin ihalesini en son 2013 yılında Doğuş Grubunun kazanmasıyla projeye başlanmıştır (Arkitera, 2014). Karaköy rıhtımından başlayıp Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı Kampüsü'ne kadar ki bölgeyi

kapsayan Galataport projesi, bu bölgenin otel, restoran, kafe ve diğer ticari işletmelerle özelleştirilmesiyle tarihi dokunun bozulmasına yol açmıştır. Kruvaziyer gemisinin buradaki limanda işlev görmesi sebebiyle bölgenin tamamen turizm odaklı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Galataport projesi kapsamındaki liman alanı dünyadaki benzer örnekleriyle kıyaslandığında Kruvaziyer gemiler için oldukça küçük kalmaktadır. Bu büyüklükteki gemiler kıyı bölgesinin önemli bir kısmını kapatarak silüetin bozulmasına neden olmakla birlikte limanın arkasında kalan bölge için de sıkıntılara sebep olmaktadır (Gönül ve Gürsel, 2016: 98). Uzmanların bu uygulamaya şehrin içinde daha uygun limanlar olduğu yönündeki önerilerine karşın Galataport projesi kruvaziyer gemiler için liman olma işlevine de sahip olacak şekilde tamamlanmıştır.

Galataport, 1,2 km'ye yayılmış olan sahil şeridine yılda toplam 7 milyonu yabancı olmak üzere 25 milyon ziyaretçiyi ağırlayacak bu bölgede "sağlıklı ve güvenli kültür-sanat, çalışma, alışveriş ve yeme içme" deneyimi sunduğunu iddia etmektedir (Galataport, 2022). Uzun yıllardır halkın erişimine kapatılmış olan liman bölgesinin halkın erişimine bu projeyle açıldığını iddia edilse de açık hava AVM'si olarak inşa edilen bu bölgenin kamusal alan olma özelliği sağlanamamıştır. Açık alan AVM'si olarak düzenlenen Galataport, güvenlik görevlileri tarafından her an gözetlenmesi ve "genel kuralların" yazılı olduğu tabelaların alana yerleştirilmesi ile sınırlı bir kamusallık sunmaktadır (Sarıca ve Yanar, 2022: 29).

Bu bölgede bu projelerle geçekleştirilmeye çalışılan aslında İstanbul'a dair izlenen kentsel vizyonun bir devamı niteliğindedir. Bu vizyon kenti turizm ve finans merkezi yapmayı amaçlamaktadır (Kahraman, 2012: 56). Bölgenin sadece turizm odaklı düşünülerek tasarlanması kültürün ve tarihin ticarileşmesine, kentin sakinlerinin bölgeye yabancılaşmasına neden olmaktadır (Gönül ve Gürsel, 2016: 98).

Proje kapsamında tarihi dokuya zarar vermeyecekleri duyurulmuş olsa da projeye başlandıktan sonra Cumhuriyet dönemine ait özgün yapılardan biri olan Karaköy Yolcu Salonu'nun, Paket Postanesi'nin ve Merkez Rıhtım Han'ın dış duvar kısımları hariç önemli bir kısmı yıkılmıştır (Sputnik News, 2017). Bu yapıların dış

cepheleri hariç yıkılıp "restore" edilmesinden sonra Merkez Han, Karaköy Yolcu Salonu ve Çinili Han yapıları otele dönüştürülmüştür (Galataport, 2022). Böylece kentsel mirasın neoliberal dönemin ihtiyaçları doğrultusunda tüketim için yeniden değerlendirilip "olanak mekanlarına" dönüştürüldüğü görülmektedir (Günay, 2015:19). Böylece bu yapıların ve sit alanı ilan edilmiş liman bölgesinin turizm odaklı bir yapılandırmayla kentlilerden ziyade kullanıcılara açılması kamusal alan olma özelliklerini yitirmelerine neden olmuştur.

3.2.2. Beyoğlu'nun Yeni Osmanlıcılık Bağlamında Siyasal ve Sembolik Dönüşümü

Beyoğlu yukarıda da açıkladığımız gibi gerek meydandaki yayalaştırma projesi gerekse kıyı bölgelerinde gerçekleşen turizm odaklı dönüşüm ve Tarlabaşı'nda yaşanan soylulaştırma süreciyle 2000'li yıllarda yeni dönemin neoliberal politikaları doğrultusunda önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Ancak bu dönemde Beyoğlu sadece kentsel bir dönüşüm yaşamamıştır. Bu kentsel dönüşüm sürecinde proje ihalelerinin AKP döneminde yükselişe geçen sermaye sahiplerine verilmesiyle kendi burjuvazisini büyütebilmeyi de başarmıştır.

Taksim ile ilgili hedeflenen projeler ideolojiyle birlikte küresel kent olma çabasının uyum içinde gerçekleştiğini de göstermektedir. Bu projeler Osmanlı/İslam geçmişini markalaştırarak tüketim ve turizme dönük bir şekilde mekânı dönüştürmeyi hedeflemiştir. Meydan'ın tüketime yönelik dönüşümü kontrol altına alınmasına ve kitlesel eylemlerle anılan Meydan algısının aşındırılmasına da hizmet etmektedir. Bu nedenle mekânın bu dönüşümü Batuman tarafından mekandaki mimarinin siyasallaştırılması ve kent mekanının sıradanlaştırılarak özgünlüğünü yitirmesine neden olduğu için "Banal siyasallaştırma" olarak adlandırılmıştır (Batuman, 2018: 176).

Bu sürece paralel olarak bu dönemde Beyoğlu'nun aynı zamanda AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikalar doğrultusunda hedef haline getirildiğini ve bu doğrultudaki sembolleriyle iz bırakmaya çalıştığı bir yer olarak da görmekteyiz. AKP sadece Beyoğlu'nda değil Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış İstanbul'a da Yeni

Osmanlıcı sembollerle iz bırakmaya çalışmıştı. Ancak Beyoğlu bu sembollerin en görünür yer olması sebebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü Beyoğlu Osmanlı'nın son dönemlerindeki gelişmelerin etkisiyle modernleşmenin ve Batılılaşmanın İlk olarak gözlemlediği yerdir. İlk belediye burada kurulmuş, ilk tramvay, ilk tiyatro, ilk tünel, ilk planlama gibi önemli gelişmelere ev sahipliği yapmıştır. Levanten nüfusunun etkisiyle semtin Avrupa kentlerine benzetilmeye çalışılması ile Osmanlı'nın batıya açılan penceresi durumundadır. Cumhuriyet döneminde İstanbul planlaması için anlaşılan Prost, Beyoğlu'nda çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bunlardan birisini de o zamanki adıyla İnönü Gezisi oluşturmuştur. Yeni dönemle birlikte kamusal alanlar inşa edilerek seküler, modern bir toplum oluşturma çabası Beyoğlu'nda da görülmüştür. Prost ve yeni kurulan Cumhuriyet'in amacı şehrin Osmanlı'yı hatırlatan geçmişinin silinmesi ve yeni ulus devletin seküler, modern yönünü yansıtan bir kent imajı üzerinden hayata geçirilmiştir. Bu açıdan gerek ilk Batılılaşma deneyimlerinin gerçekleştiği yer olmasıyla gerekse de Cumhuriyet döneminin önemli sembol yapılarını bulundurup şehrin modernleşme çabalarına konu olmasıyla Beyoğlu'nun AKP tarafından hedef haline geldiğini görmekteyiz. Bu nedenle AKP'nin Cumhuriyet dönemiyle hesaplaşmasının kent üzerindeki yansımasını en iyi Beyoğlu'nda görebilmekteyiz. AKP'nin Yeni Osmanlıcı sembollerle kente kendi izini bırakma ve Cumhuriyet'in izlerini silmeye çalıştığı kentsel politikalarını bu bölümde Beyoğlu üzerinden açıklamaya çalışacağız.

Bu açıdan Cumhuriyet dönemiyle girdiği hesaplaşma üzerinden yükselen Yeni Osmanlıcılık anlayışı, Osmanlı dönemine ait yıkılan eserlerin yeniden inşa edilme ve Cumhuriyet dönemi eserlerini yok etme çabası Beyoğlu üzerinde sembolik bir mücadeleye dönüşmüştür. Böylece geçmiş yeniden kurgulanarak kentsel mekânda var edilmeye çalışılmıştır (Akpınar ve Gümüş, 2012: 42).

3.2.2.1. Atatürk Kültür Merkezi'ne Karşı Taksim Camii

Ruskin'e göre, Mimarlık toplumsal geçmişin en güçlü hatırlatıcısıdır (Ruskin, 1903: 224). Bu nedenle unutturulmak istenen geçmişi silmenin en iyi yolu geçmişi hatırlatan, o dönemle sembolleşmiş mekanları yok etmekten ya da yok edilemiyorsa yeni bir ideolojiyle tekrardan inşa etmekten geçmektedir. AKP'nin geçmişi yeniden

kurgulamak amacıyla Beyoğlu üzerinde gerçekleşen en önemli mekânsal müdahalelerinden biri Cumhuriyet dönemi önemli sembol yapılarından olan AKM'nin yıkılması ve aynı dönemde karşısında Taksim Cami'nin yapılmasıyla gerçekleşmiştir.

AKM'nin restore edilerek kullanılma imkânı varken hedef haline getirilip yıkılması Yeni Osmanlıcı anlayışın mekâna üzerindeki en sembolik örneklerinden biri olmuştur. AKM'nin, İslamcılar açısından geçmişten beri düşmanlık duyulan bir yapı olmasının arkasında Cumhuriyet ile özdeşleşmiş sembol bir yapı olmasının etkisi büyüktür. Opera binası olarak tasarlanan bu yapı batı sanatı üzerinden Cumhuriyet'in otoriterliğinin bir sembolü olarak görüldüğü için hedef haline gelmiştir (Batuman, 2018: 175). Bu doğrultuda Recep Tayyip Erdoğan, AKM'nin yıkılıp yerine inşa etmek istedikleri yeni yapıyı tarif ederken Topçu Kışlası ile uyumlu, Osmanlı barok üslubunda bir bina yapmak istediğini belirtmiştir (Akcan, 2013: 90) Bu durum İstanbul genelinde hâkim olan Yeni Osmanlıcı anlayışın Osmanlı'yı hatırlatma çabasının mimarideki etkilerinin bir devamı olmuştur.

Modern bir meydan binası olarak AKM, Taksim Meydanı'ndaki önemli toplumsal olaylara tanıklık etmesiyle, Taksim Meydanı tarafına bakan yüzeyine asılan pankartlarla toplumsal eylemlere fon olmasıyla meydan için çok şey ifade etmektedir. Nitekim bunun hafızalardaki en taze örneği Gezi Direnişi sırasında yaşanmıştır. Gezi Direnişinde AKM'nin ön cephesinin isyancıların toplumsal tepkilerini dile getirdikleri bir zemin olarak kullanılmasıyla AKM bir kez daha toplumsal belleklere kazınmıştır (Akcan, 2013: 91).

Yapımı uzun yıllar süren AKM'nin ilk kez gündeme gelmesi 1939 yılında olmuştur. 1939 yılında Prost'un Taksim'i düzenlemesi kapsamında bu bölgeye ilk opera binasının yapılması fikri oluşmuştu. 1946 yılında Taksim Şehir Operası olarak yapılmaya başlanan yapı uzunca bir süre sadece iskeleti tamamlanmış bir şekilde yarım kalmış ve 1956 yılında Hayati Tabanlıoğlu'nun sorumluluğuna geçmiştir. Gerek başka bir inşaatın devamı üzerine ilerlemenin zorluğu gerekse de ekonomik olanaksızlıklar binanın tamamlanmasını geciktirmiştir. Sadece opera amaçlı olarak değil farklı kültürel etkinlikleri de kapsayacak şekilde düşünülerek tasarlanan yapı "kültür merkezi" olarak planlanmıştır (Akcan, 2013: 85-87).

AKM hem kültür sanat hayatındaki yeriyle hem de modern mimarlık tarihindeki konumuyla Cumhuriyet döneminin önemli yapılarından birisi olmuştur. Bu yapı ideolojik çatışmaları yansıtmasıyla da ülke gündeminde önemli bir yer edinmiş bu açıdan Beyoğlu için de oldukça önemli sembol yapılardan birisini oluşturmuştur. 1946'da yapımına başlanan, opera binası olarak tasarlanan yapının muhafazakâr siyaseti benimsemiş Menderes tarafından sakıncalı bulunup reddedilmesiyle kaderine bırakılmış ve uzunca bir süre yarım kalmış haliyle Taksim Meydanı'nda durmuştur (Akay, 2016). Menderes döneminin kent merkezlerine dönük planlarında Osmanlı ve İslam mirasının vurgulanmaya çalışılması sebebiyle opera binasının yapımı öncelikli bir durumda değildi (Okta, 2021: 111). Bu nedenle İstanbul gibi bir şehrin opera binasına kavuşamaması 1960'lar boyunca pavyon kültürünün şehirde hâkim olmaya başlamasına neden olmuştu (Akay, 2016).

1969 yılında İstanbul Kültür Sarayı adıyla açılışı yapılan opera binası modernleşme adına önemli bir gelişme olmuştur. 1970 yılında gerçekleşen yangından sonra onarılması 1978 yılında tamamlanabilmiştir. Bu tarihten itibaren Devlet Opera ve Balesi'nin önemli gösterilerini sahnelediği bu yapı kente operayı, baleyi, dansı sunan oldukça önemli bir sembol olarak Taksim'de varlığını sürdürmüştür (Akay, 2016).

1999 yılında tescilli kültür varlığı olarak ilan edilen Atatürk Kültür Merkezi'nin yıkılacağı yönündeki ilk haberler 2005 yılında kamuoyuna duyurulmuştu. Bu yapının yıkılıp yerine yenisinin yapılması için 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından AKM'nin tescilli kültür varlığı kararının iptal edilmesi istenmiştir. Tescil kararının iptal edilme talebinde ise binanın, yapısal sorunları olması, kapasitesinin yetersizliği ve yıpranması sebebiyle deprem riski barındırdığı gerekçe gösterilmişti. Bu yapının yerine İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olması sebebiyle ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden planlanmış, yeterli kapasiteye sahip, AKM adını koruyarak yeni çağdaş bir yapının yapılması gerektiği belirtilmişti (Yapıcı, 2022: 12). Bunun üzerine 2007 yılında "İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Kanun Tasarısı", AKM'nin yıkılıp yerine yeni bir AKM binasının yapılacağını öngören maddesiyle Meclis komisyonunda kabul edilmiştir. Meslek odaları, kent hafızası için

oldukça önemli olan ülkenin ilk opera binası olma özelliğine sahip cumhuriyet dönemi yapısının yıkılmasına karşı olduklarını, bunun yerine güçlendirme ve iyileştirme yapılarak korunarak yaşatılması gerektiğini belirtmiştir. Bu itirazlar üzerine bu kanun tasarısında AKM'nin yıkım kararına hükmeden madde çıkarılmış ancak bu arsanın yapılaşmaya açılmasını sağlayacak yeni bir hüküm eklenmiştir. Bu durum AKM'nin uzun süren bir restorasyon sürecine girmesine yol açmıştır. 2017 yılında alınan kararla yapının tescilinin kaldırılmasına karar verilerek yıkımı için yasal süreç oluşturulmuştur (Yapıcı, 2022: 13-17).

Okta'ya göre 2008 yılından beri kapalı halde bulunan, daha sonra restorasyon sürecine giren ancak bu süreçte yine gözden çıkarılan AKM'nin, Gezi Olayları sırasında işgal edilmesi ve eyleme üzerinde asılan pankartlarla sahne olmasıyla sembolik önemi daha da artmıştı. Eylemler yatıştıktan sonra bir süre polis karargâhı için kullanılan bina 2018 yılında yıkılmıştır (Okta, 2021: 112).

Yeni AKM binası Cumhuriyet Bayramının yıl dönümünde 2021 yılında açılmıştır. Erdoğan'ın açılış konuşmasında *"İstanbul'un 1453'teki fethinden beri, bu şehre vurduğumuz mühürlerin son halkası olarak gördüğüm Atatürk Kültür Merkezimiz ülkemizin kültür ve sanat nabzının attığı yer olarak inşallah asırlar boyunca ayakta kalacaktır."* Sözleriyle ecdadın başlattığı süreci devam ettirerek şehre son mührü AKM binası ile vurduklarını dile getirmiştir. Konuşmasının devamında bu eseri *"Eski Türkiye ve yeni Türkiye fotoğrafının en belirgin bir şekilde görüldüğü yerdir"* diyerek tamamlayan Erdoğan, Yeni Türkiye'nin sembol yapısını Beyoğlu'nda tamamladıklarını kendi sözleriyle duyurmuştur (Beyoğlu Belediyesi, 2022). Böylece Cumhuriyet değerleriyle kurduğu savaşta kültürel hegemonyasının sembolü olarak yeni AKM'yi hayata geçirmiştir.

Yeni AKM binasının Osmanlı mimarisini yansıtacağı ve yapılmak istenen Topçu Kışlasıyla uyumlu olacağı söylense de eski AKM mimarisinden çok uzaklaşmadan tamamlandığı görülmektedir. Yeni AKM binasının mimari tarzındaki "modernliğin" Gezi Direnişi ile Topçu Kışlası'nın yapılmasına engel olunmasının etkisi büyüktür.

Bununla birlikte Eski Türkiye'de sanat ve kültürün belirli bir kesimin elinde olmasından yakınan AKP, Cumhuriyet dönemiyle girdiği savaşta kültürel olarak da kendini ispatlama çabasıyla AKM'yi yeniden inşa etmiştir. Bu durum aynı zamanda Erdoğan tarafından da *"Siyasi olarak iktidar olmak başka bir şeydir. Sosyal ve kültürel iktidar ise başka bir şeydir. Biz 14 yıldır kesintisiz iktidarız. Ama hâlâ sosyal ve kültürel iktidarımız konusunda sıkıntılarımız var"* (Hürriyet, 2017) sözleriyle kültürel olarak istedikleri yerde olmadıkları pek çok kez dile getirilmiştir. Bu nedenle AKM'yi yeniden inşa etmekteki amacı kültür ve sosyal hayatta iktidara gelme çabası olarak da değerlendirebiliriz.

AKM'nin yıkıldığı süreçte karşı tarafta yine başka bir sembol yapı olarak Taksim Camisi'nin inşası yükselmekteydi. Sembollerle dolu bu iki yapıdan cumhuriyetin ve modernliğin sembolü olarak görülen AKM yıkılırken, İslamcı tahayyülde çok uzun yıllardır hayali kurulan Taksim Cami'si yükselmekteydi.

Taksim'e cami yapma fikri İslamcı tahayyülde çok uzun yıllardan beri gündemde olan Ayasofya'nın camiye çevrilmesi kadar sembolik önemi büyük bir gelişme olmuştur. Taksim'de caminin inşa edilmesi ilk olarak Menderes Hükümeti döneminde önerilmişti (Okta, 2021: 110). Tek parti döneminden sonra popülist siyasetin hâkim olması dinin kamusal alanda görünürlüğü üzerine tartışmaları başlatmıştır. Bu süreçle birlikte Taksim'e camii yapılması tartışması bu ideolojik savaşın temsiliyetini gösterme çabasının bir yansıması olarak ortaya çıkmış ve uzun yıllar ülke gündeminde kalmaya devam etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Taksim'e cami inşa etme projesine yönelik başvurunun 1977 1 Mayıs'ının hemen sonrasında gerçekleşmesinin bir rastlantı olmadığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre 'Kanlı 1 Mayıs' sonrasında Taksim Meydanı'nın dayanışmayı, mücadeleyi temsil eden bir yer olarak algılanmasını bozmak amacıyla bu fikrin ortaya çıktığı ileri sürülmüştür (Yıldırım, 2022: 43).

Refah Partisi'nin yükselişe geçtiği 1990'lı yıllarda yerel yönetim seçimlerini kazanmasının ardından "modern Türkiye'nin sembolü olan Taksim" e cami yapılmasını önermesi, bazı işletmelerde içki satışını yasaklaması gibi uygulamalarıyla birlikte tekrar gündeme gelmişti (Koyuncu, 2014: 54). Necmettin Erbakan'ın

başbakanlık döneminde de "ne olursa olsun cami yapılacak" demesi tartışmaları tırmandırmış bu durum Kemalistler ve İslamcıların laiklik tartışmalarında temel konulardan birisi olarak yer almıştır (Okta, 2021: 117). Taksim'e cami fikri İstanbul'un "yeniden fethinde" merkez olarak Beyoğlu'nun seçildiğini göstermekteydi. Bu açıdan Taksim'de cami için seçilen yer de tesadüf olmamıştır. Rum Ortodoks Kilisesi'nin karşısındaki alana düşünülen cami, Bartu'ya göre hem kentin İslam kenti olduğunu temsil edebilecek hem de Cumhuriyet döneminin önemli sembol yapılarından olan AKM'ye meydan okuyacak bir konumda bulunacaktır (Bartu, 2013: 55). Bu proje dönemin belediye başkanı olan Erdoğan tarafından da birçok kez dile getirilmişti. Bu dönemde Taksim'de bir binanın çatısından basına meydanı göstererek bu bölgeye cami yapmanın kendilerine nasip olmasını temenni ettiği fotoğraf karesi ve demeci pek çok defa gündem olmuştu (Bianet, 2021). Erdoğan 2011 yılına gelindiğinde ise genel seçimi kazandıktan sonra Taksim'e cami yapmayı tekrar gündeme getirmişti. Taksim'e karşı gerçekleştirmek istenen projeleri Gezi Direnişi başladıktan sonra da şu sözlerle dile getirmişti: *"Biz Taksim meydanının yayalaştırma projesini yapıyoruz yapacağız. Orası bitecek. İki, 1780 yılında üçüncü selim döneminde orada yapılmış olan topçu kışlası CHP zihniyeti daha sonra yıkarak stada çevirmiştir. Orada da aslına nasıl sahip çıkıyorsak biz de orada tarihi kışlayı yapacağız."* Konuşmasının devamında AKM'nin yıkılacağını ve Taksim'e cami yapılacağını da söyleyen Erdoğan bunun iznini kimseden almayacaklarını söyleyerek (Hürriyet, 2013) Gezi Direnişinin fitilini de ateşlemişti.

Erdoğan Taksim Cami'sinin açılış müjdesini ise Yassıada'da 1960 darbesinin yıl dönümünde vermişti (Evrensel, 2021). Caminin açılışı Gezinin yıl dönümü olan 28 Mayıs'ta gerçekleşmiştir. Binlerce kişinin meydanda namaz kılmasıyla gerçekleşen açılışta Erdoğan *"1,5 asırlık bir mücadelenin ardından İstanbul'umuza kazandırılmıştır"* diyerek açtığı camiyi *"İstanbul'un fethinin 568. yıl dönümüne bir hediye"* olarak gördüğünü dile getirmiştir (Euronews, 2021). Böylece çok uzun yıllardır siyasal İslamcı siyasetçilerin ajandasında yer alan Taksim Camii yeni AKM ile birlikte Taksim Meydanı'nda yerini almıştır.

3.2.2.2. Beyoğlu'nun Sosyal ve Kültürel Dönüşümü

Beyoğlu'nun 1990'lı yıllarda turizm alanı ilan edilmesiyle birlikte, nostaljik tramvay hattının kullanıma açılması, caddenin yayalaştırılması gibi girişimler ile birlikte etkinliklerin, festivallerin Beyoğlu'nda yapılmaya başlaması Taksim'in kültür-sanat alanında yeniden canlanmasına yol açmıştır (Özlü, 2016: 25). Bu gelişmelerin etkisiyle bu dönemde açılan sinema salonları, tiyatrolar, kitapevleri ve sanat galerileri ile Beyoğlu tekrar kültür ve sanatın merkezi olmuştu. 2000'li yıllara gelindiğinde Beyoğlu'nun merkezi ve yerel yönetimin desteğiyle soylulaştırma sürecine girmesi sermaye yatırımlarını bölgeye çekerek emlak değerlerinin artmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle neoliberal kent politikaları doğrultusunda Beyoğlu'nun özel yatırımlar için teşvik edilmesiyle cadde üzerinde bulunan kültür, sanat ve eğlence mekanları, zincir mağazalara, sinema salonları da alışveriş merkezlerine dönüşmüştür. Kitapçıların, sinemaların, sanat galerilerinin, Beyoğlu ile özdeşleşen dükkanların kapanmasını getiren bu süreç ekonomik olduğu kadar kültür sanat ortamını da olumsuz etkileyen bir değişime sebep olmuştur (Özlü, 2016: 25-26). Kültürün ve sanatın da metalaşması Beyoğlu'ndaki kitapevlerinin, sinema ve tiyatro salonlarının sermaye baskısıyla kapanmasına veya otellere, AVM'lere, mağazalara, restoranlara dönüşmesine neden olmuştur.

Neoliberal politikalar neticesinde merkezi ve yerel yönetimlerin politikalarıyla kentlerin pazarlanması ve tüketime-turizme dönük yapılandırılması eğlence sektörüne de yansımıştır. Beyoğlu'ndaki eğlence mekanlarının ticari hayatlarını sürdürebilmeleri, mekanlarını turistlere ve ayrıcalıklı kesimlere hitap edecek şekilde dönüştürmelerini gerektirmiştir. Bu süreç işletme sahiplerinin eğlence sektöründe "yeni trendleri" takip ederek gerçekleştirdiği neoliberal dönemin tüketim yaşamına uygun bir dönüşüme sebebiyet vermiştir. Bu durum kendiliğinden gerçekleştiği gibi yasal mekanizmalarla da teşvik edilmiştir. 2005 yılında çıkarılan Tarlabaşı'nın dönüşümüne de olanak veren Yıpranan Tarihi ve Kültürel Varlıkların Korunması Kanunu'nun mal sahibine verdiği yetkiyle yenileme alanı ilan edilen bölgedeki kiracıların tahliyesinin kolaylaştırılması ve Borçlar Kanunu'ndaki değişiklikle 10 yıldan fazla süredir kiracısı olunan dükkanların mal sahibi tarafından

gerekçesiz tahliye edilebilmesi eğlence sektörünün de mutenalaşmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm süreci aynı zamanda bölgedeki emlak değerlerinin hızla yükselmesine neden olurken kiracıları da güvencesizleştirmektedir (Ural, 2017: 651-655).

5366 Sayılı Kanun kapsamında yenileme alanına giren en tartışmalı projelerden birisi Demirören AVM'nin açılması sürecinde yaşanmıştır. 2011 yılında, 19. yüzyıldan kalma bir tarihi yapı olan Deveaux apartmanının yapının özgünlüğünün korunmayarak AVM'ye dönüştürülmesi ile Beyoğlu kültürel mirasında önemli bir kayıp yaşamıştır (Neumeier, 2015: 37).

Beyoğlu Belediyesi'nin 2011 yılında çıkardığı yönergeyle İstiklal Caddesi'nin ara sokaklarında yer alan eğlence mekanlarına masa ve sandalye kullanımını yasaklaması da Beyoğlu'nu "düzenlemeye" ve "nezihleştirmeye" dönük hamlelerdendi. Bu uygulama tepkiyle karşılaşınca belirli alanlarla sınırlanmış ancak kalabalıkları tertip ermek amacıyla uygulamaya devam edilmiştir. Buradaki amaç turist ve orta sınıflara hitap eden tüketim mekanlarının oluşturulmasıyla Beyoğlu'na dair algıları kırmak ve onu neoliberal akla uygun hale getirmektir (Ural, 2017: 656).

Bu süreçte Beyoğlu'nun kültür sanat hayatında yaşadığı en önemli kayıplardan bir diğeri de Emek sinemasının yıkılmasıyla gerçekleşmiştir. 2013 yılında gerçekleşen yıkım Gezi Direnişi öncesinde kitlesel bir tepkiyle karşılaşmış ancak sinemanın yerine AVM yapılmasına engel olunamamıştır. Kent hafızasında önemli bir yere sahip olan Emek sineması çok köklü bir geçmişe sahiptir. Cercle d'Orient binası içerisinde bulunan Emek Sineması'nın yanı sıra bu binada İpek Sineması ve Rüya Sineması gibi önemli yapılar da bulunmaktaydı. Cercle d'Orient binası, 19. yüzyılın getirdiği yeniliklerin ve Beyoğlu'nun kozmopolit yapısının bir yansıması olarak 1882 yılında Levanten, Rum ve Ermeni üyeler tarafından diplomatik çevrelerin güvenilir ve saygın buluşma mekânı ihtiyacıyla kurulmuş büyük çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşan bir sosyal kulüptür. 1960'larda önemini yitirmeye başlayan kulüp 1983 yılında çıkan yangınla kullanılamaz hale gelmesi sonucunda taşınmıştır. Bu yangından sonra üst katları 2013 yılında gerçekleşen yıkıma kadar kullanılmayan binanın giriş ve ara katları ve burada bulunan dükkanlar kullanılmaya devam etmiştir. Bu katlardan birinde

bulunan İnci Pastanesi de Beyoğlu için önemli mekanlardan biri olarak kullanılmaya devam etmekteydi. Cercle d'Orient kulübü ve hemen bitişiğinde bulunan Emek, İpek, Rüya Sinemaları ve bunların yanında Yeşilçam Sokağı Beyoğlu'nda sinema kültürünün oluştuğu ve geliştiği yer olmasıyla oldukça önemli mekanlardı (Say, 2016: 30-34).

Açılan davalara ve eylemlere rağmen 2013 yılında yıkılan bu binalar ile Beyoğlu ile özdeşleşmiş onun kimliğini kazanmış Beyoğlu'nun tarihini ve gelişimini gösteren yapılar yok olmuştu. Bu yıkımların ardından sadece Cercle d'Orient binasının ön cephesi duracak şekilde alanın geri kalan kısımları tek bir binada birleştirilip "Grand Pera" adlı tesis yapılmıştır. Cercle d'Orient yapısının bir vitrin gibi ön yüzeyini oluşturduğu "Grand Pera", en üst katındaki sinema salonu Emek Sineması'nın replikası olarak orijinal salondan sökülmüş yapıların monte edildiği bir AVM'ye dönüştürülmüştür (Say, 2016: 38-39).

Emek sineması gibi yine Beyoğlu için oldukça önemli olan Alkazar Sineması da bu dönemde dönüşüm yaşamıştır. 1923 yılında açılan ve Beyoğlu için oldukça önemli olan bu sinema salonun kapanma gerekçesi yöneticileri tarafından Alışveriş Merkezlerine karşı sanat sineması olarak sektörde varlıklarını sürdüremeyecekleri açıklamasıyla bildirilmişti (Sendika.org, 2010). 2021 yılında Nike sponsorluğunda tekrar açılan mekân, spor, sanat, dans gibi içeriklerle sosyal sorumluluk projesi olarak faaliyetlerine başlamıştır. Nike uygulamasına üye olunarak girilen mekân bir pazarlama stratejisine konu olarak eski tarihi ve sanatsal kimliğinden uzaklaşmış durumdadır.

Beyoğlu'nun "kentsel sit alanı" olarak ilan edildiği 1993 yılından sonra uzun yıllar koruma imar planı çıkarılmamış olması Beyoğlu'nun plansız bir şekilde dönüşüm yaşamasına ve yerel yönetimlerin etkisiyle tescilli yapıların imara açılmasına neden olmuştur. Bu durum bu dönemde Beyoğlu için önemli olan Narmanlı Han, Kamondo Han gibi tarihi yapıların dönüşmesine yol açmıştır (Türkün, 2022: 22).

Beyoğlu'nun tarihsel olarak önemli yapılarından biri olan Narmanlı Han da kültür sanat camiasından pek çok sanatçının yaşadığı ve toplandığı yer olması

açısından Beyoğlu tarihinde yer edinmiş önemli yapılardan birisi olmuştur (Coşkun, 2022: 36). 2016 yılında gelen tepkilere rağmen restorasyon süreci başlayan yapı 2018 yılında yeme ve içme işlevleriyle öne çıkan, zincir markalara ait kafeleriyle tüketim mekânı olarak kullanıma açılmıştır (Coşkun, 2022: 40). Narmanlı Han gibi Beyoğlu için tarihsel önemi büyük olan Afrika Han ile Rumeli Han da bu dönüşüm sürecinden payını almış, içerisinde bulunan Beyoğlu ile özdeşleşmiş Rebul Eczanesi gibi önemli dükkanların yeni nesil yeme içme mekanlarına ve otellere dönüştürülmeye başlanmasıyla Beyoğlu tarihinden koparılmıştır (Türkün vd., 2022: 92). Beyoğlu'yla özdeşlemiş ve kültür sanat yaşamı açısından önemli mekanların kapanması Beyoğlu'nun her kesim ve her sınıftan insanı temsil etme özelliğini yitirmesine neden olmuştur (Sarıca ve Yanar, 2022: 26). Bu mekanların kapanması ya da işlevlerinin değiştirerek "tüketim mekanlarına" dönüştürülmesi Beyoğlu'nun sosyal ve kültürel yapısını da olumsuz etkilemiştir. Bu durum yerel kullanıcıların Beyoğlu ile olan bağının kopmasına, bölgenin çeşitliliğinin kaybolmasına neden olmuştur.

Beyoğlu'nun yaşadığı bu dönüşümle birlikte kentin müdavimlerinin alternatif ilçelere gitmeye başlaması bu bölgeyi canlandırmaya yönelik adımlar atılmasına yol açmıştır. Bu açıdan 2020 yılında Kültür ve Turizm Bakanı tarafından duyurulan Beyoğlu Kültür Yolu projesi gündeme gelmiştir. Bakanlığın sitesinde "kültür-sanat markası" olarak tanıtılan proje Galataport'tan AKM'ye uzanan aks üzerindeki kültür sanat mekanlarından oluşturulan rota ile tanıtılmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Bu rota üzerinde AKM, Maksim, Taksim Camii Kültür Merkezi, Emek Sineması, Alkazar Sineması gibi 2000'li yıllarda Beyoğlu'nun dönüşümüne konu olan yapıların da bulunmasıyla adeta AKP dönemi kent politikalarının bir turu olma özelliği de taşımaktadır.

Proje kültür sanat hayatını canlandırmak üzerine kurgulansa da asıl amaç kültür ve sanatı pazarlamak üzere tüketicilere sunmak ve bu sayede bir turizm sermayesi elde etmek olmuştur. Bu proje ile aynı zamanda tarih boyunca kültür sanat merkezi olarak bilinen Beyoğlu'nun son yıllardaki dönüşümüne rağmen bu özelliğinin hatırlanmasının turizm açısından avantajı kullanılmaktadır. Beyoğlu'nun kültür sanat merkezi olma özelliğinin yaşadığı dönüşüme rağmen hala hatırlanması ve rota

üzerinde iktidarı temsil eden mekanların da bulunması nedeniyle proje AKP'nin kültürel hegemonyasını sağlamak amacıyla da hayata geçirilmiştir (Sarıca ve Yanar, 2022: 27).

2016 yılında Beyoğlu'nda yaşanan bombalı saldırılar ve 2018 yılından itibaren hissedilen ekonomik kriz Beyoğlu'nun sosyal ve kültürel hayatını olumsuz etkilemiştir. Bütün bu gelişmelerle birlikte Ortadoğulu turistlerin artış göstermesiyle birlikte Beyoğlu'ndaki mekanların bu turistlere hitap etmeye yönelik düzenlenmesi Beyoğlu'nun çeşitliliğinin de dönüşmesine neden olmuştur (Türkün, vd., 2022: 93). AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikasının Ortadoğu coğrafyasıyla kurduğu ilişki de mekanların ağırlıklı olarak Arap kültürüne dönük bir şekilde dönüşüm yaşamasına neden olmuştu. Bu durum eğlence mekanlarının nargile kafelere dönüşmesine, sadece Arap turistlere hizmet eden mekanların açılmasına yol açarak Beyoğlu'nun dönüşmesine yol açmıştır.

Beyoğlu'nun sosyal hayatındaki bu dönüşüm semtin müdavimlerinin de buradan çekilmesine kendilerine alternatif mekanlar bulmasına neden olmuştu. Bu durum giderek Beyoğlu'nun ağırlıklı olarak turistlerin ve göçmenlerin ziyaret ettiği bir yere dönüşmesine yol açmıştır. Her kesimden insanın bulunduğu çeşitliliğini koruyan bir yer olma özelliğini giderek kaybeden Beyoğlu AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikalarının etkisiyle kullanıcılarının değişmesi sebebiyle de bir dönüşüm yaşamıştır.

3.2.2.3. Topçu Kışlası ve Gezi Direnişi

Taksim Yayalaştırma Projesi, 2011 yılında AKP'nin seçim vaatleri arasında en çok vurgulanan projelerden birisiydi. Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında olan Gezi Parkı'nın yıkılması ve yerine Yeni Osmanlıcı anlatıda sembolik önemi büyük olan Topçu Kışlası'nın AVM olarak kurgulanması kamuoyuna içeriği çok da açıklanmadan duyurulmuştu. Bu kapsamda 2013 yılında Gezi Parkı'na iş makinelerinin girmesiyle başlayan süreç, tepkilerin kısa sürede ülke çapına yayılmasıyla kitlesel bir direnişe dönüşmüştü.

Gezi Direnişi AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikasının bir uzantısı olarak ihya etmek istedikleri Osmanlı dönemi yapısı olan Topçu Kışlasının Gezi Parkı'na yapılmak istenmesi üzerine başlamıştı. Osmanlı dönemi yapısı olarak tarihsel süreçte tanık olduğu olaylarla sembolik önemi oldukça büyük olan bu yapının Taksim Meydanı'na yapılması AKP'nin Yeni Osmanlıcı fetihçi duygusunun bir diğer önemli adımını oluşturmuştu.

Topçu Kışlası 1806 yılında bugünkü Gezi Parkı'nın bulduğu alana inşa edilmişti. Topçu Kışlası'nda 2. Meşrutiyet'in ilanına karşı gelen din adamlarının ve askerlerinin şeriat istemiyle ayaklanması üzerine 31 Mart Vakası olarak tarihe geçen olay yaşanmıştır. Bu ayaklanma Harekât ordusu tarafından bastırılarak 2. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle son bulmuştur. Bu açıdan AKP tarafından bu yapının tekrar yapılmak istenmesi Erdoğan ile özdeşimi kurulan 2. Abdülhamit'in intikamını almanın ve Osmanlı'yı tekrar hatırlatmanın sembolü olması bakımından önemlidir (Tokdoğan, 2020: 193).

Bu yapı daha sonraki dönemde stadyuma çevrilmiş Lütfü Kırdar döneminde de Gezi Parkında yer açmak amacıyla 1940'ta yıkılmıştır (Pelvanoğlu, 2022: 64-65). Bu açıdan Cumhuriyet döneminde Osmanlı ile olan bağları koparmak amacıyla varlığı ortadan kaldırılan Kışla'nın Cumhuriyet'ten alınmak istenen intikamın somut bir sembolü olarak Meydan'da yerini alması amaçlanmıştır.

Bu projeye yönelik olarak oluşan tepkiler "Taksim Dayanışması" çatısı altında kentsel dayanışma örgütlerinin ve meslek odalarının birleşmesiyle dile getirilmiştir (İncedayı, 2012: 14). Ülke çapında bakanlık verilerine göre 2,5 milyondan fazla kişinin katıldığı bu eylemlerin kısa sürede kitlesel boyutlara ulaşmasının arkasında AKP'nin neoliberal ve İslami politikaları ve bu politikaları uygulamak için artan gücünün de etkisiyle otoriterleşmesi vardır.

2010 Anayasa değişikliği referandumunu ve sonrasında 2011 seçimlerini kazanan AKP'nin bu tarihten itibaren otoriter yönü artmış ve İslami-muhafazakâr çizgideki politikalarını daha cesurca harekete geçirmişti. Bu süreçte eğitim sistemini "dindar nesil yetiştirme" amacıyla düzenlenmesi, kadın haklarına karşıt söylemler,

medya kontrolü, Gezi Direnişi öncesindeki toplumsal eylemlerde polis şiddetinin artması, kültür sanatın özelleştirilmesi gibi pek çok uygulamada neoliberal ve muhafazakâr politikaların otoriter yöntemlerle uygulanması toplumda tepki çekmeye başlamıştı (Akça, 2014: 134-135). Bu tepkiler Gezi Direnişi öncesinde de kendini göstermişti. Bu dönemde ODTÜ öğrencileri eylemleri, Tekel eylemlerinde görüldüğü gibi artan muhalif tepkilerde polis şiddetini de göstermesiyle Gezi'ye giden süreci hazırlamıştı. Gezi'ye giden sürecin Taksim ayağında ise Emek Sineması eylemleri yaşanmıştı. Yine bir kent hakkı mücadelesi üzerine başlayan Emek sinemasının yıkılma sürecinde verilen tepki aynı yıl mayıs ayında başlayacak olan Gezi'nin habercisiydi.

AKP'nin git gide otoriterleşmesinin arkasındaki dinamiklere mekân üzerinden bakıldığında ekonomik ve siyasal stratejilerinin otoriterleşmeyi getirdiği görülmektedir. Mekânın metalaştırılması ve kentlerin Yeni Osmanlıcılık üzerinden muhafazakarlaştırılması demokrasinin geri plana itilmesine, hukukun işlevsizleşmesine ve buna direnildiği takdirde polis şiddetine başvurulmasına neden olmaktadır (Şengül, 2015: 2). Bu süreçte kentlerin metalaştırılması için yasal düzenlemelerin yapılması, kamunun karşısında sermaye ile yerel ve merkezi yönetimlerin ortaklaşması ve bu politikalara karşı gelişte polis şiddetinin kullanılması neoliberalizmin otoriter eğilimlere de içkin olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte Yeni Osmanlıcılık olarak tanımladığımız İslami muhafazakarlaşmanın Cumhuriyetle hesaplaşma üzerinden kenti rövanşist duygularla ele alması yine otoriter stratejilerle mümkün olmuştur.

AKP'nin inşaata dayalı ekonomi politikası doğrultusunda kentlerin metalaşması, doğanın, tarım alanlarının yapılaşmaya açılması ile ülkenin şantiye alanına dönmesi tepeden inme kararlarla mümkün olmuştu. Bu nedenle toplumda biriken tepkinin Gezi Parkı'nda kent hakkı mücadelesi üzerine başlaması tesadüf olmamıştır. Neoliberal politikalar doğrultusunda kentlerin sermayeye açılması ve bunun sonucunda mülksüzleştirme ve yerinden etmeye sebep olan süreç dünyanın pek çok yerinde direnişle karşılaşmıştır. Gezi Direnişi de kentlilerin kent haklarını savunmak amacıyla neoliberal kentsel politikalara karşı gelmesiyle başlayan bir

direniş olmuştur. Ancak Gezi Direnişi bu eşitsizliklerin sonucunda kent hakkı talebinin yanı sıra AKP'nin Yeni Osmanlıcı kentsel müdahalelerine karşı bir itiraz da barındırmaktadır.

AKP, neoliberalizmle birlikte İslami muhafazakarlık üzerinden hegemonya kurabilmeyi başarmıştır. İslami muhafazakâr hegemonyasının merkezinde bulunan kent üzerinde muhafazakâr politikalarıyla toplumsal hayatı düzenlemesinin yanında mekânda temsiliyetini yansıtmak amacıyla kent üzerinde sembol yapılarla müdahalelerde bulunmuştur (Şengül, 2015: 5). Yeni Osmanlıcı politikaları kamusal alanda dayatarak toplumsal yaşamı da bu politikalar doğrultusunda düzenlemesi Gezi Direnişinin çıkış noktasını oluşturmuştur.

Hem ülke içinde hem de dış politikada çok daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmış olan Sünni İslamcı yönü git gide artan Yeni Osmanlıcı politikalar ve bu politikaların kentsel dönüşüm projelerinden siyasal söylemlere kadar her alana yayılmış olması direnişteki tepkilerin ana eksenini oluşturmuştu. AKP'nin muhafazakâr söylemlerinin artması ve otoriterleşmesinin yanı sıra Gezi Direnişi neoliberal kent politikaları doğrultusunda kamusal alanların metalaştırılmasına yönelik bir tepkiyi de içermekteydi. Nitekim eylemin başlangıç noktasını da Gezi Parkı'nda ağaçların kesilmeye başlamasıyla kamusal alanın yok olma tehlikesi üzerine gerçekleşmişti.

Gezi Direnişi bu dönemde kent politikalarıyla yaşatılan mülksüzleşme, soylulaştırma ve bununla beraber gelen kentsel ayrışma nedeniyle oluşan çok boyutlu tepkilerin birikimi olarak AKP'nin kent politikaları üzerinden ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Gezi'nin şehrin merkezi yerlerinden olan Taksim'de yaşanması da sembolik olarak önemlidir. Bu politikalarla kent merkezinden uzaklaştırılan yoksulların, işçilerin, güvencesizlerin kent merkezinde günlerce sürdürdüğü mücadele kent merkezinin önemini de ortaya koymuştur (Suda, 2016: 42).

Topçu Kışlası'nın sembolik öneminin yanı sıra yeni dönemdeki işlevinin ne olacağı konusu da gündem olmuştur. Yapılacak olan Topçu Kışlası'nın AVM olarak kullanılacağının söylenmesi üzerine rant esaslı dönüşüme tarihsel atıfta bulunarak esas

amacın örtülmeye çalışıldığı yönünde yorumlar da yapılmıştır (Eldem, 2013: 49). Ancak Topçu Kışlasının işleviyle ilgili AVM dışında, otel, rezidans olarak kullanılacağı ile ilgili söylemler ve daha sona gelen tepkiler üzerine müze olarak kullanılacağının eklenmesi binanın kullanım amacından daha çok sembolik önemi üzerinde durulduğunu göstermektedir (Tokdoğan, 2020: 193). Aslında Topçu Kışlası'nın işlevinin alışveriş merkezi ya da rezidans olarak açıklanması, AKP'nin neoliberal kent politikaları ile Yeni Osmanlıcı yaklaşımının bir uzlaşı içerisinde devam ettiğini göstermektedir. AKP'nin İstanbul üzerinde yükselen kentsel politikalarındaki mührü olan Yeni Osmanlıcı semboller kentlerin metalaşması ve pazarlanması durumuna da hizmet etmektedir. Küresel kent söyleminde kentlerin özgül kimliklerinin ön plana çıkarak pazarlanması durumu AKP ile birlikte Osmanlı geçmişinin ön plana çıkarak markalaşmasına da neden olmuştu. Bu açıdan Topçu Kışlası'nın yeniden yapılması hem kentin Osmanlı geçmişini hatırlatarak Cumhuriyet'e karşı alınacak rövanşın sembolü olmasıyla hem de AVM olarak neoliberal politikalara uygun işleviyle Taksim Meydan'ında yerini alması planlanmıştır.

Son yirmi yılda yaşanan gelişmeler Beyoğlu'nun sermayenin çıkarları doğrultusunda kamusal alan olma özelliğini yitirmesiyle birlikte AKP'nin ideolojik olarak varlığını hissettirme çabasıyla da hedef haline geldiğini göstermiştir. Taksim Meydanı cumhuriyet ve demokrasi açısından kültürel ve kentsel miras değeri yüksek bir mekandır. Modern kentin ve cumhuriyet döneminin önemli bir sembolü olan Taksim meydanına bu süreçte yeni bir kimlik giydirilmeye çalışılmaktadır. (İncedayı, 2012: 13).

Gezi Direnişi Topçu Kışlası projesinin hayata geçirilmesine engel olsa da bu süreçten sonra AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikalarında İslamcı yönünün daha da artması ve otoriter eğilimlerinin hız kazanmasıyla Taksim Camii projesi ve AKM'nin yıkılması gerçekleşmiştir. Bu süreçten itibaren fikirsel kökenlerini İslamcı siyasette çok daha eskide bulabildiğimiz projeler gerçekleştirilerek Taksim Meydan'ı İslami kimliğini ön plana çıkaracak şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Ancak Gezi Direnişi AKP'nin Beyoğlu üzerindeki planlarını değiştirmesine neden olması bakımından

önemli bir süreç olmuştur. Bu süreç kent mekanının salt iktidarlar, hâkim güçler tarafından dönüşüme uğramadığını mücadelelerin de kentlerin dönüşümüne etki eden temel dinamiklerden birisi olduğunu göstermiştir.

SONUÇ

Kentler toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerle şekillenen bu nedenle de her zaman yeni bir dönüşüm geçirme potansiyelini içerisinde barındıran mekanlardır. İstanbul da köklü tarihiyle toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda önemli dönüşümler yaşamıştır. Çalışma kapsamında AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından günümüze kadar ki süreçte İstanbul'da ve daha özelde Beyoğlu'nda gerçekleşen dönüşüm ele alınmıştır. Ancak bu dönüşüm sürecinin AKP dönemiyle başlamadığı tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen gelişmelerle açıklanarak gösterilmiştir. Bu açıdan 1980'li yıllarda ülkemizde uygulamaya konulan neoliberal politikalar doğrultusunda kentlerin tüketim ve turizm odaklı dönüşüm süreci AKP döneminde hız kazanmış bu doğrultuda İstanbul ve Beyoğlu kentsel dönüşüm sürecine girmiştir. Aynı zamanda kökenlerini 1950'li yıllara kadar götürebileceğimiz ancak esas olarak Turgut Özal döneminde başlayan Yeni Osmanlıcı politikaların AKP döneminde dış politikayla sınırlı kalmayıp toplumsal ve siyasal düzlemi de etkileyecek boyuta ulaşması İstanbul'da ve Beyoğlu'nda sembolik bir dönüşüme de sebep olmuştur.

Bu doğrultuda ilk bölümde kentlerin kapitalizmin gelişim sürecinde ekonomik sistemin ihtiyaçları doğrultusunda yaşadığı dönüşüm açıklanmış daha sonra kapitalist sistemin krize girdiği noktada devreye giren neoliberal politikalarla kentlerin artan önemi ele alınmıştır. Neoliberal dönemde kapitalizmin krize eğilimli yapısı yapılı çevre üretimiyle aşılmaya çalışılmış bu durum kentlerin önemli yatırım alanları haline gelerek dönüşüm yaşamasına neden olmuştur. Ayrıca kentlerin sadece ekonomik süreçlerin ihtiyaçları doğrultusunda dönüşüm yaşayan mekanlar olmadığı ideolojinin, kültürün, yönetim yapısının, siyasal tercihlerin ve mücadelelerin etkisiyle de dönüşüm geçiren yerler olduğu sembol kent ilişkisi üzerinden ortaya konulmuştur.

Bu doğrultuda çalışmanın ikinci bölümünde İstanbul'un dönüşümü AKP'nin temel ekonomi politikası olan inşaat odaklı büyüme modeli üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu model ile ranta dayalı sermaye birikimini desteklemeye yönelik adımlar atılmış ve bu doğrultuda gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu açıdan modelin esas aktörlerinden biri olarak değerlendirebileceğimiz TOKİ'nin yetkileri

artırılmış, inşaat faaliyetlerinin hızlı ve kolay ilerlemesinin önündeki engeller ortadan kaldırılmıştır. Bu durum kamuya ait arazilerin özelleştirilmesine, belediyelerin ve inşaat firmalarının öncülüğünde kentsel dönüşüm projelerinde artış yaşamasına neden olmuştur.

Yapılan gözlemlere göre AKP'nin inşaat odaklı ekonomi modelinin neoliberal politikalar doğrultusunda dünyadaki eğilime paralel olarak ilerlediği görülmüştür. Ancak AKP'nin inşaata dayalı ekonomi modelinin sadece ekonomik amaçlar doğrultusunda gerçekleşmediği aynı zamanda siyasal amaçlar taşıdığı da ortaya konmuştur. Yerel ve merkezi yönetimleri elinde bulunduran AKP, kamu ihaleleriyle, kredi imkanlarıyla ve hayata geçirdiği yasal düzenlemelerle inşaata dayanan kentsel politikalarını İslami burjuvazinin büyümesini de sağlayacak şekilde kullanarak siyasi koalisyonunda kendisine destek sağlayabilmiştir. Sadece sermaye gruplarını değil aynı zamanda bu dönemde çıkarılan imar aflarıyla düşük gelir gruplarının da rantsal birikimden pay alabilmesini sağlayarak bu grupları sisteme dahil edebilmiş ve bu sayede seçmenlerin desteğini de alabilmiştir. Ayrıca halka hizmetin en somut göstergesi olan inşaatlar, alt yapı ve yol çalışmaları, köprülerle seçmene hizmet sağlama algısı da oluşturulmuş, bu doğrultuda "mega projeler" en önemli seçim vaatleri olarak duyurularak Marmaray, 3. Köprü, Avrasya Tüneli, gökdelenler ile şehir şantiye alanına çevrilmiştir.

Bu dönemde İstanbul aynı zamanda AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikaları ekseninde sembolik açıdan bir dönüşüm de yaşamıştır. AKP'nin her türlü sorunun sebebini modernleşme ve Cumhuriyet olduğunu ileri süren yaklaşımı Yeni Osmanlıcı politikalar üzerinden ilerlemiştir. Bu açıdan İstanbul "hilafetin ve Osmanlı'nın başkenti" olarak İslamcı gelenekte ayrı bir değere sahip olmasıyla Yeni Osmanlıcı politikaların uygulama merkezi haline gelmiştir. Cumhuriyet ile birlikte başkentin Ankara olarak seçilmesi ve İstanbul'un geri plana itilmesi Yeni Osmanlıcı anlatıda İstanbul'un eski itibarının kazandırılması amacıyla yeniden fethedilmesi gereken bir yer olarak kurgulanmasına neden olmuştur. Bu nedenle Osmanlı'yı bugüne taşıyacak sembol yapılarla şehrin İslami kimliği ön plana çıkarılmaya çalışılmış Cumhuriyet dönemi yapılarına ve uygulamalarına da meydan okunmuştur. Bu açıdan Çamlıca

Cami, İstanbul'un her yerinden görünecek bir şekilde kentin en büyük camisi olarak inşa edilmiştir. Aynı zamanda Cumhuriyet döneminde müzeye çevrilmiş olan ve "İslam'ın Hristiyan alemine karşı zaferi" olarak görülen Ayasofya tekrar camiye çevrilmiş, Osmanlı'da padişahların yaptırdığı camiler olarak bilinen "Selatin Camiler" stratejik yerlere tekrar inşa edilmeye başlanmıştır. Marmaray, Avrasya Tüneli, Yavuz Sultan Selim Köprüsü gibi projelerle "ecdat projeleri" tamamlanarak Osmanlı yad edilmiştir. Ayrıca bu dönemde yapılan kamu kurumlarında, okullarda, belediye binalarında, adliyelerde Osmanlı mimarisi tercih edilmiş, yeni yapılan konut projelerinde Osmanlı'yı hatırlatmaya yönelik planlamalara ve isimlendirmelere gidilmiştir. Bunun sonucunda Yeni Osmanlıcı anlatıda "İslam dünyasının başkenti" olarak görülen İstanbul'da Osmanlı'yı hatırlatmaya yönelik sembolik bir dönüşüm yaşandığı da görülmüştür.

Bu açıdan çalışmanın üçüncü bölümünde İstanbul'daki dönüşüme paralel olarak Beyoğlu'nda gerçekleşen dönüşüm süreci ele alınmıştır. Beyoğlu 16. yüzyıldan itibaren yabancı elçiliklerin açılmasıyla gelişim gösteren, Levantenlerin, gayrimüslimlerin, yabancıların yoğunlukta yaşadığı bir liman bölgesi olarak sahip olduğu çeşitlilikle özgün bir yerleşim yeri olmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ve dünyada yaşanan gelişmelerin etkisiyle modernleşme ve Batılılaşma yönünde gerçekleşen politikalar Beyoğlu'nun gelişimini de etkilemiştir. Bu açıdan ilk belediye Beyoğlu'nda açılmış, dolayısıyla ilk kentsel hizmetler burada uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde Avrupa'dan örnek alınan parkların hizmete açılmasıyla ve kültür sanat faaliyetlerinin kentle buluşma yeri olmasıyla kentin en Avrupai yeri olarak gelişim göstermiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra da Beyoğlu ulus devletin modern kent planları doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Bu amaçla 1928 yılında Taksim Cumhuriyet Anıtı inşa edilmiş ve sonrasında Osmanlı'yı hatırlatan eski yapısıyla modern bir kente yakışmayacağı düşünülen Topçu Kışlası yıkılarak Gezi Parkı kullanıma açılmıştır. Bu gelişmelerle İstanbul'un geri kalanıyla Beyoğlu arasında tarihsel süreçte ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir fark olduğu görülmüştür.

Daha sonraki dönemde Türkleştirme politikaları doğrultusunda gerçekleşen 6-7 Eylül olayları, Varlık vergisi gibi gelişmelerle Beyoğlu çok kültürlülüğünü

yitirmiş, bölgeden göç edenlerin yerine 1950'lerden itibaren kırdan göç edenlerin yerleşmesiyle demografik açıdan büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Bu demografik dönüşüme paralel olarak sinema salonları, mağazalar, pastaneler kapanmaya başlamış ve Beyoğlu eski canlılığını yitirmiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllara gelindiğinde ise ülkemizde yaşanan siyasi atmosfer Beyoğlu'nu derinden etkilemiş ve bölge toplumsal eylemlere ev sahipliği yapmıştır.

1980'li yıllarda ise neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla Beyoğlu'nda yeni bir dönem başlamıştır. Dönemin belediye başkanı olan Bedrettin Dalan, Beyoğlu'nu "güzelleştirme", "eski günlerine geri döndürme" vaatleriyle İstiklal Caddesi'ni turizm merkezi olarak ele almaya başlamış bu doğrultuda Tarlabaşı Bulvarı'nı açarak Beyoğlu ile Tarlabaşı arasındaki bağlantının kopmasına neden olmuştur. Tarlabaşı yıkımlarına ek olarak bu dönemde Beyoğlu'nda pek çok bölgenin imara açılması Beyoğlu'nun dönüşümüne neden olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Beyoğlu'nun 1970 ile 1990 yılları arasında suç oranlarının arttığı mafyatik ilişkilerin yaygınlaştığı bir döneme girmesi, seks filmlerinin gösterildiği sinema salonlarının açılmaya başlaması gibi gelişmeler bölgede yaşanan yozlaşmanın artmasına neden olmuştur.

Beyoğlu 1990'lı yıllara gelindiğinde "turizm alanı" ilan edilmesiyle nostaljik uygulamalarla canlanmaya başlamış, İstiklal Caddesi'nin yayalaştırılması, kitabevlerinin, sinema salonlarının, nostaljik tramvayın tekrardan açılmaya başlamasıyla hareketlenmeye başlamıştır. 1990'lı yıllar aynı zamanda ülke siyaseti içinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Refah Partisi'nin yerel yönetim seçimlerini kazanmasıyla Beyoğlu üzerinden siyasi tartışmalar oldukça ses getirmeye başlamış, "Taksim'e Camii" yapma ve "AKM'ye karşı İslam Kültür Merkezi" açma fikirlerinin gündeme getirilmesiyle Beyoğlu üzerinden siyasi sembollerin mücadelesi tekrar gündeme gelmiştir. Daha sonraki dönemde bu geleneğin temsilcisi olan AKP ile birlikte siyasal İslamcıların ajandasında bulunan projeler kimi dönüşümlere uğrayarak uygulamaya konulmaya başlamıştır. Kökenlerini geçmişte bulabileceğimiz Yeni Osmanlıcı siyasetin son temsilcisi olan

AKP'nin iktidara gelmesiyle ve gittikçe gücünü artırmasına paralel olarak Beyoğlu oldukça hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Beyoğlu Cumhuriyet dönemine ait sembolleriyle, kültür sanat faaliyetleri ve tarihsel mirasıyla önemini korumaya devam etmiş bu nedenle de Osmanlı'yı hatırlatmaya dönük girişimlerin en çok hissedildiği yer olmuştur. Bununla birlikte Beyoğlu, neoliberal kent politikalarının kent merkezlerine yönelik planları doğrultusunda kentsel dönüşüm süreçlerinin de önemli bir merkezi olmuştur. Bu nedenlerle Beyoğlu'nda gerçekleşen dönüşüm kentsel ve sembolik açılardan ele alınmıştır.

Beyoğlu'nda gerçekleşen kentsel dönüşüm süreci Tarlabaşı projesiyle açıklanmıştır. Tarlabaşı kentsel dönüşüm projesi 2005 yılında çıkartılan 5366 Sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun" ile gerçekleşmiştir. Beyoğlu yasası olarak da bilinen bu yasayla tarihi değeri yüksek kent merkezleri yeniden yapılandırılarak mahalle sakinlerinin şehrin merkezinden uzaklaştırılmasını ve bu bölgenin orta ve üst sınıf kullanıcılara açılmasını sağlayan soylulaştırma süreci yaşanmıştır. Neoliberal politikalar doğrultusunda belediyelerin kamu hizmeti sağlama görevinin geri plana itilmesi ve girişimci uygulamalarla sermaye yatırımlarını bölgeye çekmeye yönelik hareket etmesi Tarlabaşı'ndaki kentsel dönüşüm sürecinde de kendini göstermiştir.

Ayrıca 5366 sayılı yasa kapsamında 2006 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararıyla "yenileme alanı" ilan edilen bölgeler tarihi değeri yüksek ve kent hafızasında önemli bir yer edinmiş olan mekanların Beyoğlu'ndan silinmesine neden olmuştur. Bununla birlikte 2014 yılında da Borçlar Kanun'da yapılan değişiklikle Beyoğlu'nda pek çok esnafın tahliye edilmesinin önü açılmıştır. Bu açıdan Deveaux apartmanı Demiröreen AVM'ye dönüştürülmüş, Emek Sineması yıkıma uğramış, Beyoğlu'na miras kalmış Narmanlı, Afrika ve Rumeli Hanları tüketim odaklı bir şekilde yeniden yapılandırılarak sermayeye açılmıştır. Aynı zamanda Beyoğlu ile özdeşleşmiş Lebon Pastanesi, Rebul Eczanesi, Kelebek Korse gibi pek çok dükkânın tahliye edilmesinin önü açılarak yerlerini zincir markaların mağazalarının alması sağlanmıştır.

Neoliberal politikalar doğrultusunda liman bölgelerinin tüketim ve turizme dönük yeniden yapılandırılması Beyoğlu özelinde gerçekleşen Galataport projesiyle açıklanmıştır. Bu projeye yasal dayanak 2004 yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın Kıyı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik'te yapılan değişiklikle sağlanmıştır. Beyoğlu'nun kıyı bölgesinin yapılaşmaya açılmasına olarak veren bu düzenleme ile Karaköy Salıpazarı Liman Bölgesi proje kapsamında kruvaziyer gemilere liman olarak turizm odaklı açık alan AVM'sine dönüştürülmüştür. Bu süreçte Tarihi Karaköy Yolcu Salonu ve Paket Postanesi gibi Cumhuriyet dönemi tarihi yapıları otellere ve mağazalara dönüştürülerek liman bölgesi kamusal alan olma özelliğini yitirmiştir.

Bu dönemde Beyoğlu'nun kentsel dönüşüm sürecinin yanında sembolik açıdan da dönüşüm yaşadığı örnekler üzerinden açıklanmıştır. Yeni Osmanlıcılık anlayışının AKP'den önce de çok kez kullanıldığını ancak bu dönemde siyasal İslam'ın ulaştığı zirvenin de etkisiyle toplumsal, sosyal ve siyasal hayattaki etkisinin daha yoğun yaşandığı görülmektedir. AKP dönemi milli kimlik kurgusunun ana eksenini oluşturan Yeni Osmanlıcılıkta Türkiye'nin Osmanlı geçmişini örnek alarak bölgesel bir güç oluşturma hayali de kapitalizm üzerinden İslami burjuvazi ile gerçekleştirilmeye çalışmıştır. Bu nedenle ekonomi politikalarının ana unsuru olan kentsel mekân hem ekonomik hem sembolik hem siyasal olarak bu amaçla kullanılmıştır. Bu doğrultuda Beyoğlu için sembolik önemi oldukça yüksek, Cumhuriyet dönemi eserlerinden olan AKM'nin yıkılması ve tam karşısında Taksim Cami'nin yükselişi Yeni Osmanlıcı anlatıda sembolik anlamı oldukça önemli bir gelişme olarak gerçekleşmiştir. Tıpkı Ayasofya'nın camiye çevrilmesi gibi İslamcı tahayyülde kökenleri oldukça eskiye dayanan Taksim'e cami yapma projesi de AKP döneminde hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet dönemi sembol mekanlarından olan AKM, "Cumhuriyet seçkinciliği" ve modernleşme ile özdeşleştirilmiş bu açıdan rövanşist duygularla yıkılarak karşısına Taksim Camisi yapılmıştır.

AKP'nin Yeni Osmanlıcı politikası sadece kentlerde sembol yapılarla somutlaşmamış aynı zamanda toplumsal ve gündelik hayatta otoriter muhafazakâr uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu politikalar Gezi Direnişi sırasında bir

kırılma yaşamıştır. Gezi Parkı'nın yıkılması ve yerine Topçu Kışlası'nın yapılmak istenmesi üzerine başlayan protestolar ülke çapına yayılan kitlesel bir eyleme dönüşmüştür. Gezi Direnişi AKP'nin giderek artan gücüne paralel olarak neoliberal otoriterleşme eğilimi ve Yeni Osmanlıcı muhafazakâr politikalarına karşı ortak bir toplumsal tepki olarak gerçekleşmişti.

Gezi Direnişiyle Topçu Kışlası'nın yapılmasına engel olunmuş ve Gezi Parkı kurtarılmışsa da yükselen kent muhalefetinin geri çekilmesiyle birlikte AKP'nin otoriter eğilimi hız kazanmış Taksim Cami'sinin yapımı ve AKM'nin yeninden inşasını içeren sembol müdahaleleri bu direnişten sonra gerçekleşmiştir. Ancak bu protestolar AKP'nin kentsel müdahalelerinin toplumda bir dirençle karşılaşmakta olduğunu ve mücadelelerin de kentlerdeki dönüşümde belirleyici olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak AKP'nin özellikle dış politikada yaptığı hamleler üzerinden şekillenen Yeni Osmanlıcı politikalar iktidarını güçlendirdiği ölçüde ülkenin iç siyasetini şekillendirmede de kullandığı politikalar haline gelmeye başlamıştır. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde ortaya konulan yaklaşımlar ışığında Yeni Osmanlıcı politikalar pek çok başlık altında olduğu gibi mimariye ve kent politikalarına da sirayet etmiştir. Bu doğrultuda AKP iktidarı çevrelerince Osmanlı'ya başkentlik yapmış ve İslami temsiliyeti yüksek olan İstanbul ve İstanbul'un en önemli kent merkezi olan Beyoğlu bu politikalardan nasibini almıştır. Çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular Beyoğlu'nun tarih boyunca geçirdiği dönüşüme paralel olarak kentsel bir dönüşüm yaşamasının yanı sıra İslami referanslar ekseninde sembolik bir dönüşüme zorlandığını da göstermektedir.

Bizans'a sonrasında Osmanlı'ya başkentlik yapan İstanbul'un Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile yaşadığı dönüşümler son dönemde tasfiye edilmeye çalışılmış ve bu tasfiye süreci kimi zaman gerçekleşmiş kimi zaman duraklatılmış ve bu durumlara bağlı olarak çeşitli evrelerden geçmiştir. Burada söz konusu değişimin dinamiğini güç ilişkileri oluşturmuştur. Beyoğlu'nda yaşanan dönüşüm bunun en önemli örneklerinden birisidir. Dolayısıyla bundan sonraki süreçte de dönüşümün ne yönde olacağını belirleyecek olan tarafların güç denklemi içerisindeki yeridir. Özetle

kent üzerindeki uygulanan politikaları belirleyen salt iktidarın ajandasında yazanlar değil aynı zamanda bu duruma karşı verilen mücadelelerin de konusudur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR	
Akın, Nur:	**19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 1998.
Akıncı, Turan:	**Beyoğlu: Yapılar, Mekanlar, İnsanlar, (1831-1923),** İstanbul, Remzi Kitabevi, 2018,
Akıncı, Turan:	**Cumhuriyet'te Beyoğlu: Kültür, Sanat, Yaşam (1923-2003)**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2019.
Arkan, Özdemir K.:	**Beyoğlu: Kısa Geçmişi, Argosu**, 4.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
Batuman, Bülent:	**Milletin Mimarisi: Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti** İstanbul, Metis Yayınları, 2018.
Bauman, Zygmunt:	**Sosyolojik Düşünmek,** Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.
Bora, Tanıl:	**Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık**, 10. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
Boratav, Korkut:	**Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, 9.bs., Ankara, İmge Kitapevi, 2005.
Bozdoğan, Sibel:	**Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür**, 3. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
Cassirer, Ernst:	**Sembol Kavramının Doğası**, Çev. Milay Köktürk, Ankara, Hece Yayınları, 2011.
Castells, Manuel:	**Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü**, Çev. Ebru Kılıç, C. II, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
Castells, Manuel:	**Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. Asuman Erendil, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997.
Cohen, Anthony P:	**Topluluğun Simgesel Kuruluşu**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Dost Kitabevi, 1999.

Copeaux, Etienne:	**Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993): Türk Tarih Tezinden Türk-İslâm Sentezine**, Çev. Ali Berktay, 2.bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
Çakır, Ruşen:	**Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisi'ni Anlamak,** 2.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 1994.
Çelik, Zeynep:	**19.Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, 2.bs, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
Davutoğlu, Ahmet:	**Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001.
De Amicis, Edmondo:	**İstanbul (1874),** Çev. Beynun Akyavaş, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
Dökmeci, Vedia, Hale Çıracı:	**Tarihsel Gelişim Sürecinde: Beyoğlu**, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1990.
Engels, Friedrich:	**İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, Çev. Yurdagül Fincancı, Ankara, Sol Yayınları, 1997.
Faroqhi, Suraiya:	**Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla,** Çev. Elif Kılıç, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
Freely, Brendan, John Freely:	**Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi**, Çev. Yelda Türedi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.
Geertz, Clifford:	**Kültürün Yorumlanması**, Çev. Hakan Gür, Ankara, Dost Kitabevi, 2010.
Gülalp, Haldun:	**Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri,** İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
Gürbilek, Nurdan:	**Sessizliğin Payı**, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.
Harvey, David:	**Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis Yayınları, 2013.
Harvey, David:	**Neoliberalizmin Kısa Tarihi,** Çev. Aylin Onacak, 2. bs., İstanbul, Sel Yayıncılık, 2015.
Harvey, David:	**Paris Modernitenin Başkenti**, Çev. Berna Kılınçer, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012.
Harvey, David:	**Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 1997.

Harvey, David:	**Umut Mekanları**, Çev. Zeynep Gambetti, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
Hobsbawm, Eric, Terence Ranger:	**Geleneğin İcadı,** Çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.
Keleş, Ruşen:	**Kentleşme Politikası**, 5. bs., Ankara, İmge Kitapevi, 2000.
Keyder, Çağlar:	**İstanbul Küresel ile Yerel Arasında,** 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013.
Kırmızı, Zikrullah, Fehime Tunalı Ç.:	**İstanbul ve Ulaşım Zamandizini**, 2009.
Koyuncu, Büke:	**"Benim Milletim…": AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
Kuban, Doğan:	**İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
Kurtuluş, Hatice:	**İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2005.
Lefebvre, Henri:	**Mekânın Üretimi,** Çev. Işık Ergüden, 2. bs., İstanbul, Sel Yayıncılık, 2014.
Logie, Sinan, Yoann Morvan:	**İstanbul 2023**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.
Marx, Karl, Friedrich Engels:	**Alman İdeolojisi**, Çev. Tonguç Ok, Olcay Geridönmez, 2. bs., İstanbul, Evrensel Basım Yayınları, 2013.
Marx, Karl, Friedrich Engels:	**Komünist Manifesto,** Çev. Nail Satılgan, 2. bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2014.
Mumford, Lewis:	**Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği,** Çev. Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007.
Nora, Pierre:	**Hafıza Mekanları**, Çev. Mehmet Emin Özcan, Ankara, Dost Kitabevi, 2006.
Ortaylı, İlber:	**Tarihte İstanbul: Anadolu'da Tarih ve Kültür**, İstanbul, Promete Yayıncılık, 2000.
Özden, Pelin P., Duygu Ağar:	**Eğrisiyle Doğrusuyla Galataport,** İstanbul, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2008.

Pamuk, Şevket:	**Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi,** 4. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
Pelvanoğlu, Burcu:	**Bir Üretim Mekânı Olarak: Beyoğlu Düşerse,** İstanbul, Sel Yayıncılık, 2022.
Ruskin, John:	**The Seven Lamps Of Archıtecture**, Library Edition Vol. III, 1903.
Scognamillo, Giovanni:	**Bir Levantenin Beyoğlu Anıları**, 5. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 1993.
Sennett, Richard:	**Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çev. Tuncay Birkan, 3.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
Serter, Gencay:	**Muhafazakâr Kentin İnşası: Neoliberalizm ve Muhafazakarlık İlişkisinde Mekânın Yeri,** İstanbul, Notebene Yayınları, 2018.
Smith, Anthony D.:	**Milli Kimlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
Sönmez, Mustafa:	**AK Faşizmin İnşaat İskelesi**, İstanbul, NotaBene Yayınları, 2016.
Sönmez, Mustafa:	**İstanbul'un İki Yüzü (1980'den 2000'e Doğru)**, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 1996.
Swartz, David:	**Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi**, Çev, Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
Şengül, Tarık:	**Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi**, Ankara, İmge kitapevi, 2009.
Tekeli, İlhan:	**İstanbul'un Planlamasının ve Gelişmesinin Öyküsü,** İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
Tekeli, İlhan:	**Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
Tekeli, İlhan:	**Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
Tokdoğan, Nagehan:	**Yeni Osmanlıcılık: Hınç, Nostalji, Narsisizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.
Tokmakçıoğlu, Kaya:	**Köle, Kul, Amele: İstanbul'un Toplumsal Mücadeleler Tarihi,** İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2021.

Tuğrul, Saime:	**Ebedi Kutsal Ezeli Kurban: Çok Tanrılılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
Türker, Orhan:	**Pera'dan Beyoğlu'na: İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikayesi,** İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016.
Üsdiken, Behzat:	**Pera'dan Beyoğlu'na 1840-1955**, İstanbul, Akbank Yayınları, 1999.
Weber, Max:	**Şehir: Modern Kentin Oluşumu**, Çev. Musa Ceylan, İstanbul, Yarın Yayıncılık, 2010.
Yaşlı, Fatih:	**AKP, Cemaat, Sünni-Ulus, Yeni Türkiye Üzerine Tezler**, İstanbul, Yordam Kitap, 2014.
Zürcher, Eric J.:	**Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner Gönen, 7. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
MAKALELER	
Açıkel, Fethi:	"Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi" **Toplum ve Bilim**, Sayı 70, 1996, s.153-199**.**
Adanalı, Yaşar A.:	"Neoliberal Ütopya Olarak Mekânsız Mekanlar: Soylulaştırılan İstiklal Caddesi ve Ticarileştirilen Kent Mekanları", **Red Thread**, Sayı 3, 2011, s.1-13.
Adanalı, Yaşar A.:	"AKP Döneminde Şehirler, Kentsel Dönüşüm ve Mimari: Mekansallaşan İktidar, İktisat ve İtirazlar" Marka, Takva, Tuğra: **AKP Döneminde Kültür ve Politika**, Ed. Kemal İnal, Nuray Sancar, Ulaş Başar Gezgin, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2015, s.119-125.
Akar, Rıdvan:	"İki Yıllık Gecikme: 6-7 Eylül 1955" **Toplumsal Tarih,** Sayı 117, 2003. s.86-93.
Akcan, Esra:	"Bir Cepheyi Paylaşmak: Parşömen Olarak AKM ve Toplumsal Bellek", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 48, 2013, s.85-93.

Akça, İsmet:	"Gezi ve Siyasal İktidar Üzerinde Etkileri: Yaygın Hegemonyadan Sınırlı Hegemonyaya", **Bizim Bir Haziranımız Haziran Ayaklanması Üzerine Notlar**, Ed. Engin Abat, Erdem Bulduruç, Fırat Korkmaz, İstanbul, Patika Kitap, 2014, s.127-147.
Akın, Nur:	"Beyoğlu", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** Cilt II, 1994, s.212-218.
Akın, Nur:	"İstanbul Tarihinde Beyoğlu", **Beyoğlu'nun Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul, İKSV Yayınları, 2008, s.15-20.
Akpınar, İpek Y., Hatice Ayataç:	"Kamusallığını Yitiren Bir Meydan: Taksim", **Güney Mimarlık Dergisi**, Sayı 10, 2012, s.40-43.
Akpınar, İpek Y., Korhan Gümüş:	"Taksim, Dün-Bugün: İdeolojik Bir Okuma", **Mimarlık Dergisi**, C.XXVIII, Sayı 28, 2012, s.38-46.
Akpınar, İpek Y.:	"İstanbul'u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı" **2000'den Kesitler II: Cumhuriyet'in Mekanları/Zamanları/İnsanları, Doktora Araştırmaları Sempozyumu Kitabı**, Ed. Elvan Ergut, B. İmamoğlu, Ankara, Dipnot Yayınları ve ODTU Yayınevi, 2010. s.107-124.
Aksoy, Asu, Kevin Robins:	"Istanbul Between Civilisation and Discontent" **New Perspevtives on Turkey**, Sayı 10, 1994, s.57-74.
Aksoy, Asu:	"İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihanı", **Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, Ed. Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s. 27-47.
Aktar, Ayhan:	"Varlık Vergisi'nin Hikayesi", **Toplumsal Tarih**, Sayı 121, 2004, s. 82-87.
Alver, Köksal:	"Kent İmgesi", **Kent Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, 2012, s. 9-29.
Aslan, Şükrü:	"1970'li Yıllarda İstanbul'da Katılımcılığın Örneği Bir Yerel Kent Deneyimi; 1 Mayıs Mahallesi", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, Ed. Hatice Kurtuluş, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s.267-287.

Aslan, Şükrü:	"Tarlabaşı'nın Demografik Yapısı", **Tarlabaşı: Bir Kent Mücadelesi**, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 2018, s.41-53.
Atlı, Mehmet:	"Türkiye'de Cami Mimarlığı Tartışması Nerelerde Tıkanıyor? Kubbeyi Yere ve/veya Çamlıca Tepesi'ne Koymak", **İnşaat Ya Resulullah** Der. Tanıl Bora, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.55-77.
Avcı, Sedat:	"Beyoğlu İlçesi" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi** Cilt II, 1994, s.220-221
Aydemir, Işık:	"İki Fransız Mimarı Henri Prost ve August Perret'nin İstanbul ile İlgili Çalışmaları", **Megaron**, C.III, Sayı 1, 2008. S.104-111.
Ayvazoğlu, Beşir:	"Türk Muhafazakarlığının Kültürel Kuruluşu" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.V, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.509-539.
Azak, Umut:	"Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası: 'Mahzun Mabed' Ayasofya" **Toplum ve Bilim**, Sayı 131, 2014. s.236-263.
Bahçekapılı, Yasemin:	"Mekânsal Ayrışmayı Yürüyerek Okumak: Karaköy'ün Hayali Sınırları", **İdealkent Dergisi**, C. XI, Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayı, 2020, s. 1379-1406.
Balaban, Osman:	"İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi", **İnşaat Ya Resulullah,** Der. Tanıl Bora, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.17-33.
Balkan, Erol, Ahmet Öncü:	"İslami Orta Sınıfın Yeniden Üretimi", **Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP,** Ed. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü**,** 2.bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s.251-291.
Bartu, Ayfer:	"Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak" **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında,** Ed. Çağlar Keyder, 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 43-60.
Baysal, Cihan U.:	"Kötücül Siluet", **Marka, Takva, Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika,** Ed. Kemal İnal, Nuray Sancar, Ulaş Başar Gezgin, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2015, s.125-139.

Bora, Tanıl:	"Fatih'in İstanbul'u Siyasal İslam'ın 'Alternatif Küresel Şehir' Hayalleri", **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında,** Ed. Çağlar Keyder, 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 60-78.
Bora, Tanıl:	"Türk Muhafazakarlığı ve İnşaat Şehveti Büyük Olsun Bizim Olsun", **İnşaat Ya Resulullah,** Der. Tanıl Bora, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.9-17.
Begel, E. Ernest:	"Kentlerin Doğuşu", **Cogito,** Sayı 8, 1996, s. 7-17.
Boratav, Korkut, Okar Türel, Erinç Yeldan:	"Dilemmas of Structural Adjustment and Environmental Policies Under Instability: Post-1980 Turkey", **Sustainable Development, World Development,** C. XXIV, Sayı 2, 1996, s.373-393.
Bölükbaşı, Mustafa:	"Bir Gelenek İcadı" Olarak İstanbul'un Fethi" **Sosyoloji Dergisi**, Sayı 28, 2013, s.67-89.
Brenner, Neil, Nik Theodore:	"Cities and the Geographies of Actually Existing Neoliberalism", **Antipode**, C. XXXIV, Sayı 3, 2002. s.349-379.
Budak, Sevim:	"'Kentlileşemeyen Kent' Örneği Bir Sorunlar Yumağı Kent İstanbul", **İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** 1993, s.117-139.
Cavlan, Turan:	"Yeni Osmanlıcılık: Batıdan Kopuş Mu?", **Sosyal Bilimler Dergisi,** C.III, Sayı 2, 2010, s.126-156.
Ciravoğlu, Ayşen:	"Park Otel: Neredeyse Yirmi Yıldır İstanbul'a Küs Yapı" **İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar**, Garanti Galeri, Der. Uğur Tanyeli, Bülent Tanju, Pelin Derviş, 2014, s.267-268.
Coşkun, Selcen:	"Rus Elçilerin Ofisinden Küresel Turizm Durağına Narmanlı Han ve Turizm-Kültürel Miras İkilemi Üzerine Görüşler", **Mimari.ist Dergisi**, Sayı 74, 2022, s.33-45.
Çakır, Ruşen:	"Millî Görüş Hareketi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VI, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s 544-575.
Çavdar, Ayşe:	"Görünür Fanteziler: Büyüklük Kimde Kalsın?", **İnşaat Ya Resulullah** Der. Tanıl Bora, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.113-131.

Çavuşoğlu, Erbatur:	"İnşaata Dayalı Büyüme Modelinin Yeni-Osmanlıcılıkla Bütünleşerek Ulusal Popüler Proje Haline Gelişi: Kadim İdeoloji Korporatizme AKP Makyajı", **İnşaat Ya Resulullah,** Der. Tanıl Bora, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2021a, s.77-95.
Çavuşoğlu, Erbatur:	"İslamcı Neo-liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hale" **İnşaat Ya Resulullah** Der. Tanıl Bora, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2021b, s.131-153.
Çelik, Zafer:	"'Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler' Üzerine Prof. Dr. Nezar AlSayyad ile Söyleşi" **İdealKent Dergisi,** C.III, Sayı 7, 2012, s.10-20.
Çetinsaya, Gökhan:	"Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlıcılık" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.V, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.361-381.
Çolak, Erdem:	"Devlet İkonografisinin Dönüşümü ve Muhteşem Süleyman Çağı Sergisi'nden Yeditepe Bienali'ne Türkiye'nin NeoOsmanlıcı Temsili", **Praksis Dergisi**, Sayı 56, 2021, s.85-109.
Çolak, Yılmaz:	"1990'lı Yıllar Türkiye'sinde Yeni-Osmanlıcılık ve Kültürel Çoğulculuk Tartışmaları" **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:38, 2006, s.125-145.
Çubukçu, Aydın:	"AKP'nin Kültür Politikası" **Marka, Takva, Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika,** Ed. Kemal İnal, Nuray Sancar, Ulaş Başar Gezgin, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2015, s.30-42.
Dinçer, İclal, Zeynep M. Enlil:	"Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabaşı, İstanbul," **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama: 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu**, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, 2002, s. 415-424.
Durç, S.Ateş:	"Siyasal Sembolizm ve İktidar İlişkisi Üzerine Düşünmek", **Folklor/Edebiyat Dergisi**, C.XXVI, Sayı 102, 2020, s.377-392.

Durgun, G. Bayraktar, Haluk Yaman:	"İdeoloji, Dil ve Sembol Bağlamında Medya ve Siyaset" **Akademik Hassasiyetler**, C. IV, Sayı 7, 2017. s.39-51.
Dursun, A. Haluk:	"Tarih, Mekân ve Kültür: İstanbul", **Şehir ve Kültür: İstanbul**, Der. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul, Profil Kitap, 2011. s. 105-191.
Eldem, Edhem:	"Istanbul 1903-1918: A Quantitative Analysis of a Bourgeoisie", **Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Admisinstrative Sduties**, C.11, Sayı 1-2, 1997, s.53-98.
Eldem, Edhem:	"Nostaljiden Arındırılmış Bir Bakış, Galata'nın Etnik Yapısı,", **İstanbul,** Sayı 1, 1992, s.58-63.
Eldem, Edhem:	"Taksim Kışlası Meselesi", **Altüst Dergisi,** Sayı 10, 2013, s.48-50.
Enlil, Zeynep M.:	"1980 Sonrası İstanbul'da Toplumsal Ayrışmanın Mekânsal İzdüşümleri", **Mimari.ist Dergisi,** Sayı:8, 2003, s.84-90.
Erdoğan, Mustafa:	"Liberalizm ve İslam", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VII, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 444-452.
Erman, Tahire:	"Yıkılan Gecekondular, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi", **İdealKent Dergisi**, C.III, Sayı 7, 2012, s. 38-63.
Ghulyan, Husik:	"Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, Cilt XXVI, Sayı 3, 2017, s.1-29.
Gottdiener, Mark:	"Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru", **Praksis Kent ve Kapitalizm**, Çev. H. Çağatay Keskinok, Sayı 2, 2001, s.248-269.
Gönül, Hale, Ersen Gürsel:	"Karaköy Liman Bölgesi Dönüşüyor, Farkında mıyız?", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 57, 2016, s.94-102.
Gülen, Fikret:	"AKP'nin İktidar Olduğu Dönemde Kabul Edilen Yasalar Hakkında Değerlendirme", **Mülkiye Dergisi**, C.XXX, Sayı 252, 2014, s.145-210.

Güler, Emine Z.:	"Bir Mücadele Alanı Olarak İstanbul İmgeleri", **Gelenek**, Sayı 124, 2014, s.122-158.
Güler, M. Atilla:	"Sosyal Devletin Dönüşümü ve Düzenleme Teorisi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", **Çalışma ve Toplum**, C. IV, Sayı 67, 2020, s. 2295-2340.
Gülersoy, Çelik:	"Beyoğlu'nda Toplumsal Değişme", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi** Cilt II, 1994, s.218-220.
Gülhan, Sinan T.:	"Devlet Müteahhitlerinden Gayrimenkul Geliştiricilerine, Türkiye'de Kentsel Rant ve Bir Meta Olarak Konut Üreticiliği: Konuta Hücum", **İnşaat Ya Resulullah,** Der. Tanıl Bora, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.33-47.
Günay, Zeynep:	"İstanbul'da Neoliberal Korumanın Sürdürülemezliği Üzerine Bir Tartışma", **Mimari.ist Dergisi,** Sayı 53, 2015, s.19-25.
Gürel, Burak:	"İslamcılık: Uluslararası Bir Ufuk Taraması", **Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP,** Ed. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü**,** 2.bs., İstanbul Yordam Kitap, 2014**,** s.19-53.
Güzey, Özlem:	"Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları", **İdealKent Dergisi,** C. III, Sayı 7, 2012, s.64-83.
Harvey, David:	"Globalization and the 'Spatial Fix'" **Geographische Revue,** C.III, Sayı 2, 2001, s.23-30.
Hatt, K. Paul, Albert J. Reiss, Jr:	"Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", **20. Yüzyıl Kenti**, Der. Bülent Duru, Ankara, İmge Yayınevi, 2002, s. 27-37.
İgüs, Esma, Hayriye İsmailoğlu:	"Osmanlı Kenti İstanbul'u Yıkmak ve Yeniden Yapmak Paradoksu: Menderes Yıkımları" **Osmanlı İstanbulu IV**, Ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Sefa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016, s.115-158.
İncedayı, Deniz:	"Taksim Meydanı Projesinin Düşündürdükleri", **Mimari.ist Dergisi**, Sayı 43, 2012, s.12-15.

İngin, Aslı K.:	"Kent Düşleri Anketi 1- Galata ve Kıyısı: Kente Dair Proje Üretmek", **Mimar.ist Dergis**, Sayı 19, 2006, s.51-56.
Kahraman, Tayfun:	"Galataport Projesi Üstüne Tartışma: Salıpazarı Rıhtımı Nasıl Biçimlenmeli?" **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 46, 2012, s.55-63.
Kakışım, Can:	"Bir Alt Emperyal Serüven Olarak Yeni Osmanlıcılık", **Birikim Dergisi**, Sayı: 284, 2012, s.56-61.
Kaliber, Alper:	"1964 Rum Sürgünü ve Kıbrıs Sorunu: Bir Ötekileştirme Siyaseti Olarak Dış Politika", **İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri: Türk Toplumunun Homojenleşmesinde Bir Dönüm Noktası,** Der. İlay Romain Örs, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s.31-70.
Karabey, Haydar:	"Beyoğlu'nun Kıyıları: Karaköy-Tophane-Galata-Fındıklı-Dolmabahçe" **Mimar.ist, Dergisi**, Sayı 46, 2012, s.46-51.
Karslı, Umut T.:	"Socio-Spatial Transformations in Obsolete Port Regions: A Case for Istanbul-Karakoy District", **International Journal of Humanities and Social Sciences** C.IX, Sayı 8, 2015, s.2901-2906
Kartal, Cemile B.:	"Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 Dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları," **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı 9, 2019, s.306-344.
Kasaba, Resat:	"Kemalist Certainties and Modern Ambiguities" **Rethinking Modernity and National Identity in Turkey**, Ed. Sibel Bozdoğan Reşat Kasabalı, 1997, s.15-36.
Kaypak, Şafak:	"Modernizmden Postmodernizme Değişen Kentleşme", **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, C.II, Sayı 4, 2013, s.80-95.
Keleş, Ruşen, Bülent Duru:	"Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış", Ruşen Keleş, Bülent Duru, **Mülkiye Dergisi,** C.XXXII, Sayı 261, 2014, s.27-44.
Keleş, Ruşen:	"Kent ve Kültür Üzerine", **Mülkiye Dergisi**, C. XXIX, Sayı 246, 2014, s. 9-18.

Keyder, Çağlar:	"İktisadi Gelişmenin Evreleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.1065-1073.
Kılınçarslan, Cansu.:	"Taksim Yayalaştırma Projesi Nedir? Korhan Gümüş'le Söyleşi" **Toplumsal Tarih**, Sayı 218, 2012, s.17-21.
Koç, Furkan, Şengül Öymen Gür:	"Anarşizmin Mimarisi Olabilir mi?", **Yakın Mimarlık Dergisi**, C.II, Sayı:2, 2019, s.40-63.
Kuban, Doğan:	"Kentsel Yerleşim ve Mimarlık", **Beyoğlu'nun Dünü, Bugünü, Yarını,** İstanbul, İKSV Yayınları, 2008, s.20-29.
Kurmuş, Orhan:	"Türkiye'de Neoliberalizm", **Mülkiye Dergisi**, C. XXXIV, Sayı 268, 2010, s.9-41.
Kurtuluş, Hatice:	"Bir 'Ütopya Olarak' Bahçeşehir" **İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, Ed. Hatice Kurtuluş, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s.77-127.
Kurtuluş, Hatice:	"Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", **Planlama Dergisi,** Sayı 2, 2006, s. 7-11.
Kuruyazıcı, Hasan:	"Cumhuriyet'in İstanbul'daki Simgesi: Taksim Cumhuriyet Meydanı", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,** İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.89-99.
Kuyucu, Tuna, Özlem Ünsal:	"Neoliberal Kent Rejimiyle Mücadele: Başıbüyük ve Tarlabaşı'nda Kentsel Dönüşüm ve Direniş", **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, Ed. Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türeli, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2011, s.85-107.
Kuyucu, Tuna:	"Türkiye'de Kentsel Dönüşümün Dönüşümü: Hukuki ve Kurumsal Çatışmalar Üzerinden Bir Açıklama Denemesi", **İdealKent Dergisi**, C. IX, Sayı 24, 2018, s.364-386.
Lefebvre, Henri:	"Refections on the Politics of Space", **State, Space, World**, Ed. Neil Brenner, Stuart Elden, 2009, s.167-185.

Mert, Nuray:	"Muhafazakarlık ve Laiklik" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.V, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 314-346.
Metlioğlu, S. Özdemir:	"Kapital Birikim Süreçleri ve Kent Kuramları", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,** C.XIV, Sayı 33, 2021, s.184-202.
Neumeier, Emily:	"Geçmişin Dokusu, Gelecek İçin Sorular: Narmanlı Han", **Toplumsal Tarih**, Sayı 264, 2015, s.36-42.
Yılmaz, Nuh:	"İslamcılık, AKP, Siyaset", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VI, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.604-620.
Okta, Birge Y.:	"Taksim Square After 1950", **Transformations of Public Space: Architecture and the Visual Arts in Late Modern Istanbul 1950–80**, Ed. İpek Akpınar, vd., 2021, s.103-123.
Ongur, Hakan O.:	"Identifying Ottomanisms: The Discursive Evolution of Ottoman Pasts in the Turkish Presents, Middle Eastern Studies", **Middle Eastern Studies,** C. LI, Sayı 3, 2014, s.416-432.
Ortaylı, İlber:	"Dünden Bugüne Beyoğlu'nun Türk Toplumuna Etkisi" **Beyoğlu'nun Dünü, Bugünü, Yarını,** İstanbul, İKSV Yayınları, 2008, s.57-63.
Öktem, Binnur:	"Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, Ed. Hatice Kurtuluş, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 25-77
Öktem, Binnur:	"Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri", **Planlama Dergisi,** Sayı 2, 2006, s.53-63.
Öktem, Binnur:	"İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri" **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 44, 2011, s.23-40.

Öncü, Ayşe:	"'İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, Der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.85-105.
Özbek, Müge Ö.:	"Tarihsel Süreçlerde Taksim Meydani ve Beyoğlu Bölgesinin Morfolojik Evrimi ve Sentaktik Analizleri" **Tasarım Kuram Dergisi**, Sayı 32, 2021, s. 35-54.
Özberk, Nejdet:	"Mekânsal Semiyotik ve Politik Semantik Açısından Kentsel Metnin Dönüşümü: Nevşehir'de Kamusal Mekân İsimlendirmeleri Örneği" **İdealKent Dergisi**, C. IX, Sayı 24, 2018, s.662-700.
Özbudun, Sibel:	"Osmanlı'yı 'İhya Etmek': AKP'nin Törenleri", **Marka, Takva, Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika,** Ed. Kemal İnal, Nuray Sancar, Ulaş Başar Gezgin, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2015, s.219-232.
Özbudun, Sibel:	"Kültür: Eskisi, Yenisi", **Praksis Dergisi,** Sayı 56, 2021, s.11-33.
Özekmekçi M. İnanç:	"Türk Sağında Ayasofya İmgesi" **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, Der. İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.283-307.
Özlü, Nilay:	"Dönüşen Beyoğlu Üzerine Notlar: Cercle d'Orient ve Emek Sineması Örneği", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 57, 2016, s.24-30.
Öztan, Güven Gürkan:	"Fetih'in Cazibesi: Çocuk Edebiyatında İstanbul'un Fethi ve Çağrıştırdıkları" **Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri**, Der. İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.345-377.
Öztan, Güven Gürkan:	"Neoliberal Dönemde Türk Milliyetçilikleri Arasında Yaşanan Hegemonya Mücadelesi", **"Yeni Türkiye" ye Varan Yol: Neoliberal Hegemonyanın İnşaası**, Der. İsmet Akça, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.103-127.

Öztürk, Özgür:	"Türkiye'de İslamcı Büyük Burjuvazi", **Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP,** Ed. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü**,** 2.bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s.181-215.
Parlak, Deniz:	"Dünya Mirasından Kebir Camii'ne: 'Yeni Türkiye'nin Siyasal Sembolü Olarak Ayasofya", **Praksis Dergisi**, Sayı 56, 2021, s.185-212.
Peker, Ali U.:	"AKP Döneminde Rövanşist Mimari" **Mimarlık Dergisi**, Sayı 386, 2015, s.13-19.
Penpecioğlu, Mehmet:	"Yapılı Çevre Üretimi, Devlet ve Büyük Ölçekli Kentsel Projeler: Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye'deki Son 10 Yılı", **İnşaat Ya Resulullah** Der. Tanıl Bora, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s.163-181.
Saktanber, Ayşe:	"Bir Orta Sınıf Ethos'unun ve Onun Günlük Pratiğinin Oluşumu: Kentsel Türkiye'de İslam'ın Yeniden Canlandırılması", **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, Der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.193-215.
Sarıca, Halide E., Burcu Yanar:	"Beyoğlu Kültür Yolu'na Haliç'ten Bakmak", **Mimar.ist Dergisi,** Sayı 74, 2022, s.26-33.
Savran, Sungur:	"İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı", **Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP,** Ed. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü**,** 2.bs., İstanbul Yordam Kitap, 2014**,** s.53-143.
Say, Seda K.:	"Serkldoryan-Emek Bloğunda Grand Pera'ya: Kazanılanlar-Kaybedilenler", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 57, 2016, s.30-42.
Sevinç, Murat:	"Postmodernizm ve Kent", **Birikim Dergisi**, Sayı 124, 1999. s. 54-59.
Sipahi, Esra B.:	"'Yeni' Liberalizmin 'Yeni' Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği" **İdealKent Dergisi**, C.III, Sayı 7, 2012, s.110-135.

Smith, Neil:	"Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma", Çev. İlknur Urkun Bowe, İbrahim Gündoğdu, **Planlama Dergisi,** Sayı 2, 2006 s.13-27.
Soysal, İlhami:	"Beyoğlu'nun Tarihçesi", **Milliyet Sanat Dergisi**, Sayı 97, 1984, s.7-9.
Sözen, Ülker:	"Sembollerde Cemaati Aramak ve Kimliği Yeniden Kurmak: Dersim'de Hafıza, Yerellik ve Siyaset", **Praksis**, Sayı 42, 2016, s.553-581.
Stokes Martin:	"Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi", **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında,** Ed. Çağlar Keyder, 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s.145-171.
Suda, Emine Z.:	"Şehrin Gözyaşları: Dönüşüm, Kavramlar, Tartışmalar" **Beykoz Akademi Dergisi,** C. IV, Sayı 1, 2016, s.36-58.
Suda, Emine Z.:	"1930 ve 1940'larda İstanbul'da Modernleşme ve Kentsel Planlamaya Dair Düşünceler: "Güzelleşen İstanbul", **Toplum, Tarih ve Siyaset Üzerine Yazılar Prof. Dr. Cemil Oktay'a Armağan,** Ed. H. Birsen Hekimoğlu, İ. Ö. Kerestecioğlu**,** Ankara, Gazi Kitapevi, 2021, s.323-350.
Şahin, Çiğdem:	"Kapitalizm Mekân İlişkisi: Fordist 'Sanayi/İşçi' Kenti ile Post-Fordist 'Küresel/Hizmet' Kenti Karşılaştırması Üzerinden Bir Değerlendirme", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 79, 2020, s. 237-275.
Şen, A. Fulya:	"Kent Hakkının Korunmasında Bir Mücadele Alanı Olarak Alternatif Medya: Taksim Projesi ve Gezi Parkı Örneği", **Selçuk İletişim**, C.IX, Sayı 1, 2015, s.141-161.
Şengül, H. Tarık:	"Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı", **Praksis Kent ve Kapitalizm**, Sayı 2, 2001, s. 9-31.
Şengül, H. Tarık:	"Gezi Başkaldırısı Ertesinde Kent Mekânı ve Siyasal Alanın Yeni Dinamikleri", **METU Journal Of The Faculty Of Archıtecture**, C.XXXII, Sayı 1, 2015, s. 1-20.
Taner, Haldun:	"Dünkü Beyoğlu, Bugünkü Beyoğlu", **Milliyet Sanat Dergisi**, Sayı 97, 1984, s.10-13.

Tankut, Gönül:	"Cumhuriyet Döneminin İlk Toplu İmar Deneyimi: Ankara", **Amme İdaresi Dergisi,** C.XIV, Sayı 4, 1981**,** s.113-119.
Tanyılmaz, Kurtar:	"Türkiye Büyük Burjuvazisinde Derin Çatlak", **Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP,** Ed. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü**,** 2.bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s.143-181.
Taşpınar, Ömer:	"Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism", **Carnegie Papers**, Sayı 10, 2008, s.1-29.
Tatlıdil, Ercan:	"Kent Sosyolojisi Kuram ve Kavramlar", **Sosyoloji Dergisi**, Sayı 3, 1992, s. 25-44.
Tekeli, İlhan:	"Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri", **Türkiye'de İmar Planlaması,** Der. Tamer Gök, Ankara, 1980, s.26-147.
Tekeli, İlhan:	"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm", **Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi:** C. IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.878- 890.
Tercan, Binali:	"Günümüze Değin İmar Afları", **Planlama Dergisi**, Sayı1-4, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, 1996, s.5-8.
Theodore, Nik, Jamie Peck, Neil Brenner:	"Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği" Çev. Şerife Geniş, **İdealKent Dergisi**, Sayı 7, 2012, s.21-37.
Toprak, Zafer:	"Tarihsel Nüfusbilim Açısından İstanbul'un Nüfusu ve Toplumsal Topografyası", **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, Sayı 3, 1992. s.109-120.
Toprak, Zafer:	"Beyoğlu'nda Batı Tarzı 'Yeni Hayat' ve Tüketim Örüntüsü", **Beyoğlu'nun Dünü, Bugünü, Yarını,** İstanbul, İKSV Yayınları, 2008, s.68-74.
Turner, Victor:	**Symbolic Studies,** C.IV, Annual Review of Anthropology, 1975, s.145-161.
Turut, Hatice, E. Murat Özgür:	"Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak", **Ege Coğrafya Dergisi**, C. XXVII, Sayı 1, 2018, s.1-19.

Türksoy, H. Cengiz:	"İmar Affı mı?", **Planlama Dergisi**, Sayı 1-4, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, 1996, s.9-14.
Türkün, Asuman:	"Kentsel Dönüşüm: Mekânı Değişen Yoksulluk", **7. Türkiye Şehircilik Kongresi: Herkes İçin Kent, Herkes İçin Planlama: Akıllıca, Adaletle, Yeniden**, İstanbul, YTÜ ve TMMOB, Şehir Plancılar Odası, 2011, s.127-165.
Türkün, Asuman:	"Kentsel Ayrışmanın Son Aşaması Olarak Kentsel Dönüşüm", **Mülk Mahal İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, Der. A. Türkün, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.3-15.
Türkün, Asuman, Aslı Sarıoğlu:	"Tarlabaşı: Tarihî Kent Merkezinde Yoksulluk ve Dışlanan Kesimler Üzerinden Yeni Bir Tarih Yazılıyor", **Mülk Mahal İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, Der. A. Türkün, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s 267-311.
Türkün, Asuman, Binnur Ö. Ünsal, Mücella Yapıcı:	"İstanbul'da 1980'ler Sonrasında İstanbul'da Kentsel Dönüşüm: Mevzuat, Söylem. Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar", **Mülk Mahal İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, Der. A. Türkün, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.79-143.
Türkün, Asuman, Şükrü Aslan, Besime Şen:	"1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem" **Mülk Mahal İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, Der. A. Türkün, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.45-79.
Türkün, Asuman:	"Kentsel Dönüşümün Toplumsal Maliyeti: Yeni Konut Alanlarında Bıçak Sırtı Yaşamlar", **Marka, Takva, Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika,** Ed. Kemal İnal, Nuray Sancar, Ulaş Başar Gezgin, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2015, s.139-149.
Türkün, Asuman, v.d.:	"Beyoğlu'nda Dönüşüm ve Tek Tipleşme", İPA, **İstanbul Kent Araştırmaları ve Düşünce Dergisi,** Sayı 4, 2022, s.88-93.
Türkün, Asuman:	"Beyoğlu Bölgesinin Büyük Altyapı Projeleri ve Öncü (Flagship) Projelerle İmtihanı", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 74, 2022, s.16-26.

Uluengin, Mehmet B., Ömer Turan:	"İmparatorluğun İhtişam Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşme Projesine: Türkiye'de Kentsel Planlamanın İlk Yüz Yılı Yılı", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** C.III, Sayı 6, 2005, s.353-436.
Ural, Haktan:	"Beyoğlu'nun Gece Yaşamı ve Neoliberal İktidar Teknolojileri", **İdealKent Dergisi,** C.VIII, Sayı 22, 2017, s.641-664.
Uzgel, İlhan:	"AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", **Mülkiye Dergisi**, C. XXX, Sayı 252, 2006a s.7-18.
Uzgel, İlhan:	"Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", **Mülkiye Dergisi**, C. XXX, Sayı 252, 2006b, s.69-84.
Uzgel, İlhan, Volkan Yaramış:	"Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de Yeni Osmanlıcı Arayışlar", **Doğudan**, Sayı 16, 2010, s.36-49.
Ünsal, B. Öktem:	"Impacts of the Tarlabaşı Urban Renewal Project: (forced) Eviction, Dispossession and Deepening Poverty" **Sustainable Development and Planning VII**, Ed. Ö. Özçevik, C. A. Brebbia, S. M. Şener, 2015, s.45-56.
Ünsal, Binnur Ö., Asuman Türkün:	"Neoliberal Kentsel Dönüşüm: Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme" **Mülk Mahal İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, Der. A.Türkün, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.17-42.
Yapıcı, Mücella:	"Galataport ve 'Haydarpaşaport'u Ne Kadar Biliyoruz?", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 19, 2006, s.56-59.
Yapıcı, Mücella:	"Ah İstanbul Vah Beyoğlu", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 36, 2010, s.8-12.
Yapıcı, Mücella:	"Atatürk Kültür Merkezi Üzerine Zorunlu Bir Hatırlatma Yazısı", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 73, 2022, s.12-18.
Yavuz, M. Hakan:	"Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika: Neo-Osmanlıcılığın Yükselişi", **Liberal Düşünce,** Sayı 13, 1999, s.22-38.

Yavuz, M. Hakan:	"Millî Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VI, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.591-604.
Yeşilbağ, Melih:	"Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaata Dayalı Birikim Rejimi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** C. LXXI, Sayı 2, 2016, s. 599-626.
Yıldırım, Birge, Arzu Erdem:	"Taksim Meydanı'nın Cumhuriyet'in Kamusal Alanı Olarak İnşası", **Tasarım Kuram Dergisi,** Sayı 19, 2015, s. 95-106.
Yıldırım, Birge:	"Temsili Bir Kamusal Alan: Taksim Meydanı", **Mimar.ist Dergisi**, Sayı 73, 2022, s.42-45.
PLANLAR, RAPORLAR, REHBERLER	
T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı:	**İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, 1968, (Çevrimiçi)https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf, 17 Kasım 2022.
TEZLER	
Çınar, Reyhan Ü.:	"Yeni Türkiye" Söyleminde Bellek-İktidar Mücadelesi", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Doktora Tezi, 2019.
Çoruk Ali Ş.:	"Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu (1924-1980)" **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Yüksek Lisans Tezi, 1993.
Demircioğlu, Cemre Yaz:	"Küresel Kent Bağlamında Limanlar: Galataport Örneği", **Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
İlhan, Bige Ş.:	"Toplumsal Yarar Odaklı Kıyı Canlandırmaya İlişkin Kavramsal Bir Ajanda ve İstanbul Örneğinde Türkiye Üzerine Değerlendirmeler" **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,** Doktora Tezi, 2012.
Kır, Aybüke:	"Kentsel Bellek Mekânı Olarak Sokaklar: İstiklal Caddesi Örneği", **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Schild, Rivka G.:	"19. Yüzyılda Beyoğlu'nda Bir Kalkınma Aracı Olarak Yapısal Dönüşüm", **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,** Doktora Tezi**,** 2015.
Tokdoğan, Nagehan:	"Türkiye'de Sembolik Siyasetin Duygusal Tezahürleri: Yeni Osmanlıcı Anlatının Duygu Haznesi"**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, 2018.
ELEKTRONİK KAYNAKLAR	
Ahunbay, Zeynep:	"Çamlıca Tepesi'nin Geleceği?", **Mimarlık Dergisi**, Sayı 367, 2012,(Çevrimiçi) http://www.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=381&RecID=3041 12 Ekim 2022.
Akay, Zafer:	"İstanbul'un Cumhuriyet Dönemi Simgesi: AKM", **Mimarlık Dergisi**, Sayı 392, 2016, (Çevrimiçi) http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=406&RecID=4050 2 Aralık 2022.
Akçay, Ümit:	"Hükümet-Cemaat Kavgası, İnşaat Odaklı Birikim ve 17 Aralık Krizi: Bir Dönemin Sonu Mu?", **Başlangıç Dergisi**, 2013, (Çevrimiçi) https://baslangicdergi.org/hukumet-cemaat-kavgasi-insaat-odakli-birikim-ve-17-aralik-krizi-bir-donemin-sonu-mu-umit-akcay/ 10 Ekim 2022.
Aksoy, Asu:	"Tarlabaşı Yenileme Projesi: Küresel İstanbul'un Yeni Kent Siyaseti", 2008, (Çevrimiçi) http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html 15 Kasım 2021.
Aydın, Nuray:	"Türkiye'nin AVM Karnesi", **EmlakKulisi**, 5 Ocak 2021, (Çevrimiçi)https://emlakkulisi.com/turkiyenin-avm-karnesi/659826 29 Eylül 2022.
Beyoğlu Belediyesi:	"Yeni Atatürk Kültür Merkezi Cumhuriyet'in 98. Yıl Dönümünde Hizmete Açıldı", 31 Ekim 2021, (Çevrimiçi) https://beyoglu.bel.tr/ana-kategori/yeni-ataturk-kultur-merkezi-cumhuriyetin-98-yil-donumunde-hizmete-acildi/ 13 Kasım 2022.

Bianet:	"Beyoğlu Esnafı Borçlar Kanunu'na Karşı Mecliste", 25 Mart 2015, (Çevrimiçi) https://m.bianet.org/bianet/toplum/163296-beyoglu-esnafi-borclar-kanunu-na-karsi-mecliste 25 Kasım 2022.
Bianet:	"Taksim Meydanı'na Cami Israrının Kısa Tarihi", 28 Mayıs 2021, (Çevrimiçi) https://m.bianet.org/bianet/kent/244803-taksim-meydani-na-cami-israrinin-kisa-tarihi 3 Ekim 2022.
Birgün:	"Erdoğan Cuma Namazlarını Kıldıracak?", 7 Temmuz 2015, (Çevrimiçi) https://www.birgun.net/haber/erdogan-cuma-namazlarini-kildiracak-84285 15 Ekim 2022.
Cengizkan, N. Müge:	"Mimarlık Üzerine Olmayan Bir Tartışma: Çamlıca Camisi ve Yarışması", **Mimarlık Dergisi**, Sayı 367, 2012, (Çevrimiçi) http://www.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=381&RecID=3039 7 Ekim 2022.
CNN Türk:	"Erdoğan: 'Anadolu Yakasında Selatin Cami Yoktu'", 11 Aralık 2018, (Çevrimiçi) https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-anadolu-yakasinda-selatin-cami-yoktu 25 Eylül 2022.
Coşkun, Canan:	"Tarlabaşı'nda Çalık'a Geçen Tapular İptal Ama İade Edilecek Yapı Kalmadı", **Diken**, 9 Mayıs 2022 (Çevrimiçi) https://www.diken.com.tr/tarlabasinda-calika-gecen-tapular-iptal-ama-iade-edilecek-yapi-kalmadi/ 20 Ekim 2022.
Cumhuriyet:	"AKP'li Vekil: Osmanlı'nın 90 Yıllık Reklam Arası Sona Erdi", 15 Ocak 2015, (Çevrimiçi) https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/akpli-vekil-osmanlinin-90-yillik-reklam-arasi-sona-erdi-185737 3 Ekim 2022.
Cumhuriyet:	"Bu Karar Beyoğlu'nu Bitirir", 27 Temmuz 2011, (Çevrimiçi) https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bu-karar-beyoglunu-bitirir-269354 30 Kasım 2022.

Esen, Orhan:	"Taksim 5 Kasım: Bir Darbenin Şifreleri", **Birikim Dergisi**, Sayı 286, 2013, (Çevrimiçi) https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-286-subat-2013/2458/taksim-5-kasim-bir-darbenin-sifreleri/6870 15 Mayıs 2022.
Euronews:	"Erdoğan: Taksim Camii, Yaklaşık 1,5 Asırlık Bir Mücadelenin Ardından İstanbul'a Kazandırıldı", 28 Mayıs 2021,(Çevrimiçi) https://tr.euronews.com/2021/05/28/taksim-e-yap-lan-cami-cumhurbaskan-erdogan-n-kat-l-m-yla-k-l-nan-cuma-namaz-yla-ibadete-ac 20 Kasım 2022.
Galataport İstanbul	https://www.galataport.com/tr/hakkimizda/proje-hakkinda (Çevrimiçi) 20 Kasım 2022.
GAP İnşaat:	"Tarlabaşı Kentsel Yenileme Projesi" (Çevrimiçi) https://www.gapinsaat.com/tr/ustyapi/tarlabasi-kentsel-yenileme-projesi.html 15 Ekim 2022.
Gümüş, Korhan:	"Ya Gökkafes, Ya İstanbul!", **Bianet,** 22 Mayıs 2004, (Çevrimiçi) https://bianet.org/bianet/cevre/35147-ya-gokkafes-ya-istanbul 15 Eylül 2022.
Gürkan, Elif T.:	"10 Maddede Galataport'un Hikâyesi", **Arkitera,** 24 Kasım 2014, (Çevrimiçi) https://www.arkitera.com/haber/10-maddede-galataportun-hikayesi/ 27 Ekim 2022.
Güven, Osman:	"Kapitalizm ve Kent: Bir Tarihselleştirme Denemesi", **Gelenek,** Sayı 124, 2014, (Çevrimiçi) https://gelenek.org/kapitalizm-ve-kent-bir-tarihsellestirme-denemesi/#easy-footnote-bottom-1-17004 5 Nisan 2022.
Hürriyet:	"Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Sosyal ve Kültürel İktidarımız Konusunda Sıkıntılarımız Var'", 28 Mayıs 2017 (Çevrimiçi) https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-sosyal-ve-kulturel-iktidarimiz-konusunda-sikintilarimiz-var-40472482 15 Kasım 2022.
Hürriyet:	"Erdoğan: 'Taksim'e Cami de Yapacağız'", 2 Haziran 2013, (Çevrimiçi) https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-taksime-cami-de-yapacagiz-23419723 18 Ekim 2022.

Irmak, Zeliş:	"Taksim Camii: Siyasal İslam'ın 70 Yıllık İnadı, Erdoğan'ın 'Rövanşı'", **Evrensel**, 27 Mayıs 2021, (Çevrimiçi) https://www.evrensel.net/haber/433951/taksim-camii-siyasal-islamin-70-yillik-inadi-erdoganin-rovansi 17 Kasım 2022.
İMO Basın Açıklaması:	"Üçüncü Boğaz Köprüsü Cinayettir", 20 Ağustos 2009, (Çevrimiçi) https://www.tmmob.org.tr/icerik/imo-ucuncu-bogaz-koprusu-cinayettir 22 Eylül 2022.
İnce, Elif:	"Kentlerin Direnişi: Park Otel'in 17 Katı Yıkıldı", **Bianet,** 29 Aralık 2014, (Çevrimiçi) https://m.bianet.org/bianet/kent/161151-kentin-direnisi-park-otel-in-17-kati-yikildi#_ftnref1 9 Eylül 2022.
İşli, Emin N.:	"Çok Dilli Takvimler", **Zaman Tünelinde Beyoğlu,** 2012. http://bellek.beyoglu.bel.tr/download/Zaman_Tunelinde_Beyoglu_2012.pdf
Karabağ, Gülçin:	"Kılıçdaroğlu'nun "Beşli Çete" Dediği Holdingler Cengiz, Limak, Kalyon, Kolin ve Makyol'un Aldığı Kamu İhaleleri", **Medyascope Tv,** 14 Aralık 2020, (Çevrimiçi) https://medyascope.tv/2020/12/14/kilicdaroglunun-besli-cete-dedigi-holdingler-cengiz-limak-kalyon-kolin-ve-makyolun-aldigi-kamu-ihaleleri/ 10 Eylül 2022.
Marmaray:	"Marmaray Hakkında" (Çevrimiçi) https://marmaray.gov.tr/marmaray-hakkinda/ 10 Aralık 2022.
Milliyet:	"Bu Kent Peşini Bırakmayacak" 10 Haziran 2000, (Çevrimiçi) https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/bu-kent-pesini-birakmayacak-5316134 9 Ekim 2022.
MÜSİAD:	https://www.musiad.org.tr/ (Çevrimiçi) 3 Ocak 2022.

NTV:	"Büyük Çamlıca Camii İçin Resmi Açılış", 3 Mayıs 2019, (Çevrimiçi) https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/buyuk-camlica-camii-icin-resmi-acilis,gnrQfFKjQ0CCvigy5NVnlg/MKGQsp0d6k-RRwkfyTHhFQ 19 Kasım 2022.
Ortaylı, İlber:	"Türkiye'de Belediye", **Zaman Tünelinde Beyoğlu**, 2012, http://bellek.beyoglu.bel.tr/download/Zaman_Tunelinde_Beyoglu_2012.pdf
Sarıçayır, Ecem:	"Davası Süren Çamlıca Camii'nin Temeli Atıldı", **Arkitera,** 8 Ağustos 2013, (Çevrimiçi) https://www.arkitera.com/haber/davasi-suren-camlica-camiinin-temeli-atildi/ 2 Kasım 2022.
Sendika.org:	"Alkazar Sineması Kapanıyor", 25 Şubat 2010, (Çevrimiçi) https://sendika.org/2010/02/alkazar-sinemasi-kapaniyor-41098/ 15 Ekim 2022.
Sevinç, Aslı T.:	"Güzelleşen İstanbul", **Arkitera,** 27 Şubat 2012, (Çevrimiçi) https://www.arkitera.com/haber/guzellesen-istanbul/ 18 Eylül 2022.
Sözcü:	"Marmaray 'Tekbirlerle' Açıldı", 29 Ekim 2013, (Çevrimiçi) https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/marmaray-aciliyor-canli-397514/ 28 Ekim 2022.
Sputnik News:	"Karaköy'deki Tarihi Paket Postanesi de Yıkıldı", 2 Mart 2017,(Çevrimiçi) https://sputniknews.com.tr/20170302/karakoydeki-tarihi-paket-postanesi-de-yikildi-1027463242.html 3 Eylül 2022.
Tanışan, Ufuk:	"İstanbul 'Uzaya Çıktı': 14 Yıllık AKP İktidarında 83 Kilometrelik 'Dikey Mimari'', **Diken,** 30 Ocak 2017, (Çevrimiçi) https://www.diken.com.tr/istanbul-uzaya-cikti-14-yillik-akp-iktidarinda-83-kilometrelik-dikey-mimari/ 2 Ekim 2022.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı:	"Beyoğlu Kültür Yolu Festivali", (Çevrimiçi) https://beyoglu.kulturyolufestivalleri.com/beyoglu-kultur-yolu/beyoglu-kultur-yolu-festivali 5 Ekim 2022.
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı:	"Cumhurbaşkanı Erdoğan, İslam Medeniyetleri Müzesi'nin Açılış Törenine Katıldı", 8 Nisan 2022 (Çevrimiçi) https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136410/cumhurbaskani-erdogan-islam-medeniyetleri-muzesi-nin-acilis-torenine-katildi 24 Eylül 2022.
TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi:	"Tarlabaşı'ndaki Hukuksuzluk Tescillendi", 20 Şubat 2019, (Çevrimiçi) http://www.mimarist.org/tarlabasindaki-hukuksuzluk-tescillendi/ 4 Kasım 2022.
TMMOB Peyzaj Mimarları Odası İstanbul Şubesi:	"Taksim Meydan Düzenlemesi", 2012. http://www.peyzajmimoda.org.tr/resimler/ekler/2ed1e6976d7f22d_ek.pdf
TOKİ:	"Kuruluş ve Tarihçe", (Çevrimiçi) https://a.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce 3 Şubat 2022.
TOKİ Haber:	"TOKİ'nin İnşa Ettiği Konut Sayısı 980 Bin 990'a Ulaştı", 15 Kasım 2020, (Çevrimiçi) https://www.tokihaber.com.tr/haberler/tokinin-insa-ettigi-konut-sayisi-980-bin-990a-ulasti/ 24 Kasım 2022.
Yazman, Derya:	"Taksim'e 15 Bin Kazık", **Arkitera**, 28 Eylül 2012 (Çevrimiçi) https://www.arkitera.com/haber/taksime-15-bin-kazik/ 19 Eylül 2022.
Yörük, Emre:	"Türkiye Avrupa AVM Pazarında Liderliğini Korudu, **Emlakkulisi**, 8 Temmuz 2019 (Çevrimiçi) https://emlakkulisi.com/turkiye-avrupa-avm-pazarinda-liderligini-korudu/610541 20 Eylül 222.